This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

WISCONSIN ACADEMY

OF

SCIENCES, ARTS, AND LETTERS

VERHANDELINGEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

DERDE DEELS

TWEEDE STUK.

Te UTRECHT,

Bij S. DE WAAL,

Drukker van het Provinciaal Genootschap.

MDCCLXXXV.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG;

VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN.

„ *Welke zijn de natuurlijke of uit de levens-*
„ *wijze ontſtaane oorzaaken van de zoo aanmer-*
„ *kelijke vermeerdering der Zenuwziektens in ons*
„ *Land? welke zijn derzelver kenmerken? wel-*
„ *ke is de beſte wijze, om dezelven voortekomen*
„ *en te genezen?*"

DOOR

LAMBERTUS BICKER,

Medicinæ Doctor, Secretaris van het Bataafſch Genootſchap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam en Gewoon Lid van het Provinciaal Utrechtſch Genootſchap.

ONDER DE ZINSPREUK.

Damnoſa quid non imminuit dies?
Ætas parentum, pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

AS
.UT7
VE
3
2

947353

INLEIDING.

§. I.

De Nederlanders zijn van alle tijden, en nog tot in het eind der voorgaande eeuw, bekend geweeſt voor een kloek, hard, ſterk en gezond volk; dus getuigen 'er alle hunne geſchiedſchrijvers van: en, zoo men de ſchriften hunner geneeskundigen nagaat, moet men beſluiten, dat zij naauwlijks eenige andere ziektens kenden, als die uit de verwisſelende gematigheden des luchtsſtreeks en uit een zwaaren arbeid ontſtaan, benevens zommigen, die, bij wijze van beſmetting, overgeplant worden; doch dat de kwaalen der weelde en overdaad, en, voor al de Zenuwziektens, bij hun zoo vreemd waren, dat zij 'er zelfs den naam niet van kenden. Dan zedert het begin deezer eeuw zijn de laatſten, onder hen, zoo aanmerkelijk vermeerderd, dat thans

ten minſten twee derden van de inwooners der zeven vereenigde geweſten zenuwziek is of zulks, vroeg of laat, geweeſt is; de armen zoo wel, als de rijken; de arbeiders zoo wel, als de werkeloozen; en de landlieden, niet veel minder, dan de ſtedelingen: getuigen zijn de algemeene klagten der ingezetenen; de eenpaarige toeſtemming van alle onze geneesheeren; de menigte werken, die 'er zedert eenigen tijd over zijn uitgekomen; en het vermeerderd beſtaan van deszelfs oorzaaken zo wel, als het grooter getal van geneesmiddelen, die 'er tegen uitgedagt en aangeprezen zijn, ja zelfs het vergroot aantal der Artzen, die alſthans, buiten zulks, minder nodig zouden zijn. —— Daar nu van de ſterkte en gezondheid des volks hunne algemeene welvaart grootendeels afhangt; daar zoo eene menigte van onze landsgenooten door zenuwziektens verzwakt en kwijnende is; daar de uitwerkzels en gevolgen deezer kwaalen alzints ſmertelijk en beroerende zijn; daar zij op het bijzonder beſtaan, welzijn en genoegen der lijderen den nadeeligſten en beklaaglijkſten invloed hebben; en daar het te vreezen is, dat dezelven, van tijd tot tijd nog ſtaan te vermeerderen en te verzwaa-

zwaaren; is het buiten twijffel van zeer veel aanbelang, dat men de oorzaken dier ziektens tragte op te ſpooren en tevens de middelen aantewijzen, om dezelven voortekomen en te geneezen.

Edog, naardien men hier aan niet voldoen kan, ten zij men de zenuwziektens wel kenne, zo is het te gelijk noodzaakelijk, dat men de tekenen opgeve, waar door zij te onderkennen zijn; ten einde men niet voor zenuwkwaalen aanzie en als zodanige ziektens behandele, die zulks inderdaad *niet zijn*, gelijk maar al te dikwijls geſchied, waar door *niet zelden* de grootſte en gevaarlijkſte mistaſtingen in de practijk begaan worden. — Dan het is ter bereiking deezer heilzaame oogmerken, dat het loflijk PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP ter beantwoording voorſteld de vraag

I. „ Welke zijn de natuurlijke of uit „ de levenswijze ontſtaane oorzaaken „ van de zoo aanmerkelijke vermeerde„ ring der zenuwziektens in ons land?

II. „ Welke zijn derzelver kenmer„ ken?

III. „ Welke is de beſte wijze, om „ dezelven voortekomen en te genee„ zen"?

't Is genoeg bekend, dat zedert wei-

nige jaaren verſcheiden kundige en ervaaren mannen in de Geneeskunde over deeze onderwerpen opzettelijk geſchreven hebben. De werken van BOERHAAVE (*a*) WHYTT (*b*) BICKER (*c*) TISSOT (*d*) POMME (*e*) VIRIDETA (*f*) en anderen zijn zekerlijk in handen van de meeſte Geneesheeren. Deeze leezende, vindt men, dat zij alles, wat tot de zenuwziektens betrekkelijk is, zo uitvoerig en in veele opzigten, zoo volledig behandelt hebben, dat men wanhoopen moet, om 'er iets nieuws van belang bijtevoegen, of 'er iets beters omtrent voor den dag te brengen. Men vind 'er zelfs alle de leden deezer prijsvraag bijkans zoo onderſcheiden en voldoende in beantwoord, dat men ligtelijk in het denkbeeld zou vallen, van bij het Genootſchap te kunnen volſtaan, met ſlegts een kort en welbewerkt uittrekzel van alles, wat zij 'er waar en nuttig van gezegd hebben, aan het zelve te overhandigen. —

Van

(*a*) *Prælect. Acad. de Morbis Nervorum.*
(*b*) Verhand. over de Natuur. enz. der zenuwziektens.
(*c*) Vertoog over de oorzaken van de hedendaagſche menigvuldigheid der zenuwziektens.
(*d*) Traité des Nerfs et de leur Maladies.
(*e*) Traité des vapeurs.
(*f*) Traité des vapeurs.

Van dit alles kan ook het Genootſchap zekerlijk niet onkundig zijn, waarom men beſluiten moet, dat het zelve geoordeeld hebbe, dat die ſchrijvers de kennis der zenuwziektens in zommige opzigten niet zo volledig en voldoende hebben voorgedraagen, als men wel zou wenſchen; zoo dat 'er welligt nog nieuwe en nuttige kundigheden zijn bijtevoegen; dat zij dezelven, te onbepaald of niet onderſcheiden genoeg, hebben verhandelt, en 'er dus kwaalen toegebragt hebben, welken zulks eigentlijk niet zijn of dat zij dezelven te uitvoerig en niet bepaald genoeg, tot ons land, beſchouwd hebben, om 'er dat nut van te trekken, het welk het zelve met deeze Vraag beoogt. — 't Is vermoedelijk daarom, dat het Genootſchap bij het uitſchrijven deezer vraag vermeld heeft „ op dezelve geene uitgebreide verhandelinge over de zenuwziektens in 't algemeen, te verlangen, maar dat men zig bepaale tot de redenen der vermeerdering deezer ziektens in ons land en van derzelver waare kenmerken, ten einde dezelven van andere ziektens, waar mede ze zeer dikwijls verward worden, behoorlijk te kunnen onderſcheiden". —

In gevolge derhalven van deeze denkbeelden, zal ik mijne beantwoording op de vraag inrigten en aan de bijzondere bedoelingen en geëiſchtens van het Genootſchap tragten te voldoen, door alleen de waare oorzaaken, de eigenaartige kenmerken en de geſchiktſte voorbehoed- en geneesmiddelen der thans in ons land zoo zeer vermeerderde zenuwziektens, op eene beknopte wijze, voortedraagen: voor zoo verre ten minſten de beoeffening der geneeskunde, de leezing en overweeging van alles, wat daar toe betrekkelijk is, mij tot het een en ander in ſtaat geſteld hebben. Ik zal dan ook geene zwaarigheid maken, om het geen daar toe dienende is, uit anderen over te nemen, voor al, wanneer ik het door mijne eigene ondervinding beveſtigen kan, zonder mij echter met geleerde aanhaalingen veel op te houden.

I. AFDEELING.

De Kenmerken der Zenuwziektens.

II.

Daar is geene klasse van ziektens, tot welke men zoo veele en zoo verschillende kwaalen brengt, als die der zenuwziektens; en daar zijn ook geene ziektens, over wier aart, oorzaaken en toevallen men zoo verschillend denkt, 't welk oorzaak is, dat men dezelven zeer dikwijls met anderen verwart en niet zelden zeer verkeerdelijk behandelt. Menigmaal heb ik gezien, dat men wezenlijke zenuwziektens als ziektens van eene ganſch andere natuur behandelde, en doorgaans met de verderfelijkſte gevolgen; maar nog meermaalen en met geen minder kwaad gevolg, heb ik, als zenuwziektens, zien behandelen kwaalen, die zulks eigenlijk niet zijn, ja die in aart geheel van dezelven verſchillen. Dan men moet toeſtaan, dat 'er ook geene ziektens zoo moeijelijk van anderen zijn te onderken-

nen. Daar zijn maar weinig ſleepende ziektens, met welk zij niet, meer of min, vermengd en verbonden zijn; en ſchier van alle ziektens zijn de toevallen, in een ruimen zin, aandoeningen of beroeringen der zenuwen. Daar en boven zijn de eigen toevallen deezer ziektens zoo meenigvuldig, zoo verſchillende, zoo onbeſtendig en onregelmatig, dat volgens SYDENHAM geen *Protheus* in gedaanteverwisſelingen, en geen *Kameleön* in kleuren zoo veranderlijk is, en de gedaanten, die zij aanneemen, hebben dikwijls de grootſte overeenkomſt met die van andere kwaalen. —— Om derhalven, volgens den eiſch van het voorſtel, van de in ons land zoo merkelijk vermeerderde zenuwziektens de waare oorzaaken en de geſchiktſte voorbehoed- en geneesmiddelen aan te wijzen, dient men vooraf te weeten, wat eigenlijk zenuwziektens zijn, en door welke tekenen zij van andere ziektens kunnen onderkend worden; en hierom zal het, mijns bedunkens, 't beſt zijn, dat ik het tweede gedeelte des voorſtels het eerſte beantwoorde.

Gelijk nu van alle klaſſen van ziektens, zoo moet men van die der zenuw-

ziek-

ziektens, de onderſcheidende kenmerken afleiden

I. Uit den onderſcheiden aart en toevallen.

II. Uit de verſcheide oorzaaken derzelven, en de omſtandigheden, die 'er gewoonlijk mede gepaard gaan.

III.

Eerſt ſtaat mij dan te onderzoeken de onderſcheiden aart der zenuwziektens, voor zoo verre ten minſten, als zulks dienen kan om de onderſcheidende kenmerken derzelven op te maaken.

De naam van zenuwziektens geeft ons terſtond het denkbeeld van ziektens, die alleen uit de zenuwen voortkoomen of wel in dezelven haare zitplaats en oorzaak hebben.

Maar gemerkt de zenuwen, van de hersſenen en het ruggemerg oorſpronkelijk, van dezelfde zelfſtandigheid en 'er zoo naauw mede verbonden zijn, dat zij 'er als één weezen, één zamenſtel mede uitmaaken, en nadien zij van dezelven haar werkend vermogen ontfangen en deswegen lijden, zoo dra deeze aangedaan of beledigd zijn, zoo moet men, in 't algemeen, zoo wel de ziektens en toevallen,

len, die uit aangedaane of beledigde hersſenen en ruggemerg, als die uit ongeſtelde zenuwen alleen ontſtaan, *zenuwziektens* noemen.

In het bijzonder

1. Nademaal de hersſenen, het ruggemerg en de zenuwen uit vezelen beſtaan, die, hoe fijn, teer, week en zagt zij ook zijn mogen, nogtans eene zekere vaſtheid, ſtevigheid en veerkragt hebben; en dewijl zij daar en boven vermoedelijk buizen of vaten zijn, die met hunne eigene vliezen bekleed, een bijzonder vogt yoeren, *zenuwvogt* of *dierlijke geeſten* genaamd, zoo kan men op dezelven toepaſſen alle die onderſcheidene ziektens of gebreken, welke men in de *ziektekunde*, als ziektens der vaſte levende deelen, der vaten en der vogten verhandelt; te weeten, gebrekkige of te groote zamenhang, weekheid of ſlapheid, ſtijfheid of ſtrakheid, te groote of gebrekkige gevoeligheid der zenuwen, dunheid of waterachtigheid, dikheid of lijmigheid, ſcherpte, verſtopping, belemmerde invloed, onregelmatige doorloop van het zenuwvogt enz. en alle gebreken van derzelver zamenſtel kunnen zekerlijk ook *ziektens der zenuwen* genaamd worden.

Liquidum nervеum, Spiritus animales. Pathologia.

2. Dewijl de zenuwen, door het gant-

gantſche lichaam, door alle de ingewanden, tot in de fijnſte bewerktuigde deelen, vaten, klieren, vliezen en ſpiervezelen zich verſpreiden en overal met elkander verknogt, aan alle deeze deelen het gevoel, de beweeging en met de herſenen het *medegevoel* of *medelijdendheid* geeven, in dier voegen, dat alle derzelver werkingen en bedieningen, van de ſpijskooking tot de voeding en afſcheiding der vogten toe, van den invloed der zenuwen volſtrekt afhangen, zoo mogen alle de ontſtelde werkingen en bedieningen dier deelen en alle de toevallen, welke uit derzelver medelijdenheid voortvloeijen, voor zoo verre zij de onmiddelijke gevolgen zijn van ongeſtelde of beledigde zenuwen, ook *zenuwziektens* heeten. *Conſenſus; Sympathia.*

3. Eindelijk; vermits de zenuwen de eigenlijke zitplaatzen en werktuigen zijn van alle de uit- en inwendige zintuigen, die alle gewaarwoordingen tot het *algemeen zintuig* en den geeſt overbrengen; dewijl zij aan den anderen kant de onmiddelijke uitvoerders zijn van alle de bevelen van den geeſt, in de vrijwillige bewegingen der ſpieren, die alle van dezelven afhangen; gelijk ook alle gemoedsdriften en aandoeningen in en door, dezel- *Senſorium commune.*

dezelve geboren worden; en zij dus met de ziel den geheelen gevoelenden, denkenden, en werkenden menſch uitmaaken, zoo zijn vooral ook zenuwziektens te noemen alle belemmerde of verkeerde werkingen der zintuigen, alle belette of ongeregelde beweegingen der ſpieren en alle verhinderde of ontſtelde werking van het algemeene zintuig en van den geeſt, die uit zieke of beledigde zenuwen en hersſenen ontſtaan.

4. Nademaal eindelijk de zenuwen of wel derzelver gevoelend en beweegend vermogen eene allernaauwſte gemeenſchap hebben met dat beginzel van gevoelen en beweeging, 't welk men *Irritabiliteit*, *prikkelbaarheid* of het *lichaamelijk leven* noemt, waar mede, min of meer, alle de vaſte deelen onzes lichaams, inzonderheid de ſpiervezelen, en zelfs ook de zenuwen ſchijnen begaafd te zijn, zoo telt men hedendaags ook te regt, onder de zenuwziekte, alle die ongeregelde beweegingen, welke uit een onnatuurlijken ſtaat en werking van dat *levens beginzel* ontſtaan.

Irritabilitas, Vita corporea.

Principium vitale.

IV.

Uit de drie laatſte bronnen §. III. van de

de bedieningen en betrekkingen der zenuwen, vloeit een aantal van zenuwziektens voort, zo groot en zoo verſchillend, dat het in der daad zeer moeielijk zij, 'er eene volleedige lijſt van te maaken, dezelven tot klasſen te brengen en ze afzonderlijk te beſchrijven. Dan dit ſchijnt de bedoeling van het Genootſchap ook niet te vorderen; en zulks zou zekerlijk verſcheiden boekdeelen vereiſchen. Zal men evenwel de tekenen kunnen aanwijzen, waar door zij van andere ziektens te onderkennen zijn, zoo is het, mijns bedunkens, volſtrekt noodzakelijk, dat men ten minſten de voornaamſte zoorten derzelver door haare bijzondere toevallen doe kennen, en deezen zijn, naar mijn inzien, de volgende.

1. Die, welken WHYTT enkelvoudig zenuwziektens noemt, te weeten, *geweldige beyingen, hartkloppingen, flaauwtens, bezwijmingen, krampen, ſtuiptrekkingen, hoofdpijnen, braakingen, zijdepijnen* en andere zenuwtoevallen, welken voorkomen in menſchen, die anders doorgaans vrij gezond zijn, maar zodaanig een zwak en teergevoelig zenuwgeſtel hebben, dat zij, zeer ligt en dikwijls, van die toevallen aangetaſt worden, door ſchrik, vrees, verdriet, verwondering, toorn

Tremores, Palpitationes cordis, Deliquia animi, Lipothijmia, Spasmi, Convulſiones.

toorn of andere gemoedsaandoeningen en door alles, wat de zenuwtuigen, enz. sterk prikkelt, of op eene aangenaame wijze aandoet.

Hysteria. 2. *De Vrijsterziekte*, die in onderscheidene onderwerpen zeer verschillende zenuwtoevallen voortbrengt, waar van de voornaamste zijn, eene moeielijke spijsverteering, opspanning en rommeling van winden in de maag en darmen, somtijds eene ongewone graagte naar spijzen en eene schielijke verteering of een sterke trek naar vreemde dingen, die geen voedzel verschaffen kunnen, het gevoel van verstikking in de keel, duizeligheid, *scheele* en *spijker - hoofdpijn*, vliegende hoofdpijnen, bloozinge in het aangezigt, groote ontlastingen van bleeke pis en eene ongeduurige, ongestadige schrik en vreesagtige geestgesteldheid, bij wijlen aanvallen van sluipagtig lagchen, van uitgelatene blijdschap en van schreeuwen, op een anderen tijd, vlaagen van droefheid, tot schreijens toe, zonder kennelijke oorzaak: bij welken zig voegen de toevallen van No. 1. inzonderheid, dikwijls wederkomende flaauwtens, zwaare bezwijmingen en vooral hevige aanvallen van *opstijgingen*, die op eene bijzondere wijze zig toedragen en met allerlei

Clavus hysterícus, Hemicrania.

ze-

zenuwtoevallen gepaard gaan. — Doorgaans komen zij aan met geeuwing, rekking, ruisching in de ooren, gevoel van koude in de uitwendige deelen en ſtijfte in de beenen, zomtijds verbleeking en; bij wijlen, roodheid van 't aangezigt, zwaare hoofdpijn, verduiſtering van 't gezigt, rommeling in den buik en het gevoel van een bal, die in den buik rolt, tot de maag opklimt, daar een gevoel van zwaarte, benaauwdheid, walging en zomtijds *braaking* verwekt, hier na in de keel opſtijgt en, door het gevoel van een brok en verſtikking, eene moeijelijke zwelging en ademhaaling veroorzaakt; terwijl de uit- en inwendige deelen van den buik, door eene hevige pijn, en deszelfs ſpieren ſtuipachtig aangedaan en de navelſtreek inwaards getrokken werd. Wanneer deeze toevallen eenigen tijd geduurt hebben, bedaard zomtijds de aanval, doch de lijders raaken buiten gevoel en kennis; zommigen liggen onbeweeglijk als in een diepen ſlaap, met eene ademhaaling zoo flaauw, dat zij naauwlijks te bemerken zij; terwijl anderen door ſterke ſtuiptrekkingen worden gefolterd en anderen de hand geſtadig met geweld op de borſt ſlaan, onder-

wijl jaagt en klopt het hart, en de pols ſlaat hard en ongelijk.

Hypochondriaſis.

3. De *Hypochondrie*, die zig bijzonder doet onderkennen door eene moeijelijke ſpijsverteering, geſtadige oprispingen zonder verligting, opſpanning van winden, zigtbaare opzwelling of opblazing van de maag, voor al, na den eeten, veeltijds kwijlen, bij wijlen, voor al des morgens, walging, kookingen en braakingen van waterachtige ſtoffen, van ſlijm of van een zwart vogt, gelijk Coffigrondzel, verlooren eetluſt, zomwijlen hondshonger of een laſtig gevoel van flaauwte of ledigheid omtrent de maag, door veel of de hartigſte ſpijzen te eeten niet weg te neemen, hardlijvigheid, zomtijds loslijvigheid, drukking op de borſt, bezwaarde ademhaaling, benaauwdheid voor 't hart, dikwijls zugten, ligthoofdigheid, zwaarte en gevoel van koude in het agterhoofd, ſtompheid van bevatting en verwarring van denkbeelden, onaangenaame gedagten en traagheid van denken, zwak geheugen, dof- en droefgeeſtigheid, zwaarmoedigheid, loomheid, luſteloosheid, ongeruſte ſlaapeloosheid, angſtvallige droomen, de nagtmerrij, enz.

De

De zamenloop van deeze toevallen, die het wezen der Hypochondrie uitmaaken, ontſtaat; volgens het gevoelen der nieuwſte geneeskundigen, bij zommigen, uit eene enkelvoudige *verſlapping* en *gebrekkige gevoeligheid* van het geheele geſtel der zenuwen en vezelen; maar bijzonder van die der chijlmaakende ingewanden; en dan noemt men dezelve zenuwhijpochondrie; doch bij anderen, uit zodanigen ongeſtelden ſtaat dier Zenuwen en vezelen, gepaard met verſtoppingen in de bovenbuiksingewanden, te weten in de lever, milt, alvleesklier, darmſcheil, enz. welk zoort, wegens een zittend leven, overdaad in ſpijzen en andere oorzaaken, die de zenuwziektens in ons land voortbrengen, onder onze landsgenooten wel het gemeenſte is. — Het is, ten aanzien van de behandeling deezer ziektens, van zeer veel belang, te kennen, of 'er ook verſtoppingen mede gepaard gaan; maar dit te kennen, is dikwijls zeer moeijelijk; vooral wanneer de ziekte in zijn begin is en de verſtoppingen niet groot of uitgeſtrekt zijn. Eene geelachtige wankleur in de oogen, het aangezigt en de ganſche huid der lijders, geeft 'er zeer veel vermoeden op;

Laxitas, Stupor.

op, om dat de lever het meeſt in deeze ziekte verſtopt is. Doorgaans klaagen de lijders over een aanhoudend gevoel van zwaarte in den bovenbuik, voor al in de regter zijde, en over eene geduurige pijn, voor aan den hals, zij hebben dikwijls een droogen, hollen hoeſt, kookingen en braakingen, als de maag met ſpijzen vervuld is, zij zijn doorgaans zeer hardlijvig en zij verdroogen en vermageren kennelijk, om dat 'er wegens de belemmerde werking der chijlmaakende ingewanden, geen goede voedzame chijl bij hen bereid wordt, ook zijn hunne benaauwdheden en vlaagen van Hijpochondrie altoosduurende, nu meer, dan min hevig, en wijken niet of weinig voor krampſtillende middelen en wanneer hier bijkomt eene aanhoudende ſpanning en harde zwelling van den bovenbuik of gevoelbare verhardingen van den buik, dan is het allerzekerſt, dat 'er verſtoppingen plaats hebben: — In het eerſte zoort van Hijpochondrie zijn die verſchijnzelen meeſt afwezig, deszelfs benaauwdheden komen meer, bij wijze van vlaagen, houden voor een tijd op en wijken ligter voor de zenuwmiddelen. Deeze tekenen in agt neemende, kan men doorgaans

dee-

deeze twee zoorten van Hijpochondrie van elkander, en van andere ziektens genoeg onderſcheiden.

Nog meene ik, het van belang te zijn, dat, men deeze ziekte van de Vrijſterziekte onderſcheide, ſchoon dit niet het gevoelen zij van zommige hedendaagſche geneeskundigen.

De ouden, weet men, ſtelden, dat de eerſte alleen, in de mannen plaats heeft en voortkomt uit eene ongeſteldheid der bovenbuiksingewanden, en de laatſte alleen in de vrouwen, voortſpruitende uit een ziekelijken ſtaat der baarmoeder, 't welk de reden is, waarom zij deeze, *Vrijſterziekte* en geene, *Hijpochondrie*, of *Bovenbuiksziekte* genaamd hebben. *Hyſteria; Hypochondriaſis.*

De geleerde HOFFMAN heeft dezelven ook voor verſchillende kwaalen gehouden. Edoch WHYTT (*a*) en de meeſte laatere Artzen hebben beweerd, dat zij, in wezen, niet verſchillen, dan alleen, voor zoo verre de toevallen der Vrijſterziekte in de vrouwen, wegens haar teder maakzel, meer zittend leven en eene bijzondere geſteldheid van de baarmoeder,

(*a*) Verhandeling over de zenuwziekteus bl. 74.

der, gemeener voorkomen in de vrouwen, en menigmaal ſchielijker aankomen en geweldiger zijn, dan die der Hijpochondrie in de mannen. Dan ſchoon ik erkenne, dat deeze twee ziektens verſcheiden zenuwtoevallen gemeen hebben, meene ik egter, dat 'er redenen genoeg zijn, om dezelven voor wezenlijk onderkende kwaalen te houden, die in oorzaak en toevallen merklijk verſchillen. — Alle de toevallen der Vrijſterziekte leeren ten klaarſten, dat 'er met eene te groote aandoenelijkheid en levendigheid van geeſt, eene te groote gevoeligheid van zenuwen plaats heeft; daar alle de toevallen der Hijpochondrie duidelijk doen zien, dat geeſt en lichaam even log en ongevoelig is; waar van de Hijpochondricque lijders, gelijk WHYTT (*a*) zelfs erkent, door vrees, ſchrik, droefheid, verwondering of andere gemoedsaandoeningen ſchier nooit aangetaſt worden van die hevige hartkloppingen, bezwijmingen, en voor al van die geweldige opſtijgingen en ſtuipagtige beweegingen, die in de vrijſterzieke perſoonen uit die oorzaak zoo gemeen zijn. — Volgens de meeſte hedendaagſche

(*a*) Bladz. 72.

ſche geneeskundigen heeft bij de Vrijſterziekte, behalven eene te groote gevoeligheid van het ſpijskanaal, doorgaans ook plaats een te gevoelige ſtaat der baarmoeder en teelleden, van waar deszelfs lijders gewoonlijk eene groote drift hebben tot welluſt, tot vleeſchelijke vermenging, terwijl dikwijls deszelfs vlaagen, door alles, wat die drift aanzet, opgewekt worden, daar de Hijpochondrie gemeenlijk alleen of voornamelijk ontſtaat uit eene verzwakte en weinig gevoelige geſteldheid der bovenbuiksingewanden, terwijl deszelfs lijders, ten aanzien der welluſt, meeſt ongevoelig en veel meer tot droefgeeſtigheid geneigd zijn —— Ook zijn, wegens die oorzaaken, derzelver toevallen zeer verſchillende. De Hijpochondricque lijders hebben nooit zulk een gevoel van een rollenden en klimmende bal in de ingewanden, nog zo ſterk van een brok en verſtikking in de keel, nog zo gemeene ſcheel- en ſpijker-hoofdpijn, als de vrijſterzieken, en terwijl bij deezen, in een aanval van opſtijgingen, de navel ſterk inwaards getrokken is, zo is dezelve bij geenen, in eene vlaag van Hijpochondrie, opgezet. —— De Vrijſterziekte daar en boven valt ſchier altoos in lieden van een bloed-

rijk temperament voor, meeſt in jonge, bloed- en ſaprijke, teergevoelige en aandoenelijke meisjes, voor al in dien tijd, als de driften werkzaam worden, als de ſtonden moeten verſchijnen en deeze agterblijven of verſtopt zijn, en bijzonder in het zamerzaiſoen, wanneer de gevoeligheid en prikkelbaarheid en misſchien ook de aandoenlijkheid en levendigheid van den geeſt, door de hitte vergroot worden. De Hijpochondrie daar en tegen komt meeſt voor in perſoonen van een Melancholijk temperament, van een drooger, min gevoelig en min aandoenlijk geſtel, in meer bejaarde lieden, en meeſt in den winter, als de koude de gevoeligheid der zenuwen verſtompt. — En eindelijk, om niet meer te noemen, de Vrijſterzieke lijders zijn, tusſchen de aanvallen, doorgaans vrij gezond, terwijl de Hijpochondricquen, vooral die verſtoppingen hebben, tusſchen hunne vlaagen, ſchier nooit volkoomen wel zijn: waar bij ik nog voegen moet, dat, wegens het een en ander, de geneezing van beiden, gelijk blijken zal, door ſtrijdige middelen verkregen word.

Om al het welk ik van oordeel ben, dat deeze twee zenuwziektens wel degelijk, in wezen, van elkanderen verſchil-

ſchillen. Bij dit alles ben ik door de ervaring overtuigd, dat de Vrijſterziekte zo wel plaats heeft in de mannen, als de Hijpochondrie in de vrouwen. Ik heb werkelijk onder mijne lijders een jongman, die volmaakt Vrijſterziek, en eene getrouwde juffrouw, die volkomen Hijpochondricq is, waar uit mij ook blijkt, dat de eerſte ziekte niet altoos ontſtaat uit eenen ziekelijken ſtaat der baarmoeder, zo min, als dat de laatſte uit verſtoppingen of uit zwarte gal in de bovenbuiksingewanden voortkomt.

4. De *Melancholie*, die, in wezen, niet anders is, als eene gedeeltelijke ijlhoofdigheid en die men zeer wel onderkend aan een geduurig onverzettelijk verkeerd denken en redeneeren over een en het zelfde onderwerp, 't welk gemeenlijk van eenen treurigen en vervaarenden aart is, waarom 'er ook doorgaans mede gepaard gaat, droefgeeſtigheid, angſtvalligheid en vreesachtigheid, voor al vrees voor ſterven, belagchelijke inbeeldingen en wonderbaarlijke vaſtſtellingen van ziektens te hebben, van ongemakte gevoelen, van verandering te hebben ondergaan, en van aan gevaaren blootgeſteld te zijn, die in 't geheel niet be

ſtaan, noch waar voor geen de minſte grond is, enz.

De ouden begreepen, dat deeze ziekte uit een verdikt, lijmig, zwaar bloed ontſtond, *zwarte gal* bij hen genaamd, en hebben 'er daarom den naam van *Melancholia* of *zwartegalziekte* aan gegeeven. De hedendaagſche geneeskundigen, ſchoon vaſtſtellende, dat zij zomtijds uit eene kwaade geſteldheid der vogten onſtaat, zijn echter van begrip, dat zij veeltijds alleen uit eene ongeſteldheid der vaſte deelen, bijzonder der zenuwen, en voor al der hersſenen of wel van het denkend zintuig voortkomt, waarom zij dezelve, met SYDENHAM meer voor eene ziekte van den geeſt, dan van het lichaam, houden en 't is ook hier van, dat zij, onderſcheidshalven, de eerſte genoemd hebben *Melancholia cum materia* of *humoralis*, en de laatſte *Melancholia ſine materia* of *nervoſa*.

Niet zelden word deeze ziekte met de Hijpochondrie vermengd, zoo zelfs, dat in Geneeskundige leerſtellen de woorden *Hijpochondrie* en *Melancholie* dikwijls als naamen van dezelfde betekenis voorkomen, doch, mijns oordeels, verkeerd;

wel

wel is waar, dat zij dikwijls gepaard gaan en dat de laatſte niet zelden zig voegt bij de eerſte of wel, een gevolg 'er van is; doch daar komen dagelijks gevallen genoeg voor, waar in de Hijpochondrie zonder Melancholie, en deeze zonder geene, plaats heeft; ook hebben de beſte geneeskundigen, HOFFMAN, BOERHAAVE, LORRY, CULLEN, en zoo veele anderen, dezelven, als onderſcheidene ziektens beſchouwd en beſchreeven; en de eerſte meer uit een ongeſtelden ſtaat der bovenbuiksingewanden, en de laatſte meer uit eene onſteltenis van het denkend zintuig afgeleid; terwijl anderen begreepen hebben, dat men de Melancholie voor eenen hogeren en ergeren graad van de Hijpochondrie houden moet: zeker is het ten minſten, dat het in de practijk noodzaakelijk is, het een of ander onderſcheid in agt te neemen.

5. Eenige zenuwziektens en zenuwtoevallen, die, ſchoon zij dikwijls met de vorigen gepaard gaan, of 'er toevallen van zijn, egter zomtijds ook afzonderlijk voorkomen en niet alleen uit een verzwakt en te gevoelig zenuwgeſtel, maar ook uit andere bijzondere bijkomende ongeſteld-

Vertigo. ſteldheden ontſtaan, gelijk *ligthoofdigheid*, verduiſtering des gezigts zonder kennelijk gebrek in de oogen, dikwijls en, zomtijds gezet, wederkomende hoofdpijnen, *krampachtige aamborſtigheid*, zenuw- of maaghoeſt, hik, maagpijnen, kramp- en windkolijken, de zoode, zuure en bittere opriſpingen, eene ſterke honger, een ongemakkelijk, ſchoon onpijnelijk, gevoel omtrent de maag, verzeld van zwaarmoedigheid, ongeduurigheid en zomtijds groote vreesagtigheid, geduurige rommelingen of borrelingen in de darmen, opzetting van zommige gedeeltens derzelven, eene onaangenaame beweeging, gekrioel of ſterke kloppingen in den buik, pijnen in den rug en in de zijden van den buik, zeer gelijkende naar die van het graveel, een gevoel van prikkeling en hitte in den hals der blaas en pisſchaft, met eene geduurige begeerte om te wateren, en eene groote loozing van bleeke pis, pijnen en krampagtige beweegingen der ſpieren of ſpiervezelen, trillingen of beevingen van armen en beenen of van het gantſche lijf, bloozingen of hitte over het geheele lichaam, of huiveringen en een gevoel van koude in zekere deelen, als of 'er koud water op

Aſthma ſpaſmodicum.

ge-

gegoten werd, op een anderen tijd eene ongewoone gloeijing of aanhoudende hitte met een radden kleinen pols, door de bank *zenuwkoortsjes* genaamd; zomtijds eene ſtijfheid of ſtrakheid of ook wel eene dofheid of tinteling in de ledemaaten, even als of zij ſliepen, ſtervende vingers en handen, loomheid en zwaarheid in de leden, vliegende pijnen of pijnelijke ſcheuten of vaſtzettende pijnen in armen en beenen of in de geledingen of op andere plaatsen derzelven, pijnen gepaard met een gevoel van hitte, verplaatzende zig dikwijls van de zijde of den rug in de inwendige deelen van den buik, eene laſtige pijn in den rug tuſſchen de ſchouders, eene ſteekende pijn in eene van de zijden, even als of het zijde wee ware; ſchielijke opſpringingen in armen en beenen, ſtuipachtige beweegingen van een arm of been, ſchier geduurige onwillige beweegingen van den hals en het hoofd, trekkingen en ſtrakke ſpanning der ſpieren van het voorhoofd, nu en dan ſtijfheid in de tong en andere zenuwtoevallen, die men in de zenuwzieke lijders dikwijls ontmoet.

6. Eindelijk alle de ziektens, welken men anders brengt tot de ziektens der herſenen, van het rugmerg, van het al-

Coma ſomnolentum, Stupor vigilans, Incubus, Riſus ſardonius, Catalepſis, Tetanus, Emphrosthotonos et Opiſthotonos, Chorea ſancti Viti, Epilepſia, Apoplexia, Paralyſis, Inſania, Delirium, Mania, Furor uterinus.

algemeen zintuig, en van den geeſt; *ſlaapzugt, waakende gevoelloosheid, nagtmerrij, ſardoniſche lach, zinvang, algemeene kramptrekking, ſint vitus dans, vallende ziekte, beroerte, lamheid, dwaasheid* of *krankzinnigheid, ijlhoofdigheid, raſernij, baarmoeders dolheid*, enz. doch welke niet zoo gemeen voorkomen, noch gezegd kunnen worden, zoo aanmerkelijk vermeerderd te zijn, als de voorgaande en ook genoeg van anderen te onderſcheiden zijn, waarom ik 'er mij niet mede zal ophouden.

V.

Schoon nu de ziektens en toevallen, die men zenuwkwaalen noemt, zoo veelvuldig zijn, vermindert derzelver getal grootelijks, wanneer men aanmerkt, dat de ziektens, welke onder de gemelde benaamingen §. IV. voorkomen, niet altoos wezenlijke zenuwziektens zijn. De ligthoofdigheid bij voorbeeld, de bezwaarde ademhaaling, de moeijelijke ſpijsverteering, de benaauwheden; pijnen en de ſtuiptrekkingen zelve kan men niet altoos eigenlijke zenuwziektens heeten; 't is hierom, wanneer zij zulks wezenlijk zijn, dat men bij haare zoortlijke naa-

naamen doorgaans die van *zenuw* of *krampachtige* voegt, zo zegt men bij voorbeeld eene *krampagtige aamborſtigheid*, eene *zenuwberoerte*, die ik maar eenmaal, gevolgt van eene geraaktheid der eene zijde, geheuge in mijne practijk ontmoet te hebben. —— Men dient derhalven nader te bepalen, wanneer de opgenoemde ziektens voor eigenlijke zenuwziektens moeten gehouden worden, en hier toe zullen de volgende bepaalingen dienen. *Aſthma convulſivum.* *Apoplexia nervoſa.*

1. Door *waare zenuwziektens* moet men verſtaan *angeregelde werkingen* of *onnatuurlijke beweegingen en gewaarwordingen der zenuwen en vezelen.* —— De twee hoofdbedieningen deezer deelen zijn gevoel en beweeging: uit den onnatuurlijken ſtaat van de eene zo wel als van de andere vloeijen voort ongeregelde werkingen, doch zij zijn bijna altoos te gelijk ongeſteld en daarom ontſtaan 'er zo veel te meer ongeregelde werkingen uit. —— Het doet 'er ook niet toe, of het vermogen van gevoel en beweging der zenuwen en vezelen te groot of verminderd zij; uit de laatſte ongeſteldheid ontſtaan zo wel ongeregelde werkingen en beweegingen, als uit de eerſte; zelfs

in

Stupor, Atonia. in eene volkomene *gevoelloosheid* en *machteloosheid* dier deelen hebben ongeregelde werkingen plaats, vooral krampagtige aandoeningen, ongeregelde omloop en afscheidingen der vogten en bijzondere ophoopingen derzelven in eenige buizen of vaten; omdat, in deeze ongesteldheid meest altoos het eene deel gevoeliger en beweegvaardiger is dan het andere, en de evenmaatige werkingen derzelven doorgaans verbroken zijn.

Ingevolge deeze bepaaling zijn derhalven, geen volkomene zenuwziektens, *die* van de zelfstandigheid of het zamenstel der zenuwen § III, 1. deeze zijn veel eer derzelver voorschikkende of naaste oorzaken. Zoo zijn, bij voorbeeld, eene te groote slapheid en gevoeligheid van zenuwen en vezelen; geen volkomen, *formeele* zenuwziektens, maar wel eene kramp of stuiptrekking, uit de ongesteldheden door eene prikkelende oorzaak ontstaande.

Daar en boven moet deeze bepaaling ons ook leeren, dat men geenzins voor zenuwziektens houden kan de gebreken van de zelfstandigheid der andere vaste deelen, en veel min de ongestelde hoedanigheden der vogten en de gebreken

of

of ziektens, die hier uit voortvloeijen. Ten onregte derhalven heeft BOERHAAVE in zijn werk over de *Zenuwziektens*, als dusdanig beſchreeven de *bleek-zugtigheid*, de vijt, de gebreken der nagelen, het eelt, de wratten, de exteroogen, enz: waar over men zig in der daad verwonderen zou, zoo men niet wiſt, dat deezen grooten man, met HOFFMAN en WEPFER van gevoelen geweeſt was, dat alle vaſte deelen, alle vezelen, vliezen, peezen, enz: niets anders waren dan vervolgen of uitbreidzels der zenuwen. *Chlorosis.*

2. Zenuwziektens vooronderſtellen zieke zenuwen; en gevolglijk moeten die ongeregelde werkingen en beweegingen, zullen zij waare Zenuwziektens genoemd worden, uit *eenen ongeſtelden ſtaat der zenuwen* en *vezelen* ontſtaan. — Gezonde zenuwen kunnen insgelijks zoodaanig aangedaan of beledigd worden, dat 'er de hevigſte zenuwtoevallen uit ontſtaan, maar de zulken kan men geenzints *zenuwzieke toevallen* of *eigenlijke Zenuwziektens* noemen. De ſtuiptrekkingen, bij voorbeeld, in een gezond ſterk menſch veroorzaakt door wormen, door ſcherpe ſtoffen in de eerſte wegen, of door het gift van pok-

ken of mazelen, enz. zijn *zenuwtoevallen*, maar in een ſtrikten zin geen *Zenuwziektens*; deezen naam verdienen zij eerſt, als zij door die of andere oorzaaken voortgebragt worden in iemand, die voor zijne ouderdom, ſtaat, enz. te zwakke, te gevoelige zenuwen en vezelen heeft; - zoo zijn dan ook geen *Zenuwziekte* te noemen de krampen, de ſtuiptrekkingen, pijnen, beroerte, lamheid, enz. die op eene kwetzing, drukking of andere werktuiglijke oorzaak van belediging der herſenen, herſenvliezen, rugmerg, zenuwen, peezen, enz. volgen: — Zelfs verdienen naauwlijks dien naam de krampen, kolijkpijnen, braakingen, enz. welke door ſcherpe ſtoffen in het bloed, of door ſteen in de nieren, enz. van gezonde zenuwgeſtellen verwekt worden. — Edog men moet deeze bepaaling niet te ver trekken, voor al niet in de beoeffenende geneeskunde; want dikwijls ontmoet men in gezonde zenuwgeſtellen de zwaarſte zenuwtoevallen, de vallende ziekte, de algemeene kramptrekking, de St. Vitusdans, allerlei ſtuiptrekkingen en pijnen, door eene onnatuurlijke prikkeling voortgebragt, welke men van de lijſt der Zenuwziektens zou moeten uitzonderen, en die egter, ſchoon zij geen oor-

oorſpronkelijke Zenuwziektens zijn, als zoodanig moeten behandeld worden. Ja dikwijls gebeurt het, dat zulke toevallen, met terzijdeſtelling van de oorſpronkelijke ziekte, de voornaamſte en eerſte zorg van den Geneesheer vorderen, ten minſten eiſchen, dat hij 'er gelijktijdig de vereiſchte middelen tegen aanwende; 't is hierom, dat Tissot (*a*) de Zenuwziektens niet onvoeglijk onderſcheiden heeft in *eerſte* of *oorſpronkelijke* en in *tweede* of *toevallige Zenuwziektens*. — In de eerſten beſchouwd men de vezelen en zenuwen, als minder of meerder gevoelig en beweegbaar, dan zij natuurlijk zijn moeten, zoo dat zij zelfs door haare natuurlijke prikkels, de maag, bij voorbeeld, door de voedzels, de darmen door de drekſtoffen, het hart en bloedvaten door het bloed, tot te geringe of tot te ſterke beweegingen en werkingen opgewekt worden. In deeze klaſſe van Zenuwziektens is derhalven de onnatuurlijke geſteldheid der zenuwen en vezelen de naaſte oorzaak. — In de tweede begrijpt men de zenuwen en vezelen gezond te zijn, doch aangedaan door

Morbi nervorum primitivi et ſecundarii.

(*a*) Traité des nerfs, &c. Tom. I. p. 2. pag. 344.

door een onnatuurlijken, te ſcherpen prikkel, ten welks aanzien zij betrekkelijk te gevoelig of te prikkelbaar zijn, gelijk zijn wormen of andere vreemde, gewcldig prikkelende ſtoffen in de maag en darmen, ſcherpte in het bloed. — Dan in de meeſte Zenuwziektens hebben doorgaans beide de oorzaaken plaats, een onnatuurlijke ſtaat der zenuwen en vezelen, en onnatuurlijke, prikkelende oorzaaken, zoo dat zij ten deezen opzigte meeſt zamengeſtelde ziektens zijn, invoegen de kennis van den aart, oorzaaken en geneezing deezer, die der toevallige Zenuwziektens met zich brengt.

3. *De Zenuwziektens zijn zoo zeer* geen *plaatzelijke, noch algemeene*, maar *doorgaans onbepaalde, zwervende ziektens, die veelal door het medegevoel of de ſijmpathie worden voortgebragt.* — De meeſte andere ziektens bepaalen zich tot het deel, waar in de ziekelijke oorzaak plaats heeft gegreepen, tot de ingewanden van hoofd, borſt, buik, enz. en doen zig door kennelijke toevallen in die deelen voornamelijk onderkennen, of zij zijn algemeene ziektens, die uit eene onnatuurlijke ongeſteldheid van de gantſche masſa van het bloed of van de andere vochten ontſtaan en welke in al-

le

le de bewerktuigde deelen ongeregelde werkingen verwekken. —— Maar zoodanig is het niet gelegen met de Zenuwziektens; de ongeregelde werkingen, waar zij beſtaan, doen zich zomtijds op in deelen of ingewanden, welken het verſt afgelegen zijn van die, waar in de prikkelende oorzaak huisveſt. —— Zoo brengen zij dikwijls, bij voorbeeld, kwaade ſtoffen in de maag, wormen in de darmen, ſcheele hoofdpijnen, hoofddraaijingen, verduiſteringen der oogen, enz. voort, terwijl haare uitwerkingen in die ingewanden naauwlijks beſpeurd worden. — Zoo verwekt eene te gevoelige ſtaat der baarmoeder in de verſtafgelegene deelen alle die ongeregelde beweegingen en onnatuurlijke gewaarwordingen, welke de Vrijſterziekte uitmaaken §. IV. 2. — Door deeze bepaaling zijn de Zenuwziektens te onderſcheiden van allerlei plaatzelijke gebreken, van alle ontſteekingziektens van hoofd, borſt, buik en derzelver ingewanden, en van allerlei algemeene ziektens en koortſen. Zoo 'er door deeze ziektens in afgelegene deelen ongeregelde werkingen of gewaarwordingen voortgebragt worden, of zoo deeze door de natuur of hevigheid van derzelver prikkels ontſtaan, behooren zij tot de toevallige Zenuwziek-

tens, die dan ligtelijk te onderkennen zijn.

4. *Zenuwziektens moeten onmiddelijke en geen verafgelegen uitwerkzels of gevolgen zijn van ongeſtelde of ongeregeldwerkende zenuwen en vezelen.* —— Daar zijn ſchier geene ziektens, geene ongemakken, welken niet de gevolgen kunnen zijn van de ongeregelde werkingen en gewaarwordingen dier deelen; maar deeze allen voor Zenuwziektens te groeten, zou zeer onbepaald zijn, en alle onderſcheid tusſchen ziektens en haare gevolgen wegneemen; verkeerdelijk heeft derhalven, mijns bedunkens, Tissot (*a*) op de lijſt der zenuwkwaalen geplaatſt het rooſig of puiſtig uitſlag, op welks verſchijning men zomtijds veele zenuwtoevallen ziet ophouden, deeze noemen-
Metastaſes. de *zenuwziektens-verplaatzingen.* Dit is, dunkt mij, de gevolgen voor de ziektens te doen doorgaan, ſtrijdig met de vaſtgeſtelde regels der ziektekunde. —— Ik heb 'er egter niet tegen, dat men een toeval, 't welk een onmiddelijk gevolg van eene oorſpronkelijk en daadelijk beſtaande Zenuwziekte is, met deezen naam doope, mits dat men zoo een toeval niet afgetrokken, maar vereenigd met zijne af-

(*a*) Traité des nerfs &c. Tom. II. p. 2.

naaſte oorzaak, beſchouwe. Dus heeft dezelfde Autheur de geelzugt, welke enkel uit eene krampagtige toetrekking der galbuizen ontſtaat, niet ten onregten *zenuw-geelzugt* genoemd; want in dit geval blijſt het toeval met de oorzaak te gelijk beſtaan; daar in het voorige de oorzaak, de zenuwaandoening, eindigt, als het gevolg verſchijnt. — Voor het overige, dewijl gevoel en beweeging de twee hoofdbedieningen der zenuwen en vezelen zijn, zo moeten, meene ik, alle Zenuwziektens en Zenuwtoevallen van dien aart zijn, dat men ze tot een van deeze twee of tot beiden betrekken kan, dat is, zij moeten onmiddelijke ontſteltenisſen van het gevoel of van de beweeging of van beiden zijn, en dit is, dunkt mij, de bekwaamſte toetsſteen, om te beproeven, of zij van dien aart zijn. — Men kan hierom ook, naar mijne gedagten, de verzwakking, de ongeſteldheden, de lammigheid, de ſcheeftrekkingen der ledemaaten, enz. die naa een aanval van geweldige zenuwtoevallen overblijven, met even zo weinig regt Zenuwziektens noemen, als dat men kan zeggen, dat iemand de teering heeft, die naa eene hevige langduurige heete koorts tot op het vel en been uitgeteerd en vermagerd is.

Ilterus nervosus.

Door deeze bepaalingen worden, gelijk men ziet, zeer veele kwaalen van de naamrol der Zenuwziektens uitgemonsterd en het aantal derzelven aanmerkelijk verminderd, daar men, zonder die bepaalingen, dat aantal zoo zeer zou kunnen vermeerderen, dat 'er naauwlijks eene ziekte of toeval te noemen zij, die men 'er niet toe brengen kan Immers daar zijn geene ziektens, in wier toevallen de zenuwen en vezelen geen deel hebben, in welken zij niet lijden of geprikkeld worden, en waar in die prikkeling geene ongeregelde werkingen en gewaarwordingen derzelven veroorzaakt. Allerlei kwaalen, koortsen, ontsteekingziektens, pijnen, enz. brengen uit dien hoofde, zenuwtoevallen voort of bestaan 'er voor een gedeelte in. 't Is hier van, dat HOFFMAN stelde, *dat alle ziektens aandoeningen der zenuwen zijn.* (a). Dan ligtelijk begrijpt men, dat men op die wijze alle onderscheid van ziektens zoude te niete doen en den weg baanen tot verwarringen, die de gevaarlijkste mistastingen in de praktijk naar zich sleepen zouden, welken voor te komen, wel het voornaamste bedoelde van het Genootschap,

(a) Medic. rational T. 3. Lect. I. Cap. 4.

ſchap, in deeze Vraag, ſchijnt te zijn (*a*); en waar toe ook deeze bepaalingen van zeer veel dienſt kunnen zijn, dewijl zij ons in ſtaat ſtellen, den wezenlijken en onderſcheiden aart der Zenuwziektens te kennen, om dezelven tot haare waare klasſen en zoorten van ziektens te brengen en wel te onderſcheiden. — Men kan dan, in gevolge van dezelve, in 't algemeen *Zenuwziektens* noemen, *alle ongeregelde werkingen of beweegingen en gewaarwordingen, die uit een onnatuurlijken ſtaat of prikkeling der zenuwen en vezelen onmiddelijk ontſtaan, en dikwijls in afgelegene deelen door ſijmpathie verwekt worden*, en tot deeze bepaaling, oordeele ik, dat zij allen kunnen gebragt worden.

VI.

Het tweede, waar in ik meene, dat men de onderſcheidene kenmerken der Zenuwziektens zoeken moet, is de kennis van de voorſchikkende en aanleidende oorzaaken derzelven; waar van ik derhalven de voornaamſten, een weinig diene te ontvouwen. Voor de voornaam-

(*a*) Zie boven bladz. 4.

naamſte voorſchikkende oorzaaken houde ik de volgenden.

1. Eene zwakheid of ſlapheid der zenuwen en vezelen, zoo dat zij niet de vereiſchte vaſtheid, ſtevigheid en veerkragt hebben, om haare natuurlijke beweegingen en werkingen naar behooren te verrigten. — Gelijk men bij zenuwzieke lijders gereedelijk beſpeurt, dat die zwakheid of ſlapheid, in hun geheel lichaam, beſtaat uit eene algemeene kragteloosheid, ligte vermoeidheid, loomheid en geheel weekelijk geſtel, zoo vind men, dat dezelve bijzonder plaats heeft in de hersſenen, hart en bloedvaten, en vooral in de maag en darmen; hier van hunne hoofddraaijingen, zwak geheugen, ſlappe en traage pols, hartkloppingen, flaauwtens, winderige opſpanningen van maag en darmen, moeijelijke ſpijsverteering, enz. Edog niet alle zenuwzieke menſchen hebben zulke zwakke verſlapte zenuwen en vezelen, men ontmoet 'er in de praktijk enkelden, die veel eer droog van geſtel ſchijnen te zijn, en vaſte, ſtijve vezelen te hebben. Dit heeft, voor eenige jaaren, gelegenheid gegeeven tot een openbaar geſchil tusſchen TISSOT en POME.

De eerſte had in verſcheiden zijner wer-

werken vaſtgeſteld, dat de Zenuwziektens meeſt al ontſtaan uit te zwakke, te ſlappe zenuwen en vezelen. Hier tegen heeft de laatſte zig zeer ſterk verzet, bewcerende, dat zij uit ſtrakheid en droogheid of te groote ſpanning en opkrimping dier deelen voortkomen. Tot ſtaving van dit gevoelen heeft hij, onder andere bewijsredenen, bijgebragt veele waarneemingen van Zenuwziektens, alleen geneezen door warme baden, wateragtige en andere verſlappende dranken, ſpijzen en geneesmiddelen. Dan Tissot heeft vervolgens, voor al in zijn werk over deeze ſtof, dit gevoelen, zoo als het mij toeſchijnt, bondig wederlegd. Hij erkend, dat 'er zulke gevallen voorkoomen, en dat hij zelf die meermaalen ontmoet en behandeld heeft, waarin men met de verſlappende geneeswijze het beſt ſlaagt; hoewel hij die meer uit eene ſcherpte der vogten en inzonderheid van het zenuwvogt, dan wel uit droogheid of ſtijfheid afleid, waar voor hij meend, dat de zenuwen weinig vatbaar zijn, maar hij beweert te gelijk, dat verre de meeſte, en wel de meeſt heerſchende Zenuwziektens, uit ſlappe weeke zenuwen en vezelen haaren oorſprong neemen, en dit is ook mijn gevoe-

voelen. De voornaamſte redenen, waar op hetzelve ſteunt, zal ik hier kortelijk opgeeven, om dat zij ons van dienſt zullen zijn in de verdere ontvouwing van de onderſcheidende kenmerken der Zenuwziektens, zo wel als in de beantwoording van de andere gedeeltens van het voorſtel.

α. Zulks leeren, zoo ik meen, duidelijk, de oorzaaken, waar aan men algemeen en met reden de vermeerdering der Zenuwziektens toeſchrijft, welke allen van dien aart zijn, dat zij niet anders dan onze zenuwen en vezelen en ons gantſche geſtel verſlappen en te wateragtig maaken kunnen; gelijk zijn de warme wateragtige dranken en ſpijzen; het zittend, het werkeloos leven; de welluſtige ongeregeldheden, enz.

β. Zulks toonen klaarlijk de meeſte en voornaamſte bovengemelde toevallen der Zenuwziektens, die veel natuurlijker uit te ſlappe, verzwakte zenuwen, vezelen en ingewanden zijn afteleiden, dan uit eene ſtijfheid en droogheid dier deelen, waar uit volgens Tissot, eer de *Manie.* Melancholie en *Razernij* ontſtaan; terwijl de pijnen, krampen en ſtuiptrekkingen, wel meer uit eene ſpanning der zenuwen en vezelen ſchijnen voort te vloeijen,

lijen, maar tevens uit zoodanig eene ſpanning, die meeſt zonder ſtijfheid en droogheid beſtaat en meer door de prikkel van ſcherpe ſtoffen of door belediging der zenuwen verwekt word, en met welke doorgaans eene groote gevoeligheid of prikkelbaarheid gepaard gaat.

γ. Zulks beveſtigd niet minder de algemeene aangenomen geneeswijze der thans zoo zeer vermeerderde Zenuwziektens. Men leeze de werken van alle de Autheuren, die 'er over geſchreeven hebben; men zie overal de voorſchriften der Geneesheeren, en men zal algemeen aangepreezen en toegediend vinden zoodanige verſterkende en andere geneesmiddelen, en zoodanige leef- en eetregelen, die de zenuwen, vezelen, enz. vaſt en ſtevig maaken, terwijl men te gelijk algemeen afgeraaden vindt alles, wat de zenuwen verweeken, verzwakken en teder maaken kan: ook kan ik, door meenigvuldige beproevingen en ondervindingen geleerd, ten ſterkſten verzekeren, dat men met deeze geneeswijze in het herſtellen van de Zenuwziektens over het algemeen het beſt ſlaagt.

δ. Zulks doen ook zien de perſoonen, in welke de thans zoo veel meer regeerende Zenuwziektens 't meeſt voorko-

komen; zo vind men, dat de meeſte zijn zwakke, weeke, ligt aandoenelijke vrouwen en vrijſters; groote en rijke, welluſtige, werkelooſe lieden; ſterkblokkende geleerden; zittende werklieden; met een woord, alle menſchen, die uit hoofde van hun geſtel en levenswijze of door ongeregelheden of door ziektens verzwakt, teergevoelig gemaakt en uitgeput van kragten zijn.

6. Daar voor pleiten verder de tijden, de ſaiſoenen des jaars en de lugtsgeſteldheid, waarin die Zenuwziektens het meeſt zich openbaaren, en haare voornaamſte rol ſpeelen; 't is des zomers in de heetſte dagen; 't is in de regenagtigſte ſaiſoenen en 't is bij zuidewinden, met een woord, bij alle die geſteldheden van lugt en weder, welke onze zenuwen en vezelen verſlappen, week en aandoenelijk maaken, dat men die ziektens 't meeſte waarneemt.

7. Eindelijk word dit gevoelen niet weinig verſterkt door het gezag van zoo veele beroemde kundige en ervaren Artzen, welke over de in deeze eeuw zo veel meer heerſchende Zenuwziekte geſchreeven hebben, BOERHAAVE, TISSOT, LORRY, WHYTT, BICKER, SMITH, en anderen; die meeſt allen eenpaarig vaſtſtel-

ſtellen, dat eene der voornaamſte oorzaaken derzelven is eene verzwakking van zenuwen, vezelen en ingewanden; zelfs hebben CHEYNE (*a*) KLOEKHOF (*b*) en anderen alle Zenuwziektens alleen van zwakheid of ſlapheid der zenuwen en der hersſenen afgeleid; en zoo mijne ondervinding 'er ook eenig gewigt mag bijzetten, kan ik geruſtelijk verzekeren, dat ik het zelfde waar bevonden heb in negen tienden van een zeer groot aantal van zenuwzieke lijders, die ik, geduurende ten minſten *twintig jaaren*, behandeld heb. Het ſtaar dan, *mijns oordeels*, vaſt, dat zwakheid of verſlapping van zenuwen en ingewanden eene der voornaamſte voorſchikkende oorzaaken is van Zenuwziektens en vooral van die, welke in ons land zoo aanmerkelijk vermeerderd zijn; en dus word te gelijk uit de gemaakte aanmerkingen eene nadere bepaaling voor de beantwoording van dit voorſtel openbaar, dat het naamelijk bijzonder dit zoort van Zenuwziektens is, van welken het vordert, de kenmerken, oorzaaken, enz. aan te wijzen.

2. De

(*a*) CHEYNE de Fibra §. 7.
(*b*) KLOEKHOF de morbis animi ex infirmato tenore medullæ cerebri.

2. De tweede voornaamſte voorſchikkende oorzaak van Zenuwziektens en die gemeenlijk met de voorigen gepaard gaat, is, *eene te groote gevoeligheid der zenuwen, en wel van het gantſche zenuwgeſtel*, ter oorzaake van welke de geringſte prikkels veel ſterker gewaarwordingen en beweegingen verwekken, dan zij doen, wanneer de zenuwen haaren natuurlijken graad van gevoeligheid hebben, zoo dat de wederwerking der zenuwen altoos meer dan evenredig is aan de werking der indrukzelen. Deeze ſtaat der zenuwen is eene zoo algemeene oorzaak en de verſchijnzelen 'er van zijn zo kennelijk, dat de meeſte Schrijvers dezelve houden voor het beſte kenmerk en de voornaamſte, zoo niet de eenige, oorzaak van alle die Zenuwziektens, welken ik boven §. IV. 1. enkelvoudige Zenuwziektens genoemd heb: waarom zij ook de bepaaling derzelven 'er alleen uit opmaaken. *De eigenlijke Zenuwziektens*, zegt WHYTT, *zijn die, welke uit hoofde van eene ongewoone of onnatuurlijke teergevoeligheid der zenuwen voortgebragt worden door oorzaaken, die in menſchen van een gezond geſtel zulke uitwerkingen niet hebben zouden, ten minſten niet in zulken grooten graad*, en deeze bepaaling hebben

de

de meeſte Autheuren na hem overgenomen. Ook zijn de meeſte en voornaamſte toevallen, die men in zenuwzieke lijders waarneemt, van dien aart, dat zij een al te gevoelig zenuwgeſtel te kennen geeven: hier van alle die ligte gewaarwoordingen van gloeijingen, van hitte, van koude, enz. alle die verſchillende pijnen, alle die trillende, krampagtige beweegingen van de ingewanden en ſpieren, en alle die ligt verwekte gemoedsdriften, ſchrik, vrees, gramſchap, en andere uit het gevoel ontſtaande toevallen, waar aan zij zoo gemeen onderhevig zijn, en die wij boven §. IV. vermeld hebben. —— Daarenboven leert de dagelijkſche ondervinding, dat zenuwzieke menſchen voor alles, wat hunne zenuwen roert, hunne zintuigen en hunnen geeſt aandoet, veel gevoeliger, veel aandoenlijker zijn, dan anderen, die gezonde en ſterke zenuwen hebben. Alle de veranderingen, die in de lugt of het weder voorvallen, worden zij terſtond gewaar, door zekere ongemakken, die gezonde menſchen 'er niet van gevoelen; de geringſte zintuiglijke aandoeningen verwekken bij hen de ſterkſte gewaarwordingen; en 't geen ſlegts een onaangenaam gevoel in

een gezond menſch voortbrengt, veroorzaakt hun eene hevige pijn. Het ſchielijk opendoen van een deur, een onverwagte val van iets, een ſcherp geluid, het zien van een flikkerend licht, de geur van eene ſterkriekende bloem, eene ſpijs, waar van men niet houd, een mugje, dat op het aangezigt vliegt, het bezoek van een laſtigen gaſt en honderd andere kleinigheden, jaagen hun een killen ſchrik op het lijf, doen hun hart kloppen, hunne leden beeven en trillen, hun aangezigt bloozen, en doen hen zomtijds in flaauwte of ſtuiptrekkingen vallen. —— 't Is verder door die te groote gevoeligheid der zenuwen, gepaard met de voorafbeſchreeve zwakheid of ſlapheid derzelven, dat de gezondheid van zenuwzieke menſchen door de geringſte oorzaaken zoo ſchielijk ontſteld raakt. Het kleinſte ongewoon voorval, de geringſte verandering in het weder, de minſte verwisſeling of uitſtap in hunne leefwijze en eetregel, ontſtelt hen, geeft hun hoofdpijn, beneemt hunnen eetluſt en vrolijkheid, ſtoort hunnen ſlaap, maakt hen misſelijk, benaauwd, flaauw, verkouden, koortſig, neerſlagtig, gemelijk, knorrig, met een woord, in alle opzigten ziekelijk. —— 't Is eindelijk ook

uit

uit die oorzaak, dat zulke zenuwzieke menschen doorgaans kleinmoedig, vreesagtig en aandoenlijk van geest zijn, zij zijn zwaarhoofdig omtrent de geringste onderneming, neergeslagen door de minste tegenheden, verschrikt van het kleinste gevaar en sterk aangedaan door ieder droevig voorval. Zijn zij ziekelijk, zoo zijn zij ook altoos Melancholijk, dat is, zwaarmoedig, neêrslagtig, treurig, vol angstige verbeeldingen, gekweld met bange benaauwdheden, slaapeloosheid en verschrikkende droomen, terwijl zij geduurig, met vrees, op hunne kwaalen peinzen en met angst aan den dood denken. Men kan van het een en ander bij WHYTT, TISSOT, en anderen eene meenigte zonderlinge voorbeelden vinden, en waar is er een Geneesheer, die dezelven niet dagelijks in zijne practijk ontmoet, en die 'er niet uit besluit tot den verzwakten en te gevoeligen staat derzenuwen van zijnen lijder, als de hoofdoorzaak, waar van hij, met uitsluiting van andere oorzaaken of ziekten, alle die ongesteldheden hebbe afteleiden?

5. Bij deeze algemeene te groote gevoeligheid der zenuwen, kan men voor eene derde voorschikkende oorzaak van Zenuwziektens voegen die, welke WHYTT noemt *eene bijzondere onnatuurlijke teerheid, of eene verbasterde gevoe-*

ligheid der zenuwen van zommige werktuiglijke deelen, die hen, in welken dezelve plaats heeft, onderhevig maakt aan verſcheiden zwaare Zenuwziektens, of toevallen, wanneer die deelen aangedaan worden door prikkels of oorzaaken, die naauwlijks eene beroering zouden verwekken in lieden van eene gezonde geſtelheid. Zoo verhaalt hij van eene Juffrouw, die op het hooren van het geluid van een bel, in zoo eene ſterke bezwijming viel, welke bezwaarlijk van den dood te onderſcheiden was; van eene andere, die door eene algemeene ongeſteldheid aangedaan was, zo dikwijls als 'er in het vertrek, waarin zij zat, Cellerij was; BOYLE van een Edelman, die in flaauwte kon vallen, wanneer men wormkruid bij hem bragt; BICKER van een Heer, die terſtond ligthoofdig, benaauwd en flaauw werd, als hij in eene kamer met blaauw behangzel kwam, en ik ken een ander, die aanſtonds verbleekt, koud, ſtijf en flaauw word, als hij kaas ziet of ruikt. Hoe veele teere vrouwen zijn in flaauwte en ſtuiptrekkingen gevallen, door den eenen of anderen reuk, van muskus bij voorbeeld, van ambergrijs, ja van eene lelij of roos, en die, door dien van bevergeil of duivelsdrek

drek, weer tot zig zelve gebragt worden! Verſcheiden lijders heb ik behandeld, gekweld met vlaagen van aamborſtigheid, wegens eene ongewoone teerheid of onnatuurlijke gevoeligheid van de zenuwen der lugtpijpen. Maar niets leert klaarder, dat 'er zoo een onnatuurlijk of verbaſterd gevoel in zommige zenuwen kan plaats hebben, en dat dit niet altoos in eene ſcherpere gevoeligheid beſtaat, dan de hondsdolheid of watervrees, in welke de keel en ſlokdarm niet het allerminſte aangedaan word door vaſte, drooge ſpijzen; terwijl water de geweldigſte ſtuiptrekkingen verwekt. -- Dan het is zekerlijk uit deeze oorzaak, gepaard zomtijds met de tweevoorgaande, dat men afleiden moet alle die bijzondere Zenuwziektens, welken ik §. IV, 5. vermeld heb.

Edoch bijzonder ſtelt WHYTT, dat zulk een ongewoon teer en ontaard gevoel van de zenuwen der maag en darmen eene zeer algemeene en vermogende oorzaak van Zenuwziektens is. Dit, zegt hij, ſchikt niet alleen tot veele gebreken in de eerſte wegen, maar maakt ook het gantſche lichaam aandoenlijker en vatbaarer, om door de geringſte oorzaaken aangedaan te worden. 't Is hier van, dat in zulken onnatuurlijken ſtaat der

maag en darmen, ongeſchikte voedzels, overmaat in eeten en drinken, winden, ſcherpe vogten, ſterke gemoedsaandoeningen, toorn, ſchrik, droefheid, enz. veel geweldiger zenuwtoevallen veroorzaaken, dan in perſoonen, wier ſpijskanaal vaſt en gezond is. — Hij meent zelfs, dat bezwijmingen, beevingen, hartkloppingen, ſtuipachtige beweegingen en groote vreesagtigheid dikwijls meer voortkoomen uit een ongeſtelden zwakken ſtaat en onnatuurlijke gevoeligheid van de zenuwen der maag en darmen, dan uit eenige ongeſteidheid in de hersſenen of het hart. — Kennelijk is het ook, dat de Vrijſterziekte met alle haare toevallen §. IV, 2. dikwijls uit deeze, gepaard met eene bijzondere gevoeligheid der baarmoeder, haaren oorſprong neemt. — Tissot leid het een en ander te regt af van de wijduitgeſtrekte *Sympathie*, die tusſchen de maag en bijkans het geheele lichaam, dog vooral de hersſenen, plaats heeft, en hij beveſtigd het met verſcheidene waarneemingen, die ik met zeer veelen zoude kunnen vermeerderen, indien men 'er eenigen twijffel omtrent maaken kon. Ik heb eene Juffrouw gekend, die als men haar conſerf van vlier ingaf, zelfs op de bedektſte

ſte wijze, zoo dat zij er niets van wiſt, kort daar op doodelijk benaauwd wierd en in ſtuipen viel, gevolgt van de heevigſte braakingen; ik hob eene andere ontmoet, die het zelfde van kreeftoogen ondervond; eene andere, zoo dikwijls als men háar kina liet gebruiken. Hoe veele lieden vind men, wier maag zoo ligt bewogen is, dat zij walging krijgen en zelfs braaken op het gezigt van een ander, die braakt, of op het zien van geneesmiddelen of eenige bijzondere ſpijzen, ja met 'er ſlegts van te hooren ſpreeken of 'er aan te denken. Ik behandel werkelijk nog eene Mevrouw, wier maag bij tijden zoo teer, zoo ligt bewogen is, dat zij, door zig in het bed omtedraaijen of opteheffen of door een weinig te veel lugt te zien, terſtond flaauwte, hoofdpijn, hoofddraeijing, ja braaking krijgt. Boyle verhaalt van een man, die veel geweldiger braakte door Koffy, dan door de geweldigſte braakmiddelen, en die zelfs, door den reuk van dien drank, misſelijk werd, als hij voorbij een Koffijhuis gong, niet tegenſtaande hij denzelven te vooren plagt te drinken, zonder 'er eenige onaangenaame uitwerking van te gevoelen. Meenigvuldig zijn de gevallen van zenuwzieke

menſchen, bij welken ik geroepen ben geweeſt, die na de eene of andere bijzondere ſpijs gegeeten te hebben, door doodelijke flaauwtens, bezwijmingen of door hevige braakingen en ſtuiptrekkingen zijn aangetaſt geworden, 't geen men door de bank van *indigeſtie* afleid. Ook ontmoet en behandel ik daaglijks teere menſchen, die, ſchoon zwak van maag en veeltijds over eene flaauwhartigheid, leegheid of wateragtigheid klaagende, niet te min drooge, vaſte, hartige ſpijzen, tot zout vleeſch en ham incluis, gemakkelijk verteeren en die, zoo dra zij ſlappe ſpijſen, wateragtige dranken, of zuuren in de maag krijgen, door benaauwdheid, winden, hartkloppingen, beevingen, hoofddraaijingen, ſcheele hoofdpijn, loomheid, neerſlagtigheid, ja flaauwte aangetaſt worden, terwijl andere ſterke menſchen, ſchoon eene zeer ongeſtelde, vervuilde, of verſlijmde maag hebbende, van die toevallen niet weeten. Al het welk duidelijk leert, dat niet enkele zwakheid of ſlapheid nog ongeſteldheid, maar eene bijzondere onnatuurlijke gevoeligheid van de maag de voornaame oorzaak dier beroeringen is.

4. Voor eene vierde voorſchikkende oor-

oorzaak van Zenuwziektens houden verre de meeſte Geneeskundigen de *Irritabiliteit*, of de te groote *prikkelbaarheid* der ſpiervezelen.

Zedert de proefneemingen en ontdekkingen van den beroemden HALLER en anderen na hem, heeft men dien naam gegeeven aan dat levensbeginzel, waar door alle ſpiervezelen, en misſchien ook de zenuwen geprikkeld wordende, zig inkrimpen, en 't welk zig zigtbaar aanwezend vertoond in de uitgeſneedene deelen van dieren en menſchen, vooral van koudbloedige dieren; en dewijl als dan alle gemeenſchap tusſchen de zenuwen en hersſenen is afgeſneeden, zoo heeft men het zedert beſchouwd als een bijzonder gevoel en beweeging, 't welk onderſcheiden is van het gevoelend en beweegend vermogen der zenuwen, en zonder het zelve, en buiten bewuſtheid van den geeſt werkt, en gevolglijk alleen tot het lichaam behoort, geevende aan alle deszelfs deelen het leven, hoewel het eene deel 'er meer mede begaafd is, dan het andere, zijnde het grootſte in het hart, de ſlagaderen enz.

Het is derhalven door deeze levenskragt, meenen zij, dat alle vezelen, vaten en ingewanden hunne beurtlingſche

zamentrekkende beweegingen oeffenen op de ingehoude vogten en ſtoffen, om dezelven voortteſtuwen en te bewerken, terwijl deeze de natuurlijke prikkels zijn, welke, door die kragt te prikkelen, dezelven tot geduurige zamentrekkingen opwekken, zoo dat alle levensbeweegingen van het hart en de bloedvaten, alle de natuurlijke werkingen der maag, darmen en verdere ingewanden, en alle de bedieningen der afſcheidende vaten, buiſen en klieren er door volbragt worden. — Wanneer dan dit levensbeginzel te gevoelig, te prikkelbaar is en de vezelen, vaten enz. deswegens te beweegbaar zijn, welke ongeſteldheid men naderhand Irritabiliteit (*a*) prikkelbaarheid, ook wel *beweegbaarheid*, *aandoenlijkheid*, genoemd heeft, zoo begrijpt men, dat die vezelen door hunne natuurlijke en nog veel meer door vreemde prikkels aangedaan, allerlei te ſterke of ongeregelde, trillende, kramp- en ſtuipagtige beweegingen in het hart, de bloedvaten, ingewanden, enz. verwekken moeten, en dus voortbrengen allerhande beroeringen en belemmeringen in de ſpijsverteering, chijlmaaking, voeding, omloop des bloeds, af-

Mobilitas, Senſibilitas.

(*a*) Zie GAUBII Inſt. Path. §. 189.

affcheiding der vogten, waar uit gevolglijk allerlei Zenuwziektens ontſtaan kunnen, en dit nog zoo veel te meer, daar dit lichaamlijk leven, zoo als men ſtelt, eene allernaauwſte gemeenſchap met het gevoelend en beweegend vermogen der zenuwen en zelfs met den geeſt oeffent, zoo dat, wanneer deezen lijden, het zelfde ook te gelijk aangedaan word, en wederkeerig, gelijk dit blijkbaar is uit de hevige beroeringen, die er in de natuurlijke bedieningen en afvoeringen van onze ingewanden ontſtaan uit pijn, gemoedsdriften, enz. en omgekeerd, de ſterke aandoeningen en ongeregelde werkingen, die 'er in de zenuwen, het algemeen zintuig en den geeſt verwekt worden, als er uit hoofde van eene te ſterk geprikkelde en te werkzaame levenskragt, hevige en onnatuurlijke beweegingen in het hart en bloedvaten, gelijk in koortszen, plaats hebben. —— Edoch eenige weinige anderen Natuur- en Geneeskundigen, onder welken WHYTT uitmunt, meenen, uit laatere proefneemingen en overweegingen te mogen beſluiten, dat het gevoelend en beweegend vermogen der vezelen en zenuwen van een en het zelfde beginzel afhangt, dat het lichaamlijke leven in de mergagtige zelfſtandig-

digheid der zenuwen of in het zenuwvogt zijne waare zitplaats heeft, en dat alle ſpiervezelen haare prikkelbaarheid van de zenuwen ontfangen (*a*). Dan ik zal mij met dit geſchil niet ophouden, nadien het dog op de kennis der oorzaaken, kenmerken en geneeswijze geen invloed ter waereld heeft, of men de gevoeligheid der zenuwen van een of meer beginzels afleid, mits men maar vaſtſtelle, dat zij beiden te gevoelig, te prikkelbaar zijnde, eene voorſchikkende oorzaak tot Zenuwziektens worden; en dit word algemeen erkend.

Van meer belang zoude het zijn, indien men weeten konde, waar uit die meerdere en mindere prikkelbaarheid der vezelen en gevoeligheid der zenuwen onſtaat, dan dit is niet wel te bepaalen; hoewel het vermoedelijk is, dat zulks afhangt van eene zekere teerheid dier deelen, zoo dat de vezelen weeker en de rokken der zenuwen, wier mergagtig gedeelte alleen gevoelt, dunner zijnde, zij deswegens ook prikkelbaarder en gevoeliger zijn, en naar het gevoelen van

LEA-

(*a*) Men wagt eerſtdaags een werk, waar in men dit een en ander zoo waarſchijnelijk zal maaken, als in een onderwerp van dien aart kan gevergd worden.

LEAKE (*a*) ontſtaat zulks uit eene meerdere of mindere weekheid of ſtevigheid van het natuurlijke ſlijm, of het dierlijk geley onzer deelen, waar in HALLER de zitplaats der prikkelbaarheid geſteld heeft: althans verſcheidene redenen zijn 'er, die dit vermoeden ſterken: men leid hier van niet onwaarſchijnlijk af, dat de kinderen, zo veel meer dan bejaarden, de vrouwen zoo veel meer dan de mannen (*b*) en de bloedrijke zoo veel meer dan de zwartgallige geſtellen, gevoelige en prikkelbaare zenuwen en vezelen hebben: en men kan 'er ook de wijze en reden uit opmaaken, waarom alle die oorzaaken, die onze vezelen en zenuwen verweeken en verſlappen, die gevoeligheid en prikkelbaarheid vergrooten, en dus de Zenuwziektens vermeerderen, inzonderheid eene vogtige warme lugtsgeſteldheid, warme, waterachtige dranken, wa-

(*a*) Medical inſtruct. on Chronic. or ſlow diseases of women p. 223-226.

(*b*) CLIFTOM heeft door zeer fraaije proefneemingen die grootere weekheid van vezelen in de vrouwen beveſtigd, en DE LA SOME heeft getoond, dat dat de binnenſte laag van den eigen rok der ſlagaderen veel zagter en woeker en dus prikkelbaarder is in de vrouwen dan in de mannen. Zie TISSOT *Traité des Nerfs* &c. *Tom. I. p.* 276. en *Mem. de l' acad. R. des Sc.* 170. *pag.* 135 & 170.

waterachtige en vaſte voedzels, eene weeke opvoeding en levenswijze; verzwakkende ziektens, enz. die alle het natuurlijk ſlijm verdunnen en afſpoelen, en dus de zenuwen en vezelen ontblootende, dezelven voor de natuurlijke zo wel als onnatuurlijke prikkels gevoeliger en prikkelbaarder maaken (a).

5. Als eene vijfde zeer voornaame voorſchikkende oorzaak van Zenuwziektens beſchouwe ik met BOERHAAVE en TISSOT een *te gevoeligen of ongeſtelden, ſtaat van het algemeen of denkend zintuig.* Men verſtaat hier door dat gedeelte der hersſenen, alwaar alle de zenuwen zamenloopen en eindigen, of liever, daar zij beginnen zenuwen te zijn, en dus dat werktuig, 't welk de indrukzelen der roeringen, die de zenuwen ontfangen, aan den geeſt overgeeft; wanneer zij gewaarwordingen worden, en 't welk te gelijk de gewaarwordingen of bevattingen en bevelen van den geeſt tot de zenuwen overbrengt. — Wanneer nu dit algemeen zintuig zoo gevoelig is, dat het van de roeringen der zenuwen veel

(a) Men kan dit breedvoerig betoogd en ontvouwd vinden bij TISSOT, Traité des Nerfs &c. Pag. 273-293.

veel te hevig word aangedaan, of te ſterke gewaarwordingen in den geeſt verwekt, of de bevattingen en bevelen van deezen met te veel geweld tot de zenuwen overbrengt, of wanneer het door eene of andere ongeſteldheid beide die werkingen ongeregeld, verward verrigt, dan word deeze te gevoelige, ongeſtelde ſtaat deszelfs, zo eene magtige oorzaak van Zenuwziektens, dat men er voornaamelijk, zoo niet alleen van moet afleiden, benevens de Melancholie, alle die zwaare en geweldige *zenuwtoevallen*, die men anders de ziektens der hersſenen noemt §. IV, 4 en 6: ſlaapzugt, hardnekkige ſlaapeloosheid, verſchrikkende droomen, ſtuipen, algemeene ſtuiptrekking, vallende ziekte, beroerte, lamheid, dwaasheid, krankzinnigheid, enz. — Men moet niet begrijpen, dat deeze oorzaak dezelfde is met de algemeene, te groote gevoeligheid, of 'er altoos mede gepaart gaat. Men ontmoet dikwijls menſchen, en ik heb 'er zoo veelen behandeld, aangetaſt van de eene of andere deezer Zenuwziektens, en die anders, over het geheel, veel minder gevoelig van zenuwen zijn, dan anderen, welke van die ziekte bevrijd zijn en blijven. Ook ontdekt men dit onderſcheid zomtijds kennelijk in Me-

lan-

lancholijke lijders: 't heeft mij meenigmaal verwonderd; hoe veelen derzelven, die niet zoo zwak nog zoo gevoelig zijn, als wel anderen; ja die in alle andere opzigten gezond ſchijnen; zoo ſchrik- en vreesagtig zijn kunnen, zoo angſtvallig, zoo verkeerd en dwaas denken over alles, wat hunne gezondheid en leven betreft, en zoo onvatbaar en onovertuigbaar zig gedraagen voor de beſte redeneeringen, die men aanwend, om hen van hunne dwaalingen te geneezen; en ik heb 'er nooit beter reden voor kunnen uitdenken, dan te ſtellen, dat hun algemeen zintuig te gevoelig of onſteld ware, en deswegens verkeerd of verward werkte, en daar dit zintuig zoo ver buiten ons bereik is, als deszelfs zamenſtel en werkingen voor ons onbegrijpelijk zijn, moet men waarſchijnelijk daar in ook de reden zoeken, waarom die lieden gewoonlijk zoo moeijelijk te herſtellen zijn, en zoo zelden geheel herſteld worden. — 't Is ook in de te groote aandoenelijkheid van dit zintuig, meene ik, te zoeken, dat inwendige prikkelingen der zenuwen, die op het zelve terugſtuiten, en met geweld werken, van welke de geeſt zomtijds geene of niet dan geringe gewaarwordingen ontfangt, zul-

zulke geweldige zenuwtoevallen verwekken; de vallende ziekte door wormen, bij voorbeeld, de St. Vitusdans, de algemeene kramptrekking en zoortgelijken, kan men daar ook het beſt van afleiden. — En zoude het daar ook voornamelyk die menſchen niet haperen, welke over alles wel, doch over een of ander bijzonder articul, altoos kwalijk, redeneeren, die, gelijk men zegt, *delirant in parte*, voor een gedeelte gek of ijlhoofdig zijn, gelijk ook die, welke periodicq krankzinnig zijn?

6. Eene zesde voorſchikkende oorzaak van Zenuwziekte is buiten twijffel, *een minder dan natuurlijke trap van gevoeligheid en prikkelbaarheid in de zenuwen en ſpiervezelen*, in 't latijn *torpor* genaamd, zoo dat zij niet genoegzaam aangedaan en tot haare natuurlijke beweegingen opgewekt worden door de prikkels, die de natuur zelve verordend heeft, om dezelven in werking te brengen, waar door dan de deelen hunne bedieningen niet, dan gebrekkig en onvolmaakt, verrigten. — Voor zoo verre deeze ongeſtaldheid eene oorzaak is van de thans zo zeer vermeerderde Zenuwziektens, gaat zij ook gewoonlijk ge-

Laxitas, Atonia. paard met eene *ſlapheid* en *veerkragteloosheid* van zenuwen en vezelen, welke ook niet zelden het gevolg is van langduurige of hevige krampagtige aandoeningen derzelven, en heeft wel het meeſt plaats in de hersſenen, maag en dármen. —— 't Is uit de zamenvoeging van deeze twee oorzaaken, dat de Hypochondrie §. IV. 3, ontſtaat, en dat ook alle de toevallen, welke men in de Hypochondricque lijders waarneemt, kunnen verklaard worden: hunne gewoone hardlijvigheid, bij voorbeeld, ontſtaat uit niets anders, dan dat de darmen, wegens min gevoelige en verſlapte zenuwen en vezelen, door de prikkeling van de voedzels, lucht en gal, niet ſterk genoeg aangedaan, niet dan eene traage wormwijze beweeging verwekken, terwijl hunne loslijvigheid een gevolg is van eene gebrekkige ſpijsverteering, wegens eene verſlapte, ongeſtelde maag, waar door 'er raauwheden geboren worden, die bij wijze van purgeermiddelen werken. Zoo is ook hunne traage pols het gevolg van eene te geringe prikkelbaarheid van het hart en bloedvaten.

By alle deeze voorſchikkende oorzaaken, die zomtijds min of meer vermengd

of

of vereenigd, beſtaan, zoude ik met Tissot en anderen nog kunnen voegen de gebreken van de vliezen of rokken der zenuwen; gebrek of ſchaarsheid van dierlijke geeſten; dikheid, dunheid, verſtopping en andere ongeſteldheden van het zenuwvogt, enz. maar gemerkt deeze oorzaaken zoo geene kenbaare tekenen met zig brengen, om dezelven van andere oorzaaken te onderſcheiden; of om te kunnen zeggen, wat zij tot het verwekken van bijzondere zenuwtoevallen toebrengen, zal ik 'er mij niet mede ophouden, te minder, daar ik meene, de voornaamſten en de gewoonſten ontvouwd te hebben, en voor al die, door wier kennis men in ſtaat geſteld word, om de thans heerſchende Zenuwziektens door haare oorzaaken en de toevallen, die er uit ontſtaan, van andere ziektens te onderkennen. — Alleen, zal ik er evenwel op aanmerken, zoo 'er een zenuwvogt beſtaat, gelyk vrij waarſchijnlijk is, dat hetzelve dan ook, gelijk alle andere afſcheidende vogten, deelen moet in de ſcherptens of andere ongeſteldheden van het bloed; gelijk de zenuwen, voor zoo verre zij vaſte deelen zijn, zekerlijk ook deelen in de ſlapheid of zwakheid van het geheele

ſtel des lichaams, en gevolgelijk, wanneer men het bloed en andere vogten ſcherp of ongeſteld, en het gantſche geſtel verzwakt vind, dat men dan ook tot de ſcherpte of ongeſteldheid van het zenuwvogt en tot de zwakheid der zenuwen beſluiten mag; en dit ſtellende, zoo is er niet aan te twijffelen, of het zenuwvogt, ſcherp, te lijmig, te wateragtig of verſtopt zijnde, kan eene magtige oorzaak wezen van Zenuwziektens. LOLBB (*a*) meent, dat zonder zulks van de dierlijke geeſten vaſt te ſtellen, zeer veele Zenuwziektens onverklaarbaar zijn zouden. Te ſcherp zijnde, zegt hij, kunnen zij door de zenuwen te prikkelen, de verſchrikkelijkſte uitwerkingen voortbrengen, zo als geweldige ſtuiptrekkingen en de ſcherpſte pijnen; te lijmig zijnde, verwekken zij verſtomping der zintuigen, lamheid en ſlaapzugt; te dun zynde, worden zij de oorzaak van eene algemeene zwakheid in alle de werkingen en bedieningen. HOME (*b*) houd het zenuwvogt voor de zitplaats van verſcheide zwaare

(*a*) Rational Method. of enzing fever. pag. 46. 145 — 147.
(*b*) Princip. Medic. pag. 28.

re ziektens, zoo als de *kwaadaartige zenuwkoorts* en de peſt; en deszelfs ſtilſtand, zegt hij, veroorzaakt ligthoofdigheid, beroerte en lamheid. *Febris nervosa maligna.*

Daar zijn dan verſcheide voorſchikkende oorzaaken, waar uit de Zenuwzicktens ontſtaan. De meeſte Geneeskundigen, die er over geſchreeven hebben, zijn in het misverſtand gevallen van dezelven allen, ſlegts van eene oorzaak afteleiden. CHEYNE, KLOEKHOFF, SMITH en anderen hebben alle Zenuwziektens beſchouwd, als een gevolg van verſlapte zenuwen en vezelen; POME daar en tegen heeft ze alle toegeſchreeven aan eene te groote ſtrakheid of geſpannenheid dier deelen; WHYTT meeſt aan te gevoelige zenuwen; LEAKE (*c*) en veele nieuwe Schrijvers aan eene te groote gevoeligheid en prikkelbaarheid van zenuwen en vezelen. Dan TISSOT (*d*) heeft uitvoerig en bondig betoogd, dat dit een kennelijke dwaaling is, die tot gevaarlijke misſlagen in de praktijk aanleiding geeft, en dat er verſcheiden zeer ſtrijdige

(*c*) The conſtruct. of the nerves and causes of nervesdesorders p. 21.

(*d*) Traité des nerfs. Tom. I. P. 1. pag. 25 — 346.

ge oorzaaken van deze ziektens zijn; het zelfde heeft opzettelijk getoond HILL en anderen, en de reden en ondervinding beveſtigen zulks. De zenuwen en vezelen kunnen zo wel te ſtijf en te gevoelig, ook te prikkelbaar zijn; dagelijks ontmoet men gevallen van Zenuwziektens, zo wel die uit de eerſte, als die uit de laatſte ongeſteldheid ontſtaan, gelijk ik reeds getoond heb ten aanzien der Hypochondrie, en daar zijn zwaare Zenuwziektens, die alleen uit eene ongeſteldheid der hersſenen of van het denkend zintuig voortkomen, terwijl het overige Zenuwgeſtel gezond en ſterk is; de vallende ziekte is daar een ſpreekend bewijs van. Ik heb verſcheiden matroozen, boeren en arbeidslieden behandeld, welke die gedugte ziektens alleen door een ſchrik gekregen hadden, en die voor 't overige gezond en ſterk en zeer ongevoelig van zenuwen waren. —— Hij derhalven, die geen andere Zenuwziektens erkend, dan die uit eene en dezelfde oorzaak ontſtaan, zondert zeer veele en zeer voornaame ziektens van die klaſſe af, welke wezenlijk 'er toebehooren; hij loopt geduurig gevaar, van wezenlijke zenuwkwaalen met andere ziektens te verwarren, en hij ſtelt

zig

zig dus buiten ſtaat, om dezelven wel te behandelen.

VII.

De kennis van de aanleidende of opwekkende oorzaaken der Zenuwziektens brengt ook zeer veel toe, om de tekenen optemaaken, waar door zij van andere ziektens kunnen onderſcheiden worden: dog tot dit einde zal ik ſlegts nodig hebben, dezelven kortelijk aantewijzen.

In 't algemeen moet men daar voor houden alles, wat inwendig in het lichaam huisveſtende of voorvallende of uitwendig aan hetzelve toegebragt, de vezelen, zenuwen, hersſenen, ingewanden, met één woord, het gantſche geſtel, verzwakken, verſlappen, te gevoelig, te prikkelbaar maaken, ontſtellen en te ſterk prikkelen kan.

In 't bijzonder zijn de voornaamſte en gemeenſte van die oorzaaken

1. Een onmaatig gebruik van warme wateragtige dranken en ſpijzen.

2. Een misbruik van zuivere, ſcherpe dranken en ſpijzen.

3. Allerleij winderige, meelige en ook vette en moeijelijkverteerbaare voedzels.

4. Allerhande ſcherpte en raauwheden, winden en wormen in de maag en darmen.

5. Eenige ziekelijke ſtoffen of ſcherpte of andere ongeſteldheid in het bloed en de andere vogten; vooral eene jigtige ſtoffe, die, wanneer zij niet uitkomt, zeer veele en zeer zwaare zenuwtoevallen voortbrengt, gelijk WHYTT (a) uitvoerig bewezen heeft.

6. Eene vermindering of geheele opſtopping van eene gewoone ontlasting, voor al der maandſtonden, van waar de zenuwzieke toevallen zoo gemeen zijn in vrijſters en vrouwen; en der onzigbaare uitwaasſeming.

7. Eene ſterke ontlaſting van bloed, van zweet, van zaad, enz.

8. Sterke of te dikwijls herhaalde purgeer-, zweetdrijvende of andere ontlaſtmiddelen.

9. Zwaare, langduurige ziektens, die het lichaam uitputten, zwak en teergevoelig maaken.

10. Een zittend, werkeloos, weekelijk en afgezonderd en ook een ongeregeld leven.

11. Al-

(a) WHYTT Verhand. over de Zenuwziektens, bladz. 198. en vervolgens.

11. Allerlei geweldige of langduurende gemoedsaandoenigen.

12. Langduurige en geweldige inſpanning van den geeſt, ſterk ſtudeeren en geſtadig nagtblokken.

Alle deeze oorzaaken kan men bij de aangehaalde Auteuren breedvoerig ontvouwd en betoogd vinden; veelen derzelven zal ik in het tweede deel des voorſtels nader beſchouwen; en hoe zij ons moeten dienen, om de kenmerken der Zenuwziektens opteſpooren, zal blijken uit het onderzoek dier kenmerken zelve, waar toe ik nu onmiddelijk overgaa. — Alleen zal ik 'er nog van aantekenen, dat zij, zoo wel in gezonde, als in zieke zenuwgeſtellen, zomtijds zenuwtoevallen verwekken, dog in de laatſten altoos zwaarder en langduuriger.

VIII.

De *onderſcheidkennis* of *tekenkennis* der Zenuwziektens is voor een Geneesheer van het grootſte aanbelang; zij komt hem dagelijks te ſtade; zij ſtelt hem in ſtaat, niet alleen om Zenuwziektens van andere kwaalen te onderkennen, maar ook om te kunnen onderſcheiden, of de zenuwtoevallen, die hij bij zijne lijders ontmoet, wezentlijke Zenuwziek- *Diagnoſis.*

tens zijn, dan wel toevallen van eene andere ziekte, en in dit laatſte geval, of zij nogthans van dien aart en dat gewigt zijn, dat zij als Zenuwziektens moeten behandeld worden. Dit alles niet kunnende onderkennen, loopt hij telkens gevaar, van de verderflijkſte misſlagen te begaan, waar door hij zijne lijders ellendig en ongelukkig maken, en voor zig niet, dan oneer en beſchuldiging, behaalen kan. —— Deeze kennis egter is in veele gevallen ten uiterſten moeijelijk. 't Is doorgaans wel niet moeijelijk te zien, dat de zenuwen aangedaan zijn en lijden, en dat er uit dien hoofde onnatuurlijke gewaarwordingen en werkingen plaats hebben; maar het is dikwijls zeer moeijelijk te ontdekken, of zij oorſpronkelijk, dan toevallig, lijden; dat is, of de zenuwtoevallen, die men waarneemt, eigenlijk Zenuwziektens zijn, dan ſlegts toevallen van eene andere ziekte, en dit ontdekt hebbende, blijft het dikwijls nog moeijelijk, de werkende oorzaak of oorzaaken te vinden, waar door die Zenuwziektens of zenuwtoevallen worden voortgebragt.

Daar zijn verſcheiden gevallen, waar in zulks te ondekken, inderdaad niet zeer moeijelijk is en waar in ik nogthans kundigen zo wel

wel als onkundigen heb zien misſtaſten. 't Is immers niet moeijelijk, zou men zeggen, de zenuwtoevallen der onſteckingskoortſen, der rotkoortſen en der ſleepende koortſen van de eigenlijke Zenuwziektens te onderkennen, en echter ben ik in gevallen geroepen geweeſt, waar in men dezelven 'er voor aanzag en als zoodanig behandelde. Ik zal er hier eenigen van opgeeven, om dat zij ons duidelijk zullen doen zien, hoe ligtelijk de Zenuwziektens met andere verward worden, en door welke tekenen zij te onderkennen zijn.

1. Een jong Heer van 21 Jaaren, valt zeer ſchielijk in eene aanhoudende ijling of raaskalling. Den derden dag 'er bij geroepen zijnde, verhaalde mij de Geneesheer, die 'er over ging, dat de lijder voor een dag of vier zig zeer heftig boos gemaakt had; dat hij daar op, over zwaare hoofdpijn, klopping in het hoofd en een ſterk geruiſch in de ooren geklaagd had; dat hij hier mede naar bed gegaan zijnde, zeer ſchielijk aan 't ijlen en raaskallen geraakt was; dat hij egter bij kleine tusſchenpoozen bij zijne kennis geweeſt was, en alsdan over de gemelde toevallen, en over eene benaauwde opſpanning geklaagd had, die door het oprispen van winden ſcheen te ver-

verligten; terwijl hij tevens dan zeer gemelijk en ligt geraakt was, zo dat hij op het minſte geraas, in gramſchap opvloog en weder aan 't raaskallen geraakte, en zomtijds door ſtuiptrekkingen aangetaſt werd. Verder verhaalde mij de Geneesheer, dat de lijder altoos een zeer aandoenlijk, gevoelig geſtel hadde gehad, ſterk ſtudeerde, en toen hij er bij gehaald was, niet tegenſtaande de ijling, een zeer ſlappen kleinen pols had, benevens eene langzaame ademhaling en geduurige zugting, en ook zeer veel bleek water loosde; dat hij wegens dit alles, de ziekte had aangezien voor een zoort van *raſernij*, uit een, door de ſchrik te ſterk aangedaan, beroerd zenuw-en hersſengeſtel ontſtaan; dat ook de lijder dien nagt eenige bezwijmingen had gehad, en vervolgens in eene ſlaapzugt en gevoelloosheid gevallen was; dat hij om alle die redenen hem niet had doen aderlaaten, maar van het begin af bedaarende zenuwmiddelen met het opium had toegediend; hoewel hij hem, ziende, dat de raaskalling toenam, ook klijſteeren had doen zetten, zuurdeeg aan de voeten en een ſpaanſche vlieg in den nek leggen. — Den lijder onderzoekende, vond ik in de daad zijn pols zeer klein, maar in-

Mania.

ingetrokken en tevens rad en eenigzins weerſtrevig; dog de hals- en ſlaapſlagaderen voelende, vond ik deezen hard, opgezet en zeer rad. —— Vraagende, hoe de lijder van 't begin in zijn aangezigt er uit gezien had, zeide men mij, nu zeer rood, en dan weder zeer bleek, en de oogen zeer wild en gramſtoorig. —— Verder vraagende of hij uit zijnen neus gebloed hadde; antwoorde men mij, een weinig, dog dat hij zulks wel meer en zomtijds zeer ſterk gedaan had. —— op deeze ontdekkingen en onderrigtingen helde ik terſtond over om te beſluiten, dat de ziekte geene Zenuwziekte, geene eenvoudige *raſernij*, maar veel eer eene *raaskoorts* was, uit eene ontſteeking der herſenen voortſpruitende, te meer, daar de eerſtgemelde toevallen in deeze koorts niet vreemd zijn, vooral niet in een bloedrijk, aandoenelijk geſtel, hoedanig ik uit de voorige neusbloedingen en andere omſtandigheden kon opmaaken, dat het temperament van deezen Jongman was. —— Ik haalde op dien grond mijnen konſtbroeder over, den lijder eene goede aderlaating te doen, en na twee uuren wederom te komen, om het bloed te bezien. Wedergekomen zijnde, vonden wij het bloed ge- *Phrenites.*

wel-

weldig ontſtoken en den pols eenigzints ruimer; waarom wij tot eene tweede veel grootere aderlaating beſlooten, die daar naa nog driemaal herhaald werd, terwijl wij alle andere mogelijke middelen tegen de ontſteeking aanwendeden, met dat gelukkig gevolg, dat de lijder na eenige dagen volkomen herſtelde, blijvende alleenlijk nog eenige dagen gekweld met draaijingen en zwaarte in 't hoofd en pijn in de oogen.

2. Voor eenigen tijd werd ik geroepen bij eene Juffrouw, oud 26 jaaren, en omtrent vier maanden zwanger, die ik zeer benaauwd op de borſt en kort hoeſtende, vond; zij kon niet dan met de grootſte moeite ademhaalen, en niet doorhoesten, uit vrees voor de pijn, die zij in haar regterzijde had, welke daar door zeer vermeerderde: Haar aangezigt was rood en opgezet, haare tong droog, de pols zwak en ongeregeld, en de pis zeer rood. Men liet mij een drankje zien, dat een mengzel was van windbreekende zenuwmiddelen, en men zeide mij, dat haar Doctor, dit haar al drie dagen had laten gebruiken en dat zij er hoe langer hoe erger van geworden was, dat zij er wel eenige winden, waar mede zij altoos geplaagd was, door geloosd had,

had, en dat daar door haare benaauwdheid, die zij voor het hart gevoelde, wel eenigzints verligte, maar dat de benaauwdheid op de borſt, de hoeſt en pijn verzwaard waren. Ik verzogt haaren Doctor te laaten haalen; die gekomen zijnde, mij verhaalde, dat de lijderes zeer hijſtericq niet alleen was, maar ook meermaalen onderhevig aan eene krampagtige aamborſtigheid en pijnen in de zijde, voor al, wanneer zij, gelijk als nu, koude gevat had, en dat hij haar altoos door dat zenuwmiddel 'er van herſteld had. —— Ik ſloeg hem voor, of het geval nu niet eene waare *Longontſteeking* ware, dat alle de toevallen en omſtandigheden mij zulks ſcheenen te leeren. Hij antwoorde mij, dat zulks wel beter bleek uit de zwakke, weeke pols. Ik zeide hem, dat hij wel wiſt, dat de pols gemeenlijk zoo was in eene zwaare longontſteeking; dat de zieke mij gezegt hadde, dat haare ongeſteldheid met huiveringen, zwaare koude, en daar op gevolgde groote hitte begonnen was, en dat de pols ook zeer koortzig en de pis zeer brandig was, en dat dit in eene krampagtige aamborſtigheid zo geen plaats had; dat daar en boven in deeze de bezwaardheid der ademhaaling niet op die wijze moeijelijk was

Peripneumonia.

was, maar meer verſtikkende, en dikwijls tusſchen beiden verminderde, daar zij hier al dien tijd beſtendig gebleeven en toegenomen was; dat de manier van hoesten en de vermeerdering van pijn daar in, ook een merkelijk verſchil maakte, behalven dat de toevallen door Zijne middelen niet verligt, maar verzwaard waren, en dat wij in alle geval, geen kwaad konden met eene aderlating, dewijl die zomtijds ook van nut was in eene krampagtige aamborſtigheid, en dewijl de Juffrouw zo ver zwanger was. —— Hij ſtemde hier in toe. Men tapte haar omtrent agt oncen bloed af, zonder merkelijke verligting, maar het bloed, na eenige uuren, dun ontbonden en met een blaauw vlies bedekt vindende, gelijk veeltijds in eene longontſteeking, drong ik aan op eene tweede, en ruimere aderlaatlng, die eene groote verligting gaf, waarom men den volgenden dag tot eene derde beſloot, die, gepaard met verdunnende en verkoelende middelen, alle de toevallen langzaam deed wijken, zo dat de lijderes, binnen agt dagen daar na, volkomen genezen was.

In beide deeze gevallen, (en zoo heb ik het meer gezien,) had men zig, behalven door andere omſtandigheden, ook laa-

laaten misleiden door eene zwakke, kleine pols; om dat die veeltijds bij zenuwtoevallen plaats heeft, en door het begrip, dat zenuwzieke lieden niet zoo zeer aan ontsteekingziektens onderhevig zijn. Dan gelijk de ondervinding hier van dikwijls het tegendeel toont, zo heeft zij mij menigmaal doen zien; dat onder eene kleine ingetrokken pols, eene groote ontsteekingsgesteldheid in het bloed schuilt, maar 't is niet dan door de ervaring, dat men zulks uit de pols leert onderkennen; hoewel KOCKBURN (*a*) reeds geleerd heeft, dat de grootste graad van ontsteeking niet bestaat in eene volle, sterke, harde pols, maar dikwijls in eene zoo zamengetrokken en onderdrukte pols, dat de vinger dezelve naauwlijks voelt kloppen; 't is ook op dien grond, dat ik door aderlaatingen in de ontsteekingskuur verscheide lijders geneezen heb, die men lang als zenuwzieken vrugteloos behandeld, en bij wien men geen vermoeden op ontsteeking gehad had.

3. Ten aanzien der gal-, rot- en kwaadaartige koortsen, zou ik zeer veele gevallen kunnen te berde brengen, die,

(*a*) Tract. de morb. maritim. ac naval. Part. I. §. 34 — 39.

die, wegens derzelver zenuwtoevallen, krampen, ſtuipen, hik, neerſlagtigheid, zwakke pols, bleeke pis, enz. door minkundige Dorpchirurgijns, apothekers en kwakzalvers, als Zenuwziektens behandeld zijn. Onder anderen herrinnere ik mij 't geval van een meisje van 14 jaaren, die, toen ik 'er bij geroepen werd, in een tijd, dat de kwaadaartige rotkoortsen hier ſterk heerſchten, reeds twee dagen gelegen had wezen- en gevoelloos, met geduurige peestrekkingen, hik, beevende, zwarte tong, zeer kleine, afgebroken pols, met één woord, die, zo als ik uit het verhaal van het gantſche beloop der ziekte kon opmaaken, door eene volmaakte kwaardaartige *zenuwkoorts* was aangetaſt, en waar aan een Chirurgijn, die 'er over ging, van 't begin af, zo als hij mij berigte, niet dan verhittende zenuwmiddelen gegeeven had, mengzels uit wijnruitwater, met Tinctuur van Bevergeil, Valeriaan en ſijroop van witte maankoppen en dergelijken; om dat zij, zeide hij mij, ziek geworden was door de ſchrik van haar vader, die aan een galkoorts geſtorven was, en toen terſtond zeer neerſlagtig en zwak geworden was, met geduurige zugtingen, braakingen, ligthoofdigheid, beevingen en zelfs bezwij-

Febris nervoſa.

min-

mingen; hebbende al dien tijd eene zwakke; trillende pols en witbeslagen tong gehad en niet, dan bleek water, geloosd.

Edog, nadien behandelingen van zulke onkundigen ons nog bevreemden, nog iets wezenlijks leeren kunnen, zal ik 'er mij niet bij ophouden, zoo min als met die gevaarlijke dwaalingen, welke Tissot (*a*) zegt gezien te hebben, waar in men de Zenuwziekte als Scheurbuik; en anderen, waar in men dezelve als Venusziekte had behandeld, en den lijder alle de wreedheden van eene volkomene kwikkuur had doen ondergaan.

4. Meer heeft mij verwonderd het geval van eene jonge Juffrouw van 18 Jaaren, die ik, toen men er mij bij haalde, aangetast vond van eene hevige benaauwdheid met zwaare hartkloppingen en eene zeer radde, kleine pols, en die, zoo als men mij verhaalde, zulks dikwijls daags kreeg en dan aan het braaken raakte of in zwijm viel, gevolgd van sterke stuiptrekkingen, met slaan van armen en beenen. Nadien ik meer over haar gepractiseerd had, zeide men mij, dat men, op aanrading, eens een anderen Doctor

(*a*) Raadgeev. voor de gezondheid der groote en rijke lieden. Bladz. 413, 414.

tor gehaald had, dat die gezegd had, dat zij een galkoorts had, en dat hij daarom haar reeds verſcheidene braak- en purgeermiddelen had laaten inneemen; dog dat de lijderes hoe langer hoe erger wordende, men beſlooten had, dien Heer af te zeggen, en mij wederom te haalen. Alles bedaard onderzoekende, de tong weinig beſlagen, de pols niet koortſig, maar zeer zwak, en de pis bleek, wateragtig vindende, beſloot ik, gelijk ook deed een ander Geneesheer, die er met mij gevallig tegenwoordig was, dat er geen ſchijn van eene galkoorts was, maar ik meende, uit alle de verſchijnzelen te moeten beſluiten, dat het louter zenuwtoevallen waren, uit eene gebrekkige ſpijsverteering, een zwak geſtel van maag en zenuwen, en uit eene opſtopping der ſtonden, die zij in eenige maanden niet gehad had, ontſtaan, en door de braak- en purgeermiddelen verergerd, waarom ik haar verſterkende maag- en zenuwmiddelen toediende, met dien uitſlag, dat zij terſtond beterde en langzamerhand geheel herſtelde. Het kwam mij voor, dat loutere overhaaſting of gebrek van tijd, om behoorlijk onderzoek te doen, de voornaame oorzaak van dien misſlag was, want dat anders de kenmerken van Zenuwziekte in dit geval te

veel

veel en te klaar waren, om een kundig en ervaren arts, waar voor ik dien Heer kende, te misleiden.

5. Niet zelden heb ik ook gezien, dat men de Zenuwziekte verwarde met eene ſleepende ongeſteldheid, na koortſen overblijvende. Nog onlangs werd ik door een Dorpchirurgijn geroepen bij eene vrouw van in de 30 jaaren, die meer dan 20 maanden aan eene derdendaagſche koorts gegaan, dog ze nu zedert verſcheiden weeken niet vernomen had, maar ziekelijk en kwijnende gebleeven was. Zij zag er bleek en ongedaan uit, klaagde over zwaarte en loomheid in armen en beenen, welke laatſte eenigzints gezwollen waren; over tinteling en dof gevoel in de vingeren; over ligthoofdigheid en beneveling der oogen; over magteloosheid; kortademigheid en hartkloppingen, als zij zig bewoog; over benaauwdheid voor 't hart en opſpanning van winden, vooral na den eeten; over flaauwhartigheid; gebrek van eetluſt; de zoode of kwaade oprispingen en hardlijvigheid Haare oogen ſtonden flaauw, de oogappels zeer verwijderd, haare tong en pis waren bleek, en haar pols vond ik zwak, traag, dog eenigzints geſpannen en weerſtreeven-

vende. Bij dit alles was zij neerſlagtig, dofgeeſtig en zeer bevreesd voor den dood, en zij had in verſcheiden maanden de ſtonden niet gezien. De Chirurgijn zeide mij, dat het, volgens zijn gevoelen, niet anders dan Zenuwziekte en Hijpochondrie was, dat hij haar daarom zedert een tijd lang de kina had laaten gebruiken met ſtaal en eenige zenuwmiddelen, en dat zij wel herſtellen zoude, als zij maar hier mede voortging, en zig wat opbeurde; dog dat hij er niet tegen had, om er mij eens over te ſpreeken, dewijl zij dit begeert had. — Dan ik meende, uit alle de toevallen te mogen beſluiten, dat de ziekte geen eigenlijke Hijpochondrie was, maar gedeeltelijk eene *Dyſpepſia.* *moeijelijke* of *gebrekkige ſpijsverteering*, uit eene verzwakking van maag en darmen haaren oorſprong neemende, en gedeeltelijk eene kwaade geſteldheid of wel eene lijmigheid in het bloed, hoedanig men meer vind in lijders, welken na derdendaagſche koortſen op die wijze blijven zukkelen. — Ik ordonneerde eene aderlaating, waar bij ik mij in die gevallen dikwijls zeer wel bevonden had, en waar door zij ook ten aanzien van de bezwaarde aademhaaling, loomheid, ligthooſdigheid, enz. merkelijk verligt werd.

Het

Het bloed was zeer dik en met eene lijmige witagtige korst bezet. Ik ſchreef haar te gelijk bloedverdunnende en ſlijmbreekende middelen en eene daarbij voegende diëet voor, en liet haar hier mede eenige weeken aanhouden; onder het gebruik van welken zij langzaam beterde, terwijl ik haar tusſchen beiden nog eens had doen aderlaaten, en ten laatſten liet ik haar eenige bittere maagmiddelen gebruiken, met welken zij, zonder kina, en zonder eenig ander verſterkend of zenuwmiddel, volkomen gezond en ſterk werd, zonder eenig overblijfſel van zwakheid op de zenuwen of van Hijpochondrie.

Dit geval herrinnert mij, dat ik meermalen de *kwaadſappigheid* of *bleeke kleur der vrijſters*, met welke die ongeſteldheid wel eenige overeenkomſt had, voor eene Zenuwziekte heb zien groeten, en nu eens als de Vrijſterziekte, en dan als de Hijpochondrie behandelen, bedroogen door de algemeene zwakheid, de winderige opſpanningen, hartkloppingen, flaauwte, droefgeeſtigheid en zwaarmoedigheid, enz. welken die ziekte dikwijls vergezellen; dog waar van zij kennelijk verſchilt door de bleeke kleur en bolle, zugtige, koude zwelling van 't gantſche

Chlorosis.

lichaam, inzonderheid van de beenen, door de bezwaarde ademhaaling en hartklopping op de minſte beweeging, vooral onder het klimmen, door de verbasterde eetluſt en trek tot vreemde dingen, die niet tot de voedzels behooren, door de maagpijnen en door de opſtopping der ſtonden, alle welke verſchijnzelen in de twee laatſte ziektens zoo geen plaats hebben.

6. Meer verſchoonlijk heb ik voor eenigen tijd, het graveelkolijk met het krampkolijk zien verwarren. Een Heer van bijkans 60 jaaren, had meer dan drie dagen vreeselijk geworſteld met eene hevige pijn in den buik, vergezeld van een opgeſtopten afgang, geduurige braakingen en oprispingen, van geweldige winden zonder verligting, tot zoo verre, dat hij dikwijls van de pijn en benaauwdheid flaauw wierd, of aan 't ijlen raakte, en men vreesde, dat hij er ſchielijk in dood blijven zoude. Gevallig bij hem geroepen zijnde, verhaalde mij de Apotheker, dat zijn Doctor het geval voor een wind of krampkolijk aanziende, den lijder bij herhaaling, beneevens klijſteeren, het extract van kina met windbreekende en pijnſtillende middelen gegeeven had, dog vrugteloos. Den buik van den

den lijder voelende, vond ik niet hard nog opgezet, maar met mijne hand aan de eene zijde naar agteren wrijvende, ſprong de lijder met een ſchreeuw op en zeide mij, daar de meeſte pijn te lijden. Hier op vraagende, of hij wel waterde, zeide men mij: weinig. — Dit verneemende, zeide ik ſtout weg, dat de lijder geen kramp-, maar een graveelkolijk had, en dat hij terſtond beter zoude worden, als hij een ſteentje loosde. — Men voerde mij hier op te gemoet, dat hij nooit eenig blijk van graveel gehad had. — Ik antwoordde, dat zulks zeer wel wezen kon, en dat 'er evenwel een ſteentje kon zitten; behalven dat ik hem altoos voor een gezond, ſterk man gekend had, en niet voor zoo een aandoenelijk geſtel, waar in men een krampkolijk verwagten moet, en dat ook zijne jaaren daar geen vermoeden op gaven. Ik raadde vervolgens, andere middelen te gebruiken, die ik aan de hand gaf, en die men ook in 't werk ſtelde, met dat gewenſcht gevolg, dat hij den volgenden nagt een ſteentje kwijt raakte, waar op alle de toevallen geſtild en verdweenen waren, en de lijder ſpoedig tot voorige gezondheid herſtelde, gelijk hij nog volkomen gezond is, zonder daarna eenig toe-

val van kolijk of eenige blijk van ſteen meer gehad te hebben.

7. Veele jaaren geleden, kwam ik gelukkig ſchielijk bij eene Mevrouw, die ik te bed in haar ſlaapkamer in eene *doodelijke ſlaauwte* vond liggen, zonder ademhaaling, zonder pols, geheel verſtijft, koud en bleek van lichaam. Een Chirurgijn, daar ook bij gehaald, meenende, dat zij in eene beroerte lag, maakte zig reeds gereed om haar eene aderlaating te doen. Ziende, dat dit het geval niet was, belette ik zulks, en merkende, dat er eene benaauwende lugt in 't vertrek was, ſchoon men reeds een raam opengedaan had, vroeg ik aan de dienſtbooden, van waar dat kwam. Zij zeiden mij, Mevrouw had na den eeten wat willen ſlaapen, en had, om dat het koud was, een komfoor met geglommen koolen in de kamer laaten zetten. Ziende, dat de ſchoorſteen toelag, begreep ik terſtond, dat de damp der koolen er oorzaak van was. Ik deed haar terſtond in een ander vertrek brengen, gaf een vrijen toegang van lugt, beſprengende haar met koud water, hield haar *Eau de luce* onder den neus, en liet haar ſterk wrijven. Door het een en ander kwam zij langzaam bij zich zelven.

Aſphyxia.

8. Niet

8. Niet lang geleden, wierd ik laat in den nagt gehaald bij eene Vrouw, die ik in eene volkomene vlaag van Vrijſterzieke bezwijming te bed vond. De man verhaalde mij, dat zij, na een weinig melkſpijs gegeeten te hebben, wél was naar bed gegaan, en, gelijk zij gewoon was, met haar kind aan de borſt was gaan ſlaapen, doch dat hij door haare trekkingen wakker geworden, haar zoo gevonden had. Een Chirurgijn en de buuren daar mede geroepen, wilden, dat men haare eene aderlaating doen zoude. Maar weetende, dat zij van een zwak en aandoenlijk geſtel was en een kloek kind zoog, vond ik zulks niet goed, begrijpende, dat het ſterk zuigen 'er waarſchijnelijk de oorzaak van was. Ik bragt haar door de gewoone middelen te regt; zij kreeg die aanvallen nog verſcheiden dagen, dog door 't kind te ſpeenen en verſterkende zenuwmiddelen te gebruiken, is zij er van herſteld.

In alle deeze gevallen was het, dunkt mij, voor een kundig, ervaren en oplettend Geneesheer niet moeijelijk, den aart en oorzaak der zenuwtoevallen te ontdekken.

IX.

Edog daar zijn moeijelijker of duisterer gevallen, waar in men niet zoo gemakkelijk ontdekt, of de zenuwtoevallen uit eene eigenlijke Zenuwziekte, dan uit eene andere oorzaak voortſpruiten, en welke de aanleidende of werkende oorzaak zij, waar door zij worden opgewekt, voor al niet, indien men van de geſteldheid des lijders, van zijne levenswijze en van alle de zamenloopende omſtandigheden niet behoorlijk onderrigt zij. -- Ik zal er van deezen aart hier eenige laaten volgen.

1. Eene kloeke bloedrijke Mevrouw, oud 45 jaaren, en die altoos vrij gezond, ſterk en vrolijk geweeſt was, voor eenigen tijd bij haare familie buiten de Stad zijnde, verſchrikte door zeker voorval en begon kort daarop te klaagen over benaauwdheid voor 't hart, met hooſdpijn, afkeer van ſpijzen, trillingen in armen en beenen, waar bij kwamen kookingen, braakingen, opſpanning en gerommel van winden, brok in de keel, hartkloppingen, duizeligheid, enz. Een zeer bekwaam Geneesheer, er bij gehaald zijnde, liet haar eene aderlaating doen en gaf haar een zagt purgeermiddel, dat zeer wel werkte. De toevallen, hier niet

door

door verbeterd, en de tong tamelijk ſchoon zijnde, gaf hij haar ligtverſterkende maag- en zenuwmiddelen, die zij eenige dagen gebruikte, dog zonder verligting; in tegendeel de brok in de keel, de benaauwdheid, de beevingen en alle de andere toevallen verergerden; zij kreeg er ſlaauwtens, opſpringingen der ledematen, ſlaapeloosheid, verſchrikkende droomen bij, en zij werd neerſlagtig, droefgeeſtig, luſt- en magteloos. De Doctor ſchreef haar meerverſterkende en vermogender zenuwmiddelen voor; maar zij vond geen baat, waarom zij naar huis kwam. Bij haar geroepen zijnde, verhaalde zij mij alles en liet mij de gebruikte voorſchriften zien, die ik niet anders, dan goedkeuren kon en raadde voorttegebruiken, ſchoon ik haar voorig gezond geſtel kennende, terſtond vermoedde, dat 'er eene vreemde prikkelende oorzaak in het lichaam ſchuilen moeſt. Ik bezogt haar verſcheiden dagen, zonder, onder het naauwkeurig gebruik van de voorige en andere zoortgelijke middelen, eenige verbetering te bemerken; alle de toevallen bleeven duuren en verzwaarden veel eer; alleen beſpeurde ik, dat de tong meer befloeg, dat de pols, te vooren zwak en klein, koortſig wierd,

bij

bij wijlen ongeregeld, en tusschenpoosende, en dat de pis; te vooren bleek, eene rosagtige vuile kleur aannam; ook begon zij te klaagen over gloeijingen, jeukte en steekingen over het geheele lichaam en bijzonder in 't aangezigt. Het een en ander deed mij meer en meer denken op eene ziekelijke stof in 't bloed, tot dat ik mij eindelijk herinnerde, dat zij, jaaren te vooren, dikwijls met de roos was geplaagd geweest, en hierom besloot ik, haar een zagt zweetdrijvend middel te geeven, 't welk zij naauwlijks 36 uuren gebruikt had, of haar aangezigt zwol roosig op, de roos verspreide zig over den hals en éénen arm; en hier op verdweenen alle haare zenuwtoevallen. Ik behandelde haar vervolgens met zagte uitwaazemende en ligte buikopenende middelen, waar mede zij volkomen herstelde, en weder zo fris, sterk en vrolijk werd, als zij gewoon was te zijn.

2- Een Heer, oud tusschen de 35 en 36 jaaren, sterk en gezond van gestel, dog gewoon dagelijks hartig te eeten en een goed glas wijn te drinken, word op zekeren nagt wakker met eene hevige benaauwdheid, drukking op de maag, en hartklopping. Zijn Doctor deed hem terstond aderlaaten 't welk hem voor

voor eenige uuren verligte; maar de benaauwdheid kwam des morgens met dezelfde hevigheid weder, en was toen verzeld met walging en kookingen; waar op zijn Doctor hem een braakmiddel, en daar na een purgeermiddel gaf, waar door hij zig merkelijk beter gevoelde; dog hij hield een gevoel over van ongeſteldheid omtrent de maag, die hij niet wel beſchrijven kon, en bleef gekweld met hartklopping, winden en ligthoofdigheid, en na eenige dagen werd hij weder van dezelfde benaauwdheid aangetaſt en van tijd tot tijd kwamen die aanvallen korter op elkanderen, in weerwil van allerlei verſterkende zenuwmiddelen, die men hem liet gebruiken, waar door hij verdrietig en, ſtrijdig met zijne natuurlijke geſteldheid, dof en droefgeeſtig, neerſlagtig en knorrig werd. Op zekeren dag weder vreeſlijk benaauwd zijnde, liet hij mij roepen, begeerende zijnen voorigen Doctor niet meer te hebben. Ik vond zijne pols klein, rad, ongeregeld en met geduurige misſlagen, zijne tong droog en wit beſlagen, en zijne handen koud en wit beſtorven. Van de vrugteloosheid der voorige behandeling onderrigt, liet ik hem een klijſteer zetten, en om het half uur eeni-

nige droppels van het *liquor* HOFMANNI met koud water gebruiken. Eenige uuren daar na, vond ik hem beter, hebbende eenen ruimen afgang gehad en veele winden gelóósd, doch hij zeide mij, hier en daar pijnelijke schóóten in zijne ledematen te gevoelen, en vóóral in zijne regterknie. Ik vroeg hem, of hij ooit de jigt gehad hadde; hij zeide mij: neen; maar wel zedert eenigen tijd dergelijke pijnen, en dat hij daar dikwijls aan zijn Doctor over geklaagd had, maar dat die 'er nooit agt op geslagen had. Ik beval hem, zig in huis en warm te houden, wolle kóusen aan te doen, met de beenen 's avonds in warm water te zitten, nu en dan een glas Maderawijn te drinken, en veel conserf van vlier te likken, waar bij ik hem een zweetdrijvend mengzel liet inneemen. Hij bleef nog drie dagen in denzelfden toestand, met herhaalde aanvallen van benaauwdheid, dog kreeg toen eene pijnelijke zwelling in den grooten tóon en enkel van zijn regtervoet, gepaard met koorts, met één woord, een volkomen aanval van jigt, waar mede ik hem geluk wenschte, gelijk ook, van dat oogenblik af, alle zijne andere toevallen verdweenen. — Hij heeft naderhand 's

jaar-

jaarlijks een aanval van jigt gehad, voorafgegaan van zoortgelijke benaauwdheid en toevallen; dog die nooit weer in verre na zo hevig, nog zo lang van duur geweeſt zijn; vermoedelijk, omdat hij terſtond van de bovengemelde middelen gebruik maakte, zo dra hij 'er iets van bemerkte.

3. Meer dan veertien maanden, heb ik gegaan over eene jonge juffrouw van ruim 20 jaaren, die altoos van een teer, aandoenelijk geſtel geweeſt was, en toen ik 'er bij was gehaald, al verſcheide weeken, nu en dan, van geweldige ſtuiptrekkingen was aangetaſt; altijd na eene voorafgaande vinnige pijn boven het regteroog, zig uitſtrekkende over den ſlaap des hoofds en de wang van dezelfde zijde, zeer gelijkende naar ſcheele hoofdpijn. Men had de ſtuiptrekkingen door niets kunnen bedaaren, dan door eene aderlaating, dog in de tusſchentijden had zij altoos min of meer doffe hoofdpijn; was dikwijls gekweld met flaauwtens, opſtijgingen en verſcheide toevallen der Vrijſterziekte; ook was zij zeer melancholick, geduurig zugtende, onverſchillig voor alle vermaaken, vol verbeeldingen en vreeze des doods, en had een geruimen tijd geen reuk gehad; haare

ſtonden waren weinig en ongeregeld. —— Dikwijls had ik haar gevraagd, of zij ooit gevallen of haar hoofd geſtooten had, waarop zij altoos, ontkennende, had geantwoord; invoegen ik alle redenen meende te hebben, om te beſluiten, dat haare toevallen uit een verzwakt en ongeſteld zenuw- en hersſengeſtel voortkwamen. Volgens dit denkbeeld, had ik haar telkens behandeld; dog allerlei verſterkende zenuwmiddelen, door verſcheiden kundige Geneesheeren zoo wel, als door mij voorgeſchreeven, hadden niets geholpen. Eindelijk krijgt zij wederom een geweldigen aanval van ſtuiptrekkingen, die egter niet, gelijk gewoonelijk, door eene aderlaating bedaarden. Het bloed ontſtoken en de pols hard, opgezet en rad vindende, deed ik de aderlaating herhalen, en een klijſteer zetten, waarna de ſtuiptrekkingen verminderden en afbraken, zoo dat zij in ſtaat geraakte, om een krampſtillend, verkoelend drankje te gebruiken. —— Den volgenden morgen vond ik haar allezins beter; maar haar voorhoofd, 't bovenſte van den neus en aangezigt zeer gezwollen en ontſtoken. Ik liet dit pappen, gaf verkoelende en zagte buikopenende middelen; de ontſteeking en zwelling namen toe,

toe; dog zonder veel pijn of koorts; en het duurde omtrent vier dagen, wanneer 'er eene meenigte etters zich door den neus ontlaſte, dat verſcheide dagen aanhield, met aanmerkelijke verligting van alle de toevallen, zoo dat de lijderes langzaam herſtelde en haaren reuk weder kreeg; zijnde na dien tijd van de ſtuiptrekkingen bevrijd gebleeven, en vervolgens, door verſterkende zenuwmiddelen, ook van haare flaauwtens, melancholie en meeſte zenuwtoevallen geneezen: Na deeze gebeurtenis verhaalde zij mij, dat zij die ſtuiptrekkingen en andere toevallen gekreegen had, na een zwaaren val op haar hoofd, bij het uitſtappen van het bed; dog dat zij zulks, uit vreeze voor haare ouders, verzweegen had:

4. Een man, oud in de 60 jaaren, die altoos van een aandoenelijk, zwak zenuwgeſtel geweeſt was, en in de laatſte jaaren van zijn leven zeer veele onaangenaamheden, kwellingen en hartzeer had moeten verduuwen, en daar door zoo wel, als door een zittend, gemakkelijk en weekelijk leven en geduurige ongeſteldheden, zeer vezwakt, ziekelijk en aamborſtig geworden was, word op het onverwagtst aangegreepen van hevige ſtuiptrekkingen, die, toen ik bij hem

kwam, reeds bedaard waren; dog na eenige dagen kreeg hij dezelven wederom in mijne tegenwoordigheid. Ik zag hem, op een ſtoel zittende, zijne oogen op eene verwonderlijke wijze verdraaijen; hij viel op den grond, terwijl zijn mond en aangezigt werden ſcheefgetrokken, zijne armen en beenen door hevige ſtuiptrekkingen gewrongen, met de duimen in zijne handen geſloten, en hij lag buiten alle gevoel en kennis. Nadat deeze vlaag eenige minuuten geduurd had, kwam hij tot zig zelven, dog was zeer wezenloos en dommelig en geheel onbewuſt van 't geen hem was overgekomen, waarom ik het toeval aanzag voor eene wezenlijke *vallende ziekte*, die zo als ik uit voorige omſtandigheden dagt te moeten beſluiten, uit een te gevoelig en ontſteld zenuw- en hersſengeſtel haaren oorſprong nam, en meende daarom, het beſt te zijn, dat ik hem verſterkende zenuwmiddelen toediende. Alleenlijk maakte ik bedenking, dat ik hem eenige jaaren aan den anderen voor een zoort van longontſteeking had doen aderlaaten, en zijn bloed altoos ontſtoken gevonden had, maar ik zag van die zwaarigheid af, omdat hij daar van, buiten zijne gewoone kortademigheid, die men veel al van zwakheid

Epilepſia.

en

en krampachtige aandoening der longen afleide, in langen tijd geen tekenen gehad hadde, ten minſten zoo als men mij verzekerde; want nadien hij den meesten tijd uit de ſtad geweeſt was, had ik hem in verſcheide maanden niet gezien.—Ik gaf hem dan de gezegde middelen, en liet hem 'er een geruimen tijd mede aanhouden, dog zonder eenige vrugt; de aanvallen kwamen van tijd tot tijd ſterker en korter op elkanderen. —— Een ander beroemd Geneesheer, ter raadpleeging er bij gehaald zijnde, vermoede, dat 'er water in de holligheden der hersſenen, en misſchien ook in de borſt zat, om dat de beenen en eenigzints ook de handen zugtig gezwollen waren, en de lijder terſtond het toeval kreeg, als hij in zijn ſtoel, waar in hij altoos bukkende zat, zig regtop rigte. Dan het eerſte ſcheen mij meer een gevolg te zijn van de algemeene verzwakking en ongeſteldheid des lichaams en van het aanhoudend zitten, maar van het laatſte wiſt ik geene voldoende reden te geeven. —— Wij kwamen nogthans overeen om waterafdrijvende en te gelijk verſterkende middelen te geeven, dog alles, wat men aanwende, was vrugteloos. —— Na nog verſcheide weeken met deeze toevallen ellendig geworſteld te hebben,

en meer en meer verzwakt te zijn, gaf de lijder den geeſt. —— Na zijnen dood het lijk geopend zijnde, vond men de hersſenen volmaakt gezond, gelijk ook de ingewanden van den buik, en geen water in de borſt, maar de longen overal ontſtoken en aan het ribbevlies, en het harte zakje op eene bijzondere wijze aan het hart en aan het middenrif, vaſtgegroeid, waar uit men zijne benaauwdheden, kortademigheid en het opwekken der ſtuipen, door zig opterigten, ligtelijk verklaaren kon.

5. Een ander man, oud ver in de 50 jaaren, van eene levendige en driftige geaartheid, afgeſloofd in de ſtudie, dikwijls geplaagd met de gewoone ongemakken van zwakke zenuwgeſtellen, en een tijd lang gekweld met krampen en een geweldig geraas, bijzonder in het regteroor, en van tijd tot tijd verzwakkende, krijgt eindelijk een zoort van beroeringen en bedwelming in de hersſenen, of liever ligte aanvallen van beroerte. —— Schoon ik vermoede, dat er in dat oor iets bijzonders plaats hadde, 't welk de hersſenen aandoende, die toevallen voortbragt, wiſt ik er egter niets beter op, zijn zwak en aandoenelijk geſtel overweegende, dan hem ver-

verſterkende zenuwmiddelen te laaten gebruiken, die ſchoon naauwkeurig en aanhoudend gebruikt, niets uitwerkten, dan dat zij zijne kragten eenigzints ſtaande hielden en zommige toevallen bedaarden. — Een ander Geneesheer, die meermalen in eene andere Stad over hem gepractizeerd had, er bij geroepen zijnde, meende, dat men de oorzaak in den bovenbuik, in de galwegen en poortader zoeken moeſt. Dog hier geen ſchijn van vindende, kon ik mijne toeſtemming niet geeven aan het gebruik der middelen, welken hij, volgens dat denkbeeld, voorſloeg. — Een beroemd Hoogleeraar geraadpleegd zijnde, tragte onze beide gevoelens te vereenigen. — Dan alles, wat men aanwende, was vrugteloos, de lijder verergerde van dag tot dag, werd als lam en wezenloos en ſtierf als uitgedroogd, zonder dat men de waare oorzaak zijner zenuwtoevallen had kunnen ontdekken. Ik vond in zijn lijk niets ongewoons in de ingewanden van borſt en buik, maar in zijn hoofd onder de herſſenen eene weenigte troubel, weijagtig water, en bijzonder op het ſteenbeen, binnen in de herſſenpan, een beenknobbel, die, afgezaagd zijnde, bleek door beenbederf te zijn aangedaan, en die vermoedelijk

naar maate hij grooter geworden was, de hersenen meer gedrukt, het gehoor ontsteld en dus de voornaame oorzaak van de laatstgemelde toevallen geweest was.

5. Eene juffrouw, oud bijkans 22 jaaren, zedert ruim een jaar getrouwd en een kind zuigende van omtrent 9 weeken, was ruim 7 maanden geplaagd geweest met een benaauwden en dikwijls geweldigen hoest, toen ik ter raadpleeging bij haar verzogt werd. — Volgens het verhaal van haaren Geneesheer, was zij altijd zeer gezond en vrij sterk, dog tevens volbloedig van gestel geweest, dikwijls onderhevig aan borstverkouwdheden, waar voor hij haar meenigmaal had moeten doen aderlaaten. Bijna vier maanden zwanger zijnde, was zij weder verkouwden geworden; om haare zwangerheid had hij haar toen te eerder doen aderlaaten en vervolgens naar gewoonte behandeld; maar haar hoest was blijven aanhouden, in weerwil van allerlei verkoelende, verzagtende, slijmige, olijagtige en verdoovende borstmiddelen, die hij haar van tijd tot tijd gegeeven had. Vervolgens bemerkende, dat 'er een zoort van maaghoest was bijgekomen, die op dezelfde wijze uitbarste, als een kinkhoest, en met eene ligte braaking eindigde, terwijl

zij

eene witbeslagen tong, gebrek van eetluſt, walging en nu en dan maagpijn had, had hij haar twee reizen een ligt braakmiddel, vervolgens zagte buikzuiverende, en daarna verſcheidenerlei maagmiddelen ingegeeven; dog in weerwil van dat alles, was de hoeſt bijgebleeven, en zelfs eer verergerd, ja dikwijls zo hevig geweeſt, dat men meenigmaal gevreeſt hadde, dat zij er in geſtikt zoude hebben, en naauwlijks hadde kunnen begrijpen, dat zij geen miskraam gekreegen hadde. — Eindelijk, de lijderes ziende, dat alles vrugteloos was, had niets meer willen inneemen, zich vleijende, dat de hoeſt na haare bevalling wel zoude overgaan. — Dog na dien tijd, was de hoeſt wederom meer verzwaard, en dewijl verſcheide middelen, die zij weer gebruikt had, niet baatoden, had men goedgevonden, mij te raadpleegen. — De lijderes verhaalde mij, dat zij altoos den hoeſt konde voelen aankomen door eene zekere prikkeling of kruiping, die uit den buik na de keel opklom, zomtijds vergezeld of voorafgegaan van eene brandende pijn voor 't hart; dat zij dan aanzetting voelde om te hoeſten, maar, uit vrees voor de benaauwdheid, zich, zo lang mogelijk, inhield, tot dat de hoeſt met

zoo veel geweld uitbarſte, dat zij dikwijls meende, in haaren adem te blijven, en dat dezelve niet eindigde, voor dat zij min of meer ſlijm overgaf. — Ik vroeg haar, wat ſmaak de ſtof had, die zij dan overgaf; goor en zuur, zeide zij mij. — Verder vraagende, op wat tijd die hoeſt kwam, antwoorde zij: ik hoeſt dikwijls op den dag, en vooral 's avonds in 't bed komende, maar dat is mijn gewoone hoeſt, die geheel anders is, dan die benaauwde hoeſt; die komt ſchier altoos midden in den nagt; 's morgens, als ik wat thee gedronken heb; tegen de middag en 's avonds ten zes of zeven uuren, dog ook wel eens tuſſchen beiden, als ik ſchrik of mij moeijelijk maake. — Ik vroeg haar ook, of zij geheugde, ooit den kinkhoeſt gehad te hebben; ja, antwoorde zij, zeer lang en ſterk, toen ik 10 of 11 jaaren oud was. — Eindelijk vroeg ik, of het zuigen haar niet hinderde; zeer veel, zeide zij; dikwijls word ik 'er ligthoofdig door, zomtijds als beneveld in mijne oogen, en bij wijlen voel ik, dat ik er opſpanning van winden, flaauwheid en die maagpijn door krijg, en dat dan de hoeſt opkomt, dog ik zou evenwel van het zuigen niet gaarne afzien, offchoon ik zwak ben, want ik heb zog genoeg en vloeije er zomtijds

tijds van weg. —— Nog zeide zij mij, dat de Doctor haar verſcheide maalen 's avonds een amandelmelkje ingegeeven had om te ruſten, en den hoeſt tegentegaan, en dat zij daardoor wel wat laater in den nagt aan 't hoeſten was geraakt, maar ook altoos dan veel zwaarder, en dat de hoeſt ook altijd veel heviger geweeſt was, als zij 's avonds melkkoſt gegeeten had. Door alle deeze onderrigtingen, meende ik een vrij klaar en onderſcheiden denkbeeld van het geval gekreegen te hebben; het kwam mij voor, zeide ik, dat het geen gemeene maaghoeſt was, uit eene ongeſtelde of vervuilde maag ontſtaande, want dat deeze zig geheel anders toedroeg, en gewoonlijk verergerde, als er ſpijzen in de maag waren; daar de hoeſt van de lijderes aankwam op die tijden, als de maag ledig was, behalven dat de tong vrij ſchoon en het water zeer bleek was; —— dat het ook geen eigenlijke kinkhoeſt was, vermits zij die meer gehad hadde; dat zij echter daar het meeſte mede overeenkwam, dog vermoedelijk eene andere prikkelende oorzaak had, maar dat het mij toeſcheen, een ſtulpagtige maaghoeſt te zijn, die uit eene verzwakking en verbaſterd gevoel van de zenuwen en vezelen

len der maag ontſtond en, door een zuur in dezelve, opgewekt werd, en dat ik te meer overhelde, om zulks te gelooven, als ik bedagt, hoe zwangerheid en het zuigen meenigmaal de maag ontſteld en teergevoelig maakt; hoe niet zelden zelfs gezonde vrouwen door het zuigen maagpijnen krijgen, en hoe veele maagverſlappende middelen de lijderes in den loop dier ziekte, en altoos met verergering, gebruikt hadde. — Uit overweeging van het een en ander, ſtelde ik voor, haar poeders te laten gebruiken uit eene groote gift van kreeftoogen met Rhabarber en Arabiſche gom; haar niet dan enkel koud water te laten gebruiken en niet dan koude drooge ſpijzen, en geen zuur, hoe genaamd, te eeten te geven. — Men vond dit goed, en na dat zij zulks vier dagen gedaan had, waren de vlaagen van hoeſt aanmerkelijk korter en veel minder hevig; waarom men beſloot er nog eenige dagen mede aantehouden, dat zij zeer gewillig en getrouw deed; en met zo een gewenſcht gevolg, dat zij veertien dagen daar na niet, dan zeer zeldzaam, en niet, dan zeer ligte aanvallen van den hoeſt kreeg. — Zoo ver gevorderd zijnde, kwamen wij overeen, om haar, maar nu en dan, één van die poe-

ders

ders te laaten inneemen, en voors verſterkende, bittere en eenigzints zamentrekkende maagmiddelen te laaten gebruiken, waar mede zij eenige weeken aangehouden hebbende, niet alleen geheel van dien hoeſt bevrijd raakte, maar gezond en vrij ſterk werd, en haar kind met vermaak en gemak bleef zoogen.

7. Veele jaaren geleeden, kwam men mij raadpleegen met eene jonge Juffrouw, oud tusſchen de 18 en 19 jaaren, wier regterarm onophoudelijk heen en weer bewoogen werd, zonder dat het in haar magt ware, zulks te beletten. De ouders verhaalden mij, dat zij altoos zeer gezond, bloozend van kleur en bloedrijk geweeſt was; maar dat zij dit ongemak had gekreegen, eenige dagen, na dat zij zwaar geſchrikt hadde; dat het reeds meer dan een half jaar onafgebroken had geduurd, dog dat de arm ſtil was, zo lang zij ſliep, maar weder begon te beweegen, zoo dra zij wakker werd, en zij lieten mij eene geheele lijſt zien van voorſchriften met allerhande verſterkende en bedaarende zenuwmiddelen, in- en uitwendig vrugteloos aangewend. — Ik vond haar pols vrij vol, tamelijk ſterk, en geregeld, ook in de aangedaane hand. — Uit de aanleidende oorzaak kon ik ligtelijk beſluiten, dat 'er eene ontſtelte-

nis

nis in de zenuwen van den arm of in derzelver oorſprong plaats hadde, waarſchijnelijk door dien ſchrik veroorzaakt; maar om dezelve weg te neemen, wiſt ik bij de gebruikte zenuwmiddelen niets van dien aart te voegen, waar mede ik mij zelven voldoen konde. Edog de volheid der pols in aanmerking neemende, vroeg ik, of zij was adergelaaten. — Men zeide mij: neen; om dat de Doctor, die er 't eerſt was bij geroepen, zulks niet noodig geoordeelt hadde, om dat 'er reeds verſcheiden dagen na de ſchrik verloopen waaren, en om dat het een zenuwtoeval was, 't welk door verzwakking misſchien verergeren zoude. — Deeze redenen niet voldoende vindende en overweegende, dat de volheid en ſpanning der vaten niet zelden eene oorzaak is van eene te grote gevoeligheid en prikkelbaarheid, en dat in zoo een geval de aderlaating een wezenlijk zenuwmiddel is; daar en boven, dat er door den ſchrik ook eene verſtopping of uitſtorting of zoortgelijke ontſteltenis, in of omtrent de zenuwen van den arm kon zijn voortgevallen, raade ik, dat men haar 7 of 8 oncen bloed zoude aflaaten, en dat men om den arm en ſchouder telkens doeken met koud water ſlaan zoude. — Verder be-

bedonkende, dat een ſchrik zomtijds alleen de voorſchikkende oorzaak daar ſteld en andere aanleidende oorzaaken opwekt of aan dezelven gelegenheid geeft om te werken; daar bij ziende, dat men in de voorſchriften niet om wormen gedagt hadde, vroeg ik, of men die immer bij haar beſpeurd hadde. — Men antwoorde mij: Van haar leven niet; dat zij nu en dan wel eens in haar neus krouwde, maar niet dikwijls; dat zij bij wijlen zeer hongerig was, dog op andere tijden weinig at; maar dat zij veeltijds over ligthoofdigheid klaagde, en nu en dan over krimpingen in het lijf, dog dat haar buik niet hard of gezwollen was. — Dan naadien ik meermalen ondervonden had, dat met die tekenen, maaijen in de ingewanden gepaard gingen, en ik zag, dat het water van de Lijderes eene melkagtige kleur had, beſloot ik, haar zagte purgeermiddelen met wormdoodende middelen te geeven, verzoekende, dat men haare afgangen naauwkeurig bezien zoude. — Na eenige dagen kwam men mij berigten, dat het bloed 'er zeer gezond had uitgezien, doch dat men eenige maaijen in den afgang ontdekt hadde en dat zij niet erger ſcheen. Ik beval, dat men met de-

zelf-

zelfde middelen zoude voortvaren, en voegde 'er bij, dat men haar dagelijks een klijsteer zou zetten uit een ligt aftrekzel van tabak. — Agt of negen dagen daar na, kwam zij zelf weder bij mij, en tot mijne verwondering zag ik, dat haar arm volkomen in rust was, en dat zij dien naar haar wil bewoog, dog zij zeide mij, dat hij zwak; was ook, dat zij door dat klijsteer dagelijks eene meenigte maaijen was kwijt geraakt. — Ik gaf haar toen eenige versterkende middelen en een versterkend smeerzel voor den arm, met welken zij volkomen gezond geworden en gebleeven is.

8. Voor eenige maanden, op een dorp zijnde, werd ik verzogt bij een jongentje van 9 of 10 jaaren, 't welk dergelijke onwillige beweeging in den regterarm, maar tevens in het been van dezelfde zijde had en ook stom was. — Men zeide mij, dat hij twee jaaren te vooren net zo geweest was en dat ik hem toen, na dat alles vrugteloos beproefd was, geneezen had, door wormen aftedrijven, dog dat hij nu niets wilde inneemen; dat de Chirurgijn het op allerlei wijze te vergeefs beproeft hadde, en dat er voor eenige dagen nog een Doctor bij had geweest, die bevolen had,

een

een tabaksklijsteer te zetten; maar dat hij hier van zeer benaauwd was geworden, zoo dat hij er stuiptrekkingen van gekreegen hadde, en dat de beweegingen in zijn arm en been zedert veel verslimmerd waren. —— Ik beval zijn buik en navel te bestreeren met *Verkensbrood-zalf*, en zond hem koekjes met Arabische gom en zuiker, met eenige greinen zoete kwik, die hij wel innam, en waar door hij na eenige dagen een langen ronden worm loosde. Hij gebruikte nog verscheide dagen dezelfde koekjes, maar ontlaste geen wormen meer; en de onwillige beweegingen waren merkelijk verminderd; waarom ik hem toen enkel de Tinctuur van kina met wat witte wijn liet gebruiken, en den Chirurgijn belaste, hem den zoeten geest van Salpeter te geeven, en telkens eenige druppels te laaten doen in het bier, dat hij dronk. Met het gebruik deezer middelen herstelde hij langzaam en kreeg zijne spraak wederom. *Unguentum de Althaea.*

Bij deeze gevallen zoude ik nog eene meenigte anderen en, betrekkelijk dit onderwerp, zeer leerzaame waarneemingen kunnen voegen, die mij in de practijk ontmoet zijn, indien ik niet vreesde,

dat ik, ten aanzien van de bedoeling des Genootſchaps, reeds te uitvoerig geworden ware. — 't Is ook, om de uitvoerigheid te vermijden, dat ik dezelven, niet met alle haare omſtandigheden en de opmerkingen, die 'er mij bij zijn voorgekomen, heb voorgedraagen, maar alleen dat geene 'er in vermeld heb, 't welk tot ons tegenwoordig oogmerk dienſtig zijn konde. — En 't is om dezelfde reden, dat ik mij niet zal ophouden met zeer veele nuttige gevolgen en leeringen, die uit dezelven te trekken zijn. Ik heb voornaamelijk goedgedagt, die gevallen hier optegeeven tot twee of drie oogmerken, voor eerſt, om te doen zien, hoe het in zommige gevallen gemakkelijk en in anderen zeer moeijelijk zij, de zenuwkwaalen van andere ziektens te onderkennen, en hoe ligt andere ziektens met dezelven verward worden; ten anderen, om te doen kennen, in welke gevallen zulks voor al moeijelijk zij, en eindelijk om te gelijk eenige onderſcheidende kenmerken der Zenuwziektens te leeren kennen, en eene handleiding te geeven, om die kenmerken ook in andere gevallen te kunnen opſpooren, en zo ik mij niet bedrie-

driege, zijn de bijgebragte waarneemingen tot het een en ander zeer voldoende.

X.

Niet duister althans is uit de waarneemingen §. IX. te zien, dat de gevallen, waar in het moeijelijk is, de Zenuwziektens van andere ziektens te onderkennen, of andere ziektens niet voor Zenuwziektens aan te zien, voornaamelijk die zijn, waar in men van de zenuwtoevallen, welken men bij een lijder ontmoet, niet terstond en kennelijk de voorschikkende en daadelijk uitwerkende oorzaaken ontdekt, om uit derzelver zamenloop of zamenwerking, de naaste oorzaak, of het wezen der ziekte optemaaken, en waarin men dus onzeker is, wat naam men 'er aangeeven, tot wat klasse of zoort men dezelve brengen en gevolgelijk, hoe men dezelven behandelen zal. — Wanneer men bij voorbeeld, benaauwdheden, braakingen, hartkloppingen, kramppijnen in de maag en darmen, bezwijmingen, stuiptrekkingen, of andere zenuwtoevallen vind bij een lijder, die men weet, dat zwakke, teergevoelige zenuwen, voor al der maag

heeft, die geſchrikt, zig boosgemaakt, iets ſchadelijks gegeeten of gedronken, of eene te ſterke ontlasting van bloed, enz. gehad heeft, dan is het niet moeijelijk te beſluiten, dat die toevallen zenuwzieke en wel vrijſterzieke toevallen zijn, maar wanneer men die zelfde toevallen ontmoet bij een lijder, wiens geſtel men niet kent, van wien men niet weet, wat hem bejegend zij, of welke prikkelende oorzaak in zijn lichaam ſchuilt, enz. dan is het ten uiterſten moeijelijk te kennen, of zij niet, dan al, wezenlijke zenuwzieke toevallen zijn. —— De vraag is derhalven, welke in zulke en dergelijke gevallen de kenmerken zijn, waar aan men de Zenuwziektens van anderen onderkennen kan? — Door al het voorafgezondene meene ik, in ſtaat geſteld te zijn, om die onderſcheidende kenmerken hier te kunnen aanwijzen. De voornaamſten zijn, naar mijn inzien, de volgende.

1. *De geſteldheid des lijders.* —— Men moet naamelijk onderzoeken, of bij den lijder, die men van zenuwzieke toevallen aangedaan vind, eene of meer van de voorſchikkende oorzaaken der Zenuwziektens §. VI. plaats hebben; of bij, bij voorbeeld, 't zij erfelijk, 't zij door

door zijne opvoeding of levenswijze, van een teergevoelig, aandoenlijk geftel van zenuwen en vezelen zij. — Om dit nu te ontdekken, dienen, behalven eene behoorlijke onderrigting der geenen, die hem kennen, alle die tekenen van te gevoelige zenuwen en vezelen, welke ik §. VI, 2. heb opgegeeven. En dit ontdekt hebbende, heeft men eene eerfte zeer goede reden, om tot Zenuwziektens te beflwiten, en die in de enkelvoudige Zenuwziektens §. IV, 1. fchier beflisfende is. Zie §. VIII de gevallen 1, 6, 7 en 8, §. IX. de gevallen 1, 2, 3, 4, 5 en 6.

2. *De af- of aanwezigheid van andere ziektens, gebreken of ziekelijke oorzaken*, welke zenuwtoevallen kunnen voortbrengen, dog die egter geen eigenlijke zenuwzieke toevallen zijn §. V. en daarom ook niet als zodanig willen nog moeten behandeld worden. Wanneer men naamelijk vind, dat de lijder geen tekenen van andere ziektens, koortsen, verftoppingen, verhardingen, verzweeringen of beledigingen in zenuwrijke deelen, geene opftopping van de eene of andere natuurlijke ontlasting, geen kennelijke fcherpe ftoffen in zijn lichaam heeft, uit welke zijne zenuwtoe-

vallen ontſtaan kunnen, dan heeft men eene tweede vermoedelijke reden, om te beſluiten, dat zijne zenuwen oorſprongelijk zijn aangedaan. Dog vind men te gelijk tekenen van andere ziektens, dan dient men te onderzoeken, of die zenuwtoevallen, die 'er plaats hebben, niet daar uit ontſtaan, offchoon de lijder geſchiktheid tot Zenuwziekte hebbe. Zie in §. VIII. de gevallen 1, 2, 3, 4, 5. §. IX. de gevallen 1, 2, 3, 4, 5.

3. *De omſtandigheden, waar in de lijder verkeert;* onder welken vooral in aanmerking komen, de ſexe, de ouderdom, de ſtaat der huuwbaarheid, die der zwangerheid en bevalling, de lugtsgeſteldheid, het ſaiſoen en de heerſchende ziektens. —— De vrouwen, weet men, zijn, over 't algemeen, meer aan zenuwzieke toevallen, bezwijmingen, ſtuipen, enz. onderhevig, dan de mannen; de kinderen meer, dan bejaarden; de pas huuwbaare meer, dan ouderen; de zwangere meer, dan onbevrugte. —— Eene gezonde ſterke vrouw krijgt, door te groote kraamvloed, flaauwtens, ſtuipen, enz, eene zwakke krijgt dezelfde toevallen, door de ſterke aandoening van geleden wëen of nawëen; niet bij de eerſte, maar bij de

de laatſte zijn het eigenlijk zenuwzieke toevallen, die ook geheel andere geneesmiddelen vorderen. — In een tijd, dat de kinderziekte regeert, word een kind, een meisje, een jongeling onverwagts van ſtuipen aangevallen: zo zij nooit gepokt hebben, en men geene andere oorzaak ontdekt, heeft men zeer veel reden, om te vermoeden, dat dezelven niet uit Zenuwziekte, maar uit de onderweg zijnde kinderpokken ontſtaan. Zie §. VIII. de gevallen 2, 3, 4 en 6, §. IX. de gevallen 6 en 7.

4. *Eene of meer der aanleidende oorzaaken* §. VII, *kort of onmiddelijk voorafgegaan;* voornamelijk opſtopping van gewoone ontlaſtingen, der ſtonden, der aambeijen, en van zweeren; te ſterke bloed- of zaadontlaſtingen; het naarbinnenſlaan van ziekelijke ſtoffen, van jigt, van uitſlag, enz.; ſchadelijke lugten; vallen, ſtooten, maar vooral gemoedsaandoeningen, ſchrik, toorn, blijdſchap, enz. Als men verneemt, dat de ziekte op één van deeze oorzaaken gevolgd is, in een zenuwzieken lijder, heeft men eene nieuwe reden, om dezelve voor eene Zenuwziekte aan te zien, offchoon die zelfde oorzaaken ook in ge-

zonde lieden zenuwtoevallen verwekken kunnen. Zie §. VIII. de gevallen 1, 4, 7, en 8. §. IX. de gevallen 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8.

5. *De eigenaartige kenmerken der Zenuwziektens.* — Zij hebben naamelijk doorgaans tekenen en trekken bij zig, waar door zij dikwijls zig terſtond aan een kundig oog kennelijk maken. — Hier toe behooren alle die kenmerken van verzwakte, teergevoelige, mingevoelige en ontſtelde zenuwen en hersſenen, enz. §. VI, 1, 2, 3 en 5 opgegeeven; gelijk ook alle die tekenen, waar door de bijzondere Zenuwziektens §. IV, zig doen kennen. — Maar behalven uit deeze, kent men dezelven menigmaal:

α. Uit de manier, op welke zij aankomen. — Gemeenelijk vallen zij den lijder ſchielijk, onverwagt op het lijf, zonder die voorloopende ongeſteldheden; zonder die ziekelijke veranderingen in de gedaante, kleur, houding, enz. waar door andere ziektens zig dikwijls, dagen, weken, ja maanden te vooren aankondigen. Dit heeft vooral plaats omtrent de bezwijmingen, kramppijnen, ſtuipen, vallende ziekte, zenuwberoerte en

en veele ziektens der hersſenen —— In enkele gevallen komen zij langzaam en zo ongevoelig, dat zij reeds groote voortgangen gemaakt hebben, voor dat de lijder heeft kunnen zeggen, dat hij wezenlijk ziek was; zomtijds weet hij zelfs het begin van zijne ziekte niet te bepaalen, en dit gebeurt vooral, na een ſchrik of andere gemoedsaandoening, die hij niet opgemerkt heeft, gelijk ook in de Hijpochondricque en Melancholicque toevallen. Edog in het een en ander zoort van gevallen ziet men niet zelden, dat voor zwaare zenuwtoevallen voorafgaan eene te groote gevoeligheid voor indrukzelen; eene vermindering van vrolijkheid; zomtijds zelfs vlaagen van droefgeeſtigheid, zonder kennelijke oorzaak; ongeruſte ſlaap; trekkingen en oprispingen in dezelve; zomtijds een bezwaarder en langduuriger ſlaap, dan gewoonlijk; eene ongeregelheid in 't wateren; een ſchielijk verlooren eetluſt; of ongewoone honger; en als deeze verſchijnzelen zig openbaaren, moet men zeer op zenuwtoevallen bedagt en zeer op zijne hoede zijn, om geen geweldige geneesmiddelen in 't werk te ſtellen.

8. Uit de wijze, op welke zij zig toedraagen en eindigen. —— Doorgaans zijn

zij zeer onregelmaatig van voortgang en van duur; de aanvallen, ſchoon zigtbaar van den zelfden aart, zijn den eenen tijd zeer ſterk, zeer gelijk aan malkander, en zeer langduurig; op eenen anderen tijd, zeer gering, zeer ongelijk en zeer kort van duur. —— Bij wijlen taſten zij agtervolgelijk verſchillende deelen aan, en brengen deswegens, in weinig tijd, zulke verſchillende, zomtijds zulke ſtrijdige toevallen voort, dat zij onmogelijk kunnen afhangen van waare en bepaalde oorzaken, waar uit die toevallen anders ontſtaan. —— En niet zelden komen zij weder of eindigen, zonder dat men eene ſtoffelijke, ziekelijke, aanleidende oorzaak heeft kunnen ontdekken of bepaalen, gelijk zij ook dikwijls zonder eenige kennelijke *Criſis* afloopen: van al het welke, het tegengeſtelde bij andere ziektens gewoonlijk plaats heeft. Zomtijds echter eindigen zij bij wijze van ziekteverplaatzingen, wanneer naamelijk de ziekelijke ſtof, die de zenuwen prikkelde, naar andere plaatzen word overgebragt, en deeze geſchieden wel het meeſt in de huid, waar van men bij Tissot (*a*) eene menigte fraaije waarneemingen vindt. 7. Uit

(*a*) Traité des nerfs, &c. Tom. II. p. 2.

γ. Uit eenige bijzondere verſchijnzelen, die er gemeenlijk mede gepaard gaan. Doorgaans is de huid eer droog, dan zagt; de handen van binnen zomtijds gloeijende en zweeterig, koud en klam. — De tong is veeltijds ſchoon, dog min of meer droog, zomtijds witagtig beſlagen, terwijl zij in andere ziektens meeſt vuil of met ſlijm of met een korſt bezet is. — De oogen zijn door de bank niet zo flaauw, zo ziekelijk, als in andere ziektens, maar men vind meenigmaal, van den eenen dag tot den anderen, een merkelijk verſchil in de verwijding van den oogappel en in de aandoenelijkheid van het ligt. — CHEYNE (*a*) houd de opgezette traanklieren voor een kenteken van Zenuwziektens en dit is vooral waar, wanneer deeze ziekte met zwakheid of ſlapheid der vezelen gepaard gaat, gelijk ik dit met TISSOT en ZIMMERMAN veelmalen heb waargenomen. De pols is ook zeer verſchillende in ſnelheid en volheid op onderſcheiden tijden, en zeer ligt veranderlijk door de geringſte oorzaak, dog gewoonelijk zwak en klein of zwak en rad.

(*a*) Engliſch Maladij, part. I. ch. 9 pag. 99 etc.

rad. —— In de meeſte gevallen watert de lijder verbaazend veel, en wel eene klaare of bleeke, ſmaak- en reukclooze pis en heeft een geduurigen aandrang om te wateren, vergezeld van een min of meer onaangenaam gevoel omtrent het maagputje en in de lendenen, en van eene zekere ongeduurigheid en algemeene magteloosheid. SYDENHAM is de eerſte geweeſt, die dit verſchijnzel als een eigenaartig kenteken van de *Hypochondrie* en *Vrijſterziekte* heeft opgegeeven (*b*); maar WHYTT heeft het zelve het beſt verklaard (*c*) en te regt afgeleid van eene, door de geprikkelde zenuwen vermeerderde, beweeging, te gelijk met eene krampachtige zamentrekking of verpaauwing van de pisafſcheidende vaten der nieren. —— Niet zelden beſpeurd men ook bij zenuwzieke lijders, als men dezelven opletend beſchouwd, of naauwkeurig bevoeld, kleine krampachtige of ſtuipachtige trekkingen in kleine of zeer blootliggende ſpieren, als aan de oogleden, in de wangen, in de handen en vingeren. LORRY zegt, dat de opſpringingen der peezen hem zomtijds heb-

(*b*) Epiſt. ad. D. Dolæ.
(*c*) Verhand. over de zenuwziekte bladz 166.

hebben doen kennen, dat de ziekte eene Vrijſterziekte was (*a*). Dikwijls neemt men bij hen kennelijke en ſchielijke verwisſelingen van koude en hitte, van bloozingen en bleekheid, en van zwelling en ſlinking der aderen, waar. Ook klagen die lijders zomtijds over een bijzonder gevoel van gloeijende hitte op zommige plaatzen, als in de vouwen van den arm, in de knien, enz. of over een gevoel van een vogt, dat langs die deelen loopt; 't welk, gelijk BLANCKARD 't eerſt en zeer wel opgemerkt heeft, afhangt van ligte ſtuiptrekkingen in dezelven (*b*). — Dan men moet niet begrijpen, dat deeze verſchijnzelen altoos en eveneens bij alle zenuwzieke lijders plaats hebben; bij zommigen vind men deezen, bij anderen geenen. Eenigen, gelijk die van de tong, pols en pis, doen zich zomtijds ook op bij andere ziektens en in andere gevallen. Ook dienen zij, min of meer, met elkanderen gepaard te gaan, en met andere omſtandigheden en toevallen overwogen te worden, zullen zij zodanige kenmerken van Zenuwziek-

(*a*) *Tom. I. Pag.* 114.
(*b*) Sepulchret. Tom. I. pag. 842.

ziektens zijn, waarop men ſtaat maken kan.

6. De vrugteloosheid der verſchillende middelen, aangewend voor toevallen, die men toegeſchreeven heeft aan oorzaken, geheel onderſcheiden van die der Zenuwziektens. — Zo er ééne regel is in de Geneeskunde, die den Geneesheer van nut kan zijn, en hem tot een baken verſtrekken moet, wanneer hij in het duiſtere verkeert, omtrent den aart en naaſte oorzaak der ziektens, en voorál van dié der zenuwen, zo is het deeze. Wanneer men, bij voorbeeld, tegen benaauwdheden, braakingen, kramppijnen der maag, die men meent uit bedorven of ſcherpe ſtoffen in de eerſte wegen, te ontſtaan, of tegen eene aanval van aamborſtigheid, welke men denkt uit verdikte ſlijmen in de luchtvaten der long voortte komen, of tegen eene geelzugt, die men vermoed, door eene lijmigheid der gal en verſtopping der galvaten veroorzaakt te zijn, verſcheidenerlei ontlaſtende, verdunnende en openende middelen vrugteloos heeft voorgeſchreeven, en wanneer men ziet, dat die toevallen door deeze middelen eer verergerd zijn; dan heeft men zeer veel grond, om te vermoe-

moeden, dat zij van krampagtige aandoeningen afhangen, ten minſten om te onderzoeken, of alle of eenige der voorafgegaane en verzellende omſtandigheden geen redenen geven, die dat vermoeden verſterken en beveſtigen. „ De gelc-
„ genheden, zegt Tissot, (*a*) om zig
„ van dat middel ter onderkenning der
„ ziektens te bedienen, zijn ongelukkig
„ meenigvuldig, en ik heb voor mijne
„ oogen eene meenigte van gevallen van
„ ziektens, in welken het zig op de al-
„ lerkennelijkſte wijze deed zien, maar
„ ongelukkig, zonder dat men er gebruik
„ van gemaakt heeft; 't is zelfs moei-
„ jelijk te gelooven, tot hoe verre men
„ ten deezen aanzien (zie §. VIII, de
„ gevallen 1, 2, 3, 4, 5, 6, §. IX.
„ de gevallen 1, 2, 3, 4 en 6,) zom-
„ tijds zig zelven verblind, en hoe men
„ hardnekkig dikwijls kan voortgaan op
„ eenen weg, alwaar de uitwerkingen
„ van ieder geneesmiddel elk oogenblik
„ met luide ſtemmen roepen: *gij be-*
„ *driegt u.*

7. De kennis van eenige wetten, welken men beſtendig waarneemt, en de wer-

(*a*) *Traité des nerfs, et de leur maladies.* Tom. II. part. II. pag, 198.

werkingen en aandoeningen der zenuwen, geeft Tissot (*a*) te regt op, als een zeer voornaam middel, om de Zenuwziektens van andere kwaalen te onderkennen.

De eerste is, dat alle aanmerkelijke veranderingen in eenig werktuigelijk deel een zeer grooten invloed op het zenuwgestel hebben. 't Is hiervan, dat het uitkomen van tanden, de huuwbaarheid, de zwangerheid, de bevalling, de ophouding der stonden in bejaarden, zulke kennelijke, dikwijls zwaare en wonderbaare zenuwtoevallen voortbrengen, waarvan men dagelijks in de practijk de treffendste voorbeelden ontmoet. Men moet derhalven op zulke tijdperken altoos bedagt en ook dan zeer oplettend zijn, om niet aan andere oorzaaken toetesschrijven, 't geen alleenlijk veroorzaakt word door die toevallige en zomtijds schielijkvoorbijgaande prikkelbaarheid, welke doorgaans vergezeld gaat met alle groote veranderingen en ontzwagtelingen, die de natuur in het gestel uitwerkt.

De tweede is, dat alle schielijke overgangen van gezondheid tot ziekte, of van ziekte tot gezondheid veeltijds hevige beweegingen en beroeringen in de ze-

(*a*) Ilud.

zenuwen en hersſenen verwekken, die niet anders zijn, dan kragtdaadige poogingen der natuur, om het ſchadelijke van zig te weeren en zig te reddden.

Bijzonder kennelijk is zulks bij den aankomſt van zommige koortſige ziektens, gelijk pokken, mazelen, enz. en bij de *ziekteſcheidingen* en *ziekteverplaatzingen*. Weshalven men ook daar op altijd dient te denken, om zulke toevallen niet met Zenuwziektens te verwarren en de natuur in haare heilzaame werkingen niet te ſtooren nog te ſtuiten. *Criſes. Metaſtaſis.*

De derde is, dat eene zenuw beledigd, ontbloot of gedeeltelijk van haare rokken beroofd zijnde, zoo uittermaate gevoelig word, dat de geringſte, de zagtſte aanraakingen, voor dezelve de allerfelſte prikkels worden, die de zwaarſte flaauwtens, de hevigſte ſtuiptrekkingen, enz. verwekken kunnen, gelijk men dit meermalen waarneemt in tandpijnen, in wonden, na ſterke braak-, purgeer- en pisdrijvende middelen. Ik heb gezien, dat de aanraaking van de allerverzagtendſte zalven, olijen, ja van de lugt zelve, op de huid van de borſt, door een ſpaanſche vlieg, van de opperhuid ontbloot, de geweldigſte ſtuipagtige aandoeningen verwekte, die eindelijk ge-

ſtild werden, door een weinig laauwe room van melk 'er op te laaten druipen.

De vierde is, dat eene geduurige prikkeling van eenige zenuwen, hoe gering ook, en hoe weinig merkbaar, zomtijds het gantſche zenuwgeſtel in eenen zoo teer gevoeligen en prikkelbaaren ſtaat ſtelt, dat de geringſte aandoening de ſterkſte prikkeling verwekt, zoo dat men de, anders gewoone, aandoeningen, niet dan met laſt, verveeling of ſmert verdraagen kan. 't Is hier van, dat men in hoofdpijnen, in ontſteekingen en verzweeringen, in de jigt en Rheumatique pijnen, gewoonelijk zoo gemelijk, zoo ligt geraakt, zoo ongeduldig en zoo gevoelig is voor alle beweeging, geraas, licht en verandering van voorwerpen.

De vijfde is, dat alle zenuwen, ſterk beledigd of geprikkeld wordende, het gantſche lichaam beroeren en, in het geheele zenuwgeſtel, kramp- of ſtuipagtige aandoeningen verwekken kunnen, hoe wel de eene zenuw dat vermogen meer heeft dan de andere: Tissot zegt (a), dat die, welke van de *zonnevlegt* afkomen,

Plexus Solaris.

(a) Pag. 200.

men, daar toe wel het grootſte vermogen ſchijnen te hebben.

De zesde is, dat het deel, waarin de zenuwtoevallen zig openbaaren, niet altoos de plaats is, daar de zenuwen beledigd zijn of geprikkeld worden.

De zitplaats van de pijn is niet altijd de plaats, daar de zenuw is aangedaan; zomtijds doet zij zig gevoelen in de verafgelegenſte deelen. Ik practizeere werkelijk nog over eene juffrouw, die de Vijt heeft en die, als de vinger geen ſmert doet, de hevigſte pijn, tot flaauwwordens toe, krijgt in 't midden van den bovenarm. Ik heb een man gezien, die onophoudelijk niezen moeſt, zoo dikwijls als men een zweer, die hij aan zijn grooten toon had, om te verbinden ontblootte. Hoe dikwijls ontmoet men niet hoofdpijnen, die alleen uit de maag voortkomen, zonder dat de lijder in dezelve eenige ongeſteldheid gewaar word. 'tIs daar van ook, dat zommige menſchen ſcheele hoofdpijn krijgen, zoodra zij een purgeermiddel hebben ingenomen, ſchoon zij in de maag of in den buik 'er niets van gevoelen, en dat men vallende ziektens, die haare zitplaats in het hoofd hadden, heeft gezien haare eerſte toevallen voortbrengen in de maag, zoo dat men vaſtſtelde, dat-

zij uit eenig kwaad in dit ingewand voortkwamen. Men leid dit te regt af van de gemeenschap, die de zenuwen met elkanderen hebben, en men vindt er eene menigte voorbeelden van bij de Schrijvers, die over de Sijmpathie gehandeld hebben.

De zevende wet is, dat de zenuwen veel geleden hebbende of sterk geprikkeld zijnde, dikwijls nog lang, en somtijds voor het gantsche leven, te gevoelig, te prikkelbaar blijven, zoo dat zij sterk aangedaan worden door oorzaaken, die haar te vooren naauwlijks zouden bewogen hebben. Zoo heb ik verscheide persoonen gekend, die, na een tijd lang met sterke purgeermiddelen aangetast te zijn, zoo teergevoelig van darmen geworden waren en zulks, in weerwil van alle aangewende middelen, gebleven zijn, dat zij telkens door de geringste oorzaak, aan een sterken afgang raakten.

De agtste wet is, dat de zenuwen en vezelen, te gevoelig of in een staat van prikkelbaarheid gesteld zijnde, het lichaam vatbaarer maaken voor het gif en de oorzaaken van andere ziektens. 't Is waarschijnelijk daar van, dat de rotkoortsen,

ſen en kwaadaartige koortſen, mazelen, kinderziekte, peſt, enz. ſchoon uit haaren aart beſmettelijk, veel eerder en geereder zig mededeelen aan lieden, die door vrees of verdriet zijn aangedaan, waar van dan ook de nabeſtaanden en goede vrienden dier lieden, welke van die ziektens zijn aangetaſt, doorgaans de eerſte ſlagtoffers der beſmetting zijn, ſchoon zij er zig niet meer aan bloot geſteld hebben, dan andere lieden, die omtrent het lot dier zieken onverſchilliger en ongevoeliger zijn.

8. Eene ondervindelijke kennis van allerlei ziektens. Dit is, durf ik zeggen, van alle hulpmiddelen, om de Zenuwziekte te onderkennen, het voornaamſte, het voortreffelijkſte. De ervaring leert, 't geen het beſte, het langduurigſte onderwijs niet leeren kan. Men leert door de ondervinding zien, gevoelen en onderſcheiden, 't geen men aan anderen niet mededeelen en waarvan men zelfs dikwijls geen reden, geen verklaaring kan geeven. Men dient daarom, jaaren lang, de practijk beoeffend, allerlei ziektens en toevallen in allerhande onderwerpen met oplettenheid gezien, naargegaan, overwogen en behandeld te hebben, om in de onderkenning der Ze-

nuwziektens zich niet te bedriegen; en zelfs, dan nog, moet men in zommige gevallen zeer op zijne hoede zijn, om niet mistetaſten. Ik houde mij nogthans verzekerd, indien men, zonder zoodanige ondervinding, zich alles, wat ik over den onderſcheiden aart en de verſchillende oorzaaken en toevallen der Zenuwziekte in deeze afdeeling gezegt heb, eigenmaakt; indien men de tekenen der bijzondere Zenuwziektens, die ik §. IV. heb opgegeeven, wel kend, en indien men zig bedient van de algemeene onderſcheidende kenmerken, welke ik in deeze en de voorige § heb aangewezen, dat men vrij wel in ſtaat zal zijn, om de Zenuwziektens behoorlijk te onderkennen van andere ziektens, met welken zij dikwijls verward worden, en om te onderſcheiden, welke, oorſpronkelijke of eigenlijke, en welke, ſlegts toevallige Zenuwziektens of zenuwtoevallen zijn. — De bijzondere Zenuwziektens der herſenen, gelijk de vallende ziekte, beroerte, razernij, St. Vitusdans, enz. doen zig door zulke taſtbaare kenmerken onderſcheiden, dat ik niet noodig geagt hebbe, mij daar mede optehouden.

Dus vleije ik mij, aan dit gedeelte der Vraage van het Genootſchap voldaan te heb-

hebben. Ik ben in derzelver beantwoording uitvoeriger geweeſt, dan men mogelijk bedoeld of verwagt heeft. Maar ik heb gemeend, zulks te mogen en zelfs te moeten zijn, omdat het mij voorkwam, dat de algemeene bedoeling des Genootſchaps met dit Voorſtel ware, de kennis der Zenuwziektens in die deelen, waar in zij nog gebrekkig is, zoo veel mogelijk, te volmaaken, en ik meene, gevonden te hebben, dat derzelver tekenkennis juiſt dat deel is, 't welk nog het minſt volmaakt is en 't welk de Schrijvers niet zoo volledig verhandeld, nog zoo uit deszelfs bronnen opgehaald hebben, als ik ten minſte getragt heb hier te doen. Behalven dat deeze kennis de eenige zekere weg is, om de Zenuwziektens en om zelfs andere ziektens veilig en met eene gewenſchte uitwerking te behandelen, te kunnen voorbehoeden en geneezen.

II. AFDEELING.

OVER

De natuurlijke of uit de levenswijze ontſtaane oorzaaken van de zoo aanmerkelijke vermeerdering der Zenuwziekte in ons Land.

XI.

Gelijk in andere landen van Europa, zoo zijn ook in ons land de Zenuwziektens, in deeze eeuw, aanmerkelijk vermeerderd. Dit heeft gelegenheid gegeeven, dat verſcheiden geneeskundige Schrijvers hun werk hebben gemaakt, om de oorzaaken van die vermeerdering opteſpooren en aantewijzen; onder welken uitmunten TISSOT (*a*) en POMME (*b*). En onder ons heeft de Heer BICKER die oorzaaken in het algemeen en bijzonder, betrekkelijk ons land, vrij naauwkeu-

(*a*) Traité des Nerfs et de leurs Maladies. Tom. II. part. I.

(*b*) Traité des Affections Vapoureuſes. Tom. II. part 2.

keurig nageſpoord, aangewezen en ontvouwd, in een Vertoog, 't welk hij opzettelijk over dat onderwerp geſchreeven en agter zijne vertaaling van de Verhandeling over de Zenuwziektens van WHYTT geplaatſt heeft. Men vind in dat Vertoog alles, wat tot dit onderwerp betrekkelijk is, op dien voet behandeld, dat het inderdaad moeijelijk ſchijnt, 'er veel meer van te zeggen. 't Is ook daar van, dat ik genoodzaakt zal zijn, wil ik dit Antwoord volledig maaken, veele dingen te berde te brengen, en overteneemen, die men in dat Vertoog vind, hoewel ons ook wel het een en ander zal voorkomen, 't geen door dien Schrijver niet aangeroerd of min uitvoerig verhandeld is, en misſchien zullen hier en daar zig tevens wel eenige bijzonderheden opdoen, in welken ik oordeele, van hem te moeten verſchillen. Daarenboven zal ik die oorzaaken in eene verſchillende orde voordraagen, in die naamelijk, welke men de geſchiedkundige orde noëmt, waarin de zaaken zoo agtervolgens voorgeſteld worden, als zij gebeurd zijn.

XII.

Vooraf moet ik aanmerken, dat het Genootſchap te regt vooronderſteld, dat de natuurlijke oorzaaken van de vermeerdering der Zenuwziektens in ons Land in de veranderde levenswijze onzer landsgenooten moet gezogt worden. Dit is ook het gevoelen van alle deskundige lieden, en de Heer BICKER heeft zulks vrij uitvoerig en bondig betoogd, zoo dat 'er niets wezenlijks tegen valt in te brengen. Hij heeft duidelijk en overtuigend aangetoond, dat, hoe zeer onze landaart, wegens de laage en wateragtige geſteldheid van ons land, en de vogtige zwaare lugt, die zij inademt, bij andere natien te boek ſtaat, als een dofgeeſtig, zwaarmoedig, tot de melancholie en andere Zenuwziektens zeer geſchikt volk; egter ons volkskaracter, en onze lands- en lugtsgeſteldheid ons niet meer, ja eer minder aan die ziektens onderhevig maakt, dan andere volkeren, die gelijk de Franſchen, Duitſchers, enz. een drooger lugtſtreek bewoonen en natuurlijk lugtiger en vrolijker van geaartheid zijn. Trouwens het ſpreekt van zelfs, indien die ziektens, zedert eenigen tijd, zoo aanmerkelijk bij ons vermeerderd

derd zijn, en indien ons volkskaracter, onze lands- en lugtsgesteldheid dezelfde zijn, die zij te vooren waren, dat dan die oorzaaken uit geen andere bron voortvloeijen, dan uit de veranderde levenswijze onzer landgenooten.

XIII.

Of egter de gesteldheid en het volkskaracter onzer tegenwoordige landgenooten, wel zoo ver van de geschiktheid tot de Zenuwziektens zij vrijtepleiten, als de Heer BICKER beweert, komt bij mij zeer in bedenking. Ik geloof ja, dat men zulks met zeer veel redenen kon staande houden van de eerste bewooners deezer landen, en zelfs nog van de Nederlanders der voorgaande eeuw, maar als ik bedenke, welke eene menigte van vreemdelingen, ter oorzaake van den Godsdienst, Koophandel en Krijgsdienst, zig zedert één eeuw, in ons land nedergezet hebben; hoe zeer zij zig, van tijd tot tijd, met onze natuurlijke ingezetenen vermengd en welk een verbasterd kroost zij, langs dien weg, onder ons voortgebragt hebben, en hoe deswegens thans de ingezetenen van ons land, vooral van Holland, uit oneindig minder oorspron-

ke-

kelijke inboorlingen beſtaan, dan in voorige tijden, zoo dunkt mij, dat ons tegenwoordig volkskaracter en ook de algemeene geſteldheid, ten aanzien van ſterkte en gezondheid onzer tegenwoordige landgenooten, zoo merkelijk moeten verſchillen van die onzer vooroud eren, dat men er, met betrekking van de geſchiktheid tot Zenuwziektens, geen voordeelig beſluit kan uit opmaaken.

De overweeging hier van doet mij zelfs gelooven, dat men hier in de eerſte en eene zeer voornaame oorzaak van de vermeerdering der Zenuwziektens in ons land zoeken moet. Immers het is meer dan waarſchijnelijk, dat 'er onder zo veele Franſchen, Zwitzers, Duitſchers, Engelſchen, enz. als zig onder ons geveſtigd hebben, veelen zijn zullen, die hunne Zenuwziektens, hunne *Vapeurs*, hun *Heimweh*, hunne *Hip* en *Hijſteric Fits*, of ten minſten de zaaden, de geſchiktheid tot die kwaalen, met zig in ons land overgebragt, en aan hunne hier geteelde kinderen, die thans voor oorſpronkelijke Hollanders doorgaan, erfelijk overgegeeven hebben. — Ik hel te meer over, om zulks te gelooven, als ik bedenke, dat juiſt die zelfde vreemdelingen, veelal de oorzaaken zijn, die

onze

onze oude geregelde en gezonde levenswijze veranderd en bedorven hebben, ja die ons tot zoodanige levenswijze hebben doen overslaan, welke juist geschikt is, gelijk wij zien zullen, om Zenuwziektens voorttebrengen. —— 't Is waarschijnelijk ook hier van, dat men in andere provincien van ons land, alwaar de inwooning en vermenging van uitlanders zo zeer geen plaats hebben, de Zenuwziektens in verre na zo gemeen niet zijn, als in Holland De Heer VAN DOEVEREN vond voor een douzijn jaaren, de Groningers boven anderen uitmuntende in gezondheid en sterkte, en zeer gelijk aan de, van TACITUS beschreeven, GERMANEN, en de Zenuwziektens zoveel zeldzamer onder hen, dan bij de Hollanders, dat hij de allergemeenste derzelven, de Vrijsterziekte, niet zeer dikwijls in de tedere sexe, nog zelfs onder de aanzienelijkste, behandeld hadde (*a*). —— Volgens de berigten, die de Heer VAN DEN BOSCH ontvangen heeft, is dit zelfde waar van Friesland, en inzonderheid van Harlingen, alwaar men zoo zeer geen ommegang heeft

(*a*) Redenvoering over de gezondh. van Groningen. bl. 45. en 50.

heeft met vreemde natien en nog in alle opzigten de oude Hollandsche levenswijze volgt. (*b*).

XIV.

En wat betreft onze lugts- en landsgesteldheid, dat die tegenswoordig niet meer, zoo niet minder, tot voortbrenging van Zenuwziektens geschikt is, ben ik met den Heer Bicker niet van één gevoelen, want, als men overweegt alle die groote veranderingen, welke zedert anderhalve eeuw, ten aanzien van onze rivieren, zëen, landen, enz. zijn voorgevallen, zoo veele aanslikkingen, verzandingen en plaaten, zoo veele doorbraaken en overstroomingen, zoo veele uitgeveende meiren en plassen, zoo veele uitgebaggerde slooten en poelen, zoo veele droogmaakerijen en andere landwinningen, eene zo veel grooter bevolkheid der steden en beplanting derzelven met boomen, zoo veel meerder traficqen en fabri-

(*b*) Zie verhand der Holl. Maatsch. D. XVIII. Bladz. 640. waar men vinden kan, dat de meeste uit de levenswijze ontstaane oorzaaken der Zenuwziektens, die ik vervolgens zal aanwijzen, aldaar geen plaats hebben.

bricqen, alle zoo veele bronnen, die onzen dampkring onophoudelijk met de schadelijkste uitwaasemingen vervullen, en vooral met dat *brandbaar beginzel*, 't welk volgens de nieuwe ontdekkingen van PRESTLY, INGENHOUSZ, DEYMAN, VAN MARUM en anderen zo verderfelijk voor ons levensbeginzel en zenuwen is; wanneer men hierbij voegt alle die, uit deeze oorzaaken voortgesprooten, algemeene ziektens, zinkingen, koortsen, rot-, gal-kwaadaartige koortsen, enz. benevens zoo veele anderen besmettelijke ziektens, die zedert zoo veel meer in ons land geheerscht hebben, en die van tijd tot tijd de gezonde en sterke gesteldheid onzer landgenooten verzwakt en gekrenkt, en bijzonder hun zenuwgestel zeer gevoelig gemaakt hebben, zoo heeft men niet dan al te veel redenen, om vasttestellen, dat die veranderde lugts- en landsgesteldheid kragtdadig medegewerkt hebbe, om het getal der Zenuwziektens in ons land aanmerkelijk te vergrooten (*c*). Immers zeker is 't, dat de lic- *Phlogiston.*

haa-

(*c*) Men vindt alle deeze opgenoemde oorzaaken uitvoerig verhandeld door den Heer VAN DEN BOSCH aangeh. Verh. en door BERKHEY Natuurlijke Hist. van Holland. Tom. 3. p. 2.

haamen aan die ziektens altoos meer bloots gesteld zijn, en er vatbaarer voor worden, naar maate zij door andere ziektens meer verzwakt en uitgeput zijn, en dat, daar van, in 't algemeen en overal de Zenuwziektens gemeener worden, naar maate andere ziektens meenigvuldiger zijn. Eene van de redenen, zegt Tissot, waarom men in voorige eeuwen zo weinig van Zenuwziektens wist, is, om dat de menschen over 't algemeen sterker, zeldzaamer ziek, en de ziektens van allerlei zoort minder waren (*d*). Men vind zulks ook maar al te wel bewaarheid op die dorpen en plaatzen, daar de aanslikkingen, overstroomingen en droogmakerijen, door haare verderfelijke uitwaasemingen, de gezondheid en sterkte van hen, die er in en omtrent woonen, gekrenkt en gekraakt hebben; de meesten van die lieden, te vooren gezond en vrolijk, zijn tegenwoordig zwak, ziekelijk en kwijnende, en de mans zoo wel, als de vrouwen, uit dien hoofde gekweld met Zenuwziektens, die zij voorheen nooit gekend hebben.

XV.

(*d*) Traité des nerfs &c. Tom. 1. prefac.

XV.

Men begrijpt nogthans wel, dat ik deeze oorzaaken van de vermeerdering der Zenuwziektens in ons Land niet wil geplaatst hebben onder die natuurlijke oorzaaken, tot welken de Vraag ons bepaalt, die namelijk uit de levenswijze ontstaan zijn. Deeze moeten eigenlijk gezogt worden in alle die veranderingen en verbasteringen, welken de oude Hollandsche zeden, manieren en levenswijze ondergaan hebben, zedert dat de ingezetenen deezes Lands door de verkeering met vreemde volkeren, voor al met de Franschen, verlokt, en door eene meerdere geldwinning in staat gesteld zijnde, om de Luxe of Weelde, die, onder de regeering van Lodewijk den XIV, in Frankrijk eene onbepaalde heerschappij gekregen had, in alle opzigten naartevolgen.

Hinc illæ lachrymæ.

De ingevoerde Weelde is, naar mijn begrip, de hoofdbron, waar uit, van tijd tot tijd, voortgevloeit zijn alle die oorzaaken, aan welken men die aanmerke-

lijke vermeerdering der Zenuwziektens met regt toeſchrijft; zij heeft, met onze zeden, tevens onze gezondheid bedorven; het eene bederf heeft het andere onmiddelijk naar zich geſleept; zij zijn vervolgens hand aan hand gepaard gegaan en hebben genoegzaam gelijktijdige en ſchier evenredige voortgangen gemaakt. Voor omtrent ééne eeuw kende men bijkans geene Zenuwziektens, en toen ook begon de Weelde eerſt voet in ons land te krijgen. Na dien tijd heeft de Weelde, van jaar tot jaar, meer veld bij ons gewonnen, en zedert heeft men onze Geneesheeren meer en meer van Zenuwziektens hooren gewaagen. Beiden hebben zij vervolgens de gedaante van onze gantſche levensmanier en huishouding, en te gelijk het gelaat van onze gezondheid en ſterkte zodanig veranderd en verbaſterd, dat gewisſelijk onze Voorvaderen van de voorgaande eeuw, zoo zij uit den grave opſtonden, nog aan het een, nog aan het ander, hunne naneeven kennen zouden. 't Zou hun, buiten twijfel, zoo vreemd als onbegrijpelijk, voorkomen, zoo veele werkelooze, vadſige en weekelijk leevende; zoo veele aan de overdaad, welluſt en pragt overgegeevene menſchen, zoo veele bloodaarts en ver-

verwijfde mannen te vinden, en zulke bleeke, ongedaane, ſchraale, ziekelijke en droefgeeſtige wezens te zien in een land, waar in, toen zij leefden, allerlei rang van lieden, de rijken zoo wel, als de armen, de grooten zoo wel als de mindere ingezeetenen, om ſtrijd werkzaam, naarſtig, nedrig, zedig en ſpaarzaam waren, en waarin men allerwegen niet dan gezonde, friſche, ſterke, kloeke en moedige menſchen ontmoetede. Dan, na een gering onderzoek van alle de voorgevallen gebeurtenisſen en veranderingen, die ons *Gemeenebeſt*, zedert hunnen dood, ondergaan heeft, zouden zij gereedelijk met ons beſluiten, dat de Weelde de voornaamſte, zoo niet de eenige, oorzaak is van dat algemeen en tweevoudig bederf. —— Maar ik mag hier over niet verder uitweiden; 't zal genoeg zijn, dat ik de voornaamſte gezondheidbedervende en zenuwziektebaarende oorzaaken aanwijze, die de Weelde met zig gebragt heeft.

De eerſte is eene *werkeloze, weekelijke, welluſtige levenswijze.*

Van alle tijden zijn de inwoonders van ons Land beroemd geweeſt voor een nijvrig, werkzaam, gezond, eenvoudig en

zedigleevend volk (a) en deezen roem hebben zij kunnen wegdraagen tot in het laatſte van de voorige en in het begin nog van deeze eeuw. Toen beſtonden zij meeſt uit landbouwers, handwerklieden, kooplieden en Regenten; de zittende konſtenaars, ambagten en beroepen waren weinig in getal; — Die allen nu hielden zig, van den vroegen morgen tot den laaten avond en de gantſche week door, met hunnen arbeid en zaaken bezig. De zondag werd geheel en alleen aan den Godsdienſt, en de ledige ogtend- en avondſtonden meeſt aan Godsdienſtige oeffeningen, of aan onſchuldige werkzaame ſpelen toegewijd. Voor 't overige hadden zij weinig tijden van uitſpanning; hun grootſte vermaak was te werken, hier door geld te winnen en uittezuinigen; en hunne grootſte zorg, dit wel aanteleggen of te beſpaaren. De kooplieden en de aanzienlijken deeden ook doorgaans zelve hunne zaaken; zij hadden geen of weinige knegts of dienſtboden; hunne Vrouwen deeden meeſt zelve het huis-

se-

(a) Zie WAGENAAR Vaderl. Hiſt I. Deel; CERISIER Tafereel der algemeene geſchiedenis der Nederl I. Deel, BERKHEY Nat. Hiſt. van Holland III. Deel.

ſelijk werk; haare Dogters waren haare beſte dienſtmaagden, 't was daar van een ſpreekwoord geworden, *Juffrouwen op ſtraat, en meiden in huis.* — Zedig en beminnaars van den arbeid, waren zij tevens wars van alles, wat men pragt en gemak noemt, en onkundig van alle die verweekende welluſtige gerieflijkheden, welken de Weelde vervolgens tot gemak en verwarming van onze lichaamen, van onze wooningen, zit- en ruſtplaatzen en rijtuigen, heeft uitgedagt. Zij kleedden zig eenvoudig, ſchoon, koſtelijk, en waren hier in meer bezorgd voor koude, dan voor den opſchik. Zij gingen meeſt altijd te voet; zelfs gebruikten zij zelden wagens, om van de eene Stad naar de andere te reizen; de koetzen waren ſchier niet bekend bij hen; naauwlijks wiſten zij ook van buitenplaatsen, en wegens dit alles hadden zij nog tijd nog aanprikkeling tot ongebondenheden en verkwiſtingen (*a*). De vermaaken, zo wel der bejaar-

(*a*) Van de gedeputeerde Staaten, die met den Spaanſche Ambasſadeur een ſtilſtand van wapenen moeſten ſluiten om tot vrede 's onderhandelingen te komen, tekent VOLTAIRE aan, dat zij

jaarden, als die der jeugd, beſtonden meeſt in gezonde lichaamsoeffeningen; het kaartſpelen, waar mede de ouderen zomtijds den ledigen avond ſleeten, was den jongeren volſtrekt verboden. — Zoodanig was de algemeene levenswijze onzer voorvaderen, zelfs nog in het begin dezer eeuw; zedert is dezelve derwijze veranderd, als men weet, dat zij heden is. — De redenen van die verandering zijn genoeg bekend. De koophandel en zeevaart, toen in ons land gevestigd zijnde, hadden veele kooplieden onder den toeneemenden welvaart van ons Gemeenebeſt, ongeloofelijke ſommen gelds doen winnen, terwijl zij, gewoon aan eene gedwongene zuinige levenswijze, bij het vermeerderen hunner ſchatten, hunne verteeringen niet vergrootten. — Hunne familien, hunne nakomelingen, hier door in het bezit geſteld van groote rijkdommen en geen redenen vindende,

om

zij met een klein vaartuig, tot dat einde naar den Haag gaande, onderweg door dien Ambasſadeur gezien werden. op het gras nedergezeten en hunnen maaltyd met kaas, brood en bier doende, en dat de Raadpenſionatis JAN DE WIT niet meer dan één knegt en ééne dienſtmeid had; en doorgaans te voet naar den Haag ging. Zie Eſſay ſur l'Hiſt. Gener. Tom. IV. Pag. 243. Tom. V. pag. 208.

om dezelven door arbeid en zuinigheid te vermeerderen, ſloegen over tot een werkeloos, weekelijk en welluſtig leven. Het bezit der rijkdommen ſtelde hen in ſtaat, om allerlei gemakken en vermaaken te genieten, en om aan alle die luſten en driften te voldoen, welken de ledigheid natuurlijk in hen opwekte, terwijl de laſt van een werkeloos leven hun zulks noodzaakelijk maakte. Om de onverdraagelijke verveeling hier van te paaijen en te verjaagen, moeſten zij hunne toevlugt neemen tot geduurige uitſpanningen en afleidingen, die wel haaſt het gantſche beſtaan van hun leven uitmaakten. —— Maar door hunne rijkdom tevens aanzienelijk geworden zijnde, werden zij bedagt, om met hunne geneugtens, te gelijk hun aanzien te vergrooten, door het bouwen van pragtige huizen, door het aanleggen van vorſtelijke luſthoven, door eene rijke ſtoffeering hunner vertrekken, door koſtbaare rijtuigen, opſchik en kleederen, verciering der tafels en door allerhande overtollige gemakken, die allen geen andere drijfveeren hadden, dan om, bij het genot van gemak en welluſt, zig van anderen te onderſcheiden, in de zamenleeving uit te ſchitteren, en

het oog van al de waereld tot zig te trekken. —— Van daar buiten twijffel de eerſte oorſprong der weelde, pragt en overdaad in ons Land, die van tijd tot tijd vergroot zijn, naar mate onze ingezetenen meer en meer verkeering kreegen met vreemde natien, vooral met de Franſchen. —— Dan al die vertooning en ſchittering bekoorde en verlokte de, nog anders werkzaame, kooplieden, om zig dezelfde gemakken, vermaaken en welluſtige genietingen te verzorgen, en op gelijke wijze bijzonder te zijn en boven de laagere arbeidzaame gemeente uitteſteeken. Met één woord; de Weelde, die altoos in reden is van de ongelijkheid der bezittingen, kreeg meer en meer de overhand: de oude werkzaamheid veranderde in werkeloosheid; de ſpaarzaamheid in verkwisting; de eenvoudighid in weidſche pragt; en de zedigheid in welluſt of ongebondenheid. —— En gelijk de Weelde gegrond is op de gerieflijkheden, die men zig bezorgt door den arbeid van anderen, zoo ſleepte zij welhaaſt naar zig een geheelen trein van weinig werkende, en meeſt zittende lieden. De kooplieden gaven een groot gedeelte van hun

werk

werk over aan meerdere comptoirbediendens, ten einde tijd te hebben, om gemak en vermaak te genieten, terwijl zij tevens met de rijken en grooten het getal hunner huizelijke bediendens, dikwijls tot in het overtollige, vermeerderden, om aan de pragt, den smaak en den welluſt te voldoen. Jonge lieden, die te voren hielpen het land bebouwen, de zee bevaaren, of in Traficquen of Fabricquen arbeidden, verkoozen den dienſt in de huizen der rijken, daar zij geene bezigheid genoeg hebbende, of den meesten tijd moetende zitten, den smaak aannamen van een gemakkelijk, luij en welluſtig leven, en daar zij, na eenigen tijd gedient te hebben, en onbekwaam geworden zijnde, om het werk, waar toe zij geſchikt waren, weder optevatten, begunſtigd werden met gemakkelijke bedieningen, die hun, zonder arbeid van belang, veel meer inkomen opbragten, dan de ſterkſtwerkende arbeider winnen kan, waar door hunne overhelling tot een gemakkelijk en werkeloos leven voltooid werd. —— Behalven de vermeerdering der dienſtboden, bragt de Weelde met zig een verbaasend aantal van zittende koniſtenaars, ambacht- en handwerklieden en winkeliers, die louter noo-

dig hadden, hun vernuft bezig te houden, en een weinig hunne handen te beweegen, om de nieuwe behoeftens te vervullen; dat niet weinig vergroot werd, door eene menigte van Franſche vlugtelingen, die zig in ons land nederzetteden, en geen ander werk geleerd hadden, dan het geen zittende moet verrigt worden. —— Zoo veele zittende ambagten en beroepen, als er tot het maaken en verkoopen van de gerieflijkheden, tot het gemak en de pragt der groote en rijke lieden vereiſcht worden, vermeerderden aanmerkelijk de inwooners in de voornaame ſteden en deeze vermeerdering maakte derzelver inwooning in verſcheide opzigten veel ongezonder, dan zij te voren waren; en gelijk zij een gevolg was van de Weelde, zo hielp zij deeze tevens niet weinig vergrooten, gelijk zij overal grooter is, naar mate de ſteden meer bevolkt zijn.

Dit werkeloos leven werd vervolgens niet weinig vergroot door eene zeer nadeelige verandering, die de Weelde voortbragt in veelen van de gewoone uitſpanningen en tijdverdrijven, waar mede onze voorouders, de bejaarden zoo wel, als de jeugd, de grooten zo wel, als de minderen, zig dikwijls bezig hielden en vermaak-

maakten. Althans verſcheide ſpelen, die ſterke lichaamsoeffening vorderen en den geeſt onſchuldig vervrolijken, geraakten in onbruik en zelfs in kleinagting bij menſchen, welken zig fatſoenelijke lieden of lieden van geboorte noemen, die dezelven te vermoeijende vonden, of te laag en niet voldoende aan hunnen verfijnden ſmaak. Het kegelen, kaatsen, malien, boogſchieten, tollen, en het touwſpringen, ſchongelen, enz. maakte plaats voor uitſpanningen en ſpelen, waarmede men een groot gedeelte van den dag zittende in huis verſlijt, die eene geduurige inſpanning van den geeſt vereiſchen, en te gelijk de verderfelijke hartstogten opwekken en voeden; gelijk het dam- en ſchaakſpel en voor al het kaartſpeelen, 't welk zo algemeen werd en nog is, dat lieden van allerlei rang en ouderdom, tot kinderen incluis, 'er zig aan overgeeven; terwijl terzelver tijd de ſmaak in ſchouw- en toneelſpelen, in ſpeel- en dobbelpartijen, in drinkcollegien, in gaſtmaalen en in allerlei zedenbedervende gezelſchappen algemeener en grooter werd, al het welk, volgens Tissot, eene der voornaamſte oorzaaken is, waar van de kwijnen-

nende Zenuwziektens zo zeer vermeerderd zijn (*a*).

Bij dit werkelooze heeft de Weelde het leven onzer ingezetenen ook alzints weekelijk gemaakt, door allerhande gerieflijkheden, die zij van tijd tot tijd heeft uitgedagt, om hun gemak te verſchaffen, en hunne, nu tedere en aandoenelijke, lichaamen tegen de koude en andere onvermijdelijke ongemakken des levens te beſchermen. Van daar die geweldig verwarmde vertrekken, die digt beſlote kamers, waar van alle de reeten en openingen door gordijnen, zelfkanten en ſchaapsvagten zoo digt geſtopt zijn, dat alle toegang voor wind en togt volſtrekt is afgeſneden, waar in men zig geheele dagen, ja geheele weeken als in kerkers opſluit, zig als murw ſtooft, en niet dan eene onververſchte ſchadelijke lugt inademt; van daar die met tapijt belegde vloeren, behange wanden, bekleede ſtoelen, donze bedden en met trijp bekleede en zagtwiegende koetzen en andere gemakkelijke rijtuigen, waarin men zig, om de vermoeijing te ontgaan, en door de lugt niet

(*a*) Raadgeving voor de gezondh. der Geleerden. Bladz. 132.

niet aangedaan te worden, zig overal laat rondvoeren: van daar die bonte kleederen, en overrokken, moffen, voetmandjes enz.; van daar ook die ſchadelijke vuurmanden, bedpannen, ſtooven, waar over onze verweekte vrouwen den gantſchen dag zitten, die door derzelver benaauwende uitdamping haar zo dikwijls hoofdpijnen, flaauwtens, bezwijmingen en andere zenuwtoevallen veroorzaaken, behalven dat zij door de warmte de deelen van den onderbuik geweldig ſlap, week en voor koude vatbaar maaken, waar uit eene meenigte ongemakken ontſtaat. Ik zwijge van zo veele andere welluſtige en weekelijke bezorgingen, die geen ander nut doen, dan dat zij de lichaamen door gemak en warmte verſlappen; van de heilzaame voordeelen eener vrije lugt en lichaamsoeffening berooven en op allerlei wijze de zenuwen en vezelen prikkelen, die men meer en meer bij lieden van allerlei rang heeft zien in gebruik komen, naar mate de geſtellen weeker en teerder geworden zijn.

Strijdig met die onzinnige koeſtering en broeijing heeft de Weelde terzelver tijd te weeg gebragt eene allernadeeligſte verandering in de wijze van kleeding bij

de

de jonge lieden van beide ſexe, die veel eer meer ingerigt is om aan de hovaardij en welluſt te voldoen, dan om het lichaam tegen de koude en ſchadelijke verwiſſelingen der lugt te beſchermen, ik bedoel die, voor onze lugtsgeſteldheid, veel te dunne kleeding van linnen, zijde en andere ligte ſtoffen; dat naakt en blootſtellen en lugtig dekken van hoofd, hals, borſt en andere deelen, die het meeſt moeſten bedekt en bezorgt zijn; dat geduurig veranderen van kleederen naar het verſchil van ſaiſoen en weder, en andere grilligheden in de wijze van zig te kleeden, te kappen en op te ſchikken, die eene tiranniſche Mode van tijd tot tijd heeft ingevoerd en nog dagelijks dwingt intevolgen.

Dat nu deeze zo zeer en zo algemeen verbaſterde levenswijze eene der eerſte en voornaamſte oorzaaken is, die de Zenuwziektens in ons land zo aanmerkelijk vermerderd hebben, lijd, dunkt mij, geen twijffel. Immers zulk een werkeloos, zittend, weekelijk en welluſtig leven kan niet anders, dan de ſpijsverteering, de ademhaling, den omloop des bloeds en alle affcheidingen en afvoeringen, bezwaaren en vertraagen, [a]lle de zenuwen en vezelen teergevoelig

en

en prikkelbaar en te gelijk den geeſt kleinmoedig, vreesagtig en alzints aandoenelijk maaken, en dus allerlei voorſchikkende en aanleidende oorzaaken van Zenuwziektens voortbrengen; en zoodanig moeten noodzaakelijk de gevolgen zijn van zulk eene zorgvuldige broeijing en koeſtering, die daarenboven het lichaam op eene bijzondere wijze vatbaar maaken om bij de geringſte bloodſtelling van de koude lugt, bij de minſte verwisſeling van kleederen aangetaſt te worden door de hardnekkigſte verkoudheden, hoeſt, zinkingspijnen, voeteuvel en andere geweldige ziektens, vooral in ons land, waar in de verwisſeling van koude en hitte der lugt zo groot en zo gemeen is, dat men dikwijls op een en denzelven dag in zomer en winter verkeerd. Dan alle die ziektens, die men zo meenigwerf uit die oorzaaken ziet voortkoomen bij lieden, welken zig zoo geweldig koeſteren en broeijen, zoo wel als bij hen, die zig dikwijls verhitten en dan aan koude blootſtellen, die zig te lugtig kleeden of dikwijls van kleederen verwisſelen, moet men houden voor zo veele, uit die levenswijze ontſtaane en vermenigvuldigde, oorzaaken van Zenuw-

nuwziektens; want behalven dat zij de geheele dierelijke en levenshuishouding ontſtellen en het ganſche zenuwgeſtel kragtdaadig verzwakken; veroorzaaken derzelver ziekelijke ſtoffen, de zenuwen en vezelen prikkelende, allerhande zenuwtoevallen. Hoe dikwijls ziet men deeze toevallen bij die weekelijke en welluſtigleevende lieden, alleen ontſtaan door de ſtof van eene belemmerde uitwaasſeming, welke zoo eene algemeene oorzaak van ziektens in ons Land is? En hoe veele oorzaaken heeft dan die verbaſterde levenswijze niet met zig gebragt, waar door de Zenuwziektens bij ons vermeerdert zijn. De Geneesheeren kunnen zulks beſt bezeffen, en die van hen, welke in de practijk in groote ſteden grijs geworden zijn; en die de inwoonders hebben zien vermeerderen, de Weeſde toeneemen en de zeden veranderen, kunnen getuigen, hoe verbaazend het getal der Zenuwziektens, zedert eene halve, ja zedert een vierde van eene eeuw in ons Land vergroot zij. Gezonde en ſterke geſtellen, die vaſte en onwrikbaare zenuwen hebben, die ongevoelig zijn voor gewoone aandoeningen en beſtand tegen allerlei verwisſelingen, vind men

ſchier

ſchier niet als bij oude menſchen, liede van de voorige eeuw. Ik heb, zegt Tissot, een klein gehugt in 't bergagtige van ons Land gezien, waarvan alle de inwoonders zig bezig hielden en hun leven ſleeten, met in 't hout te werken, met in de bosſchen, waarin de lugt doorgaans gezond is, de takken van boomen te hakken, die te bewerken, en vervolgens hun werk op de verſchillende markten te brengen; en dit was juiſt die ſtreek van het land, daar men de ſchoonſte, ſterkſte, gezondſte en vergenoegdſte menſchen vond. 't Is, dertig jaaren geleden, dat er eenige kleinodienwerkers en juweliers zich nederzetteden; het geld vermeerderde en verlokte hen; de juweliersKonſt won veld; de houthakkerij raakte in verval, het zittend leven vervong het werkend; gehuurde vremdelingen zijn hunne landen komen bebouwen, en het is, zedert meer dan twintig jaaren, de landſtreek, alwaar men de meeſte kwijnende ziektens vind; de menſchen zijn 'er verbaſterd en vervallen; hun krooſt is veel zwakker en minder kloek; en de vergenoeging is 'er van daan verhuiſt, omdat zij de landen ontvlugt, daar de menſchen

ſchen werkeloos en zwak zijn (*a*). Ook leert de ondervinding overal, dat de Zenuwziektens bij geene klasſe van menſchen gemeener zijn, dan bij die een werkeloos, zittend, gemakkelijk en welluſtig leven leiden. —— Bezoekt de groote en rijke lieden, de kooplieden, de letteroeffenaars, de konſtwerkers, winkeliers, de zittende ambagtslieden, de vrijſters en vrouwen en andere verzetene menſchen, en gij vindt hen, meeſt allen, bleek, taanig, zwakkelijk, verwijfd, kwaadſappig, ſchraal of bol en bleek, weekelijk, aandoenlijk, neerſlagtig, altoos ellendig, zonder moed, zonder gezondheid, ja ſchier zonder leven; zwaarmoedigheid, vrees, angſt, benaauwdheid, loomheid, gebrek aan verteering, bezwaaring, verlooren eetluſt, walging, winden, verſtoppingen, naare droomen, nagtmerrij, hijpochondrie, opſtijgingen, krampen, pijnen, en duizend andere plaagen, zegt de geeſtige Arts (*b*), vind men meeſt al beſtendig te huis bij de aanzienlijke lediggangers en

(*a*) Verhandeling over de gezondheid der geleerden. bladz 168.
(*b*) Eerſte Deels Eerſte Stuk, bladz. 43.

en welluſtige rijken, bij de kooplieden, konſtenaars en vrouwen. —— Men vind in tegendeel de zenuwkwaalen nergens zeldzaamer, dan bij werkzaame, altoos bezige menſchen, die geen gemak of welluſt kennen. —— Beſchouw onze boeren, ſoldaaten, matroozen, arbeiders, enz. de meeſten vindt gij grof geſpierd, kloek, ſterk, hard, ongevoelig, fris en bloozend van kleur, helder en levendig van oogen, ſchier altoos moedig, vrolijk, onbezorgd en gezond, althans geheel bevrijd van Zenuwziektens.

XVI.

De tweede algemeene oorzaak van die aanmerkelijke vermeerdering van Zenuwziektens, is *de vermeerderde ſmaak en overdaad in aangezette, verhittende en verſlappende ſpijzen en dranken.*

Dit is een ander kwaad, 't welk de Weelde te gelijk met de werkeloosheid, welluſt en pragt in ons Land en, bijzonder bij onze ſtedelingen, ingevoerd heeft. Onze voorouderen kenden maar eene zeer geringe verſcheidenheid van ſpijzen en dranken. Bij de aanzienlijkſten zelfs beſtond de diſch meeſtal uit een goed ſtuk vleeſch, ham of ſpek;

nu en dan uit Wild, uit rivier- of zeevisch, met een gering getal van gestoofde of gekookte meelspijzen, moeskruiden en vrugten; en hun nageregt bestond doorgaans uit eenvoudige gebakken en de vrugten, die het land en het saisoen voortbrengt. Deeze allen waren door eene Hollandsche keukenmeid, op eene gereede wijze en zonder konst, toebereid en opgedischt. Zeldzaam dronken zij wijn, maar hun gewoone drank was goed, voedzaam, belegen bier. — Zij aten en dronken met smaak en graagte, omdat zij, tot den maaltijd toe, altijd werkzaam waren, en zij verteerden hun eeten gemakkelijk, omdat zij, na het eeten, terstond weder het werk opvatteden of opzettelijk eene goede wandeling deeden. — Altoos druk bezig, en door het belang hunner zaaken gedreeven, waren hunne eetenstijden kort, en hunne vriendenmaaltijden weinig; gastmaalen rigteden zij niet aan, dan bij plegtige tijden of feesten.

Heu! quantum, quantum, peregrinis moribus ætas
Pro dolor! a priscis nostra recessit avis.

Hoe geweldig is ook, in deeze opzigten, de oude Hollandsche levenswijs veranderd en bedorven, zelfs zedert nog maar wei-

weinig jaaren! De Weelde heeft eene uitheemſche kookkunſt bij ons ingevoerd en heeft ons Franſche en Duitſche koks bezorgd, die dagelijks voor de tafels der aanzienelijken, der rijken, der kooplieden, en dikwijls voor die van een minder rang van burgers, eene verſcheidenheid van ſpijzen bereiden, zoo groot, dat men, om 'er de verſchillende zoorten van optegeeven, niet alleen eene menigte boekdeelen geſchreven, maar 'er zelfs geheele woordenboeken van gemaakt heeft, waar in men onder ieder letter van het Alphabeth, de verſcheidene ſpijzen en toebereidingen met honderden telt, zoodanig dat de ſom 'er van tot veele duizenden oploopt: eene onbedenkelijke verſcheidenheid van verſche en ſaprijke vleeſchſpijzen, allerhande wild van den ſterkſten ſmaak, de lekkerſte visſchen in zoorten, eene menigte ſchulpvisſchen, allerlei gevogelte, de uitgeperſte, uitgebraaden of uitgekookte ſappen van veelen deezer dieren, een onnoemlijk aantal van de ſmaakelijkſte, vreemdſte ooft-veld- en aardvrugten, de ſterkſte ſpecerijen, de uitwerpzels zelfs en neſten van zommige dieren, en wat is 'er niet in het rijk der dieren en in dat der planten, 't welk niet op den diſch der

rijken thans verſchijnt? De vergiften zelve kunnen er naauwlijks van uitgezonderd worden. En deeze allen maaken ſlegts de hoofdklaſſen uit van de verſcheidenheid hunner ſpijzen. Men moet er bijvoegen dat talloos aantal verſchillende toebereidingen, welken diezelfde kookkunſt op menigvuldigerlei verſcheidene wijzen uit dien voorraad voor hun klaar maakt; zooveelerlei ſoupen, ragouts, hautgouts, paſteyen, poddingen, taarten, room- boter- en eijergebakken, zuikergebakken, banket, confituuren, geleijen, vlaaden, zoo veele onderſcheiden zoorten van ingelegde, ingezulte en ingezuurde vleeſch- en viſchſpijzen en vruchten, en andere toemaakzels en geregten, die met de wrangſte wynen, de ſcherpſte zuuren en de verhittendſte ſpecerijen worden aangezet, of die met olijagtige boter, Jeu of vet geſtooſd, of, met een overtollig zoet, ſmaakelijk gemaakt en meeſtal met eene buitenſpoorige hoeveelheid van ſterk gekruide, vette- of zuure ſauſen opgediſcht en gegeeten worden. — Bij dit alles verzorgt eene alom geliefde broeij- en kweekkonſt, waar aan onze Voorvaderen mede geen kennis hadden en waar mede men ongelooflijke ſommen gelds verſpilt, genoegzaam het

gant-

gantſche jaar door, voor het voor- en nageregt der rijken, een overvloed van moeskruiden en vrugten van alle de ſaiſoenen. — De Weelde heeft hier nog bijgevoegd eene verwonderlijke verſcheidenheid en overvloed van allerhande zwaare en geeſtrijke wijnen, liqueuren, de ſterkſte bieren, verſchillende zoorten van punch, uit arac, rum, brandewijn of wijnen gemaakt, ſterke koffij en thee, chocolaad, ſlemp, limonade, orgade, bronwaters en wat niet al? Zoo dat, de rekening opmaakende van die handen, die werkende zijn, om tegenwoordig voor een middelmatig onthaal het noodige te verzorgen, men gereedelijk vind, dat zij tot veele honderden opklimmen, en dat men dezelven, om groote feeſtmalen toeteruſten, bij duizenden tellen moet. Ja men kan zeggen, dat de vier waereldddeelen thans onophoudelijk arbeiden en zweeten, om de tafels der rijken van de begeerde overdaad te voorzien. Hoe meenig dierbaar leven zelfs word 'er thans niet opgeofferd, om aan de uiterſte eindens der waereld die ſmaakelijke vergiften te haalen, welken onze lieden van aanzien en vermoogen met zoo veel graagte doorzwelgen, en die in hunne aderen de zaaden van kwijning,

droefgeeſtigheid, van ziektens en van eene te vroegtijdige dood overbrengen! Uit dien rijken voorraad nu, ziet men dagelijks s' middags en s' avonds op de tafels der aanzienlijken en rijken en der kooplieden verſcheiden zoorten van ſpijzen, doorgaans tweemaal, dikwijls driemaal en bij wijlen viermaal aanregten, en men ziet hen gemeenlijk aan zulke rijkaangeregte tafels twee derde gedeeltens van den dag verzitten en verſlijten. Het zelfde ziet men bij de gaſt- en feeſtmaalen der burgers, welke, gelijk die der grooten, zedert eenige jaaren geweldig vermeenigvuldigd zijn. —— En hoe worden die ſpijzen en dranken doorgaans genuttigd? Zeer veelen eeten dezelven met eene onmaatige gulzigheid. Voor al heeft dit plaats bij de jongere lieden, die dagelijks nog beweeging oeffenen en doorgaans eene hongerige maag hebben, en bijzonder bij lieden, die 'er niet aangewoon zijn, en ſlegts nu en dan zulke maaltijden bijwoonen. De ouderen eeten gemeenlijk minder greetig, omdat hunne maag reeds door de overdaad, en veeltijds ook door andere bijgevoegde oorzaaken, zoo verſlapt en ontzenuwd is, dat ſchier geen prikkels in ſtaat zijn,

om hunnen eetluſt optewekken: zij zijn niet ongelijk aan uitgeputte ligtmisſen, die ongevoelig zijn voor de bevalligſte ſchoonheid, en zat van alle vermaaken, omdat zij die te veel genoten hebben: nogthans eeten zij gewoonlijk te veel, om dat zij te lang eeten, en zij bezwaaren hunne maag, om dat zij 'er te groote verſcheidenheid van ſpijzen en dranken induwen: en in 't algemeen word er te veel gegeeten. Trouwens dit is het oogmerk, ten minſten het natuurlijk uitwerkzel van die overdaad. De Weelde heeft die bekoorlijke verſcheidenheid, die ſmaakelijke toebereiding, die ſterke aanzetting, en die behaagelijke opdiſſching van geregten, bij ſpijzen en nageregten, tot geen ander einde uitgedagt, dan om de tong en het gehemelte te prikkelen, den honger gaande te houden en de walging der maag, die anders veel eer voldaan is, met geweld te overwinnen. Wanneer nu hier bijkomen, gelijk doorgaans op gaſtmaalen, het lang zitten aan tafel, gebrek van bezigheid, de bedwelming, die de zwaare en geurige wijnen veroorzaaken, de aanhoudende opdringing van den Gaſtheer, de wederzijdſche aanmoediging der gaſten, de gewoonte van op de gezondheid van veelen

zijn glas te ledigen, en bij zommigen de eer nog, zoo wel van veel te eeten, als van veel wijn te drinken, wanneer, zeg ik, dit alles komt bij de gevaarlijke verzoeking van ſmaakelijke ſpijzen en een wel aangeregten diſch, hoe kan het misſen, of men moet zijne maag onmaatig opvullen, met een ongeſchikt mengelmoes van ſtrijdige ſpijzen en dranken overlaaden, althans veel meer eeten, dan noodig is, dan de maag verduwen en men bij mogelijkheid kwijtraaken kan. En nog word bij eenigen die aanprikkeling merkelijk vergroot door een onnatuurlijken honger, die reeds het gevolg is van de ontaarde geſteldheid van de zenuwen hunner maag, door de geduurige opvulling derzelve veroorzaakt. — Ondertusſchen zijn de meeſte van die onmaatige eeters en drinkers doorgaans lieden, die geen lichaamsbeweeging hebben, die, voor en na den eeten, zoo wel als aan tafel, den tijd met zitten doorbrengen, die ſlegts nu en dan in eene zagtwiegende koets zig laaten omvoeren, en maar zelden eene kortſtondige wandeling doen.

Overweegen wij nu de verderfelijke gevolgen van die overdaad, welke in onze tijden zo algemeen geworden is, dat men dezelve bij allerlei rang van men-

menſchen ontmoet, wie begrijpt dan niet, dat die onmaatige opvulling, dat gulzig en aanhoudend gebruik van ſtrijdige ſpijzen, die malkanderen noodwendig in den weg zijn moeten, dat dagelijks overbodig wijndrinken, gevoegd bij een ledig zittend leven, noodwendig de maag op de ſchadelijkſte wijze moet bezwaaren, geweldig uitzetten en verlammen, deszelfs zenuwen nadeelig prikkelen en ontſtellen, de ſcheivogten ontaarden, de vertceringskragten onherſtelbaar krenken, de ſpijskooking geheel bederven, en vervolgens het gantſche lichaam verzwakken en beroeren, alle deszelfs vogten ſcherpmaken, alle deszelfs werkingen en bedieningen, bijzonder die van het geheele zenuwgeſtel, kragtdaadig belemmeren, en ten eenemaal in wanorde brengen, en dus den grond leggen van allerhande Zenuwziektens. —— Wanneer men verder hier bijvoegd alle die ſchadelijke uitwerkingen der bijzondere ſpijzen en dranken, de verſlapping, de ontſteltenis, de verderfelijke prikkeling der maag, herſenen en zenuwen, die door het overdaadig misbruik van zoo veele vette, zuure en zoete ſpijzen, van zoo veele winderige en waterige vruchten en zelfs

van

van moeskruiden, en van zoo veele ſterke en giſtende wijnen en bieren en wateragtige dranken voortgebragt worden, en die men bij WHYTT, TISSOT en BICKER, in dit opzigt afzonderlijk beſchouwt en aangewezen vind, wie moet dan niet erkennen, dat ook, hier in, eene voornaame en vermogende oorzaak van de zoo aanmerkelijke vermeerdering der Zenuwziektens in ons Land te vinden is? De Geneesheeren althans zullen gereedelijk hierin toeſtemmen; dagelijks zien zij, dat de lieden, welke aan deeze levenswijze, aan dien overdaad zijn overgegeeven, aangetaſt worden door allerlei zenuwtoevallen, door opſpanningen van winden, bezwaaring der maaag, de zoode, brandige of zuure opriſpingen, hartkloppingen, hoofddraaijingen, kramppijnen in de maag en darmen, ja bezwijmingen en zelfs ſtuiptrekkingen, die kort na den eeten volgen, of die zij van de overlaading der maag of van de ſchadelijke prikkeling der gebruikte ſpijzen en dranken kennelijk kunnen afleiden.

XVII.

XVII.

De derde algemeene oorzaak, waar door de Zenuwziektens zoo aanmerkelijk in ons Land vermeerdert zijn, is *de vermeerdering van hartstogten of gemoedsdriften, met alle de gevolgen derzelven.* Zoo werkzaam, zoo zuinig als onze Voorouders waren, zoo zedig en ingetogen was hunne levenswijs. Altoos bezig en aan hun huis en hunne zaaken gebonden, en altijd op spaarzaamheid bedagt, konden ledigheid nog gelegenheid hunne driften opwekken en de meerdere gezetheid op Godsdienst en deugd beteugelde hunne hartstogten. Maar de Weelde heeft die banden en teugels van tijd tot tijd verbroken en alle mogelijke prikkels aangebragt, om de driften en togten optewekken, levendig te houden en om er al die kragt aantegeeven, welke noodig is, om gezonde en sterke gestellen te overmeesteren en te verbreeken. Ik zal er eenige van opnoemen.

Vooreerst; de meerdere pragt, vertooning en verteering van veelen heeft bij hen en hunsgelijken meerder trotsheid, eerzugt, en bij anderen meerder jalouzij, nijd en wangunst verwekt, terwijl

zij

zij de genoegelijke verbintenisſen, de vriendſchap, het vertrouwen en de vrolykheid merkelyk verminderd hebben. — De grootſche huishouding, gepaard met een gemakkelyk en welluſtig leven, heeft de behoeftens van den man van aanzien merkelyk vergroot, en niet minder zyne afhanklykheid van zoo veele kleine belangens, betrekkingen, verpligtingen en van zyne dienſtboden; en deeze vergrooting heeft zyne moeijelykheden, kwellingen, onruſt, verdriet, gemelykheid, toorn, enz. naar evenredigheid vermeenigvuldigd. — De meerdere verteering heeft met zig gebragt grooter zucht, zorg en kwelling voor de verkryging, bewaaring en vermeerdering der ſchatten, vrees voor vermindering van inkomſten en angſt voor vernedering in fatzoen en aanzien. —

De groote verkwiſting, gevolgd van vernedering en verarming, heeft veelen van ſpyt, verwyt, naberouw, wroeging, bekommering, verdriet en wanhoop, doen vergaan. — Deeze zelfde hartstogten zyn geweldig vermeerderd door de vermeerderde gelegenheid, en het groote getal van prikkels tot welluſt, tot ongeregelde en buitenſpoorige vermaaken, tot losbandigheid en ontugtigheid. —

Het

Het vermeerderd genot van zinnelijke vermaaken, gepaard met gebrek van noodzaakelijke bezigheden, heeft, te midden van welluſt en overvloed, grooter zatheid, walging, verveeling, kwijning, droefgeeſtigheid en melancholie veroorzaakt. — De vermeerdering van verkeering, van gezelſchappen zonder wezenlyke vriendſchap, heeft oneindig meer gelegenheden doen geboren worden tot twiſt, krakeel, ſcheuring en hier mede gepaarde of opgevolgde gramſchap, haat, ſchrik en andere verderfelijke hartstogten. — Hoe zeer zijn ook niet de eene en andere dier gemelde gemoedsdriften vermeenigvuldigd door het meerder en grover kaartſpeelen, dat in der daad geen wezenlijk vermaak is, ſchoon het dien naam draagt, maar veel meer verveeling en verdriet, dan waare vrolijkheid veroorzaakt, en alle de nadeelen van een zittend en ingeſpannen leven vereenigt. — Eindelijk het gemakkelijk, welluſtig en ongebonden leven heeft den angſt en vrees voor den dood niet weinig vergroot en vermeerderd. Het ruimer en onbedwongener genot, dat de tegenwoordige groote, rijke en welluſtige lieden van de geneugtens des levens hebben; de onzekerheid van hun beſtaan, na

het

het zelve; de bewuſtheid van het alzins ſchuldig te hebben doorgebragt; de meenigvuldige en groote ontwerpen, die zij geſmeed en zig voorgeſteld hebben; de meerdere zorg voor het toekomend beſtaan van hunne huisgezinnen, bloedverwanten, en zo veele andere banden hegten hen veel meer, dan onze Voorouders, aan de Waereld en doen hen met veel meer angſt dikwijls aan den dood denken, en de ziektens, die hen met dezelve dreigen, meer dugten en ongeruſter doorſtaan, behalven dat zy de gevaaren der ziektens, door de meerdere verkeering met Geneesheeren, en het meerder leezen van Geneeskundige ſchriften, thans ook beter kennende, 'er veel eerder en meerder door ontruſt en verſchrikt worden. —— Laat ik hier nog bijvoegen, dat de zoo kennelijk vermeerderde ongodsdienſtigheid in onze dagen, de zoo algemeen toegenoomen gevoelens van vrijgeeſterij, enz. zoo zij niet tevens dien angſt voor 't ſterven vergrooten, althans aan ſchier alle de opgenoemde hartstogten den vrijen teugel gevierd, en de gevolgen derzelven geweldig vermeerderd en verzwaard hebben.

Dan deeze zo algemeene vermeerdering van zoo veele, zulke oproerige, en zul-

zulke ſchadelyke hartstogten, mag men, meene ik, wel in den eerſten rang plaatsen van de oorzaaken, waar door de Zenuwziektens zoo aanmerkelijk in ons Land vermeerdert zijn; en wie kan hier aan twijffelen, die weet, met hoe veel geweld zij dikwijls de geheele dierlijke en levenshuishouding beroeren; welke verſchrikkeltjke wanordes zij, bijzonder in de herſſenen en zenuwen, verwekken; en hoe zij van alle ziekelijke oorzaaken juiſt die zijn, welke de meeſte en zwaarſte Zenuwziektens voortbrengen? Ik zou dit ligtelijk kunnen toonen uit de gezondheidbedervende en zenuwberoerende uitwerkzels van ieder der vermelde hartstogten in 't bijzonder, indien ik niet vreesde, dusdoende te uitvoerig te zullen worden; ook zijn de Geneesheeren 'er dagelijks genoeg ooggetuigen van. Hoe meenigmaal worden zij geroepen in gevallen, waarin zij uit de aangeweezene bronnen de verderflijkſte gemoedsdriften zien opwellen, en uit deezen de hevigſte en de hardnekkigſte zenuwtoevallen, opſtijgingen, bezwijmingen, ſtuipen, hijpochondrie, melancholie, razernij, ja zomtijds eene ſchielijke dood zien ontſtaan? enz. En

welk waarneemend Arts is 'er, die niet de eene en andere in onze tijden verbaazend heeft zien vermeerderen?

Maar men zal te meer reden vinden, om de vermeerdering van hartstogten onder de voornaame oorzaaken van de vermeerdering der Zenuwziektens te plaatsen, wanneer men nagaat de verſcheidene verderflijke gevolgen, die zij naar zig geſleept heeft. — Het eerſte is een meer ongebonden en ongeregeld leven. — Naar maate de Weelde in ons Land de breidels der driften meer verbroken, de gelegenheden en de prikkels, om denzelven bot te vieren en aantezetten, vermeerderd heeft, heeft men jongere en oude lieden meer zien overſlaan tot losbandigheden, tot ſlempen, nagtbraaken, ſterk wijndrinken, ontugt, enz.

Het tweede is, eene buitenſpoorige en dikwijls veel te vroegtijdige minnenhandel. — De Weelde heeft, bij een ledig en welluſtig leven, bij de verhittende ſpijzen en dranken, allerleij verleidende konſtgreepen, bekoorlijke verlokzels en behaaglijke prikkels aangebragt, om de verbeeldingskragt te verhitten, het vuur der welluſt aanteſtooken en de tog-

togten aantehitzen tot een ontugtig Venusſpel, tot ongeregelde zoo wel, als tot ongeoorloofde en dikwils tot veel te vroegtijdige minnehandelingen.

Het derde gevolg is eene beſmettelijke vermenging, en de hier uit voortvloeijende Venusziektens, die in onzen tijd verbaazend vermeerderd zijn, gelijk getuigen kunnen zoo veele geſchriften, als 'er zedert weinige jaaren over zijn uitgekomen; zoo veele nieuwe bereidingen; zoo veel meer geheime en onfeilbaare geneesmiddelen, als men 'er overal thans voor uitvent en er in de Couranten alle dagen voor aankondigt, en zoo veele kwakzalvers en beunhaazen, die, hier alleen door, een genoegzaam beſtaan vinden. Trouwens alle Geneesheeren, alle Heelmeeſters, die veele jaaren de practijk geoeffend hebben, weeten, hoe veel gemeener die ziektens van tijd tot tijd geworden zijn, en hoe men dezelven dikwijls ontmoet bij menſchen en in huizen, bij welken men voorheen gevreesd zou hebben, om 'er het minſte vermoeden optemaaken; en waar aan is dit ook anders toeteſchrijven, dan aan die meerdere ongebondenheid en grootere aanprikkeling van welluſtige driften, die de Weelde bewerkt heeft?

Het vierde is *Onans* misdaad of de zonde van Zelfsbevlekking, die mede, wegens de meerdere aanſtooking van de vleeſchelijke driften der welluſt, en gebrek van gelegenheid, om aan dezelven te voldoen, of uit hoofde van de gevolgen, die derzelver involging veeltijds naar zig ſleept, thans ook veel algemeener is bij de jonge lieden van beide ſexe, dan voorheen; gelijk bij de meeſte Geneesheeren en bij hen, die de hedendaagſche waereld van nabij beſchouwt hebben, te wel bekend is, dan dat ik het zou behoeven te bewijzen.

Dan alle die ziel- en lichaambedervende gevolgen van de vermeerdering der hartstogten, moet men, meene ik, voor zoo veele voornaame en magtige oorzaaken houden, waar door de Zenuwziektens zoo aanmerkelijk in ons Land zijn toegenomen. En behoef ik dit wel te betoogen? Wie begrijpt niet, dat alle die ongeregelheden, en een ieder derzelver in 't bijzonder, op eene geweldige wijze het lichaam uitmergelen en ontzenuwen; de zenuwen verlammen en uitputten; alle de levenswerkingen beroeren en doen kwijnen; alle de vogten ſcherpmaaken en doen ontaarden; en dus alle de grondſteunsels van gezondheid

heid en leven ondermijnen en verbreeken en langs dien weg de langduurigſte en hevigſte Zenuwkwaalen naar zig ſleepen moeten? Wie begrijpt niet, dat zij zulks te meer moeten doen, daar zij gewoonlijk gelijkerhand werken, of elkanderen onmiddelijk opvolgen; daar zij meeſt in dat tijdperk van het leven werken, waarin het lichaam zijne vereiſchten wasdom nog niet ontfangen heeft, en de vermogens en kragten nog niet naar behooren ontzwagteld zijn? Hoe veele jongere en bejaardere lieden ontmoet men tegenwoordig overal, die door een ongebonden en ongeregeld leven in de kragt hunner jeugd of in het beſt van hun leven, hun geheel geſtel bedorven en allerhande ſleepende ziektens en zenuwkwaalen zig berokkend hebben? Welk eene menigte van jongelingen vind men, die aan buitenſpoorige vermenging met vrouwen zig reeds overgeeven, wanneer zij nog naauwlijks de tekenen van manbaarheid draagen? Hoe veele jonge dogters worden reeds bedorven, of begeeven zig in den echt in die jaaren, waarin zij nog volſtrekt ongeſchikt zijn, om de gevolgen der omhelzing te kunnen doorſtaan en de laſten

van het juk des huwlijks te draagen? Hoe meenigmaal zien niet de Geneesheeren in het een en ander geval de kennelijkſte tekens, dat de driften en ongebondenheden der welluſt de vermogens en kragten verre zijn vooruitgelopen, en dat een naſleep van Zenuwziektens het gevolg 'er van is? Daarenboven, hoe groot is niet het getal der jonge lieden, wier gezondheid in den beginnenden bloeij van hun leven, door de verderflijke uitwerkzels der Venuskwaalen, en door de verkeerde behandeling derzelven, volſlagen bedorven is? Hoe veelen zijn 'er verder, die door de eene en andere dier ongeregelheden; en hoe veelen, die door de zonde van Zelfsbevlekking, alle de zwakheden van eene kwijnende ouderdom zich op den hals gehaald hebben, eer zij de mannelijke jaaren bereikten, die deswegens hun leven lang gemarteld worden door de ſmertelykſte ongemakken, door de verdrietelijkſte ziektens en door de verſchrikkelijkſte zenuwtoevallen? En hoe meenigen zijn 'er reeds ten graave gedaald, die dit hun ongebonden gedrag met eenen jammerlijken dood hebben moeten bekoopen, eer zij begonnen te lee-

leeven? —— De bepaaldheid eener Prijsverhandeling laat niet toe, dat ik hier in meer bijzonderheden uitweide, nog het een en ander door gevallen ſtaave, gelijk ik anders ligtelijk zou kunnen doen. Men leeze de werken van TISSOT (*a*), BICKER (*b*), en anderen, om uitvoeriger beveſtigd te zien, dat alle die ongebondenheden een algemeen en geheel bederf der gezondheid en de allerzwaarſte zenuwtoevallen ten gevolgen hebben. —— Alleenlijk moet ik nog aanmerken, dat zij alle regtſtreekſche oorzaaken zijn, die zoo onmiddelijk en zoo geweldig de zenuwen verzwakken, teergevoelig maaken en uitputten.

De gemelde Schrijvers hebben zulks uitvoerig beweezen van den buitenſpoorige minnenhandel en van de *Onanſ-zonde*, en betrekkelijk de Venusziektens, is het bekend, 't geen FREIND (*c*) het eerſt heeft doen opmerken, dat zij eene bijzondere geſchiktheid geeven tot *Hypochon-*

(*a*) Verhandeling over de zonde van Zelfsbevlekking.
(*b*) Vertoog over de hedendaagſche menigvuldigheid der Zenuwziektens.
(*c*) Opera omnia. p. 33.

chondrie en *Melancholie*, en dat deeze ziektens, uit hoofde van ongeruſtheid en vreeze, dikwijls nog lang bij de lijders blijven aanhouden, nadat zij reets van hunne beſmetting geneezen zijn; hoewel zulks van de andere ongeregelheden ook voor zoo verre waar is, als zij altoos bij de verſlapping en te groote aandoenlijkheid der zenuwen naberouw, wroeging en verdriet naar zig overlaaten.

XVIII.

De vierde algemeene oorzaak van de groote vermeerdering der Zenuwziektens in ons Land is *het misbruik van Thee, Koffij en andere wateragtige Dranken.* De invoering van Thee en Koffij is een tijdperk geworden van eene zeer verderfelijke omwenteling in de hiſtorie der gezondheid van gantſch Europa, en zekerlijk ook grootendeels eene vrugt der algemeene Weelde. Toen deeze in ons Land is doorgebrooken, is het Thee- en Koffijdrinken meer en meer in zwang geraakt. Onze Voorouders hebben er naauwlijks kennis aan gehad, zij dronken bij hun ontbijt, zo wel als bij hun middag- en avondmaal, niet dan bier. 't

Is

Is eerſt op 't laaſt van de voorige en in 't begin van deeze eeuw, dat men er eenigzints gebruik van begon te maaken; waar aan niet weinig toebragt een klein en welbekend werkje, dat C. Bontekoe, een Hollandſch Geneesheer, over de Thee, Koffij en Chocolade, in 't jaar 1679, in 't ligt gaf, waarin hij met de buitenſpoorigſte loffpraaken, inzonderheid de Theeboei, aanprees, getrokken namelijk met water en in een groote veelheid gedronken, tot zelfs honderd en tweehonderd kopjes op éénen dag. Hij beweerde, dat zulks, zonder de maag te benadeelen, het hoofd en zenuwen verſterken, en het ſlijmige verdikte bloed, vloeijbaar maaken zou. Deeze dwaaling werd niet weinig begunſtigd door de vervoering, waar in men nog was, over de ontdekking van den omloop des bloeds, welke het vooroordeel met zig gebragt had, dat men, om denzelven zoo gemakkelijk en vlug, als mogelijk is, te maaken, de uiterſte vloeibaarheid aan het bloed behoorde te geeven, en dat men daar toe zeer veel warme vogten gebruiken moeſt. Dit een en ander, ondersteunt door den ſmaak in alles, wat uitheemſch en nieuw is, vond, gelijk het

gewoonlijk gaat, 't eerſt en 't meeſt ingang bij de groote en rijke lieden. De hooge prijs van Thee en Koffij maakte, dat derzelver gebruik zig, een tijd lang, alleen tot de huizen der aanzienlijke en rijke lieden bepaalde. De prijs 'er van vervolgens, door den grooteren toevoer, daalende, bragt de doorgaande drift, om de lieden van aanzien naatevolgen, het gebruik derzelver over in de huizen der burgerlieden, hoewel deeze in 't eerſt niet, dan bij buitengewoone gelegenheden van vriendenmaaltijden, enz. Thee en Koffij dronken; maar langzaamerhand begon men 'er meer eene gewoonte van te maaken. Zommige Geneesheeren verzetteden 'er zig tegen. De Heer DUNCAN, een Franſch Doctor, die te Rotterdam de practijk oeffende, ſchreef in 't jaar 1705 eene kleine verhandeling (*a*) waar in hij de ſchadelijke gevolgen 'er van vrij duidelijk aanwees.

Dan dit werkte niets uit; de dwaaling hield de overhand; zij werd wel haaſt algemeen bij de ſtedelingen, drong ver-

(*a*) *Avis ſalutaire contre l'abus du Caffé, du Chocolade & du Thé.*

vervolgens door op het platte land en verſpreide zig terzelver tijd met eene verbaazende ſnelheid over ganſch Europa; en alles werkte mede, om dezelve te doen ſtandhouden. De groote voordeelen, die het vertier van Thee en Koffij der Ooſtindiſche Compagnie en anderen kooplieden aanbragt, vergrootte den toevoer meer en meer, en hier door verminderde de prijs derzelve dermaate, dat de gemeenſte lieden die beter koop dan bier drinken konden: terwijl de Weelde, geholpen door de Konſt, 'er voor de rijke lieden zoo veele behaaglijkheden bijvoegde, als noodig ware, om hunnen ſmaak daar voor, beſtendig te maaken. De ledigheid daarenboven vond 'er een tijdverdrijf en eene rede van gezelſchap in; de gewoonte veranderde in eene verſlaafdheid, en deeze heeft het misbruik er van voltooid en onderhouden. Door alle deeze oorzaaken is dit kwaad voor vijftig, zeſtig jaaren zoo algemeen geworden, en tot den huidigen dag gebleeven, dat het, in weerwil der ſterkſte poogingen van den grootſten der Geneesheeren, den onſterflijken Boerhaave en van alle zijn leerlingen, ons ganſche Land overſtroomt heeft, zoo dat men geen huis meer vind, zoo wel

wel ten platte Lande, als in de Steden, waar in men niet twee-, dikwijls driemaal daags Thee en Koffij drinkt en in eene zoo groote hoeveelheid, dat men de som van warm water, welke 'er jaarlijks mede gedronken word, in de daad verbaazende vinden zou, indien men uit de millioenen ponden Thee en Koffij, die ieder jaar uit de Ooſt- en Weſt-Indien tot ons overgevoerd en bij ons gefleeten worden, en uit de groote meenigte van heetwater, die elk pond tot een aftrekzel van de gewoone ſterkte vereiſcht, er een algemeenen overſlag van maaken wilde. Dan de algemeenheid en grootheid van dit misbruik zijn genoeg bekend. Ik heb 'er het begin en den voortgang van kortelijk, wille naanwijzen, om te doen zien, hoe en waar door hetzelve eene algemeene oorzaak van het bederf der gezondheid onzer Landgenooten geworden zij; en in de daad men kan zeggen, dat het onder alle de oorzaaken van de vermeerdering der Zenuwziektens verreweg de algemeenſte is; dewijl het niet ſlegts, gelijk de anderen, zig bepaalt tot de rijke en groote lieden, en tot minder gegoede ſtedelingen, maar zig ook uitſtrekt tot de armſte gemeente, en tot de landlieden overal in ons Land,

zoo

zoo dat onze gantſche Natie haare gezondheid 'er, als 't ware, in verdronken heeft.

Edog niet alleen om zijne algemeenheid, maar ook om zijne nadeelige uitwerkzels, moet men dit misbruik onder die oorzaaken eene voornaame plaats toekennen. Ligtelijk immers begrijpt men, dat laauw of warm water in zoo eene groote hoeveelheid dagelijks bij herhaaling gedronken, noodzaakelijk de maag te veel moet uitzetten, en door deeze uitzetting en door deszelfs verweekende hoedaanigheid, de vezelen van dit ingewand en die der darmen geweldig moet verſlappen; dat het te gelijk de ſcheivogten, tot de ſpijsverteering geſchikt, op eene zeer nadeelige wijze moet verzwelgen en verdunnen; en dus door die twee oorzaaken de ſpijskooking geheel bederven. —— Gemakkelijk kan men ook nagaan, dat het drinken van zoo veel warm water het natuurlijk ſlijm der maag en darmen moet afſpoelen, en dus derzelver zenuwen ontblooten en voor de aandoening der ſpijzen en dranken veel te gevoelig maaken. —— Verder is het niet moeijelijk op te maaken, dat uit die meenigte van water niet anders dan te veel ver-

verdunde chijl kan geboren worden; en dat het, langs deezen weg, het bloed en de andere vogten te wateragtig maaken, alle de vaten, vezelen en zenuwen verſlappen, het gantſche lichaam doorweeken, en alle deszelfs bedieningen, inzonderheid die der herſſenen, vertraagen moet. —— En wie, die deeze uitwerkzels wel overweegt, en die 'er bij in aanmerking neemt, dat wij wegens de wateragtige geſteldheid van ons Land als met vogten doorweekt zijn, wie begrijpt dan niet, dat het overdaadig drinken van Thee en Koffij, bij ons allerleij wegen voor Zenuwziektens opent? Wie kan 'er met mij niet uit afleiden die moeijelijke ſpijsverteering, die opſpanning van winden, hartkloppingen, flaauwhartigheid, kramppijnen van maag en darmen, die ligthoofdigheid, algemeene zwakheid, loomheid, ligte vermoeidheid en anderen zenuwzieke ongeſteldheden, waar over men de grootſte Thee- en Koffijdrinkers dagelijks hoort klaagen? —— Ik zwijge van die gedugte ongemakken, de belette nederzwelging en het Kolijk van *Poitou*, welke in onze dagen door het te veel en te heet drinken van Thee- en Koffijwater, in onze tijden zoo gemeen ge-

geworden zijn. —— Ik zwijge, hoe alle deeze kwaalen vergroot worden door het zamentrekkend zuur, dat de Thee; en de olijachtige ſcherpte, die de Koffij aan het water mededeelt, waar door zij de zenuwen zekerlijk nadeelig prikkelen moeten; en ik zwijge van de verzwakkende zweeting, die zij beide veroorzaaken en die door het veel drinken van warm water niet weinig aangezet word. Ik erken, daar zijn ook andere oorzaaken, waar aan men de vermeerdering van die ongeſteldheden en ziektens toeſchrijven moet; maar men zou, dunkt mij, de aangewezene natuurlijke uitwerkzels 'er van overweegende, halfterrig moeten zijn, om niet te erkennen, dat dit misbruik 'er een zeer groot aandeel in heeft.

Trouwens de beſte proefneemingen, die men, niet lang geleden, gemeen gemaakt heeft, hebben onwederſpreekelijk getoond, dat de natuurlijke uitwerkingen van Thee en Koffij te drinken, zijn, de zenuwen en vezelen van haare veerkragt te berooven, en beiden uit ter maate gevoelig en prikkelbaar te maaken (*a*) en de ondervinding leert het dagelijks en overver-

(*a*) Zie Dr. LETTSOM *'s ingenious eſſay on this ſubject.*

veral. Nergens vind men meer zwakke, aandoenlijke geſtellen; nergens meer zenuwzieke toevallen, dan bij lieden, die zig in dit kwaad tebuitengaan, en wel bij zulken, bij welken de andere oorzaaken zoo zeer geen plaats hebben. 't Is hier van, dat niet alleen onze groote en rijke lieden, onze Kooplieden en Geletterden, die doorgaans groote liefhebbers van Thee en Koffij zijn, maar onze gemeene handwerklieden en vooral de vrouwen, tot de armſte incluis; ja zelfs zeer veele vrouwen ten platten Lande, zoo gemeen thans aan Zenuwziektens onderhevig zijn. Zoo ik, zegt de Heer BICKER, uit eene langduurige opmerking giſſen mag, rekene ik, dat er van de tien vrouwen onder onze ſtedelingen, doorgaans agt, min, of meer aan die kwaalen onderhevig zijn; en ik denk geenzins den bal misteſlaan, zoo ik ſtel, dat er van die agt ten minſten zes overdaadige Thee- en Koffijdrinkſters zijn of geweeſt zijn. —— Oordeelt derhalven, vervolgt hij, hoe veel aandeel dit misbruik in 't veroorzaaken van onze Zenuwziektens hebben moet, en verwondert U niet langer, waarom gij zoo eene menigte van wankleurige bleeke en fletſche Vrijſters; zoo veele kwijnende en zwakke vrou-

Vrouwen in onze Steden, ik voeg 'er bij, thans ook op het platte Land ontmoet. — Ik weet wel, de ſchoonere kunne is, wegens een teerder maakzel, weekere opvoeding en mindere lichaamsoeffening, zoo veel meer aan die ziektens bloot geſteld; maar 't is tevens klaar, dat derzelver oorzaaken, en dus ook dat kwaad, zoo veel te meer vat en zoo veel te grooter uitwerking op haar hebben moeten. — Voegt hier bij, gaat Hij voort, de ondervinding der zenuwzieke lieden zelven: zij getuigen genoegzaam allen, duidelijk te beſpeuren, dat het Thee- en Koffijwater, zoo dikwijls zij er in zondigen, hun grootelijks kwaad doet; zij gevoelen zig onmiddelijk naa het zelve opgeſpannen, benaauwd, flaauwhartig, geplaagd met wateragtige opriſpingen, hartkloppingen, duizelingen in het hoofd en andere ongemakken, die ontwijffelbaar te kennen geeven, dat de zenuwen lijden. — De Heer WHYTT, zegt Hij verder, die met ons van gevoelen is, dat het algemeen gebruik van Thee tot de hedendaagſche meenigvuldigheid der Zenuwziektens niet weinig toebrengt, tekent aan, dat zelfs een ſterk aftrekzel van dit kruid, bij zijn ontbijt gedronken, hem altoos voor den

middagmaaltijd flaauwer maakte, dan wanneer hij in 't geheel niet ontbeeten had; ja dat het zijn pols merkelijk verſnelde, en hem een zoort van ligthoofdigheid aanbragt (*a*). —— Laat ik hier mijne eigene ondervindingen, bijvoegen welke hier mede volmaakt inſtemmen. Dagelijks ontmoet en behandel ik lijders, wier zenuwzieke ongeſteldheden ik ten allerklaarſte van hun overbodig Thee- en Koffijdrinken kan afleiden. Zeer veelen heb ik van Hijpochondrique en Vrijſterzieke toevallen geneezen, door hun enkel Thee en Koffij te verbieden, en het drinken van koud water of bier aanteraaden. En verſcheiden heb ik 'er in mijne practijk, die van hunne gewoone zenuwplaagen geheel bevrijd blijven, zoo lang zij 'er zig voor wagten, dog die zelfs door éene geringe overtreeding terſtond hunne ſluimerende kwaalen weder wakker maaken. Ook heb ik lijders gehad, die van zwaare hoofddraaijingen bevrijd zijn geworden, alleen door zig te onthouden van de gewoonte, om ter bevor-

(*a*) Zie het meergemelde vertoog. bladz. 417 en 418.

vordering van de ſpijsverteering, naa het middag of avondmaal ſterke Koffij te drinken. Alle, gelijk gemelde Schrijver zegt, overtuigende bewijzen van het vrugtbaar vermogen, 't welk deeze wateragtige dranken bezitten, om Zenuwziektens te teelen en aantekweeken. — Men vind, wel is waar, menſchen, die bij het drinken van Thee of Koffij eene merkelijke verligting beſpeuren, wanneer zij door te veel eeten of wijn te drinken, hunne maag of hoofd bezwaard gevoelen. Dan het is kennelijk genoeg, dat zij dit nergens anders aan hebben dank te weeten, dan aan de verdunning van het water, dat de ſpijzen, die, wegens eene verſlapte of te zeer opgevulde maag, niet wel verteeren, even als een ſtroom met zig voert, en de verhittende dranken verlengt, derzelver prikkel vermindert, terwijl het niet naalaat, hunne maag te gelijk te verſlappen en de ſpijskooking te bederven.

Wanneer men bij dit alles voegt, dat het drinken van Thee en Koffij onzen Landaart ontwend heeft van het voedzaam bier drinken, gelijk, tot ſmerte van veelen, maar te ſterk getuigt zoo eene ſchier ongelooflijke meenigte van vervallene en gelletene brouwerijen in alle de Ste-

den van ons Land, en dat het daarenboven aanleiding gegeeven heeft tot het drinken van verſcheiden andere warme wateragtige dranken, Chocolade, Limonade, Slemp, Punch, enz. die bij de verweekende en verſlappende, door hun zuur en zoet, nog andere, voor de zenuwen ſchadelijke, hoedanigheden bezitten; dan heeft men, meene ik, niet dan al te veel redenen, om dit misbruik voor eene der voornaamſte oorzaaken van de vermeerdering der Zenuwziektens te doen doorgaan. Telkens, zegt Tissot, doen mij de opgevulde kopjes met heet water denken aan de doos van *Pandora*, waar uit al het kwaad der waereld vercierd word voortgekomen te zijn, dog met dit onderſcheid, dat dezelven wel verre van hoope overtelaaten, niets dan Hijpochondrie voortplanten, en dus de droefheid en wanhoop allomme verſpreiden.

XIX.

Voor eene vijfde dier oorzaaken moet men houden *een algemeen en verkeerd gebruik van Geneesmiddelen.*

Dat 'er in 't algemeen in onze eeuw veel meer Medicamenten gebruikt worden,

den, dan voorheen, lijd geene tegenſpraak. Onze Voorvaders, ſterk van natuur, gehard tegen de wisſelvallighe-den der lugt, altoos werkzaam, geregeld en zedig van leven, met eenvoudige ſpijzen en dranken te vreden, waren zelden ziek; en van kwijnende ziektens 't meeſt bevrijd. Zij hadden dus zelden noodzaaklijkheid, tijd of luſt om artsenijen inteneemen, nog gelegenheid, om 'er zig aan te verſlaaven, veel min op den duur een weekelijken, ziekelijken eetregel in acht te neemen. Daarenboven kloekmoedig en onverſchrokken van aart, niet overgegeeven aan de welluſtige genugten des levens, en dus weinig bevreesd voor den dood, hadden zij geduld en moed, om den loop der ziektens aftewagten, en de natuur te laaten werken, zonder terſtond en geduurig tot Medicamenten toevlugt te neemen. Bij dit alles waren er voorheen weinig Geneesheeren, en die 'er waren, hielden een burgerlijken trein van leven en huishouden, en hadden dus niet zeer noodig, om hunne drogerijen veel aanteprijzen. — Dan dit alles is in onze tijden geheel omgekeerd. Verſcheidenerleij zoort van ziektens zijn vermeerderd. Ik heb 'er boven

§. XIII. eenige oorzaaken van aangeroerd, en men kan die en anderen uitvoerig aangeweezen vinden in eene verhandeling van den Heere J. J. VAN DEN BOSCH (*a*). De vermeerdering van ziektens heeft onzen geheelen landaart kennelijk vezwakt, voor lugt, weder, en allerleij aandoeningen gevoeliger, aan allerleij zoort van kwijnende ongesteldheden meer onderhevig, en te gelijk zwakker van geest, kleinmoediger en meer bevreesd voor het sterven gemaakt, en hier door niet slegts meer in de noodzaakelijkheid gebragt, maar ook gereeder doen overhellen, om bij allerleij ziekelijke toevallen artsenijen te gebruiken. Dit alles is niet weinig vergroot door de toegenomen rijkdommen, de gemakkelijker, welluftiger levenswijze, door de sterkere gehegtheid aan de vermaaken des levens, door de meerdere ledigheid, door het vermeerderen van allerleij ongeregelheden, en inzonderheid door de vermeederring der Zenuwziektens zelven, die uit eigener aart, de menschen kleinmoediger, ongeruster, beangster, ongeduldiger, wis-

(*a*) Zie de verhand. van de Holland. Maatsch. XVIII. Deel.

wispeltuuriger en ligtgelooviger en gevolgelijk gereeder maaken, om bij de geringſte ongeſteldheid, bij het minſte toeval, bij de kleinſte pijn, tot de medicamenten hunnen toevlugt te neemen, en 'er heul en trooſt in te zoeken. Hierbij is gevolglijk gekomen een veel grooter getal van Doctoren en terwijl de Weelde de levensmanier van deezen merkelijk grootſcher en koſtbaarer gemaakt heeft, is de aanprijzing der Medicamenten ook veel algemeener en veel grooter geworden, en dit te meer, doordien de koophandel in derzelver vertier een voornaamen tak van winſt gevonden heeft. — Ik zwijge, hoe zeer bij dit alles de Weelde het gebruik der Medicamenten heeft helpen vergrooten; hoe veele kwakzalverijen zij heeft uitgedagt, om het behaaglijk en noodzaaklijk te maaken; hoe zij 'er, vooral bij de groote en rijke lieden, een ſchijn van aanzien, van onderſcheid, aan heeft weten te geeven; en hoe zeer het bij deezen ſtrekt, om de vakken van hunnen ledigen tijd en van hun werkeloos leven te vullen. — Ik zwijge ook, hoe de algemeene verzwakking zeer veelen onzer Landgenooten en inzonderheid de aanzienelijke lieden, ligt- en bijgeloovig gemaakt heeft, omtrent alles,

wat hunne gezondheid en hun leven betreft en hier door veel gereeder, om de raadgevingen en vertrooſtingen der Artsen te ontfangen en veel greetiger, om hunne artsenijen inteneemen. Men kan thans van onzen Landaart met regt zeggen, 't geene ROUSSEAU van den zijne, zeide. „ De Geneeskonſt is de mode onder „ ons en zij moet het zijn; zij is de ſpeel- „ pop van ledige en werkelooze lie- „ den, die, niet weetende, wat met hun- „ nen tijd te doen, denzelven verſlijten, „ met zig zelven te bewaaren. Zoo zij „ ongelukkig genoeg waren, van onſter- „ felijk geſchapen te zijn, zouden zij de „ ellendigſten aller ſchepzelen wezen; een „ leven, zonder vrees van ooit te zullen „ ſterven, zou voor hun van weinig be- „ lang zijn. Zij moeten Geneesheeren „ hebben, die hen dreigen, om hen te „ vleijen, en die hun dagelijks het ee- „ nigſte vermaak geeven, waar voor zij „ vatbaar zijn, van naamelijk nog te lee- „ ven". — Dan zo veele en nog meer oorzaaken hebben te zamen gewerkt, om te weeg te brengen, dat men tegenwoordig oneindig meer Geneesmiddelen gebruikt, dan voorheen. 't Is hiervan, dat men thans overal en vooral in de Steden, menſchen en voornaamelijk zenuwzieke lie-

lieden, vind, die, jaar uit jaar in, medicineeren, die dag bij dag verſcheiden, dikwijls ſtrijdige, zoorten van artsenijen doorzwelgen; bij wie, gelijk de Heer BICKER zegt, de Doctor dagelijks zoo gezet verſchijnt, als de Bakker, ja die er zoo aan verſlaafd zijn, dat zij zonder dezelven niet leeven, ten minſten niet geruſt, niet vergenoegd, leeven kunnen; met één woord, 't is gelijk Hij aanmerkt, tegenwoordig, zoo zeldzaam, iemand te vinden, die niet *medicineert*, als het te vooren gemeen was, menſchen aantetreffen, die nooit Medicamenten gebruikt hadden. Getuigen hier van is zoo een zwerm van Artsen, als men dagelijks te voet of in koſtbaare rijtuigsn over onze ſtraaten ziet zweeven; zoo veele Apothekers, Drogiſten, Kruidenverkopers, Chirurgijns, Kwak- en Lapzalvers, als 'er thans overal een ruim beſtaan in vinden.

Dat nu een zoo algemeen gebruik van Geneesmiddelen kragtdaadig heeft mede gewerkt, om de Zenuwziektens in ons Land te vermeerderen, is niet moeijelijk te betoogen, wanneer men ſlegts aanmerkt, dat alle Geneesmiddelen vreemde zelfſtandigheden zijn, die in ons lichaam on-

eigen ſtoffen overbrengen, die, niet gelijk de voedzels, door de werking onzer ingewanden, veranderd worden; die in tegendeel ons lichaam, het weefzel van deszelfs vaſte deelen of het mengzel van deszelfs vogten dikwijls onnatuurlijk veranderen of 'er ſterke ontlastingen in voortbrengen en die dus altoos onze natuur een zeker geweld aandoen; dat daarenboven onze natuur uit eigener aart, van dezelven afkeerig is, zoo dat men, 'er niet aan gewoon zijnde, zig een zeker geweld moet aandoen, om dezelven te gebruiken; en dat derzelver gebruik altijd het denkbeeld, van ziek te zijn, voed; wanneer men daarenboven nagaat, dat het gebruik van Medicamenten dat der voedzels vermindert of wegneemt, en de noodzaakelijke uitwerkingen van deezen ſtremt of tenietdoet, zoo kan men ligtelijk opmaaken, dat het aanhoudend inneemen van veele, van verſchillende en dikwijls van ſtrijdige Geneesmiddelen, de maag en ingewanden moet ontſtellen, de zenuwen beroeren, het gantſche lichaam ſlap en ziek maaken en den geeſt doen kwijnen. De ondervinding, zegt de Heer BICKER, leerd den Geneesheeren dagelijks, dat het geduurig gebruiken van

van Medicamenten het zenuwgeſtel op eene bijzondere wijze gevoelig en deswegens zeer roerbaar, ligt aandoenlijk; het ganſche lichaam week, zwak, ziekelijk en tevens den Geeſt droevig en verdrietig, kleinmoedig en bloohartig maakt, vermits het de aandagt des lijders geſtadig tot hem zelve en tot zijne ongemakken bepaalt, en altoos in het denkbeeld houd, dat hij ziek, in een geduurig gevaar van ſterven, en uit dien hoofde ongelukkig is; invoegen niets meer geſchikt is, om *Melancholie* en *Hypochondrie* en andere rangeigene ziektens der groote en rijke lieden aan te brengen (*a*) maar deeze gevolgen grijpen zoo veel te meer plaats, wanneer hier bij komen, gelijk gewoonlijk, bij zwakke, zenuwzieke en kwijnende menſchen, eene naauwgezette levenswijze, een ſtrenge eetregel, eene zorgvuldige vermijding van de lugt en koude, eene onzinnige broeijing en koeſtering, en een aanhoudend zittend leven, van alle welke verkeerdheden men alle de zenuwverzwakkende gevolgen in het vertoog van den Heer Bicker uitvoerig en onderſcheiden kan aange-

(*a*) Zie raadgeeving voor de gezondheid der groote en rijke lieden. bladz. 93.

geweezen vinden (*b*). Daar nu de ſchadelijke uitwerkzels van het geduurig gebruiken van Geneesmiddelen zodanig zijn, en daar dit gebruik zoo algemeen geworden is, wie begrijpt dan niet, dat door deeze oorzaak de Zenuwziektens in ons Land aanmerkelijk vermeerderd zijn en kragtdaadig onderhouden worden?

Maar men zal dit te gereeder toeſtemmen, wanneer men nagaat, hoe dit algemeen gebruik een veelvuldig verkeerd gebruik van Medicamenten met zig gebragt heeft. Het kan niet misſen, daar men dagelijks zoo veele, zulke verſchillende artsenijen gebruikt, of men moet er dikwijls een ontijdig en verkeerd gebruik van maaken, en daar het veel *medicineeren*, gelijk het veel eeten, reeds op zig zelve ſchadelijk is, hoe veel verderfelijker moet het zijn, wanneer men niet in de vereiſchte omſtandigheden, of tegen den aart der ziektens ſtrijdige middelen inneemt. Dit wel inziende, welk een wijd veld vind men dan niet geopend, om oorzaaken aantewijzen, die tot de vermeerdering der Zenuwziektens in ons Land kennelijk medegewerkt hebben!

Zoo veele onkundige, onbekwaame

(*b*) Bladz. 427 - 434.

me en onervaren Medicijnmeesters, zoo veele Dorpartsen, Kwakzalvers, Sterrekijkers, Piskijkers, en zoortgelijke schadelijke werktuigen, als overal, en nu veel meer dan ooit, in ons Land toegelaten worden, de Geneeskonst te oeffenen, of laat ik liever zeggen, om Medicamenten te verkoopen en toetedienen, want in de konst van geneezen zijn zij volstrekt weetnieten. Tissot noemt hen eene verderfelijke Landplaag, die, wegens de verblindheid en ligtgeloovigheid van het gemeen, meer verwoestingen aanregt, dan alle de kwaalen, door hem beschreeven. (*a*). — En behalven zoo veele kwaade behandelingen, door deezen begaan, behalven zoo veele schadelijke middelen, door hen toegediend, hoe veele kwakzalveragtige, ja verderfelijke huismiddelen worden 'er niet dagelijks zonder raadpleegingen der Artsen, zonder eenig Geneeskundig onderscheid, en alleen op aanprijzing van dieponkundigen, in de huishoudens gebruikt. Hoe lang heeft ook niet de verhittende geneeswijze in ons Land de overhand gehad, en hoe

(*a*) Raadgeving voor de gezondheid van den gemeenen Man: vierde Druk, bladz. 642.

hoe veel bederf heeft zij niet aangebragt? — Voegt men hier bij, gelijk POMME (*b*) wil, zoo veele misslagen en verkeerde behandelingen van anderzins kundige Geneesheeren in allerleij zoorten van ziektens, maar bijzonder in die der Zenuwziektens, uit gebrek, van dezelve, niet van andere kwaalen, naar welken zij dikwijls gelijken, behoorlijk te onderscheiden, zoo veele nuttelooze aderlatingen, braak- en purgeermiddelen, veele geweldige en vergiftige middelen uit kwik, dolle kervel, rottekruid, enz. door hen verkeerdelijk 'er in voorgeschreeven, hoe veele oorzaaken ondekt men dan niet, die medegewerkt hebben, om het getal der Zenuwziektens in ons Land te vergrooten. En dat zij zulks wezentlijk gedaan hebben, bevestigen meenigvuldige voorbeelden van zenuwzieke lijders, die zelve hunnen kwijnende, staat toeschrijven aan schadelijke, aan verkeerde Geneesmiddelen, die zij te onvoorzigtig, te ligtgeloovig, op raad van onkundigen, en onervarenen, gebruikt hebben, en eene meenigte anderen, die ook zelve het begin hunner zenuwkwaalen afreekenen van de eene of andere ziekte, waar in zij door gewel-

(*b*) Traité des affections Vaporeuses &c. Tom. II. pag. 445.

weldige en overbodig herhaalde ontlaſt-middelen uitgeput en onherſtelbaar verzwakt zijn, of waar in hunne gezondheid door te heete middelen ten eenemaal bedorven is? Waar treft men ook geene vrouwsperzoonen aan, die haare Vrijſterziekte louter verſchuldigt zijn aan het menigvuldig bloedaftappen, in eenen tijd, waarin de natuur zelve werkzaam was om zig van het overtollige te ontlasten? En waar vindt men geene Hijpochondrique mannen, die hun ziekelijk en te aandoenelijk zenuwgeſtel alleen verkregen hebben, door buiten noodzakelijkheid op gezette tijden zig te hebben doen aderlaten, den buik zuiveren, zweeten of andere noodelooze behoedmiddelen gebruikt te hebben (*a*). Maar geene voorbeelden ſpreeken hier ſterker, dan die meenigte van jonge lieden, welken men thans overal ontmoet, die door de verkeerde en dikwijls geweldige behandelingen van Venusziektens in allerleij zwaare en hardnekkige Zenuwziektens gevallen zijn. 't Is onmogelijk, zegt Tissot, alle de zenuwkwaalen, die hier uit ontſtaan zijn, te begrooten; ik heb de allerverderfelijkſte gezien, die geene andere oor-

(*a*) 't Gemelde vertoog. Bladz. 420.

oorzaak hadden. Zoo waar is het, 't geene de Heer TISSOT zegt: De hulpmiddelen zijn oorzaaken geworden van ziektens en werken nog dagelijks mede om dezelven te vermeenigvuldigen.

XX.

De *vermeerderde leesluſt en beoeffening der Wetenſchappen* is eene zesde algemeene en voornaame oorzaak van de meenigte der Zenuwziektens in ons Land.

't Is genoeg bekend, dat onze eeuw oneindig vrugtbaarer is in Boeken, Genootſchappen en andere voortbrengzels van geleerdheid en ſtudie, dan eenige van de voorigen. Ongelooflijk is het getal van boeken, die zints eene halve eeuw in ons Land gedrukt, en uit andere Landen overgebragt zijn, en nog dagelijks worden onze huizen er van overſtroomt: Zij verſpreiden zig tot in de huizen der gemeenſte Burgers, en niet alleen in de Steden, maar tot in de kleinſte gehugten. Voorheen bepaalden zij zig meeſt tot Godgeleerde en Geſchiedkundige geſchriften; maar in onzen tijd hebben allerleij groote en kleine takken van konſten en wetenſchappen ons met hunne lettervrugten overladen; voor

dertig jaaren wist men ook in ons Land nog niet van geleerde Genootschappen, en zedert is derzelver getal, bij ons zo wel, als in andere Landen, zoo aanmerkelijk toegenomen, dat men thans in de meesten onzer voornaamste Steden, en in zommigen tot twee, drie, door hoog gezag gewettigde Maatschappijen van allerleij zoort van konsten en wetenschappen vind opgeregt, zonder te rekenen een zeer groot aantal weeklijksche gezelschappen van bijzondere persoonen, die zig om strijd in de letteren oeffenen. — Zulk een verbaazend aantal nu van Boeken, Genootschappen, enz. veronderstelt eene zeer groote meenigte van Schrijvers, die onophoudelijk, dag en nagt, arbeiden, om de drukpersen aan den gang te houden; eene nog grootere meenigte van beoeffenaars van konsten en wetenschappen, en een geheel heirleger van leezers van allerleij rangen. — Lieden, die verordend zijn, om met hunne handen de kost te winnen, besteeden een groot gedeelte van hunnen tijd met het leezen; en hoe veel menschen van meerder rang vind men niet overal, die de helft van den dag met leezen doorbrengen, en zommigen met het leezen van Werken, die verre boven hun begrip vallen, alleen om te kunnen

zeggen, dat zij die geleezen hebben, of omdat zij niet weeten, wat anders te doen. Egijpte, zegt Tissot, had voorheen niet zoo veel ſprinkhaanen, als wij thans Schrijvers en Leezers hebben, en 't geen Cicero in zijnen tijd zeide van de vermeenigvuldiging der Goden, kan men thans zeggen van de vermeerdering der Geleerden, dat men eerder een lid van een Genootſchap of een Letteroeffenaar, dan een menſch ontmoet.

Dan deeze vermeerderde leesluſt, die algemeener letter- en kunſtoeffening, hebben langs verſcheiden wegen het getal der Zenuwziektens vermeerderd.

Vooreerſt, en voor al, door alle die zenuwzieke gevolgen, welke eene te ſterke en aanhoudende inſpanning van den geeſt voortbrengt, die zoo zwaar en zoo meenigvuldig zijn, dat de Heer Tissot 'er een geheel Werk over geſchreeven heeft (a). Het kan niet misſen, die ſterk en aanhoudend leeſt, denkt, ſtudeert, moet zijne hersſenen en zenuwen geweldig vermoeijen, ontruſten, verzwakken en uitputten, zijne ziels- en lichaamskragten krenken, en alle zijne dierlijke en levenswerkingen doen kwijnen,

(a) Raadgeevingen betrekkelijk de gezondheid, enz. der Geleerden.

nen, en gevolglijk allerleij Zenuwziektens zich op den hals haalen. Dit heeft ook de ondervinding van alle tijden geleerd, en dit leerd zij noch. Dagelijks hoord men die letter- en kunstoeffenaars en allerleij zoort van Geleerden klaagen over hoofddraaijingen, zwijmelingen, onvermogen van denken, stilstand van de verbeeldingskragt, lastige verwarring van gedagten, hardnekkige slaapeloosheid, scheele hoofdpijnen, geringen eetlust, gebrekkige spijsverteering, opspanning van winden, hartkloppingen en andere zenuwtoevallen; en nergens vind men meer Hijpochondrique en Melancholique lijders, dan onder de klasse van Geletterden. De oude en nieuwe Geneeskundigen, zegt de Heer Bicker, en de Wijsgeeren en Digters van alle tijden hebben eenparig verzekerd, dat de *Hijpochondrie* het algemeene kruis, en een zwak ziekelijk gestel het onvermijdelijk noodlot der Geleerden is. Celsus telde reeds in zijnen tijd het grootste gedeelte der Stedelingen onder de weekelijke lieden, maar vooral de beminnaars der wetenschappen. „ Lommius zeide, dat van alle menschen „ geenen meer in *Melancholie* vervallen, „ dan die door eene onafgebrokene

„ ſtudie, en een onophoudelijk nagt-
„ blokken hunnen geeſt uitputten. Fi-
„ cinus noemde dezelfde ziekte, het
„ gewoon euvel der letteroeffenaars,
„ en de onaffcheidelijke gezellinne van
„ eene aanhoudende oeffening des ver-
„ ſtands. Patricius wilde, dat men de
„ Vorſten geen Geleerden maaken moeſt,
„ omdat de ſtudie, gelijk Machiavel
„ zegt, den geeſt verſtompt, en de
„ ſterkte en moed ternederſlaat."

Zeker Gottiſch Overſte was hier van zoo zeer overtuigd, dat hij zijne Landslieden, in Griekenland komende, en der Grieken boeken willende verbranden, met allen magt tegenging, hun toeroepende. „ Laat deeze peſt hun bij-
„ blijven, zij zal hunne kragten en
„ krijgsmoed welhaaſt verteeren."

Ten anderen, alle die gevolgen worden niet weinig vermeerderd en verzwaard door zoo veele ruſtverſtoorende en zenuwberoerende hartstogten, als het leezen en ſchrijven van boeken, en de beoeffening van konſten en wetenſchappen verwekken. — Zoo veele miſlukte bedoelingen en te leur geſtelde vermeeningen, als de Schrijvers ondergaan moeten; zoo veele tegenſtanden, als zij dikwijls ontmoeten; zoo veele geſchillen,

waar

waarin zij zig zomtijds inwikkelen, baaren ſpijt, nijd, wangunſt, gramſchap en verdriet, en door dit verdriet alleen, vooral, wanneer de eerzugt zig beledigd vind, heb ik 'er verſcheiden in de hardnekkigſte Zenuwkwaalen zien ſtorten. Dat verdriet, zegt TISSOT, brengt allerhande Zenuwkwaalen aan; wanneer wij weinig of niet ſlaagen in een beroep, krijgt men 'er een tegenzin in; men weet niet, wat aantevangen; men heeft berouw over zijn verlooren tijd en moeite, en van een aanhoudend berouw is 'er maar eene kleene ſtap tot de *Hijpochondrie.* — Aan de zijde der Leezers ontſtaan geen minder verderfelijke hartstogten uit het leezen, inzonderheid van aandoenelijke hiſtoriſche boeken, van zedenkundige gemoedelijke werken, zelfs van Geneeskundige Schriften, maar voor al van *Romans.* Misſchien, zegt TISSOT, is de vermeenigvuldiging van *Romans,* zedert eene eeuw, eene der oorzaaken, die het meeſte nadeel aan de zenuwen heeft toebragt. — Men leeſt die van de kindsheid tot den verſtgevorderden ouderdom, en voor al de Vrouwen, met eene zoo groote drift, dat zij verſtoord worden, als men 'er haar een oogenblik

van afhoud; zij hebben op den dag geene beweeging, hoe genaamd, en blijven dikwijls laat in den nagt op, om aan die drift te voldoen, en een meisje, die met haar tiende jaar leeft, wanneer zij loopen moeft, is op haar twintigfte jaar geen goede min, maar eene vrouw met *Vapeurs* (a).

Ten derden, die zelfde gevolgen worden nog meer vergroot door een zittend en werkeloos leven, 't welk het veel leezen en ftudeeren noodwendig met zig brengt; door het veel waaken; het te fchielijk eeten; de afzondering van gezelfchap; door zoo veele andere kwaade gewoontens, die 'er gewoonlijk mede gepaard gaan, welke men in het gemelde werk van het Heer Tissot breedvoerig verhandeld vind.

Invoegen men, alles zamengenomen, hier in ook eene voornaame en zeer vermogende oorzaak vind van de vermeerdering der Zenuwziektens.

Men moet tot deeze zelfde oorzaak ook betrekken, gelijk de Heer Bicker gedaan heeft, de vermoeijende infpanning van zoo veel meer Koop-

lie-

(a) *Traité des nerfs &c. Tom. II. part. I. pag.* 442 *en* 443.

lieden, als 'er, zedert eene eeuw, in ons Land, zich geveſtigd hebben, die door ingeſpannen gepeinzen en blokken op hunne Comptoiren, denzelfden voorraad van Zenuwkwaalen voor zig opdoen, als die de Geleerden door eene te ſterke letteroeffening op hunne ſtudeerkamers voor zig vergaderen.

Daarenboven kan men 'er, mijns bedunkens, nog toebrengen eene te ver getrokken beoeffening en te naauw gezette betragting van ſtrenge en zwaarmoedige gevoelens van Godsdienſt, waar van de Heer Bicker een bijzonder artikel gemaakt heeft. Hoewel ik meene, dat deeze oorzaak thans niet zoo algemeen is, en meer behoord, gelijk die Schrijver ook erkent, tot die oorzaaken, welke tot de onderhouding der hedendaagſche Zenuwziektens medewerken. Althans het komt mij voor, dat 'er maar al te veel redenen zijn, om ſtaande te houden, dat men in onze eeuw in 't algemeen en bij allerleij zoorten van menſchen, betrekkelijk den Godsdienſt, veel lugtiger denkt en verkeert, dan in voorige eeuwen en dat de daar uit voortgevloeijde ongodsdienſtigheid en losbandigheid in onze tijden veel meer, dan de dweeperij en geeſtdrijverij tot de vermeerdering der Ze-

nuwziektens medegewerkt hebben. —— Ik weet wel, daar zijn nog eene meenigte menſchen in ons Land, voor al onder de Vrouwen, (en ik zelve heb 'er veelen behandeld,) die, door te zwaarmoedig te denken over de leerſtukken van hunnen Godsdienſt; door eene te naauwgezette levenswijze en te ſtrenge onthouding of tugt, in een kwijnenden ſtaat van gezondheid, in de droevigſte Zenuwziektens, ja in eene doodelijke mijmering en *Melancholie* vervallen zijn; maar ik heb alle reden om te gelooven, dat het aantal van zulke ongelukkigen en in de daad medelijdenswaardige menſchen in onze tijden aanmerkelijk minder is, dan in voorgaande eeuwen. —— En wat aangaat de beroeringen, die ſtuipagtige beweegingen en wezenlijke ſtuiptrekkingen, welke, voor omtrent dertig jaaren, in eenige hervormde Kerken in ons Land hebben plaats gehad, die eerſt te *Nieukerk* zig openbaarden, en vervolgens, gelijk eene landziekte, van de eene plaats tot de andere, overſloegen; het is genoeg bekend, dat deeze beroeringen, gelijk die, welken men te vooren te *Haarlem* gezien had, zeer ras verdweenen zijn en geen voetſtappen na zig hebben overgelaaten.

XXI.

XXI.

De zevende algemeene oorzaak van de vermeerderde Zenuwziektens in ons Land is *eene verbaſterde Voorteeling.*

Deeze oorzaak is een onvermijdelijk gevolg van alle de voorgaanden. De oorzaaken, die de gezondheid van een geſlagt krenken, bederven noodzaaklijk de geſteldheid van het volgende geſlagt, en de ziektens, die het eerſte geſlagt zig eigen maakt, worden door het volgende overgeërfd.

Et patrum in natos abeunt
Cum ſemine mores.

of, gelijk Roger Bacon zig uitdrukt: „ Bedorven Ouders teelen kinderen van „ eene bedorven *complexie* en *conſtitutie*; „ de kinderen bederven zig verder door „ dezelfde oorzaaken, en dus word het „ bederf voortgeplant en vermeenig„ vuldigd." En zoo is het ook in ons Land gegaan. Naar maate de ſterke en gezonde geſtellen onzer Voorvaders door de aangewezen oorzaaken meer verbaſterd; naar maate zij zwakker en meer aan Zenuwziektens onderhevig gewor-

den zijn, is hun nageslagt zwakker en teerder ter waereld gekoomen, en heeft meerder en werkzaamer zaaden dier ziektens met zig gebragt.

Onze Overgrootvaders, zegt Tissot, hebben van de gezondste levenswijze een weinig beginnen aftewijken; onze Grootvaders zijn zwakker geweest, en hebben kinderen geteeld, nog zwakker, dan zij waren, en wij, het vierde geslagt, wij kennen niet meer die kragt nog die gezondheid, dan bij tagtigjaarige lieden, of van hooren zeggen. Om ze ons weder te geeven, zou 'er eene redelijker handelwijze noodig zijn, waarop men niet hoopen kan, of eenige eeuwen van barbaarsheid en woestheid, waar na men zelfs niet zou durven verlangen (*a*). Maar, zegt dezelve Schrijver, onder de oorzaaken dier verbastering moet men misschien in den eersten rang plaatsen de voortplantig der Venusziektens, welker invloed de kragt der menschelijkheid in deszelfs eerste beginzel krenkt, en het bederf tot de volgende geslagten overbrengt. De waarheid van dit een en ander zien de Geneesheeren dagelijks door

(*a*) Raadgeeving voor de gezondheid der Geleerden. Bladz, 169.

door eene droevige ondervinding in zeer veele levendige voorbeelden bevestigd. Zeer groot is de lijst van kinderen, die ik heb zien geboren worden met de zigtbaare tekenen van de ongeregelheden, waaraan hunne Ouders zig schuldig gemaakt hadden. In eene groote meenigte, die geduurig aan stuipen onderhevig waren, heb ik de oorzaak terstond ondekt, zodra ik hunne Ouders en voor al hunne Moeder beschouwtd heb. Zoo men de doodlijsten, vooral die van Londen, nagaat, zal men ligtelijk kunnen opmaaken, dat het getal der kinderen, aan stuipen gestorven, in onze eeuw veel grooter is, dan in de voorigen. Geheele Familien ken ik, aan wie zommige Zenuwziektens bijzonder eigen zijn, en die dezelven kennelijk van hunne Ouders hebben overgeërfd en het zijn gewoonlijk deeze zenuwzieke lieden, die hunne zwakke en aandoenelijke gesteldheid onverzettelijk behouden, en die, door de kragtigste Geneesmiddelen en door de beste levenswijze, van hunne Zenuwkwaalen niet te herstellen zijn. Tissot zegt, dat hij onder alle de lieden, die hij met Zenuwziektens behandeld heeft, 'er geenen gehad heeft, zoo zwak, zoo teergevoelig en roerbaar van zenuwen', dan

een

een jong meisje, die geboren was van eene Moeder, uitgeput door zenuwzieke toevallen, en wier Grootmoeder reeds met diezelfde toevallen was behebt geweest, en van een man van veertig jaaren, die zoon, kleinzoon, en broeder was van *Hijpochondrique* bloedverwanten (*a*). Maar van alle de waarneemingen, die de overerving van Zenuwziektens beveſtigen, is 'er geene zoo ſterk overtuigend, als die DELIUS(*b*) verhaalt. Eene jonge Dogter, geboren van vrij bejaarde ouders, kreeg, door lang koude uitgeſtaan te hebben, krampagtige trekkingen in de handen en in 't aangezigt, die niet overgingen, dan door groote hitte, en van dien tijd af kreeg zij die telkens, zoo dikwijls zij zig aan koude blootſtelde. Getrouwd zijnde, erfden haare kinderen dezelve trekkingen over, die dezelven weder aan de hunnen mededeelden, en deeze bragten die over tot andere familien, en eene dogter, op eene andere plaats met een zeer gezond man getrouwd, heeft reeds twee kinderen met dezelfde kramptrekkingen, 't geene te weeg gebragt heeft

(*a*) Traité des nerfs &c. Tom. II. part. 1. pag 9.
(*b*) *De Catalepsi* Erlang 1754.

heeft, dat men in die plaats beſloten heeft, geene huwelijksverbintenisſen meer aan te gaan met iemand, wie zij ook zij, welke uit die familie afkomſtig is. De koude was de eenigſte oorzaak, welke bij de afſtammelingen, gelijk bij de moeder, die toevallen verwekte, en het koude water, waar in de vrouwen van dit geſlagt dikwijls haare handen hebben moeten ſteeken, bragt dezelven altoos voort. Het toeval begint altijd met de handen; de vingers krommen zig en worden toegenepen; de oogſcheelen vernaauwen zig, zonder egter de oogen geheel te ſluiten; de mond word na de eene of de andere zijde ſcheef getrokken; en als de koude zeer groot is, lijden de lijders felle pijnen in de geledingen der knien en voeten. Warme kleederen en lichaamsoeffening behoeden 'er hen voor, de werkeloosheid is hun zeer nadeelig, en zij worden 'er dikwijls van aangetaſt in den winter in de kerken; men heeft opgemerkt, dat hunne handen veel warmer ſchijnen, dan die van andere lieden, aan denzelfden graad van koude blootgeſteld. —— Dan dit agte ik genoeg, om het vermogen van eene verbaſterde voortteeling in het voortplanten der Zenuwziek-

ziektens te beveſtigen; ik zal er maar bijvoegen, 't geen opmerkenswaardig is, dat de kinderen, die het meeſt na hunne ouders gelijken, ook doorgaans het meeſt hunne Zenuwziektens overerven, en dat men deeze overerving meer in de vrouwelijke dan in de mannelijke lijn waarneemt. — Dan ik moeſt niet vergeeten, tot deeze oorzaak ook te betrekken die weekelijke en welluſtige levenswijze, die bijzondere eetregel, alle die grilligheden en buitenſpoorigheden, welke de Weelde en eene reeds verzwakte Natuurgeſteldheid de zwangere vrouwen van deeze eeuw hebben doen in agt neemen en involgen; immers onbetwiſtbaar is het, dat deeze niet anders kunnen uitwerken, dan de vrugt in 's moeders lichaam, zoo wel als haar zelve, te verzwakken, week en teer te maaken, en dus de zaaden der Zenuwziektens te koeſteren en aantekweeken.

XXII.

Voor de agtſte en laatſte algemeene oorzaak van de zoo aanmerkelijk vermeerderde Zenuwziektens in ons Land houde ik *eene weekelijke Opvoeding.*

De

De Heer Bicker heeft, in zijn vertoog, aan deeze oorzaak de eerſte plaats gegeeven; maar het komt mij voor, dat zij, volgens de orde der gebeurtenisſen, gevoegelijker de laatſte plaats bekleed; omdat zij meerendeels een gevolg is van alle de voorgaande oorzaaken. Naar maate de geſteldheid van onze Landsgenooten, door het een en ander, meer verzwakt is geworden, teelden zij teerder en weeker kinderen voort, en deezen vereiſchten gevolglijk eene weekelijker opvoeding; ook heeft de Weelde eerſt de levenswijze onzer Voorvaderen verbaſterd en daarna haare verderfelijke hand aan de behandeling van haar krooſt gelegd. In gewigt egter moet men deeze oorzaak voor geene van de minſten houden; zij heeft de zaaden der Zenuwziektens met eene milde hand geſtrooid op gronden, die het geſchiktſte zijn, om die voorteteelen, en de diepſte wortelen te doen ſchieten, en zij heeft alle mogelijke zorgen beſteed, om dezelven te doen uitbotten en te vermeenigvuldigen. —— Maar om alle de ſchadelijke werktuigen aantewijzen en te ontvouwen, waar door de opvoeding medegewerkt heeft, om de Zenuwziektens voortteplanten, is deeze verhandeling niet geſchikt, en door dat

er

er over dit ontwerp zedert weinig jaaren zo veel, en zoo wel geſchreven is, zou zulks ook overtollig zijn, waarom ik mij hier bepaalen zal, met 'er ſlegts eenige voornaame van te geeven.

't Eerſte is, het onvoedzaam en ſcherp Zog, waar mede in deeze eeuw de kinderen gevoed zijn van moeders, wier gezondheid door de gemelde oorzaaken geweldig verzwakt en bedorven was. Het ſcherp Zog legt dikwijls alleen een wortel van Zenuwziektens, die door niets is uitteroeijen. Behalven dat het niet voed, ſtelt het de tedere ingewanden en zenuwen der kinderen in een geduurigen ſtaat van prikkeling, waar door telkens ligter of zwaarder ſtuipen verwekt worden, welke de weinig kragten, die zij hebben, onherſtelbaar krenken, zoo men 'er niet bijtijds in voorziet. Hoe dikwijls worden niet nog dagelijks de Geneesheeren geroepen bij zuigende kinderen, die kennelijk verzwakken en uitteeren, en aan geduurige ſtuipen onderhevig zijn, alleen om dat eene verzwakte en ziekelijke moeder hun niet dan onvoedzaam of ſcherp Zog geeven kan? En hoe zigtbaar ziet men die vervallen wigten weder bekomen, groeijen

jen en ſterker worden, wanneer men hen aan eene goede Min overgeeft.

Het tweede ſchadelijke werktuig van de opvoeding onzer eeuw moet men, meene ik, zoeken in het voeden der kinderen met Pappen en in het te vroeg en te ſchielijk Spaanen derzelven. Naar maate onze Vrouwen door een verzwakt en bedorven geſtel onbekwaamer geworden zijn, om haare kinderen te zoogen, hebben zij meer en meer haar toevlugt tot de Pappen genomen, en het is eene algemeene mode geworden, reeds de eerſtgeboren kinderen, offchoon zij zelfs goed Zog krijgen, aan den Pappot te gewennen, en hen vervolgens, zoo vroeg maar mogelijk is, te ſpeenen. Men heeft hier veelal de Engelſchen gevolgd, en eene verkeerde zuinigheid en het dwaas vooroordeel, dat zij meer groeijen, hoe zij meer en vaſter ſpijzen gebruiken, hebben dat misbruik ondersteund. —— Ondertusſchen zijn hier uit verſcheiden gezondheidbedervende, maagen zenuwverzwakkende gevolgen ontſtaan. Men heeft de teere en ſlappe maagen der kinderen met een onnatuurlijk zwaar voedzel opgepropt, en langs deſen weg zijn de Pappen geworden eene

algemeene oorzaak van Zuur, raau
wigheden, verſtoppingen, dikke bu
ken, opgeſtopten of traagen afgang
gevolglijke Colijkpijnen, geelzugt
ſprouw, ſtuiptrekkingen en andere ziek
tens. —— Het vroeg en ſchielijk Spee
nen heeft hen vervolgens op eene onge
ſchikte wijze van hun natuurlijk voed
zel beroofd, en dit kwaad, gevoegd b
het voorige, heeft hunne ſpijsverteerin
geheel bedorven; hier door zijn in hun
ne ingewanden ſcherpe raauwigheden
ontſtaan, die, na vier, vijf of zes
weeken, een Loop hebben veroorzaakt
van witte, ſlijmige, ſtinkende ſtoffen,
waar door zeer veele kinderen, die
te vooren dik en vet waren en ge-
zond ſcheenen, ſchielijk zijn verval-
len, verzwakt, vermagerd en eindelijk
bij wijze van uitteering geſtorven, of
in eene langduurige, verzwakking, kwij
ning en de Engelſche ziekte gevallen
—— Dan beiden die oorzaaken hebbe
aan duizenden kinderen in de Steden ee
teer en aandoenelijk zenuwgeſtel bezorg
en nog een veel grooter aantal, binne
de twee eerſte jaaren des levens, in h
graf geſleept; en deeze kwaade gebru
ken met alle hunne heillooze gevolg
bl

blijven egter nog ſtand houden. Men ziet, wel is waar, zommigen van die kinderen, welke van het Zog hunner moeder niet gevoed worden, veel beter groeijen en op het oog kloeker worden, wanneer men hen van de borſt afneemt, ſpeent en aan andere voedzels gewent; maar ik heb meermaalen opgemerkt, dat zij ſlegts den ſchijn hebben van kloek en ſterk te worden, en dat hunne zenuwen in 't algemeen, en vooral, die van hunne maag en darmen, veel meer teergevoelig blijven, dan die van anderen, welke door goed Zog gevoed zijn.

Het derde is, de verweekende Koeſtering en Broeijing der kinderen, van allerleij ouderdom. —— Eene kwaalijk geplaatſte teerhartigheid van de moeders onzer eeuw, die grooter is geworden, naar maate zij aandoenlijker geworden zijn, heeft alle mogelijke zorgen beſteed, en alle bedenkelijke middelen aangewend, om hunne tedere kinderen voor de koude en aandoeningen der lugt te bevrijden. Zij hebben hen omwonden met dikke broeijende luijeren en klederen, begraven onder zwaare verſmoorende dekens, bij aanhoudenheid murw geſtoofd door brandende vuurmanden en ſtooven, en altoos opgeſloten gehouden in heete

verſtikkende bedſteden en kamers, daar zij niet, dan eene bedurven vergiftigde lugt, inademden; zij hebben gemeend, door dit alles de zwakheid en teerheid, die de kinderen uit haaren ſchoot medebrengen, te gemoet te komen en te verminderen; en wel verre van daar, zij hebben dezelven vergroot, van de kindsheid tot grijsheid gerekt, en in een vrugtbaaren bron van ellenden veranderd. In plaatſe van hen te beſchermen tegen eenige weinige noodzaaklijke ſmerten en ongemakken, hebben zij hunne zenuwen gevoeliger en vatbaarer gemaakt en hunne poren geopend voor ziektens van van allerleij zoort en inzonderheid voor Zenuwkwaalen, waar van zij, bij het toeneemen hunner jaaren, de gewiſe prooi geworden zijn.

Het vierde is, de knellende Kleeding, die bij de jongens en meisjes reeds is begonnen van het oogenblik hunner geboorte, en die bij de laatſten, door den gantſchen loop van haar leven, is blijven aanhouden. Ik bedoele hier, gelijk men ligtelijk begrijpt, voornaamelijk twee voornaame misbruiken, die zo algemeen in deeze eeuw bij ons de overhand gekregen hebben, en zoo veele jaaren hebben blijven ſtand houden, in weerwil

van

van alle poogingen, die men aangewend heeft, om dezelven uitteroeijen: het eerſte is, die verderfelijke wijze van bakeren, of ſtijve opzwagteling, waar door men zoo veele duizende kinderen in ons Land misvormd, hunne voeding en groeij met geweld belet, en hen aan verſtoppingen der ingewanden, aamborſtigheid, ſtuipen en andere verzwakkende en gezondheidbedervende kwaalen onderhevig gemaakt heeft: en het tweede is, die allerſchadelijkſte mode van naauwgeregen baleinen keurslijven te draagen, waar door onze Vrijſters en Vrouwen zig zoo een aantal van kwaalen op den hals gehaald hebben, dat men ſchroomt die allen op te noemen; de gedrogtelijkſte mismaaktheden en wanſtaltigheden van het lichaam en vooral van de borſt en buik, ſchouderen en heupen; eene allernadeligſte belemmering van de ſpijsverteering, chijlmaaking, omloop des bloeds en ademhaaling; de hartnekkigſte verſtoppingen in de ingewanden van borſt en buik, en alle de hier uit voortvloeijende ongemakken en ziektens; eene volſtrekte onbekwaamheid tot voortteelen, kinderkrijgen en zoogen; eene geheele verhinderde voe-

ding en wasdom, aamborſtigheid, longteering, hartkloppingen, geelzugt, waterzugt, maag- en colijkpijnen, gevolgelijke hoofdpijnen, lendenpijnen, breuken, miskraamen, enz. en bij dit alles eene zeer groote aandoenlijkheid van het gantſche zenuwgeſtel, die zig voornaamelijk openbaart in den ouderdom van veertien of vijftien jaaren, en op dien tijd meenigvuldigerleij zwakheden, geduurige bezwijmingen, opſtijgingen, verſtikkingen, ſtuiptrekkingen, Melancholie, ja niet zelden eene doodelijke uitteering aanbrengt.

Het vijfde ſchadelijke werktuig is, de ſterke Voeding der kinderen, gepaard met gebrek aan lichaamsoeffening. — Om de zwakke geſteldheid, die men in hen ondervind, te verbeteren, is men tot de dwaasheid overgeſlagen, om hun zeer voedzaame, vette, ſterke vleeſchſpijzen te geeven en kragtige bieren en wijnen te laaten drinken, reeds in de eerſte jaaren van hun leven, wanneer zij nog niets dan melkſpijzen, broodpappen en grutten behoorden te eeten; terwijl men hen tevens tot een werkeloos opgeſloten leven bepaald, van alle uitſpanningen, die lichaamsbeweging vorderen en

de

de lugt doen genieten, onthoud en meeſt aan zittende bezigheden en ſpelen gewend heeft. —— Door deeze handelwijs zijn zommige kinderen verwonderlijk gegroeid, en, als 't ware, gemeſt; hunne vezelen zijn week en rekbaar geworden en hunne voedzaame ſappen opgehoopt; zij zijn groot, dik, vet en bloozende van kleur geworden; maar deeze ſchijn van gezondheid en ſterkte is van weinig duur geweeſt; de zenuwen hebben 'er het meeſt bij geleden, en dikwijls heeft men deeze kinderen op hun zevende en agtſte jaar zien vallen in de ſchroomelijkſte ziektens, zamengeſteld uit rotkoortzen, en ſtuiptrekkingen, welke aan deeze manier van opvoeding bijzonder eigen ſchijnen, en zoo zij, zegt Tissot (*a*) deeze ziektens overleefd hebben, zijn zij, in een meer gevorderden ouderdom, van de verderſelijkſte Zenuwkwaalen aangetaſt; de Vrouwen zijn zeer ſchielijk vervallen, en bij haar eerſte kraam reeds vrijſterziek geworden, en de mans zijn met hun twintigſte jaar Hijpochonder geweeſt. — Ik zwijge al het verdere kwaad, dat deeze

(*a*) *Traité des Nerfs, &c. Tom. II. part. I. pag.* 23.

ze handelwijs heeft aangebragt en hoe die zittende en opgesloten levenswijs de gesteldheid der meeste kinderen verder bedorven en hunne zenuwen voor allerleij kwaalen vatbaar gemaakt heeft.

Het laatste schadelijke werktuig van de opvoeding deezer eeuw, waar van ik eenigzins gewag moet maaken, is, de te vroegtijdige Letteroeffening. De beschaafdheid heeft gewild, dat men de kinderen vroeg wijs en welleevend moest maaken; en hier door is het in de mode geraakt, om reeds in de teerste jaaren hunnen geest tot inspanning en oeffening te dwingen, om daar toe alle mogelijke middelen van onderwijs, tugt en aanmoediging in het werk te stellen, en om hen, zoo vroeg mogelijk is, tot de zwaarste studien te bepaalen. 't Is hier van, dat men thans in onze Latijnsche schoolen kinderen vind, daar men te vooren jongelingen plagt te zien, en dat men op onze hooge Schoolen zoo veel pas aankoomende jongelingen ziet, daar men voorheen niet dan mannen ontmoette. —— En wat heeft men 'er door uitgewerkt? Men heeft het zittend leven vergroot; men heeft de dagen van onbezorgdheid en blijgeestigheid doen slijten en verdrietige, kwellende en pijnigende verstandsoeffeningen, in het mid-

midden van ongeruſtheid, vrees, traanen en ſlavernij; men heeft het teder hersſen- en zenuwgeſtel, dat nog niet genoeg ontzwagteld, nog ſterk genoeg was, geweld aangedaan; men heeft het lichaam belet, den vereiſchten groeij en ſterkte te krijgen, en alle deszelfs kragten uitgeput; men heeft, zoo wel hier door, als door eene verwijfde, laſhartige opvoeding, gepaard met eene ſtrenge, zedelijke tugt, te gelijk hunnen geeſt verzwakt, beangſt, en kleinmoedig gemaakt; en men heeft langs alle die wegen de gezondheid, ſterkte en moed ten eenemaal gekrenkt, en dus voor allerleij Zenuwkwaalen, een gereeden weg gebaand.

Deeze nu is de doorgaande opvoeding onzer eeuw, en op dien voet heeft zij eene meenigte van jaaren blijven aanhouden, in weerwil van zoo veele nuttige boeken, als men geſchreven, en zoo veele andere poogingen, als men aangewend heeft, om er al het kwaad van te doen zien, en om eene betere opvoeding intevoeren; althans de hervorming, die men 'er tot hier toe in gemaakt heeft, is nog zeer gering, en bepaald zig ſlegts tot eenige weinige Artikels, en alleen

tot de huizen der aanzienlijkſte ingezetenen. — Hoe merkelijk verſchilt zij van die', welke onze Voorouders aan hunne kinderen gaven? Van de eerſte bewoonders deezes Lands getuigen TACITUS, JULIUS CÆSAR en anderen, dat de Vrouwen zeer kloek in het kinderbaaren, zig zelven en haare eerſtgeborene kinderen terſtond na de verlosſing in de rivier waſten, om hen, zegt GALENUS, zoo warm uit 's moeders lichaam gekomen, gelijk geloeijend ijzer, door het ſteeken onder het water, te verharden. Zij getuigen 'er verder van, dat altoos de moeder haar eigen kind zoogde, zoo wel onder groote lieden, als onder den gemeenen man; dat zij hunne kinderen overal medenamen, dat zij hen zeer onagtzaam behandelden, en genoegzaam naakend loopen lieten. — Zoo hartvogtig was zekerlijk de opvoeding der naaſtvoorgaande eeuwen; maar zij was ook in verre naa zoo weekelijk en zoo verderfelijk niet, als de hedendaagſche; en het is zeker, dat alle die gezondheidbedervende handelwijzen het meeſt in onze eeuw hebben plaats gegreepen; zonder dit zouden de afbeeldzels, die de Hiſtoriſchrijvers en Schilders van onze Voorou-

de-

deren hebben nagelaaten, zulke kloeke, gezonde en ſterke menſchen niet vertoonen; dewijl zoodanige opvoeding, als ik geſchetſt heb, alleen genoeg in ſtaat is, om de gezondheid voor 't gantſche leven dermaaten te bederven, dat de trekken van een zwak een ziekelijk geſtel kennelijk op het gelaat te zien zijn.

Dan daar zodaanig de algemeene opvoeding is in ons Land; daar zij zoo veele werktuigen gebruikt heeft, om de gezondheid en ſterkte onzer ingezetenen te vernielen; daar zij zoo merkelijk verſchilt van die onzer Voorvaderen en daar zij reeds zoo veele jaaren heeft ſtand gehouden, wie kan twijffelen, of zij is ook eene algemeene en magtige oorzaak van die aanmerkelijke vermeerdering van Zenuwziektens in ons Land? —— Ik herinnere mij hier eene zeer groote meenigte van lieden, die ik, kinderen zijnde, op die wijze heb zien opvoeden, die ik onder eene geduurige zukkeling met zwakheden en zenuwzieke ongeſteldheden heb zien opgroeijen, en die ik, nu mannen en vrouwen zijnde, nog van tijd tot tijd met Zenuwkwaalen zie worſtelen. En hoe veelen kent 'er niet ieder Geneesheer? Maar ik mag mij niet langer met dit onderwerp ophouden.

XXIII.

XXIII.

Ik heb dus, meene ik, alle en zoo niet alle, verre de meeſte en voornaamſte, uit de levenswijze ontſtaane, oorzaken aangewezen, waar door de Zenuwziektens in ons Land zoo aanmerkelijk vermeerderd zijn. Daar zijn 'er nog wel eenige, van welken ik geen gewag gemaakt heb, gelijk het *blanketten*, het misbruik van *odeurs* en *parfums*, de hedendaagſche kapſels, het ſnuiven en rooken en andere vrugten van eene dartele en welluſtige levensmanier, die behalven de bijzondere ongeſteldheden, welken zij veroorzaaken, alle dat gemeen hebben, dat zij de hersſenen, even als de Wijn en het Opium, bedwelmen, het hoofd duizelig en het gantſche zenuwgeſtel prikkelbaar maaken en niet zelden hoofdpijnen verwekken. —— Maar ik heb, vreeze ik, reeds te verre in het onderzoek der gevraagde oorzaaken uitgeweid. Schoon ik bewuſt ben, dat ik 'er in verre na niet alles van gezegt heb, dat er wel van te zeggen valt, de bepaaldheid eener Prijsverhandeling en de vrees van tegen het oogmerk des Genootſchaps te breedvoerig te zullen worden, hebben mij ſchier telkens en bij ieder dier oorzaken wederhouden,

den, om 'er mij zoo diep intelaaten, als de aart en het gewigt derzelven, naar mijn inzien, anders wel vorderen en verdienen zou; dog ik denk 'er ten minſten zoo veel van gezegt te hebben, dat het voor eene voldoende beantwoording van dit gedeelte der Vraage kan doorgaan, en dit te meer, daar zekerlijk het oogmerk van het Genootſchap niet is, dat men alle de oorzaaken aanwijze, welke Zenuwziektens voortbrengen, maar alleen die, welken dezelven zoo aanmerkelijk in ons Land vermeerderd hebben.

DERDE AFDEELING.

OVER DE

Behoed- en Geneesmiddelen der, in ons Land zoo aanmerkelijk vermeerderde, Zenuwziektens.

XXIV.

Om onze Landgenooten voor zoo veele Zenuwziektens, als ik heb aangewezen, te behoeden; om die verbaazen-

zende meenigte, die 'er werkelijk aan onderhevig zijn, 'er van te geneezen, en om te gelijk zoo veele oorzaaken, als waar uit deeze kwaalen voortſpruiten, wegteneemen, zulks zijn buiten twijfel de heilzaamſte bedoelingen van dit voorſtel des Genootſchap en ook het gewigtigſte, dog tevens het moeijelijkſte gedeelte deszelfs. Dit niet tegenſtaande zijn 'er, meene ik, verſcheiden goede redenen, waarom het ook niet noodig zal zijn, over dit gedeelte der Vraage zoo breed uit te weiden, als ik wel zoude kunnen. Behalven dat het Genootſchap geene uitvoerige verhandeling der Zenuwziektens gewild heeft, en zekerlijk hier alleen beoogt de Voorbehoeding en Geneezing dier ziektens in 't algemeen; zoo vind men alles, wat tot beide deeze onderwerpen betrekkelijk is, zoo uitvoerig en onderſcheiden verhandeld in verſcheiden Werken, die zedert eenige jaaren in ons Land uitgegeeven en vertaald zijn, dat men er ſchier niets van opgeeven kan, zonder dat men ſchijnt, anderen te hebben uitgeſchreeven, of hetzelfde te zeggen, 't geene reeds herhaalde reizen gezegd is. ——

Daarenboven zal ik mij hier, volgens

het

het boven betoogde §. V. alleen behoeven te bepaalen tot dat zoort van Zenuwziektens, die uit verzwakking en te groote gevoeligheid der vezelen en zenuwen haaren oorſprong neemen, en die gevolglijk voornaamelijk zulke middelen vorderen, welke de vezelen en zenuwen verſterken en mingevoelig maaken kunnen. —— Voeg daar bij, dat ik mij hier te meer zal kunnen bekorten; om dat men de Voorbehoeding en Geneezing voor een groot gedeelte tot één betrekken kan, voor zoo verre 'er naamelijk, gelijk blijken zal, verſcheiden middelen zijn, die, zoo wel voor de eene als voor de andere, dienſtig zijn. —— Daar zijn egter eenige middelen, welken meer tot de Voorbehoeding, dan tot de Geneezing behooren, en dit is vooral waar van de algemeene Voorbehoeding, waarom ik deeze eerſt kortelijk zal aanwijzen.

XXV.

De algemeene Voorbehoeding ſtrekt zig uit over de gantſche Maatſchappij en is eigenlijk van de bemoeijenis der Hooge Overigheid, voor zoo verre deeze gehouden en gemagtigd is, alle zulke zorgen aan te wenden, en alle zoodaa-

danige middelen in 't werk te ſtellen, als welke ter bewaaring en herſtelling van de gezondheid der ingezetenen in 't algemeen ſtrekken kunnen.

De Voorbehoeding in dit opzigt beſchouwende, en ieder dier oorzaaken nagaande, welke de Zenuwziektens in ons Land zoo aanmerkelijk vermeerderd hebben, hoe veele maatregelen zouden 'er niet uittedenken zijn, waar door s' Lands Vaderen en de Regenten der bijzondere Steden zouden kunnen te weegbrengen, dat onze Landsgenooten voortaan voor die kwaalen bewaart, althans 'er minder onderhevig aan werden? —— Zouden zij niet, in navolging der Vorſten en Overheden van andere Landen, kragtdaadige wetten kunnen inſtellen, om de uitſpattende Weelde, pragt en overdaad te beſnoeijen; om de algemeene werkeloosheid te verbeteren; om zoo veel bronnen, waaruit de gezondheidverwoeſtende hartstogten opwellen, te dempen; om het overbodig Thee- en Koffijdrinken afteſchaffen of te verminderen; om zoo veele Kwakzalvers, Landloopers, Piskijkers, Sterrekijkers en andere ſchadelijke wezens het verkopen of toedienen van Medecijnen volſtiekt te verbieden of hen

het

het Land uit te jaagen; om zoo veele ziel- en lichaambedervende ongeregelheden en losbandigheden te beteugelen, en vooral den voortgang der heimelijke ziekte te ſtuiten? En hoe veel zoude zij niet kunnen toebrengen, om de algemeene opvoeding en behandeling der kinderen te veranderen en op een beteren voet te brengen. — Bekend is het, welke heilzaame bevelen en wetten men tot die nuttige eindens, zedert eenige jaaren, in Zweeden, Denemarken, Zwitzerland en Duitſchland gemaakt en vaſtgeſteld heeft, en door welke kragtdaadige middelen men verſcheiden voornaame takken der Weelde, de tafelpragt, den opſchik der kleeding, de verkwistingen, de brasſerijen, de ontugt, enz. beſnoeid en beteugeld heeft. — Bekend is het, dat men niet lang geleden in Zweeden het drinken van Thee- en Koffij geheel heeft verboden, en dat men in eene aanzienlijke Provincie in Duitſchland vrijwillig van de Koffij heeft afgeſtaan, gelijk de Engelſche Volkplantingen in America van de Thee gedaan hebben. — Bekend ik het ook, welk nut men reeds ook in Zweeden trekt van het Minnen-Comptoir, t welk te Stok-

holm op Hoog Gezag is opgerigt; de berigten verzekeren ons, dat de Venusziekte zedert in die Hoofdſtad aanmerkelijk verminderd is, die 'er in 't begin zoo groot was, dat 'er van 295 Minnen, die zig aan dit Comptoir hadden aangegeeven, ſlegts 152 goedgekeurd waren. —— Ik zwijge van de hooge ordres, die men te Florence op de behandeling der eerſtgeboren kinderen geſteld en met ban en boete bekragtigd heeft. —— Alle zulke voorbeelden leeren ons, wat eene wijze, waakzaame en magthebbende Regeering, in deezen, kan en vermag te doen. Dan de aanwijzing van de maatregelen, die daar toe in ons Land zouden kunnen dienen, zoude mij te ver vervoeren, en wel ligt zou men het oordeelen, niet van mijn poſt te zijn, wetten aan het Staatkundig Beſtier voor te ſchrijven, 't welk, gelijk de Hooggeleerde Heer van DOEVEREN (*a*) zeer wel aanmerkt, in een Vrij Gemeenebeſt, met omzigtigheid moet behandeld worden, hoewel deeze beroemde Hoogleeraar niet geſchroomd heeft, in zijne uitmuntende Redevoering, de inſtelling van zulke Wetten en de waakzaamheid voor dezelver

(*a*) Redenvoering, bladz. 62. &c.

ven aan de Groningſche Overheid openlijk aanteprijzen, gelijk ook die zelfde voortreffelijke Man zeer heeft aangedrongen op inrigtingen, welke ter verbetering van de vadzigheid en ledigheid van 't Gemeen ſtrekken kunnen, hoedanigen men reeds te Middelburg, te Leiden, en vooral te Amſterdam en in andere Steden van ons Vaderland gemaakt heeft. — Ondertusſchen voorzie ik, ten aanzien van de meerdere werkzaamheid onzer Landsgenooten, zeer veel goeds van de alzins lofwaardige poogingen, welken de Oeconomiſche Tak en andere Genootſchappen, aanwenden, om onze vervallen Trafiquen en Fabriquen, onzen kwijnenden Koophandel en zoo zeer verwaarloosden Landbouw meer werk te verzorgen, en, ware het mogelijk, in haaren voorigen welvaart en bloeij te herſtellen, waar door, buiten twijffel, eene ongelooflijke meenigte van werkelooze lieden, die uit dat verval geſprooten zijn, weder op nieuw aan den arbeid zal geraaken, indien de poogingen naar wenſch gelukken, dat naauwlijks misſen kan, zoo zij maar naar vereiſch en verdienſten door onze ingezetenen zelve ondersteund en aangemoedigd worden. — Voor het overige behoef

ik niet te zeggen, dat de voorgang van de Regeerders en Aanzienlijken onzes Lands de beſte Wet is, om onzen volgzieken Landaart tot eene werkzaamer, ingetoogener en geregelder levenswijze te beweegen; en zeker is het, dat men, zonder deezen, op geene algemeene hervorming hoopen kan.

XXVI.

Maar het behoort meer tot mijne taak, dat ik de middelen aanwijze, die de bijzondere Voorbehoeding van ieder lid der der Maatſchappije vordert, voor zig en voor zijne kinderen, ter afweering der Zenuwziektens, in 't werk te ſtellen. Dan de kring deezer Voorbehoeding is zoo uitgeſtrekt, als de oorzaaken zelve zijn, waar door die ziektens aangebragt worden. Men kan egter dezelve betrekken tot dien algemeenen regel, dat men, om zig voor Zenuwkwaalen te behoeden, alle de aangeweezene oorzaaken moet vermijden, en al het tegenovergeſtelde behoort in agt teneemen, en deeze regel zou in der daad voldoende zijn, indien men alleen ſchreef voor menſchen, die zelven denken en redeneeren, die uit voorgeſtelde waarheden beſluiten weeten te maaken. Maar

ongelukkig is dat zoo niet, en daarenboven vordert de Voorbehoeding, behalven die vermijding en tegenovergeſtelde betragting, ook de verbetering en uitroeijinge van alle de voorſchikkende oorzaken, de zaaden §. VI. . . . der Zenuwziektens, want zonder dat die weggenomen zijn, blijft men voor deeze ziektens niet ſlegts vatbaar, maar ſtaat men telkens bloot, om 'er van aangetaſt te worden, dewijl 'er zeer veele aanleidende oorzaaken zijn, die men volſtrekt niet vermijden kan. —— Dewijl nu de voorſchikkende oorzaaken van dien aart zijn, dat men dezelven doorgaans met zig ter waereld brengt, en dat zij door de opvoeding 't eerſt en 't meeſt gekoesterd en aangekweekt worden, zoo zal ik eerſt als Voorbehoedmiddelen opgeeven die voorſchriften, die eene betere of wel zoodanig eene opvoeding aanwijzen, als welke geſchikt en bekwaam is, om de gemelde voorgeſchiktheden en zaaden der Zenuwziektens te verbeteren en uitteroeijen, waar na ik zal laaten volgen de middelen, die het ander gedeelte der Voorbehoeding aan de hand geeft.

XXVII.

Edog, voor dat de opvoeding begint, zijn 'er reeds aan de zijde der zwakke moeders zeer heilzaame voorzorgen in agt te neemen, om gezondere en ſterkere kinderen ter waereld te brengen. Tot dat einde zoude ik haar raaden, dat zij, zwanger zijnde, van de Boerinnen leerden, aan den eenen kant geen ongeregeld, en aan den anderen kant geen weekelijk leven te leiden; dat zij zig voor allerhande buitenſpoorigheden wagtten; zig niet onvoorzigtig aan koude en ongemak blootſtelden, en egter door kleeding, dek en vuur zig niet zottelijk broeiden, nog zig den gantſchen dag in warme kamers opſlooten; dat zij veel liever zig maatig koel hielden; dagelijks in de open lugt eene goede beweeging oeffenden; dat zij alle zwaare ſchokkingen en dreuningen vermijdden; dat zij gezonde, vaſte ſpijzen en geene verweekende of verhittende dranken gebruikten; dat zij buiten noodzaaklijkheid geene Medicamenten innamen, en niet zoo gereedelijk zig deeden aderlaaten; dat zij niet te lang te bed lagen, 's morgens vroeg opſtonden en 's avonds op een behoorlijk

lijk uur gingen ſlaapen; dat zij ruime, gemakkelijke kleederen, en geene knellende keurslijven droegen; dat zij geene buitenſpoorige maar geregelde vermaaken namen; dat zij zig door verkeerde lusten, grilligheden, vierigheden en eigenzinnigheden niet lieten beheerſchen; maar met eene wijsgeerige onverſchilligheid en beredeneerde kloekzinnigheid tegen deezen, en tegen onvoorziene ſchrikken en gemoedsaandoeningen zig wapenden en dat zij voor 't overige voor alle beroerende hartstogten zig zorgvuldig wagtten. Deeze korte voorſchriften bevatten den geheelen leefregel van zwakke, aandoenlijke, zwangere Vrouwen: zonder 'er zig naar te gedraagen, zegt DESESSARTS, is het even zoo onmogelijk, dat zij kinderen ter waereld brengen, gezond en ſterk genoeg, om de ongemakken des levens te verdraagen, als dat iemand dagelijks vergift zou gebruiken, zonder 'er ongemak van te krijgen.

XXVIII.

De Voorbehoedende opvoeding moet reeds een begin neemen, zoo dra het kind ter waereld gekomen is; want dan is de wortel van 't kwaad reeds gelegd;

de oorſpronkelijke bron der Zenuwziektens heeft bij de meeſten reeds plaats voor de geboorte; en nadien de aangeboren zwakheden meer en meer in natuurlijke geſteldheden veranderen, hoe zij langer aan zig zelven worden overgelaten, en vooral, wanneer zij door eene verkeerde opvoeding verſterkt worden, zoo kan men de verbetering niet te vroeg beginnen.

De eerſte voorzorg dan, die ik wilde in 't werk geſteld hebben, om een kind, uit zwakke zenuwzieke ouders geboren, voor die ziekte te behoeden, is, *dat ik het terſtond wilde overgeeven aan eene goede ſterke Min, die het met gezond, voedzaam Zog zoogen kan.* —— Ik weet wel, het is veel natuurlijker en pligtiger, dat de moeder haar kind zelve zooge, en met dit niet te doen, ſtelt zij zig zekerlyk bloot aan de gevolgen van een opgehouden zog. Maar behalven dat 'er genoeg toereikende maatregelen zyn, om die gevolgen aftekeeren, zoo houden de eiſchen van Natuur en pligt op, wanneer de kragten ontbreeken, en vooral, wanneer 'er een onvermijdelijk verderf uit voortvloeijen zou, gelijk dit hier het geval is. —— Zo lang onze zwakke, teere kinderen met het Zog van zwakke, teer-

ge-

gevoelige vrouwen gevoed worden, zullen de Zenuwziektens, welke Voorbehoedmiddelen men anders ook aanwende, tot het nageflagt voortgeplant en van tijd tot tijd vergroot worden. — De ondervinding doet ons dagelijks het vermogen van dit middel bekragtigd zien. Hoe veele kinderen ken ik, en wie kent die niet, welke wel haaft jammerlijk geftorven of ellendig kwijnende zouden gebleeven zijn, indien men hen nog niet in tijds van eene goede Min verzorgd hadde, door wier zog zij zigtbaar bekomen, gegroeid en fterk geworden zijn.

Het tweede Voorbehoedmiddel, het welk ik wil aangewend hebben, om zwakke, teere kinderen hard en fterk, en gevolglijk voor Zenuwziektens onvatbaar te maaken, is eene *naauwkeurige opvolging van alle die heilzame regels, welken men in verfcheiden bekende Werken* (a), *die zedert eenige weinige jaren;*

(a) Ik bedoel de werken van BALLAKERZERD, en CAMPER in de Verhand. van de Holl. Maatfch. VII. Deels 2 Stuk; van DESESSARTS vertaald door GRASHUIS; van TISSOT en BICKER Raadg. voor de

ren over de lichaamelijke opvoeding in ons Land zijn uitgekomen, uitvoerig beſchreven vind, en die ik daarom maar kortelijk zal aanroeren, en voornaamelijk die, welke voor zwakke en teere eerſtgeboren kinderen zijn ingerigt. Den zulken, willen zij, dat men geduurende de zes of agt eerſte maanden geen ander voedzel dan Zog geeve; dat men hen niet te dikwijls, nog te veel op eenmaal zuigen laate; dat men hun, zo min mogelijk is, Medicamenten gebruiken doe; dat men hen nooit behoort te zwagtelen, nog knellende kleederen aan te doen; dat men hen vooral niet warm houde, veel min broeije, maar in tegendeel koel behandele, dun kleede, koud verſchoone, op een hard bed legge, met koud water wasſche, met koude handen hun rug, buik en ledematen dikwijls wrijve; hen in ruime, friſche, koele, drooge kamers houde; dikwijls in de open lugt brenge en hun zoo veel beweeging geeve, als mogelijk is, en deeze regels willen zij uitgeſtrekt hebben door de gantſche opvoeding heen.

Het

de gezondh. van den gemeenen man, en voor die der groote en rijke lieden; en den Arts der Moeders.

Het derde Voorbehoedmiddel, dat ik bijzonder moet aanprijzen, is *het koude Bad.* —— Na de kinderen eenigen tijd niet, dan met koud water, gewasschen te hebben, moet men hen dagelijks eerst met de beenen, vervolgens met het onderlijf, en eindelijk geheel in koud water steeken. Ik ken geen vermogender middel, om aan zwakke en ziekelijke kinderen eene gezonde en sterke gesteldheid te bezorgen, en het is naauwlijks te gelooven, zoo men er de ondervinding niet van heeft, hoe veel nut het daar aan toebrenge. Ik heb 'er in verscheiden kinderen de heilzaamste uitwerkingen van gezien, en ik heb 'er de allerzwakste, de aandoenlijkste, de stuipbaarste kinderen door hersteld. —— Het maakt hen gezond, sterk, vrolijk en te gelijk ongevoelig voor de gestrengheden der lugt, voor koud en hitte, gehard tegen de wisselvalligheden van het Weder en der Saisoenen, en bekwaam om de onvermijdbaare ongemakken des levens te verdraagen, zonder dezelven te gevoelen: ongelukkig in der daad, dat een middel, zoo heilzaam, zoo dikwijls aangepreezen, als het geschikste, om den mensch tegen Zenuwziektens en andere kwaalen te behoeden, zoo weinig in gebruik komt. De

teer-

teerhartigheid der moeders ſchrikt 'er haar van af, om dat de kinderen in 't eerſt 'er huiverig van zijn, dog gingen zy 'er mede voort, zij zouden welhaaſt beſpeuren, dat zij, na eenige dagen ſchreijens, 'er zig zoo zeer aangewennen, dat zij er een ſpel van maaken, daar zij naar verlangen. Edog, al hadden de kinderen 'er in 't eerſt al eenig ongemak van, 't belang van in het vervolg eene beſtendige gezondheid te genieten, behoort dit opteweegen, en de ouders te overreeden, om hunne teerhartigheid voor eenen tijd ter zijde te ſtellen. —— Het groote oogmerk, dat men in de opvoeding van zwakke, weeke kinderen zig moet voorſtellen is hen te ontheffen van die tederheid van lichaamsgeſtel, welke zij van hunne ouderen overerven, en die, gelijk ik getoond heb, de grondoorzaak, het zaad is, waaruit de meeſte Zenuwziektens voortſpruiten, en waar van de gemakkelijkheid, om door allerleij geringe aandoeningen ontſteld te worden, het waare kenmerk is. Dan dit oogmerk kan men nooit bereiken, zoo men zijne kinderen niet eenigzints hardvogtig en in zekere opzigten onagtzaam behandele. De teerhartigheid en toegeeflijkheid der moeders zijn doorgaans

de

de twee groote oorzaken van het bederf der kinderen, zoo wel ten aanzien van hunne gezondheid, als van hun geluk.

Het vierde Voorbehoedmiddel, 't welk ik voor zwakke en tedere kinderen van zeer veel belang oordeele, is, *dat men hen laater en langzaam Speene, en trapsgewijze vaſter, en naar hunnen ouderdom en kragten geſchikte Voedzels geeve.* —— Ik heb te veel kwaade gevolgen van de tegengeſtelde handelwijze §. XXII. aangewezen, om deeze hier niet, als een bijzonder Voorbehoedmiddel, optegeeven, en ik zie 'er dagelijks te heilzaame uitwerkzels van, om 'er niet ten ſterkſten op aan te dringen. Trouwens men behoeft maar de kinderen der gemeene lieden en der boeren, die dikwijle twee, drie jaaren zuigen, te beſchouwen, om te zien, hoe veel gezonder en ſterker zij gemeenlijk 'er door worden. —— Welke zoort van ſpijzen voor zwakke en tedere kinderen, nadat zij geſpeend zijn, en naar het toeneemen hunner jaaren, de geſchikſte zyn, kan men bij de gemelde Schrijvers leezen. Ik zal 'er hier egter dit van zeggen, dat men bij hen met de melkspijzen niet veel langer dan twee

of

of drie jaaren moet aanhouden, omdat het lang gebruik derzelven veele jaaren, eene verſlapping van ingewanden en eene algemeene zwakheid en tederheid na zig overlaat, welken te voorkomen, hier het voornaame oogmerk is, waar bij ik voegen moet, dat niets voor hun nadeeliger is, dan warme, wateragtige, en vette voedzels; zuuren en zoetigheden, aangezetten koſt en ſpecerijen, en niets voordeeliger, dan drooge, vaſte, koude ſpijzen. — Voor 't overige behoef ik niet te vermaanen, dat men zulke kinderen, zullen zij gezond en ſterk, en voor Zenuwziektens onvatbaar worden, altoos maatig moeten laten eeten. Verſcheidene oorzaaken maaken hen gewoonlijk zeer hongerig, en, dewijl zij hunne maat niet kennen, overlaaden zij dikwijls hunne maag, 't welk hunne kwaalen en zwakheden vergroot en vermeenigvuldigd.

Een overlaaden maag verteert nooit wel, en voedzels, die kwalijk verteerd worden, zijn gelijk kwaade voedzels, die niet het lichaam, maar de ziekte verſterken. Hierom, zegt Tissot, is eene goede ſpijsverteering onvermijdbaar noodzaaklijk voor iemand, wien men verſter-

ken

ken wil, en vooral bij een zwak, teder kind, dat men zonder goede voedzels en eene groote zoberheid onmogelijk herſtellen kan. —— Om hier van overtuigd te worden, behoeft men ſlegts te vergelijken den welſtand, de vaardigheid, de levendigheid, de vrolijkheid, de kragt, den zagten ſlaap, welke de kinderen genieten, na dat zij maatig gegeeten hebben, met de ongeſteldheid, de dofheid, de verveeling, de gemelijkheid, de zwakheid en den ongeruſten ſlaap, welke zij ondervinden, als zij te veel of moeijelijkverteerbaare ſpijzen gegeeten hebben, en 't is ligtelijk te bezeffen, welke uitwerkingen deeze laatſte ſtaat, dikwijls herhaald zijnde, op hunne gezondheid, op hunne herſenen en zenuwen hebben moet; maar 't geene nog droeviger is, deszelfs zedelijke uitwerkzels zijn ruim zoo verderfelijk voor beiden. In dien laſtigen toeſtand, welken de arbeid van eene overladen of te bezwaarden maag voortbrengt, worden de vermogens van het kind als onderdrukt; zijn geeſt, onder den laſt van het onmaatig voedzel, als 't ware, begraven, word traag en ſtomp; het bevat moeijelijk en kwaalijk; het onthoudt niets; onbekwaam tot oeffening, word het 'er door gepijnigd, en het krijgt 'er een afkeer van;

van; zijne zenuwen, onaangenaam aangedaan, zijn niet vatbaar voor eenige aangenaame gewaarwordingen, en alles ſchijnt verdrietig voor hetzelve; alles maakt het boos en ongemakkelijk; het ondervind niet, dan harde aandoeningen; zijne ziel ſluit voor de deugd en zijn hart voor brave gevoelens, die anders zonder zorgen zig zelven zaaijen, ſpoedig uitſpruiten en weelig opſchieten bij het kind, het welk de welſtand, die op de zoberheid en eene goede ſpijsverteering volgt, ſchikt tot allerhande gelukkige gewaarwordingen. —— Oordeel dan, van hoe veel belang het zij, om Zenuwziektens te verhoeden, dat men den aart en maat van de voedzels der kinderen naar hunne behoeften en kragten bepaale.

Het vijfde Voorbehoedmiddel, waar op ik niet genoeg kan aandringen, is *het drinken van koude Dranken.* —— De meeſte bejaarde lieden in ons Land vind men, van hunne jeugd af, zoo geweldig verſlaafd aan het drinken van warme Thee en Koffij, dat het hun ſchier onmogelijk geworden is, zulks natelaaten, offchoon zij zelve het kwaad kennen en erkennen, en het nadeel 'er van levendig gevoelen; maar dit zouden zij evenwel kunnen doen, dat zij die ſchade-

lijke

ijke dranken hunnen kinderen onthielden
n hen al vroeg gewenden, om niet, dan
koud water en bier, te drinken. In den
erſten leeftijd kan men hen gemakke-
ijk aan alles gewennen, en de gewoon-
e word eene tweede natuur; zij weeten
ervolgens niet beter, of het behoord zoo;
n zij begeeren niet anders. —— Ik heb
lit in verſcheiden kinderen ondervonden,
n ik heb 'er de heilzaamſte uitwerkin-
en van gezien; zij zijn ſchoon groot ge-
vorden en van allerleij Zenuwziektens
rij gebleven. —— In de daad, om ons
nageſlagt voor die kwaalen te behoeden,
behoorde men in alle huishoudens geheel
net de verbeterde opvoeding te begin-
nen, maar vooral het drinken van kou-
le dranken intevoeren; niets is 'er, dan
de vezelen en zenuwen van hunne maag
en ingewanden, ja van hun gantſche lic-
haam meer ſtijven, ſterken en verharden
kou; en het kan niet misſen, indien
men het koude bad hier bij voegde, of
kinderen, zoo geſtadig in- en uitwen-
dig met koud water gewasſchen, zouden
voor altoos voor Zenuwkwaalen onvat-
baar zijn. —— Den Wijn wilde ik allen,
maar vooral zwakken en teeren kinderen
geheel onthouden. Hij verſterkt niet, dan

in ſchijn, hij bederft de ſpijsverteering, ontſtelt de maag en ingewanden, beroert de hersſenen en maakt alle de zenuwen te prikkelbaar. Het is, zegt Tissot, eene beſtendige opmerking in alle Landen, dat de waterdrinkers veel kloeker, veel ſterker, veel gezonder en vrolijker zijn, dan de wijndrinkers. Dit onderſcheid is vooral kennelijk bij de kinderen. Ik heb veelen, die zwak, klein, kwijnende, ziekelijk en verdrietig waren en niet ſliepen, zien herſtellen zonder eenig ander hulpmiddel, als de onthouding van Wijn, van Thee en Koffij. Daar is niets, als eene kwaalijk begreepen en zeer verderflijke teederhartigheid, die het vooroordeel, ten deezen aanzien, ſtaande kan houden; zulke onthoudingen zijn geen onthoudingen, wanneer de kinderen 'er niet reeds zeer aan gewend zijn, en zijn na weinig dagen bij hen vergeeten, offchoon zij 'er aan gewoon waren; voor 't overige werden die oogenblikken van een onaangenaamen ſmaak wel haaſt vergoed door den welſtand, die 'e de kinderen van genieten. —— Dan he is ongelukkig, dat, na de dwaaling, he kwaad gevolg niet altoos zigtbaar o ſchielijk genoeg, zig openbaart, en 't i

di

dit, 't welk de overreeding zoo moeijelijk maakt. Zomtijds ſchijnen zelfs de dingen, die maar weinig verſterken, geduurende eenigen tijd goed te doen, maar het kwaad barst naderhand met zoo veel meer geweld uit. Ik heb gezien, dat kinderen, die zwak geboren of zulks na eenige maanden, door de eerſte doolingen van den eetregel, geworden waren, aan welken men vleeſch, ſterke ſoupen, ſaprijke ſpijzen, veel Chocolaad en zelfs Spaanſchen Wijn gegeeven had, voor een zekeren tijd groeiden, oplooken en ſterk werden, en ik heb die zelfde kinderen vervolgens, tusſchen den ouderdom van vier en zes jaaren, eensklaps zien ſtorten of in eene heete ziekte, die hen binnen weinig dagen wegrukte, of in eene ſchielijke uitteering, die hen na eenige weeken in 't graf ſleepte.

Het zesde Voorbehoedmiddel, 't welk ik hier ten ſterkſten moet aanraaden, is *de Lichaamsoeffening.* — Zwakke, teere zenuwgeſtellen, zullen zy ſterk en hard worden, moeten geduurig beweeging oefenen. De Natuur zelve leert ons dit, om de kinderen ſterk en vaardig te maaken, heeft zy hun eene ruſteloose werkzaamheid ingeſchapen, die hun vermaak doet ſcheppen in eene geduurige bewee-

ging, en in alles in beweeging te zien wat hen omringd; nimmer ook ziet men hen vergenoegder, dan wanneer zij vrij ſpringen, loopen en werken mogen. Dit was noodzaakelijk, om den groeij en kragt van hun lichaam te bevorderen: lichaamen die zig niet beweegen; ledemaaten, die zig niet ſterk oeffenen, kunnen niet groeijen, nooit gezond, kloek, ſterk, buigzaam en vaardig worden. 't Is hier van, dat de kinderen der Boeren en der Wilden in gezondheid, kloekte, kragt en vaardigheid zoo verre onze beſchaafde kinderen overtreffen; 't is hierom, dat de oude Grieken en Romeinen hunne jongelingen al vroeg in de Renbaanen en Worſtelperken oeffenden; en het is grootelijks door gebrek daar van, dat de Dogtertjes en Zoontjes van aanzienlijke huizen zoo week, ſlap, kragteloos en aandoenelijk zijn: men bepaalt hen te vroeg tot de bezigheden van een zittend leven, inzonderheid de Juffertjes, die men, zodra haare kleine handjes de naalde kunnen houden, genoegzaam den gantſchen dag dwingt, met eenig naaldwerk op een ſtoel te zitten; geen wonder derhalven, dat zij doorgaans zoo teder, zwak, aandoenlijk en ziekelijk zijn. Leerde men haar liever eerſt, huishoudelijk werk doen,

koper

koper en zilver ſchuuren, bruin houtwerk boenen, enz. liet men de jonge Heertjes vroeg hout zaagen, hakken, tillen, draagen, kruijen; liet men hen beiden, in plaats van op de kaart te ſpeelen, of andere zittende tijdverdrijven te neemen, dikwijls hard loopen, te paard rijden, geduurig boodſchappen doen, loopende ſpeelen, enz. tot alle welke zij natuurlijk zeer geneigd en gereed zijn, hoe veel ſterker zou hun lichaam; hoe veel moediger hun geeſt worden? hoe veel zou 'er hunne gezondheid en geluk by winnen? Oneindig meer, dan 'er hunne geboorte of fatzoen bij verliezen zou.

Het zevende Voorbehoedmiddel, waarop men zig ook met kragt behoorde toeteleggen, zoo men gezonde, ſterke en voor Zenuwziektens ontvatbaare kinderen voortbrengen wil, is, *hen ſtout en moedig te maaken, en voor niets bang te zyn of te ſchrikken.* —— De kinderen zijn natuurlijk nergens bang voor; maar eene verwijfde opvoeding, te groote lafheid en geſtrengheid, eene te zorgvuldige hulp, het geduurig medelijden en beklag, en de geſtaadige waarſchuwingen en vermaaningen hebben de onzen bloode, vreesagtig, kleinmoedig, klein-

zeerig en behoeftig gemaakt; gemoedsgeſteldheden, die beiden hunnen geeſt en lichaam verſlappen, hunne kragten onderdrukt houden en hunne natuurlijke ſtoutmoedigheid uitblusſchen, en hunne zenuwen telkens beroeren. — Een beroemd Deenſch Geneesheer telt hier om eene bedwongen opvoeding onder de eerſte oorzaaken van de verzwakking van de Duitſchers van de zeſtiende eeuw (*a*) — Dan om deeze nadeelige geeſtgeſteldheid te verbeteren, moet men hen nooit verſchrikken, hen nooit door ſpooken of geeſten vervaaren; of hen overtuigen, dat zij niet beſtaan, hun geduurig vrijheid geeven, om overal te gaan, om alles te zien, te hooren, te betasten, te beproeven, en om te doen, wat in hun geeſt opkomt; ik wil zelfs, dat zij zig zomtijds beleedigen en zeer doen, zonder dat men hen beklaage: langs deezen weg leeren zij de gevaaren en ongemakken beſt kennen, de kleinen veragten en de grooten ſchuuwen, zonder dezelven zeer te vreezen. — Voorzeker, wil men ſterke en gezon-

(*a*) CORINGIUS *de habitus corporum Germanorum antiqui et novi cauſis, art.* 6. §. 48, 226.

zonde kinderen hebben en wil men hen voor Zenuwziektens onvatbaar maaken, men moet zoo wel hunnen geeſt, als hun lichaam verharden.

Om dezelfde reden wil ik, als een kragtdadig Voorbehoedmiddel, beſchouwd hebben, *dat men den Geeſt, vooral van zwakke teſte kinderen, niet te jong oeffene.* - Dit Voorbehoedmiddel is, durf ik zeggen, een van de gewigtigſte en noodzaakelykſte voor de lieden, bij wie de Zenuwziektens het gemeenſte zijn; bij de aanzienlijke en vermogende lieden, die doorgaans de zwakſte en tederſte kinderen hebben, en die egter algemeen in de gewoonte zijn, zoo dra de kinderen eenige vatbaarheid toonen, hunnen geeſt dag aan dag door allerleij ſlag van Leermeeſters te kwellen, te pijnigen en tot inſpanning te dwingen, terwijl zij zelven dien dwang en die kwelling vergrooten, door geduurige aanſpooringen en beloften, zoo niet door kaſtijdingen en moedbeneemende berispingen. — Ik heb 'er boven §. XX. de verderfelijke gevolgen van aangeweezen, en dit verderf is te grooter en te gewisſer, naar maate de hersſenen en zenuwen, de werktuigen der ziel, onvolkomener en zwakker zijn. — De ondervinding leert dit ook; door meenigvuldige voorbeelden

gewenſchte uitwerkingen van verwagten, zoo dient men dezelven allen in agt te neemen; zij hebben zulk een noodzaakelijk verband met elkanderen, dat het verzuim ſlegts van één in ſtaat zij, om al het voordeel, 't welk men van de anderen trekken zou, geheel te verijdelen.

XXIX.

Het andere gedeelte der Voorbehoeding bepaalt ons meer tot volwaſſene, bejaarde lieden, en niet alleen tot menſchen, die werkelijk, of uit de geboorte, of als een gevolg van hunne levenswijze, of als de uitwerking eener kwijnende ziekte, een zwak en te gevoelig zenuwgeſtel hebben, maar ook tot die, welke wezenlijk gezond zijn. Een ieder, wie en hoe hij zij, die zig voor Zenuwziektens wil behoeden, moet alle die oorzaaken, waaruit ik in de voorige afdeeling getoond heb, dat die ziektens ontſtaan, vermijden, en al het tegengeſtelde er van betragten. —— De Voorbehoedmiddelen, die hier uit voortvloeijen, zijn zo kennelijk, en door de aangehaalde Schrijvers zoo zeer in 't breede verhandeld, dat ik vooral, ten aanzien van dee-

deezen, meene mij te moogen bekorten.

Het eerſte is *een werkzaam Leven leiden.* —— Ik bedoel hier door niet alleen de lichaamsoeffening, maar ook eene geduurige bezigheid; ik wil niet ſlegts, dat men zig beweege, maar dat te gelijk de geeſt werkzaam zij, of wel dat men zig beweege, om een werk, daar de geeſt belang of vermaak in ſchept, te verrigten; want dit is het, 't welk men eigenlijk *werken*, *arbeiden* noemen moet. De lichaamsbeweeging brengt buiten twijffel zeer veel toe, om ons gezond te houden, zij verſterkt en verhardt de vaſte deelen, zij vermengt de vogten, zij bevordert alle de bedieningen en ontlaſtingen, zij zet ons lichaam vlugheid en kragt bij en zij bevrijdt ons te gelijk van de verderfelijke gevolgen van een zittend leven; maar als men dezelven alleen neemt, om den tijd te verdrijven, zonder dat men er toe verpligt en aangedreeven is, zonder dat men 'er belang en luſt in heeft, houd zij onze ziel niet ſterk, niet leevendig genoeg bezig, om die zelfsverveeling en dat verdriet te verjaagen, en die ongeregelde luſten en hartstogten te dempen, welken ik boven getoond heb, de onaffcheidelijke gezellinnen

nen te zijn van dat werkeloos, ledig, weekelijk en welluſtig leven, 't welk tot de vermeerdering onzer Zenuwziektens zoo veel toegebragt heeft. — Neen, men moet zig beweegen, om te werken, en men moet werken, om zig te beweegen, dat is, de bezigheid van den geeſt en de lichaamsoeffening moeten gepaard gaan. — Dan voegt de werkzaamheid bij de voordeelen der lichaamsoeffening die, dat zij den menſch van zig zelven aftrekt, zijnen geeſt verleevendigt en vervrolijkt, en den ſmaak zijner vermaaken verheft, en dan is zij het heilzaamſte behoedmiddel, het beſte tegengift tegen zwakheid, aandoenlijkheid en kwijning, de drie gemeenſte oorzaaken van Zenuwkwaalen. Ik heb verſcheiden menſchen, die in Hijpochondrie en Melancholie gevallen waren, alleen zien geneezen door ingewikkeld te worden in noodzaakelijke bezigheden, en ik heb 'er eenigen van weder zien inſtorten, zo dra die bezigheden ophielden. 't Is ook hier door, dat het reizen zoo een vermogend middel is, om de Melancholie voortekomen en te geneezen. — Wil men zig derhalven voor Zenuwziektens behoeden, en eene geſteldheid, die ons tot die ziektens ſchikt, verbeteren, zoo moet

moet men of een werkzaam beroep aanneemen, of dagelijks zodanige lichaamsoeffeningen doen, die tevens den geeſt bezig houden en vermaaken. —— 't Is dan niet genoeg, alle dagen eene wandeling te doen, veel min, in eene zagtrollende koets zig op een effen weg te laaten omvoeren; zulke beweegingen zijn niet veel beter, dan die, welke men den zieken, die niet wandelen kunnen, door kamerpaarden en andere uitgedagte werktuigen bezorgt; zwakke behulpzels, die den geeſt niet genoeg afleiden; die men egter gebruiken mag, als men niet anders kan. —— Oneindig beter is het paardrijden, de beweeging van een ſchokkend rijtuig, het loopen jaagen, het paletten, billartſpeelen, malijen, kolven, kaatzen, kegelen, ſchijfſchieten en andere werkzaame ſpelen, die, terwijl zij het geheele lichaam oeffening geeven, te gelijk den geeſt kragtdaadig afleiden en bezighouden; ſpelen, waar van onze voorouders zig met het grootſte voordeel bedient hebben, en waar van zommigen, zegt Tissot, zoo zeer door ons zijn verzuimd geworden, dat men binnen kort, buiten behulp van Woordenboeken, de naamen 'er niet meer van

zal

zal weeten te noemen. — Ik weet wel, zeer veele menſchen in ons Land zijn ongelukkig in het geval, van deeze Raadgeeving niet te kunnen opvolgen, hoe zeer zij anders van deszelfs nuttigheid overreed zijn. Zoo veele Magiſtraatspersoonen, Kooplieden, Geleerden, zittende Konſtenaars en Ambagtslieden, wier drukke bezigheden en koſtwinningen hun niet toelaaten, zig de vereiſchte beweeging te geeven. Zulke lieden verdienen in de daad meer medelijden, dan berisping, te meer, daar zij dikwijls niet, dan al te duidelijk, gevoelen, dat die zittende levenswijs wezenlijk hunne gezondheid benadeelt; maar dat zij ten minſten zo veel lichaamsoeffening neemen, als mogelijk is; dat zij 'er vooral een gedeelte van dien tijd aan beſteeden, welken zij aan tafel verzitten, of anders in zittende vermaaken doorbrengen, en dat bijzonder die werkelooze lieden zig van deezen raad bedienen, welke de ledigheid zoo dikwijls tot een laſt is; die zig alleen bezig houden met de verveeling 'er van, door zittende tijdverdrijven, te bedriegen, en die van de voordeelen en noodzaakelijkheid der lichaamsoeffening

niet

niet onkundig zijn kunnen. —— Naauwlijks, zegt Tissot, is het te begrijpen, hoe deeze menſchen tot dien graad van onverſchilligheid zijn gekomen, dat zij niet alleen van de beweeging zig afhouden, maar die zelfs vreezen, en zig daar door berooven van het aangenaamſte en zekerſte middel, om het gevaar van zoo veel dwaalingen hunner levensmanier te vermijden. Zij, gepaard met bezigheid, is de zekere behoudſter van ſterkte en gezondheid. —— Dan het is buiten kijf, zal men de Zenuwziektens uit ons Land verbannen, dat de algemeene levenswijs veel werkzaamer behoort te worden, en dat de zittende beroepen aanmerkelijk dienen te verminderen, en dat ieder ingezeten alles, wat in zijn magt is, moet toebrengen, om, voor zig en den zijnen, lichaamsoeffening en bezigheid te verzorgen. —— Kortheidshalve gaa ik opzettelijk voorbij, alle de nuttige uitwerkingen van ieder der aangepreezen lichaamsoeffeningen te ontvouwen, en door waarneemingen te beveſtigen, en de regels aan te wijzen, volgens welken de beweeging des lichaams moet ingerigt worden, om aan de hier bedoelde oogmerken te voldoen: men kan die elders genoeg leezen.

Het tweede is, *zig altoos eene verſche*

Lugt

lugt te verzorgen. — Het vermogen van dit middel, om zig tegen allerleij ziektens te behoeden, is in onze dagen door proef- en waarneemingen zoo overtuigend beweezen, dat men 'er, ten aanzien der Zenuwziektens, geen oogenblik aan twijffelen kan. Maar ik agt het nodig, 'er hier bijzonder op aan te dringen, om dat de lieden van een werkeloos weekelijk leven, zig dikwijls Zenuwziektens den hals haalen, of dezelven verzwaaren vermeenigvuldigen, door zig den meesten tijd van hun leven optesluiten en vertrekken, daar alle toegang voor Lugt, als voor een gevaarlijken vijand, volstrekt is afgesneden, waar door zij geduurig in eene onververschte en met allerleij schadelijke uitwaazemingen vervulde lugt verkeeren, en die onophoudelijk inademen; en deeze verkeerde handelwijze heeft voor al plaats bij onze groote en rijke lieden en bij onze weekelijke vrouwtjes, die de lugt, de koude, het geringste togtje, met de uiterste angst vreezen en schuwen. De Heer Unzer van de zindelijke Hollanders spreekende, zegt: „ hunne opgepronkte vertrekken zijn een zoort van riolen, waar „ in alle vuiligheden zamenvloeijen, „ die van de uitwaazemingen van zieke-

„ lij-

„ lijke menſchen, van huisdieren, van „ kwaalijk vermengde ſpijzen en andere „ ſterk uitwaasſemende dingen, de lekkere „ reuken zelfs niet uitgezonderd; onop„ houdelijk opgaan;" en die door hunne vlugge uitwaaſſemingen het bloed naar het hoofd voerende, en het zenuwgeſtel op eene ſchadelijke wijze prikkelende; die laſtige en geduurige hoofdpijnen, en dikwijls die flaauwtens en ongeſteldheden veroorzaaken, welke aan de groote Lieden meeſtal eigen zijn. —— Dan dit opgeſloten leven behoort men te ſchuwen, wil men zig voor *Zenuwziektens* behoeden. Eene opene, ververſchte lugt vervrolijkt den geeſt, verſterkt het lichaam en zet den zenuwen en vezelen telkens eene nieuwe kragt en leven bij. Dagelijks kan men zien, hoe menſchen in benaauwde kamers, in kerken en andere beſloten plaatsen, door gebrek van eene verſche lugt en door kwaade uitdampingen in bezwijming gevallen, terſtond bekomen, zodra zij eene ververſchte, friſche lugt inademen: overal vind men, dat de gevangenen, die eenigen tijd opgeſloten gezeten hebben, bleek, zwakkelijk, neerſlagtig en verwijfd zijn, en dikwijls in bezwijming vallen, en dat het genot

van de open lugt en de beweeging hen alleen herſtellen. Nergens vind men ook ſterker, ſteviger, gezonder en vrolijker menſchen, dan bij hen, die, altoos, als het ware, onder den blooten hemel woonen. Getuigen zijn onze Landlieden, Zeelieden, Schippers, Soldaaten en dergelijk ſlag van menſchen. In de daad de Lugt is het Element, waarin wij verordend zijn te leeven, gelijk het Water is voor de visſchen; en daarom, zoo doodelijk als het ſtilſtaande en ſtinkende Water is voor die dieren, zoo verderfelijk is voor ons eene onbewogen, onververſchte lugt; 't is hierom, dat de Lugt in de Steden, die altoos met ſchadelijke uitwaasſemingen vervuld is en niet genoeg door winden en plantgewasſen gezuiverd word, altoos veel minder voordelig is voor degezondheid en voor zenuwzieke geſtellen, dan de Landlugt. — En 't is deswegens, dat men het Landleven voor een van de vermogenſte middelen moet houden, om zig voor Zenuwziektens te bewaaren, indien men 'er op dezelfde wijze, als de Landman, in verkeert; indien men het grootſte gedeelte van den dag in de vrije lugt op het vlakke veld doorbrengt en 'er zig vooral des morgens vroeg in begeeft, wanneer zij na het opgaan

plan-

er zonne met de vlugge balsem der lanten, de liefelijke en verkwikkelijke geuren der bloemen vervuld is: —— n dien ſtond vind hij; welke deeze ugt inademt, zig bezield met vernieuwe levenskragten en met een genoegeijk gevoel van welzijn; terwijl de geeele Natuur hem allerwegen verkwikking en vrolijkheid inboezemt; 't welk em den gantſchen dag luſtig, vaardig, rolijk en wel te vreden maakt; geeldheden, die onontbeerlijk zijn, om Zenuwplaagen te ontvlugten.

Het derde is, *zig, zoo veel doenlijk is, wel te houden.* —— Zoo zeer, als eene onzinnige broeijing en koeſtering ons lichaam week, teer, ligt aandoenlijk en ziekelijk maakt, zoo zeer verſterkt en verhard de koude onze zenuwen en vezelen, en zij heeft een bijzonder vermogen, om derzelver prikkelbaarheid en gevoeligheid te verminderen, om tevens ons lichaam vlug en onzen geeſt vrolijk te maken en dus eene geſchiktheid voort te brengen, geheel en al ſtrijdig aan de naaſte oorzaaken der Zenuwziektens. —— De dagelijkſche ondervinding ſtaafd dit: zoo bezwaard, vadſig, luſt- en magteloos, als wij zijn in eene benaauwende hitte, zoo ligt-vaardig, luſtig

kloek zijn wij in eene friſche koude. De zenuwzieke lieden zelve bevinden zig altoos ſterker, vlugger en minder door hunne toevallen geplaagd bij gemaatigd koud Weder, en in tegendeel ſlapper, neerſlagtiger en ongeſtelder, als 'er eene brandende hitte regeert. —— Nooit klaagen zij meerder over loomheid, bedwelming, flaauwte, ſlapheid en drukking, zoo als zij het noemen, dan in de Hondsdagen, ſchoon de lugt dan altoos merkelijk ligter is. —— In geene ſaiſoenen zijn ook de benaauwheden, de hartkloppingen, de zwijmelingen, de bezwijmingen en opſtijgingen zoo gemeen, als in den zomer. Daarenboven zijn 'er geene Landen, die uit eigener aart meer Zenuwkwaalen voortbrengen, dan de heete geweſten, de verzengde lugtſtreeken. —— Dus getuigen 'er van alle Arabiſche Geneesheeren, ARETÆUS, GALENUS, BONTIUS, PROSPER ALPSINUS, AVICENNA en anderen (*a*). 't Is, volgens het gevoelen van geagte mannen, hier aan toe te ſchrijven, dat bij de volkeren van die landen, alle de gemoedsdriften en hartstogten zoo veel heviger en toomloozer zijn, de verbeeldingskragt en het ge-

(*a*) *Zie* LORRY *de Melancholia. Tom. I. Pag.* 84.

gevoel van welluſt zoo veel levendiger en ſterker zijn, dan bij andere Natien. De Heer MONTESQIEU (*b*) heeft het gezegd en de Heer FALCONER (*c*) heeft het beveſtigd, dat men deswegens de Climaten, in plaats van door de graaden der breedte, door trappen van gevoeligheid zou kunnen onderſcheiden; en het is klaarblijkelijk, zegt de eerſte, dat de groote lichaamen en groote vezelen van de Noordſche volkeren minder vatbaar zijn voor roeringen, dan de teere vezelen van de volkeren der warme Landſtreeken; de ziel der eerſten is ook minder aandoenlijk voor gewaarwordingen: men moet een *Moſcoviter* geheel villen, om eenig gevoel in hem te verwekken. Om kort te gaan, alles leert ons, dat de koude een allervermogendſt behoedmiddel is tegen Zenuwziektens. — Willen dan onze Landgenooten die kwaalen van zig weeren; dat zij hunne warme vertrekken en hunne verzengde haardſteden ontvlugten; dat zy zig in de open lugt begeeven; dat zij hunne zwaare

(*b*) De l' esprit des Loix Tom. pag. 364.
(*c*) Remarks on the influence of Climate &c.

re overrokken, hunne bonte pelſen afleggen; dat zij hunne verſtikkende dekens en donſe bedden wegwerpen; met één woord, dat zij zig ontdoen van alle die broeijende en koeſterende werktuigen, welke de Weelde voor hen heeft uitgedagt, en zig alzins aan de koude gewennen; zoo doende, zullen zij zig wapenen tegen den aanval van allerlei kwaalen, maar inzonderheid tegen Zenuwziektens. De Heer BICKER heeft getoond, dat onze Lugt- en Landſtreek, ten minſten uit hoofde van derzelver koude, wel verre van eene oorzaak dier ziektens te zijn, veel eer voor een Geneesmiddel van dezelven verſtrekken kan. Ongelukkig voorwaar, dat men de ſchikkingen der Natuur tot ons welzijn, zoo kennelijk, tot ons bederf, dwarsboomt en verijdelt!

Het vierde is, *een geſchikten Eetregel in agt teneemen.* — Dus noeme ik hier dien eetregel, waardoor men zig onthoud van alle die aangezette, verhittende en verſlappende ſpijzen, die ik boven §. XVI. als oorzaaken van Zenuwziektens heb opgegeeven; waar door men zig bepaald tot eenvoudige, vaſte en verſterkende voedzels, tot voedzaame en weinig verhittende dranken; waar door men

men alle overdaad in ſpijs en drank vermijd en een bekwaamen, geregelden tijd aan zijne maaltijden beſteed. —— Dan dit zijn ſlegts de algemeene regels van die Dieët, welke men houden moet, om de Zenuwziektens niet te voeden; ik zoud veel te wijdloopig worden, hoe zeer het anders nuttig zijn zoude, indien ik treeden wilde in alle de bijzonderheden, die hiertoe betrekkelijk zijn. Ik zoude voor zoo veele onderſcheiden klaſſen van menſchen; voor lieden van allerleij rang en voor maagen van allerleij geſteldheid, verſchillende ſpijzen moeten voorſchrijven; ik zoude alle de voorſchriften der kookkunſt; alle de verſcheide ſpijsbereidingen moeten veranderen en verbeteren; ik zoude alle de onderſcheidene kragten en uitwerkzels van zoo eene verbaazende lijſt van ſpijzen en geregten moeten afwijzen en ik zoude voor perſoon en van bijzondere ſtanden en geſteldheden verſchillende regels van maatigheid moeten opgeeven; en waarheen zou mij dit alles vervoeren? — Laat het dan genoeg zijn, dat ik 'er in 't algemeen van zegge, het geene de ondervinding mij zoo veele jaaren geleerd heeft. — Geene ſpijzen heb ik gevonden, meer geſchikt om Zenuwziektens voort te bren-

gen, en die zulks gereeder doen in zwakke, teergevoelige geſtellen en in ſlappe maagen, dan de warme, wateragtige; de Melkſpijzen; de Soupen; de vette, de lijmige, ſlijmerige, taaije, ongaare; de zwaare paſtijen en andere gebakken, de Pan-en Olijkoeken, Vleeſch, Viſch en Moeskruiden, gefruit of in boter geſtoofd; of Gebakken, de Room, de vellen en pooten van Dieren; eenige Visſchen, als Aal, Paling, Zalm, Schol, Rog, enz. verder de zoete en zuure; allerleij Confituuren en Zuikergebakken; allerleij in zuur ingeleide Vrugten van allerleij zoort; de Aſpergies, Komkommers, Knollen, enz, en eindelijk te hard gerookte, gedroogde en gezoute ſpijzen, inzonderheid Zalm, Bokking, gedroogde Schollen en Scharren, oud, hard gezouten Vleeſch en Spek, enz. — Daarentegen heb ik geene ſpijzen gevonden, bekwaamer om de geſchiktheden tot Zenuwkwaalen voortekomen en te verbeteren, dan droge, voedzaame, eenigzins vaſte en hartige ſpijzen, Vleeſch van allerleij natuur, allerleij Wild, inzonderheid gebraden Rundvleeſch en gekookte Ham, min of meer gezouten en met moſtert of peper gegeeten, allerleij Zee- en Rivierviſch, de bovengenoemde uitgezonderd; zelfs Zoute-

te- en Stokvisch; zagt gekookte Eijeren, goede oude Kaas; de Veldvrugten, voornaamelijk Rijst, Gerst, goed gerezen Tarwebrood, de Peulvrugten, de Aardvrugten en drooge, eenigzints prikkelende Moeskruiden, Peulen, Roomsche Boonen, Erwten, Snijboonen, Princesseboonen, Peen, Aardappelen, Suikery, Cellerij enz. met één woord, de oude Hollandsche kost, waarbij onze Voorvaders zig zoo wel bevonden; waar bij de Boeren en Burgers zig nog wel bevinden en waar van de zenuwzieke lieden zelve de heilzaame uitwerkingen gevoelen, zoo dikwijls zij zig tot deeze spijzen bepaalen. —— En wat de drank betreft, alle Wijn, op of bij het eeten gebruikt, is schadelijk voor maag, hersenen en zenuwen, voornaamelijk de zoete, de zuure en de geestrijke wijnen; de beste zijn de roode en de Maderawijn, maar veel beter is goed voedzaam Bier en nog veel heilzaamer zuiver koud Water. —— Van de Thee, Koffij enz. vooral na de maaltijd gedronken, heb ik te veel verderfelijke gevolgen aan geweezen, om 'er eenige toegeefelijkheid omtrent te gebruiken; men moet die en alle warme, wateragtige dranken volstrekt nalaaten, wil men niet zenuwziek worden, of zulks reeds zijnde,

zig herſtellen. — Laaten dan onze Landsgenooten, zoo zij de Zenuwkwaalen van zig begeeren aftekeeren en niet te voeden, uit dien opgaat van ſpijzen en dranken eene verſtandige keuze maaken; laaten zij hunnen eetregel rigten naar al het geene ik er boven van gezegd hebbe §. XVI, maar dat zij te gelijk altoos de maatigheid in agt neemen; dat zij meer eeten, om hunnen honger, dan om hunnen ſmaak te voldoen; dat zij de maat hunner voedzels evenredigen naar hunne kragten en naar den arbeid, dien zij verrigten; dat zij weinig Wijn drinken; dat zij die niet drinken dan tot hartverſterking en vervrolijking, en niet dan op tijden, als de maag van ſpijzen ledig is; dat zij deeze met geene te groote verſcheidenheid van ſpijzen opvullen; dat zij op geregelde tijden eeten en hunne maaltijden kort maaken; dat zij voor en na dezelven zig de vereiſchte beweeging geeven, en dat zij zelden te gaft gaan; zoo doende, zullen zij zig eene goede, gemakkelijke ſpijsverteering bezorgen, zonder welke het onmogelijk is, van Zenuwziektens bevrijd te blijven, en, zoo doende zullen zij tevens duizenderleij oorzaaken ontwijken, waar uit die kwaalen dagelijks geboren worden. —

Nie-

Niemand kan deeze eetregels verwaarloozen, zonder zijne gezondheid te bederven: zij zijn geſchikt voor allerleij rang van menſchen, maar zij zijn vooral noodzaakelijk voor de groote en rijke lieden; deezen zijn het, die 'er het meeſte tegen zondigen, die door de afwijkingen van dezelven zig het meeſt Zenuwziektens op den hals haalen en die voor de verderfelijke gevolgen dier afwijkingen, over het algemeen, het vatbaarſte zijn; en alles wel overweegende, vinde ik geene redenen, waarom zij 'er zig niet naar zoude kunnen gedraagen. — Ik verg niet, dat zij gelijk de Boeren, altoos Roggenbrood, Meelſpijzen, Kool, Raapen, Wortels, Erwten, Boonen, Aardappels, gerookt of gezoute Vleeſch, Vlees, Spek en gemeene Viſch zullen eeten: zulke harde ſpijzen zouden hunne zwakke, teere maagen te zeer bezwaaren en hun veel eer Zenuwongemakken aanbrengen; ſchoon wij zien, dat de Landdieden dezelven zeer gemakkelijk verduwen, dat zij 'er veel gezonder en vergenoegder bij zijn, en dat de boerejongens, daarvan even weinig de *Hijpochondrie*, als de dorpmeiden de *Vapeurs* krijgen. — Ik wil ook niet, dat zij daarom hunne tafelpragt in een boerſchen, ſlegten diſch veranderen; dat

zij

zij hunne vernuftige kookkunſt met eene ſlordige ſpijsbereiding verruilen, nog dat zij al die overvloed van ſmaakelijke en uitgekipte geregten, alle die behaaglijke lekkernijen, die fijne en geurige Wijnen voor altoos van hunne tafels verbannen: zulk een eiſch zou onredelijk en belachelijk zijn, en ongetwijffeld weinig ingang vinden; zelfs zou de voldoening 'er van hen maar te meer ongelukkig maaken; de bezorging voor, en het gebruik van hunne maaltijden, maaken een gedeelte van hunne bezigheid uit; de verkeering 'er aan, helpt hen de verveeling verdrijven en hunnen tijd aangenaamer ſlijten; hunne gaſtmaalen zijn een voornaam gedeelte hunner uitſpanningen, en hunne eerzugt vind 'er ruim zoo veel voedzel in, als hunne maag. — Maar dit wil ik, dat zij zig tot gezonder en eenvoudiger toebereide ſpijzen bepaalen; dat zij, uit de opgenoemde en andere, die uitkiezen, welke ligter verteerbaar en beter voor hun geſtel geſchikt zijn; dat zij den overdaad van hunne tafels weeren en in alles de maatigheid betragten. — De wijze, van eenvoudige en weinig geregten op te diſchen, kan met even zoo veel, zoo met geen meer, ſmaak geſchieden, gelijk zij ook doorgaans meer be-

behaagt en meer graagte verwekt en daar is tusſchen de grove ſpijzen van den Landman en de verhittende, opdroogende keuken van den ſchitterenden Stedeling eene juiſte middelmaat, die de ligtverteerbaarheid paaren kan met keurlijkheid en ſmaakelijkheid. — Dan, hoe zij het ook begrijpen, zij kunnen nooit van Zenuwziektens bevrijd blijven, zoo zij hunnen eetregel niet veranderen en deeze voorſchriften opvolgen: wil men van plaagen ontheven wezen, zoo moet men de misdrijven nalaaten, waar door men zig dezelve berokkent.

Het vijfde behoedmiddel is *de Hartstogten te verminderen en te beteugelen.*

Van dien tijd af, dat men den menſch gekend heeft en vooral, zedert men het geſtel en de werkingen zijner zenuwen heeft leeren kennen, heeft men geleerd en 'er op aangedrongen, dat de ongeregelde hartstogten, de aangenaame niet uitgezonderd, de geweldigſte en gemeenſte oorzaaken van ziektens, en inzonderheid van Zenuwziektens zijn; zij zijn veel geweldiger, dan eenige misſlag in de beweeging, in ſpijs of drank, of in eenige andere Nietnatuurlijke dingen, maar van dien zelfden tijd heeft men door de be-

beſte overtuiging en ondervinding óók getoond, dat eene eenparige kalmte van geeſt, een geduurig ſtil genoegen, uit een bevredigd gemoed en een geruſt hart voortvloeijende, de waare balſem des levens, de vermogenſte middelen zijn, om eene beſtendige gezondheid te genieten; om een hoogen ouderdom te bereiken en zig tegen Zenuwziektens te behoeden: en men heeft tevens op de overreedenſte wijze doen zien, dat die wenſchelijke gemoedshoedanigheden en die gevolglijke voorregten niet te verkrijgen zijn, dan door de hartstogten wel te regelen, en de ongeregelden te dempen en te beteugelen. —— De ervaring heeft dit ook beveſtigd, van alle eeuwen, en overal heeft zij doen zien, dat de menſchen, die onder aanhoudende gemoedsaandoeningen, of driften leeven, de meeſten tijd kwijnen, zenuwziek zijn en zelden oud worden, en dat in tegendeel de menſchen, die onverſchillig, onbezorgd, lugthartig en vrolijk van geeſt zijn, die de ontruſtende en verteerende hartstogten van gramſchap, vrees, nijd, verdriet, enz. naauwlijks kennen, doorgaans zeer gezond en voor Zenuwkwaalen veilig zijn en zeer oud

wor-

worden, ja zomtijds eene eeuw zonder Zenuwziektens rond leeven. —— 't Is zekerlijk ook grootendeels hiervan, dat de Landlieden, altijd veel gezonder, ſterker en minder met Zenuwziektens geplaagd zijn, dan de groote en rijke lieden, want terwijl het lichaam der eerſten in eene onophoudelijke beweeging is, verkeert hun geeſt in eene ſchier onafgebroken ruſt, zij worden niet gedreven nog gekweld met eerzugt, ſtaatzugt, glorij, groote begeerte naar rijkdommen, of andere beroerende en verteerende gemoedsdriften, die uit de Weelde, Pragt en Welluſt gebooren worden, daar de geeſt der laatſten geduurig door die onſtuimige hartstogten ontruſt en gefolterd word, onderwijl dat hun lichaam door gebrek van beweeging kwijnt en vergaat. — Zoo veele aanzienelijke Vrijſters en Vrouwen, zegt Tissot, zijn telkens vrijſterziek, en in de onmogelijkheid om eene beſtendige gezondheid te genieten, zonder van andere reden en te gewaagen, alleen om die geduurige opvolging van ſchrikken en ontſteltenisſen, die ſchier elk oogenblik haare zenuwen geweldig aandoen. Eene fatzoenelijke Vrouw is ter dood toe ontſteld, en ſchreeuwt, zoo dra de geringſte ongelijkheid van den weg haare koets

koets een weinig naar éénen kant doet overhellen, of zoo dra haare paarden een weinig uitſpringen en doorſchieten, terwijl de melkmeid, die dat rugtig rijtuig vooruitgaat, het geruſt op haar laat aankomen, zonder dat zij haar hoofd omkeert om te zien, en zonder te denken, om één ſtap uit haaren weg te doen; ten einde het te ontwijken. — Het is dan kennelijk; om Zenuwziektens te ontvlugten, moet men zijne hartstogten tegengaan, die wel beſtuuren en zijne ongeregelde luſten en begeerte dooden. Maar welke zijn daar de bekwaamſte middelen toe? In 't algemeen kan ik zeggen, zig te wapenen tegen alle die prikkels, uit welke ik §. XVII. getoond heb, dat alle die verderfelijke hartstogten voortſpruiten, zorgvuldig te vermijden alle die ziels- en lichaamsbedervende ongeregeldheden, welken ik daar heb doen zien de overmijdelijke gevolgen 'er van te zijn; met één woord, een geregeld en zedig leven te leiden, en vooral werkzaam te zijn, de ledigheid te ſchuwen en dus dien bron te dempen, waaruit de meeſte ſchadelijke gemoedsdriften, te gelijk met zoo veele Zenuwplaagen, opwellen. — Met mij verder hier in te laaten, zou ik zekerlijk de paa-

paalen van mijn beſtek en die van mijne moeijenisſe te buiten gaan: 't is de Wijsbegeerte, de Zedekunde en de Godsdienſt, die daar toe de beſte beſtuuringen en middelen aan de hand geeven. — Alleenlijk zal ik hier een der grootſte Geneesheeren laaten ſpreeken. „ Het al„ lerbeſte middel, zegt de beroemde „ HOFFMAN, tot een gezond zoo wel, als „ tot een gelukkig leven, is eene ver„ ſtandige en wel beredeneerde Gods„ vrugt, nadien deeze de menſchen in alle „ voorvallen en omſtandigheden, kloek, „ bedaard, vergenoegd en zelfs vrolijk „ maaken kan. Hij, die zijne driften re„ gelt en niet ſlegts in eeten en drinken, „ maar ook in alle andere zaaken eene „ maatige levenswijs leid, bewaart na„ tuurlijker wijze de vermogens van zij„ nen geeſt en lichaam beiden, en moet „ dus, onder eene langduuriger genieting „ derzelven, zijn gelukkig leven lan„ ger rekken. Dit nu is het werk van „ een redelijken en wel beredeneerden „ Godsdienſt. — Wanneer de ziel de „ uiterlijke voorwerpen, die op haar „ werken, kloekmoedig wederſtaat; als „ zij die dingen, die zig aan haar ver„ toonen, in haaren waaren aart geregeld

„ onderzoekt, zoo kan zij ook ligtelij
„ alle ongeregelde beweegingen des har
„ ten, alle opziedingen des bloeds voor
„ komen. —— En deeze zijn eigenlijk
„ de heilzaame voorſchriften der Zede
„ kunde, welke ons leert, de dingen dee
„ zer aarde gering en op haaren regte
„ prijs te ſchatten. —— Onder alle d
„ middelen, waar door wij de inwendig
„ vrede der ziele, die eenpaarige kalm
„ te des gemoeds, welke zoo noodza
„ kelijk is voor onze gezondheid, zoo
„ wel, als voor ons geluk, bevorderen
„ kunnen, is 'er geen zoo kragtig, als
„ de Godsvrugt. —— Een menſch, die
„ zig van Gods gunſt op goede gron-
„ den verzekerd houd, kan niet misſen
„ eene zoete vreugd, eene liefelijke hoop,
„ een trooſtrijk vertrouwen in zijn hart
„ te koeſteren, welke daar ligtelijk al-
„ le dwaaze begeertens, onruſtige ver-
„ langens, onvergenoegde murmureerin-
„ gen en alle nadeelige hartstogten uit
„ verbannen kunnen". —— Het is eg-
ter den Geneeskundigen niet verboden,
zig van Wijsgeerige, Zedekundige en
Godsdienſtige middelen te bedienen, om
droefgeeſtige, Hijpochondrique en Me-
lancholique lijders te regt te brengen;
zij worden meenigmaal in gevallen geroe-
pen,

pen; waarin zij die volſtrekt noodig hebben, om zulke menſchen, door gezonde redeneeringen, van de dwaasheid, redenloosheid en gevaarlijkheid hunner wijze van denken en leven te overtuigen en het verſtandige, het heilzaame der tegenovergeſtelde levenswijze te doen zien; ook maakt het vertrouwen, dat men gemeenlijk ſtelt in hunne welmeenenheid, geheimhouding en grootere kundigheid, dat zij met verſtandige redeneeringen zo wel, als met bemoedigende raadgeevingen en beſtieringen, beloften en verzekeringen van geneezing, gemakkelijke involging en leiding hunner bijzondere gevoelens en luſten en met alles, wat hunnen geeſt geruſt ſtellen, vervrolijken en van zwaarmoedige gedagten afleiden kan, meenigmaal veel meer nut doen, dan met de beſte Geneesmiddelen, en zulks grijpt vooral plaats in Zenuwziektens, die, gelijk ik getoond heb, zeer dikwijls uit zedelijke oorzaaken ontſtaan, en meeſt altoos met droefgeeſtigheid en neerſlagtigheid gepaard gaan. Het ontbreekt evenwel de Geneeskunde ook niet aan kragtdaadige hulpmiddelen, om de woedende hartstogten te betoomen; daar zijn zelfs veele gevallen, waarin men daarin beter ſlaagt door goede leefregelen en

Geneesmiddelen, dan door redeneeringen, vermaaningen en beſtraffingen; en dit heeft vooral plaats bij de aanzienelijke, de vermogende en de meeſte Zenuwzieke Lieden. De ongeregeldheid, de onſtuimigheid en overheerſching hunner gemoedsdriften neemen meeſtal hunnen oorſprong uit de prikkelbaarheid en te groote gevoeligheid hunner vezelen en zenuwen en worden geduurig gevoed, geſterkt en opgewekt door hunne verhittende ſpijzen en dranken en door hunne gantſch onmaatige en ongeregelde levenswijze, die hunne vogten altoos ſcherp en prikkelende maaken. Om derhalven hunne hartstogten te dempen, te beteugelen, om te beletten, dat zij 'er niet door beheerſcht, vervoerd en verſlonden en gevolglijk door geene Zenuwkwaalen aangetaſt worden, moet men een ſterk, vaſt, min gevoelig geſtel bezorgen. Daartoe nu dienen alle die Voorbehoedende leefregels, welke ik reeds heb voorgeſchreven en nog zal voorſchrijven; en daar toe dienen alle die Geneesmiddelen, welke ik in 't vervolg aan de hand zal geeven. —— Voorwaar, zo lang de oproerigheid hunner driften uit den ongeſtelden ſtaat huns lichaams voortſpruit; zoo lang hun lichaam

haam door de waarneemingen dier regelen niet verſterkt en verhard is, zullen de beſte leſſen, de geſchiktſte voorſchriften, de nadrukkelijkſte vermaaningen tot deugd, die de Wijsbegeerte, de Zedekunde en de Godsdienſt hun voorhouden kunnen, nimmer de gewenſchte uitwerkingen op hun gemoed hebben en alle hunne voorneemens en poogingen om zig te beteren, zullen vrugteloos zijn. Ten deezen aanzien is het waar, het geene Tissot zegt: Men bluſcht geen brand in het midden van een ſtorm; men doet geen ſchip ſtil liggen op eene, door onweer beroerde, zee; de bekwaamheid van den ſtuurman kan niet beletten, dat het op zijne ankers rijd; maar de brand is minder hevig, zoo er geene vette en drooge brandbaare ſtoffen zijn; de ſchipbreuk is minder te vreezen, als de romp van het ſchip ſtevig en ſterk is en de lading wel verdeelt ligt. Het is even eens geſchapen met den menſch, wiens ſtaat het is, door driften gedreven en beroerd te worden. Hij zal er veel minder van aangedaan en geſchokt worden, wanneer zijne vezelen en zenuwen ſterk en gehard zijn en dit zullen zij meer zijn, naar maate hij minder

ongeregelheden begaat; ik zeg meer, hij zal minder hartstogten hebben, om dat ieder hartstogt (de naam geeft dit ſchier te kennen,) eene ſtuipachtige aandoening is van het hart, bloedvaten, zenuwen, enz. waar aan men altoos minder onderhevig is, naar maate het Zenuwgeſtel ſteviger en ongevoeliger is.

Hoe zeer ik nu op de ſchadelijkheid der hartstogten en derzelver beteugeling aandringe, men begrijpt egter wel, dat ik niet begeere, dat men zig van alle gemoedsdriften ontdoe; dat men een menſch zij, (gelijk men zegt, dat de Stoïcijnen hem hebben wilden,) zonder driften, zonder aandoeningen: Neen, het zijn eigenlijk de ongeregelde, de onſtuimige, en onberedeneerde hartstogten, tegen welken ik wil, dat onze Landsgenooten zig verzetten zullen: en ZENO, het hoofd der Stoïcijnſche ſecte, heeft van de zijnen nooit iets anders gevergd: zoo lang deeze voortduuren, zullen zij martelaars van Zenuwplaagen, de ſlaaven van hunne gezondheid en geluk, de ſlagtoffers hunner driften zijn. Maar de geregelde, de bedaarde, de beredeneerde hartstogten zijn zelfs voordeelig

aan

aan de gezondheid en het geluk der menſchen; beide deeze bezittingen zouden 'er aanmerkelijk door lijden, zoo men die ten eenemaal dooden, of zoo aan banden leggen wilde, dat zij zig in het geheel roeren nog beweegen konden; zij zouden 'er in tegendeel zeer veel bij winnen, indien men dezelven door den toom der reden leide en beſtuurde. —— En evenzoo is het met de vermaaken gelegen: men zou mijne bedoeling misduiden en veel te ver trekken, indien men uit het bovenſtaande beſloot, dat ik alle uitſpanningen, tijdkortingen en aangenaame genietingen, de voorwerpen en prikkels der hartstogten, geheel wil verbannen hebben; dit is 'er zo ver van daan, dat ik die veel eer wil beſchouwd hebben, als kragtdaadige Voorbehoed- en Geneesmiddelen van Zenuwziektens. —— 't Is reeds eene Zenuwziekte, en 't eene is van de ergſten, de vermaaken zat en wars te zijn en die als verderfelijk te ſchuwen. En dit is de ongelukkige ſtaat van die Zwartgallige, Melancholique menſchen, die, uit hoofde van de ongeſteldheid hunner zenuwen en hersſenen, onbekwaam zijn, om aangenaame gewaarwordingen te ontvangen en vrolijke gedagten te vormen; die wegens

een ziekelijk beſtaan, eene hebbelijke droefgeeſtigheid verkreegen hebben, ter oorzaake van welke zij alles, wat vreugd en vrolijkheid heet, als haatelijk en zondig beſchouwen, en wier ontſtelde verbeelding hun wijs maakt, dat de Opperſte Goedheid geen behagen ſchept, dan in de angſten en pijningen zijner ſchepzelen en dat niets ons op de reis door de waereld moet ter harte gaan, als een naargeeſtige zorg voor ons eeuwig welzijn. Zulke ongelukkige menſchen verdienen waarlijk medelijden; zij doen hunnen Schepper, hun evenmenſch en zig zelven het grootſte ongelijk; zij zijn de ergſte en moeijelijkſte Zenuwzieken; zij zijn krank en boven het bereik der Geneeskonſt, en zij veragten het middel, dat het bekwaamſte zijn zoude, om hunne krankheid te geneezen. In de daad, de vermaaken zijn de vermogendſte Behoed- en Geneesmiddelen voor de gewoonſte Zielziektens van zenuwzieke Lijders; zij verdrijven alle verdrietige en kwijnende gemoedsaandoeningen; zij houden den menſch bezig en bezielen hem met luſt en liefde tot werken; zij bemoedigen en vervrolijken den geeſt, en zij verſterken en verleevendigen het lichaam. Het gemis daarentegen van

ver-

vermaaken doet geeſt en lichaam beiden kwijnen en ziek worden; verdriet, droefgeeſtigheid, wanhoop, afkeer van bezigheid, verzwakking, vermagering en verſcheiden Zenuwziektens zijn 'er de heilloose gevolgen van. Om deezen ook voor te komen, heeft de goedertieren Schepper den menſch ingeſchaapen eene ruſteloze begeerte, een onverzaadelijk verlangen naar nieuwe, naar aangenaame gewaarwordingen, die, welke bezigheid hij zig ook geeve, buiten het genot van vermaaken, niet kan voldaan worden: en tot dat zelfde einde heeft Hij de gantſche Natuur zoo gevormd, dat zij geheel verordend ſchijnt, om hen op oneindigerleij wijzen te vermaaken. —— Beroof dan den menſch van het vermaak, en gij ontmenſcht hem; gij verijdelt eene der hoofdeindens zijner ſcheppinge; gij vernietigd het leven van zijn leven en gij maakt hem naar ziel en lichaam rampzalig. —— Om derhalven Zenuwziektens te ontvlugten en te geneezen, moet men vermaaken genieten; zonder dit zouden zij eeuwig voortduuren en het is volſtrekt onmogelijk, Hijpochondrique, Melancholique menſchen te herſtellen, zonder hen voor vermaak vatbaar te maaken en hunnen geeſt met vrolijk-

heid te bezielen. —— Dan niets is daar geſchikter en bekwaamer toe, dan de Muſiq: de waarneemingen van deszelfs wonderbaar vermogen, in het geneezen van Miltzieke lijders, zijn meenigvuldig; hoewel de Schouwſpelen ook daar toe haare nuttigheden hebben. —— Maar zullen de vermaaken die heilzaame uitwerkzels voortbrengen; zij dienen wezenlijke vermaaken te zijn, dat is, die de ziel geheel inneemen en van alle verdrietige denkbeelden aftrekken; die geen verveeling, kwelling en vooral geene wroeging nog berouw naar zig ſleepen; zij dienen den geeſt niet te ſterk, niet te lang aantedoen; de zenuwen, de zintuigen, de hersſenen niet te zeer te vermoeijen, nog uitreputten en dus met maate en op geregelde tijden genoten te worden; en zijn zij van dien aart, dat zij te gelijk den geeſt en het lichaam gemaatigd werkzaam houden, zoo veel te voordeeliger zijn zij. —— Welk zoort nu van vermaaken tot die nuttige eindens het geſchikſte zijn, kan men elders breedvoerig beredeneerd vinden (a) ——

Ik

(a) Zie Bicker Raadgeeving voor de gezondheid der groote en rijke lieden, bladz. 344 — 357.

Ik mag mij niet inlaaten in al de uitbreiding, die dit onderwerp vordert, hoe zeer het anders nuttig en ter zaake dienende zijn zou, want het ſtaat bij mij vaſt; zijn de Zenuwziektens uit eene geheele veranderde levenswijs ontſtaan en wil men dezelven voorkomen en geneezen, zoo moet men wederom de gantſche levenswijze hervormen, en alle de middelen, daar toe dienſtig, van wat natuur zij dan ook zijn mogen, aan de hand geeven.

Het agtſte en laatſte middel dat ik daar toe moet aanprijzen, is, *den algemeenen Leesluſt en Beoeffening der Weetenſchappen te verminderen.*

Aan de noodzaakelijkheid en nuttigheid van dit middel zal, geloof ik, niemand twijffelen, die de nadeelige uitwerkzels, welke ik § XX. van de ſterke boek- en letteroeffening heb doen zien, wel overweegt: maar ik moet tegelijk erkennen, dat dit van alle de Behoedmiddelen, die ik aangewezen heb, het hardſte en het minſte uitvoerbaar is. Zoo veelen leesgraagen menſchen hunne boeken te ontneemen; zoo veelen beminnaars van konſten en wetenſchappen hunne ſtudeerkamers, hunne verſtandsoeffeningen te ontzeggen en hen dus van hun-

hunne aangenaamſte bezigheid te berooven, zoude eene hardigheid zijn, die door verdriet en kwijning hun veel eer de Zenuwziektens op het lijf jaagen, dan 'er hen van ontheffen zoude; en wat mogelijkheid is 'er, om zoo veele drukperſen te doen ſtilſtaan en het verkoopen van boeken te verhinderen? Het bekwaamſte algemeene middel, dat daar buiten twijffel veel aan zou toebrengen, is de opvolging van den raad, die ik, bij het eerſte van de hier voorgeſtelde Behoedmiddelen, gegeeven heb, dat is de algemeene werkzaamheid onzer Landsgenooten te vermeerderen; deeze vermeerderende, zoude verſcheiden algemeene oorzaaken der Zenuwziektens verminderen, maar bijzonder ook den leesluſt en boekoeffening: hoe men meer werkzaame bezigheid heeft, hoe men minder tijd en luſt heeft om te leeren, te ſchrijven en zijn geeſt te oeffenen; en het is wel zeker, waren er meer werkende menſchen en minder boekoeffenaars en geleerden in ons Land, daar zouden oneindig minder Zenuwzieke lieden zijn. —— Edog men begrijpt wel, denk ik, dat ik niet een ieder het ſtudeeren verbieden wil; en vooral hun niet, wier beroep en verordening hen daartoe roepen en noodzaken,

ken, maar dit wil ik, dat minder menſchen leezen en ſtudeeren; dat bijzonder, zwakke, teere en zenuwzieke perſoonen 'er zig van onthouden; en dat de Geleerden en beoeffenaars der Konſten en Wetenſchappen minder ſterk, en meer geregeld hunnen geeſt oeffenen, en, dat zij vooral hunne nagtruſt 'er niet aan opofferen. —— De ſlaap is de getrouwe herſteller der verloren kragten, en, als 't ware, de ſleutel, die de veeren van ons uurwerk, de zenuwen, dagelijks opwind; zij geeft, door ontſpanning en ruſt, de verrekte veerkragt weder aan de hersſenen, zenuwen en vezelen, en zij voed, verſterkt en verfriſt ziel en lichaam. Het lang waaken daarentegen verſpilt de kragten en levensgeeſten; verrekt, verlamt en prikkelt de zenuwen en vezelen; beroert den omloop des bloeds; vermoeit, verhit en ontſtelt de hersſenen en maakt den geeſt kwijnende en verdrietig en baant dus den weg tot allerleij Zenuwkwaalen. 't Isſom dit alles, dat ik een geregelden, en geruſten ſlaap ook moet aanprijzen als een der heilzaamſte Behoed- en Geneesmiddelen dier ziektens, inzonderheid voor die al te werkzaame geeſten, die door geduu-

rig

rig nagtblokken zig uitputten, en te-vens voor dat zoort van ongeregeldlee-vende lieden, die door geſtaadig nagt-braaken zig naar ziel en lichaam beder-ven; die dagelijks de orde der Natuur omkeeren, die van den nagt hunnen dag maaken; die het beneden zig en te laag ſchijnen te oordeelen, door dezelfde toorts verligt te worden, welke het geheel al verligt; die zig inbeelden, geen vermaak te kunnen genieten, dan wanneer al het overige van de Natuur ſlaapt, en die voor hunne begunſtigde uuren neemen, die van den boosdoender, welke onbe-kend wil zijn, of van het wild gedierte, 't welk in de ſchaduwe der donkerheid op zijnen prooij aanvalt. —— De vermaa-ken, zoo wel die der letteroeffening, als de zintuigelijke, binden zig aan geene ge-zette uuren, wij zelven verbinden die 'er aan en het hangt geheel van ons af, de-zelve te verſchikken. Het is niet nood-zaakelijk, om zig te oeffenen, nog om zig te vervrolijken, dat de Zon haaren loop geeindigd hebbe; de eene en andere dier vermaaken zijn altoos zoo veel levendi-ger en genoegelijker en men heeft 'er lan-ger genot van, hoe men die meer ver-bindt aan uuren, op welken zij aan de gezondheid het minſt ſchaaden kunnen. —

Dat

Dan ik moet mij hier wederom bepaalen: hun, die van de noodzaakelijkheid en nuttigheid eener ongeregelde letteroeffening en van alles, wat daar toe betrekkelijk is, verder willen overtuigd en onderrigt zijn, raade ik te leezen de Verhandeling van den Heere Tissot over de gezondheid der Geleerden. De verdere Voorbehoedmiddelen, waar van ik iets diende te zeggen, gelijk 't koud Water, het Bad en die, welke betrekking tot het gebruik der Geneesmiddelen hebben, zal ik tot het volgende Onderdeel deezer Afdeeling bewaaren, en ik zal dus dit onderzoek der Voorbehoedmiddelen beſluiten, met 'er alleen nog omtrent aan te merken, dat zij alle tevens zeer vermogende hulpmiddelen zijn, om die geneezing der Zenuwziektens te bewerken, tot welke ik nu overgaa.

XXX.

Zoo ik mij niet bedriege, bedoelt het Genootſchap geene andere geneezing, dan die men de *Algemeene* noemt, welke in allerleij zoort van Zenuwziektens te pas komt, ten minſten in die, tot welke het voorſtel, volgens het geene ik boven §. VI. betoogd heb, ons bepaalt, die

die naamelijk uit eene verzwakking en te groote of te geringe gevoeligheid en prikkelbaarheid der zenuwen en vezelen haaren oorſpronk neemen, en gevolglijk de geneezing der enkelvoudige Zenuwziektens, Hijpochondrie, Vrijſterziekte en Melancholie §. IV.

Het is klaar; om deeze Zenuwziektens te geneezen, moet men

Eerſt, de voorſchikkende oorzaaken §. VI. verbeteren, of het geene het zelfde is, de zenuwen en vezelen verſterken, min of meer gevoelig en prikkelbaar maaken, en

Ten anderen, de prikkelende of daadelijke opwekkende oorzaken der Zenuwziektens §. VII. wegneemen.

Om nu het eerſte Geneeskundig oogmerk te bereiken, moet men alle de aanleidende oorzaaken, welken ik in de tweede Afdeeling heb aangeweezen, vermijden of verbeteren, en te gelijk alle die Voorbehoedmiddelen in 't werk ſtellen, welken ik hier vooren heb opgegeeven, en dit zelfde oogmerk word ook verkregen, door verſcheiden van die Geneesmiddelen, welken anders meer geſchikt zijn, om aan het laatſte Geneeskundig oogmerk te voldoen, terwijl tot dit laatſte oogmerk ook kragtdaadig dienen de mid-

middelen, waar door men het eerſte oogmerk bereikt.

Daar ſchiet derhalven ter beantwoording der voorgeſtelde Vraage alleen nog voor mij over, dat ik die Geneesmiddelen aan de hand geeve, welke de bekwaamſte zijn, om de zenuwen en vezelen te verſterken en te verharden, als zij te gevoelig en te prikkelbaar zijn; of hunne gevoeligheid en prikkelbaarheid te vermeerderen, als deeze te gering zijn, en om de aanleidende of opwekkende oorzaaken, waar uit de Zenuwziekten en Zenuwtoevallen geboren worden, weg te neemen of te verbeteren, en dat ik aantoone, op wat wijze zij tot deeze eindens het beſt gebruikt worden.

XXXI.

De Geneesmiddelen, om Zenuwziektens te herſtellen, verdeelt men te regt in twee klaſſen, *in Zenuwverſterkende*, en in *Zenuwbedaarende* of wel *Krampſtillende* middelen. *Corfortantia ſeu Roborantia, vel Tonica. Nervoſa alia. Antiſpaſmodica et Antihyſterica.*

Tot de eerſte klaſſe behooren, behalven het koude Bad, de Wrijvingen en Zwagtelingen, voornaamelijk de *Kina*, het Staal en de Minerale Wateren, ver-

der de *bittere Maagmiddelen*, voor al het *Quasij-hout*, de *Gentiaanwortel*, de *Alantswortel*, en de *Toppen van het kleine honderd-guldenkruid*, en eindelijk de *welriekende Geneesmiddelen*, bijzonder de *Kaneel*, de *witte Kaneel*, de *Orangeschillen en bladen*, de *Pepermunt*, *Kruismunt*, *Citroenkruid*, enz.

Tot de tweede klasse brengt men het *Heulsap*, het *uittrekzel van Bilsenkruid*, de *Kamfer*, de *Bevergeil*, de *Barnsteen*, de *Muscus*, de stinkende Gommen, voor al de *Duivels-drek*, *Gom Galbanum* en *Sagapeen*; en eenige vlugge Geneesmiddelen, *Het vlugge Zout van Hartshoorn*, *van Barnsteen* en *van Ammoniac Zout*. het *pijnstillend vogt van Hoffman*, de *Hemelsche Geest* en *het bedaarend Zout van Homberg*. enz.

Bij beide deeze klasen moet men voegen alle de bereidingen, die uit ieder dier middelen, of uit de vermenging en zamenstelling derzelven voortkomen, zoo veele Extracten, Harsten, Tincturen, gedestilleerde Waters en Geesten, waar van men in de gedrukte Apotheeken de Voorschriften vind.

Het is hier voldoende, meene ik, die middelen slegts opgenoemd te hebben, de-

Amara.
Lignum Quassiæ.
Radix Gentianæ.
Radix Helenii.
Summitates Centaurii minoris.
Aromata.
Cinnamomum CortexWinteranus.
Cortices et Folia Aurantiorum.
Mentha piperitis.
Mentha crispa.
Melissa.
Opium.
Extractum Hyoscyami.
Camphora.
Castoreum.
Succinum.
Moschus.
Asa foetida.
Gummi Galbani et Sagapeni.
Sal volatile CornuCervi.
Sal volatile Succini.
Sal volatile ammoniac.
Liquor anodynus miner. Hoffmanni.
Spiritus Æthereus.

Sal sedativus Hombergii.

ewijl de bijzondere aart; eigenſchap-
en, kragten en giften derzelven in de
eneeskundige Werken overvloedig be-
hreeven zijn. Het zal van meer nut
n tot ons oogmerk dienſtiger wezen,
at ik aantoone de verſcheidene wijzen,
p welken zij in verſchillende gevallen
an Zenuwziektens, en wanneer zij niet
n al, moeten toegediend en gebruikt
vorden.

Edog, eer ik hiertoe kome, moet ik
er omtrent aanmerken, dat alle die Ge-
eesmiddelen min of meer prikkelende
zijn; de Kina, en het koude Bad zelfs
in eenige gevallen niet uitgezonderd; en
dat ook de meeſten derzelven, bijzonder
ook die van de laatſte klaſſe, zeer ver-
hittende zijn; waar van men nogthans
moet uitzonderen het koude Bad en voor-
al de Kina, die buiten twijffel van alle
de Verſterkende middelen het beſte is, als
men vreeſt te verhitten of te veel te
prikkelen; en eindelijk dat de middelen
van de eerſte klaſſe, niet zelden zoo
wel Krampſtillende zijn, als die van de
laatſte, en deeze zomtijds ook zoo wel
Verſterkende, als die van de eerſte.

XXXII.

De eerſte oplettenheid, welke men in acht moet neemen, eer men tot het gebruik dier middelen overgaat, is, dat men wel verzekerd moet zijn, dat de ziektens, tegen welken men dezelven aanwenden zal, wezenlijke Zenuwziektens zijn.

De noodzaaklijkheid van deeze oplettenheid, en de gevaaren, die uit derzelver verzuim ontſtaan, heb ik in de eerſte Afdeeling uitvoerig aangewezen, daar ik tevens in 't breede ontvouwd heb de tekenen, waar door men zig van het beſtaan van wezenlijke Zenuwziektens verzekeren kan; en wie begrijpt ook niet, dat, daar die Zenuwmiddelen meeſt alle prikkelende en verhittende zijn, dat zij in Ontſteekingziektens, in Rot- en Galkoortſen en in ziektens, uit volbloedigheid voortſpruitende, ten uiterſten ſchadelijk zijn zouden? Ik kan egter niet voorbij, hier nog aantemerken, dat thans niets gemeener is bij ſchier allerleij rang van menſchen, maar bijzonder in de huizen der groote en vermogende lieden, dan in allerleij ongeſteldheden en ziektens, zonder onderſcheid en zonder raadpleeging van een kun-

kundig en ervaren Geneesheer, van die middelen gebruik te maaken. —— Bijkans in ieder huisgezin vind men Kina met eenige bittere kruiden en zomtijds de allerverhittendſte middelen, op Wijn getrokken, waar van men terſtond zich bedient, zo dra men zich ongeſteld, kwaalijk, ſlap of ziekelijk bevind; en wat fatzoenlijk man, vrouw of vrijſter is 'er, die niet altoos *Eau de Luce*, *Eau de Carmes*, enz. by de hand heeft, om er terſtond van in te neemen of toe te dienen, zoo dra men ſchrikt, flaauw, benaauwd of van winden opgeſpannen word, of hoofdpijnen krijgt? -- Ondertusſchen zijn 'er zeer veele gevallen, waarin die middelen, zoo onkundig en onbedagt toegediend, de allerſchadelijkſte gevolgen naar zich ſleepen. Meer dan eens heb ik dezelven, als huismiddelen, zien gebruiken in de voorafgaande verſchijnzels van eene wezenlyke Beroerte, die men voor Zenuwtoevallen had aangezien; en hoe gevaarlyk deeze miſtaſting zijn moet, is niet moeijelijk op te maaken. —— Meenigvuldig zijn ook de gevallen, waar in ik door verſlappende, verkoelende, zuurtemperende, wormdoodende, braak- en purgeer middelen, ja

door aderlaatingen zeer ſpoedig en gelukkig lijders heb geneezen, die men langen tijd vrugteloos, als Zenuwzieken behandeld en van tijd tot tijd verergerd had. — Het ware derhalven te wenſchen, dat men die Zenuwmiddelen in 't algemeen minder en minder gereed gebruikte; ten minſten, dat men 'er geen gebruik van maakte, dan, na alvorens met zijnen Arts te hebben geraadpleegt, en het zou even wenſchelijk zijn, dat de Geneesheeren zelve, in het toedienen dier middelen, meer oplettend waren en zich meer toeleiden, om de Zenuwziekte van andere kwaalen te onderſcheiden. Zij zouden zig niet alleen behoeden voor gevaarlijke miſtaſtingen en beſchuldigingen deswegens, maar ook voor de beſchaaming van onkundigen en van roekelooze kwakzalvers, die niet zelden gelukkig ſlaagen in gevallen, waar in het, hun wegens verzuim van dat onderſcheid, mislukt.

Ik heb zoo eene meenigte van gevallen gezien, waar in anderzints bekwaame en geagte Geneesheeren een langen tyd, Kina en Zenuwmiddelen zonder nut gegeeven hadden aan lijders, die ten oorzaake van onverteerbaare of ſcherpe

ſtof-

ſtoffen in de maag en darmen, aan Flaauwtens, Stuiptrekking, enz. onderhevig waren en die by toeval gekomen in handen van onkundigen, welke hun braak- en purgeermiddelen toedienden, ſchielijk en gelukkig geneezen zijn.

XXXIII.

De tweede oplettenheid, die van geen minder belang is, in het toedienen der Geneesmiddelen, is, dat men van de wezenlijkheid der Zenuwtoevallen zeker zijnde, te gelijk tragt te kennen, of het enkelvoudige, danwel zamengeſtelde Zenuwziektens zijn, dat is, of zij niet gepaard gaan met andere ziektens, waar van zij meer de toevallen zijn, dan wel van eene oorſpronkelijkh lijding der zenuwen, of welke ten minſten vooraf dienen geneezen te worden, eer men veilig de Zenuwmiddelen geeven kan.

Daar zijn geen ziektens, of zij brengen geen Zenuwtoevallen voort, en daar zijn 'er ſchier geen, met welken de wezenlijke Zenuwziektens zig niet zomtijds paaren; en onder deezen zijn 'er verſcheiden, welke het gebruik van Verſterkende en Krampſtillende middelen niet toelaaten; ja waar in zij zeer verderf-

derfelijk zijn zouden. Niets is gemeener, dan Vrijſterzieke, Hijpochondrique en Melancholique menſchen te ontmoeten, die verſtoppingen in de ingewanden van den buik hebben; zommigen vind men, die bij haare Zenuwziektens te gelijk verſtoppingen in de long omdraagen, en deswegens aamborſtig zijn en aanhoudend hoeſten; ook treft men anderen aan, bij wie eene ontſtoken verdikking in het bloed plaats heeft, en hoe dikwijls ziet men niet, dat de Zenuwtoevallen, die anders in heete Koortſen, Gal- en Rotkoortſen, vrij gemeen voorkomen, veel geweldiger zijn in menſchen, die een zwak en teergevoelig zenuwgeſtel hebben? — In alle deeze gevallen is het gebruik der Zenuwmiddelen zeer ſchadelijk, zoo lang die ziektens niet geneezen zijn, en in dezelfde gevallen zijn doorgaans de verdunnende, de verkoelende, en openende, de ontſteking- en rottingtegengaande Medicamenten; de warme voetbaden en herhaalde aderlaatingen, enz. de beſte Zenuwmiddelen: ten minſten zij dienen vooraf te gaan en de hoofdziekte eerſt herſteld te hebben, eer men van de Verſterkende en Krampſtillende middelen zig veilig bedienen kan. — Eenige gevallen komen er voor, waarin

men, door de hevigheid en het gevaar der Zenuwtoevallen, welke bij zulke ziektens zig opdoen, gedwongen is, tot Zenuwbedaarende middelen zijnen toevlugt te neemen. De hevige pijnen bij voorbeeld, de ſtuipagtige geweldige hoeſt, de hik, de braakingen en zoortgelijke toevallen, welke die ziektens somtijds verzellen, en die altoos heviger en langduurriger zijn, als zij in zenuwzieke lijders plaats grijpen, is men genoodzaakt door het *Opium* te ſtillen, hoewel ik in die gevallen de voorkeur geeve aan het *Extract van het Bilzenkruid*, 't welk niet, gelijk het *Opium*, den afgang en andere ontlaſtingen ſtopt, verhit, nog het bloed aanſteekt. —— In koortſen, met raaskalling verzeld, en waarin het *Opium* meeſt altoos eene nadeelige uitwerking doet, verwekt de Kamfer veeltijds een voordeeligen ſlaap, en zij toont een bijzonder krampſtillend vermogen in zommige krankzinnige en droefgeeſtige lijders ſtiller en bedaarder te maaken. —— Wanneer in de gemelde ziektens opſpringingen der peezen, kramp in de maag, hik en dergelijke toevallen, voorkomen, is de Muscus vooral nuttig en minder ſchadelijk, dan het *Opium*, om dat zy minder

Extractum Hyoſcyami.

verhit. — Zoo 'er eindelijk, in die zamengeſtelde ziektens, Vrijſterzieke of Hijpochondrique toevallen zich opdoen, als flaauwtens, opſtygingen, opſpanningen van winden, dan zijn de vermogendſte en veiligſte geneesmiddelen, *het pijnſtillend vogt van* HOFFMAN, de *zoete geeſt van Salpeter*, en *het bedaarend zout van Homberg*, die bij hun krampſtillend vermogen te gelijk de ontſteeking en het rottig bederf kragtdaadig tegengaan, welke beide door de meeſte andere Zenuwmiddelen ſterk zouden aangezet worden, en deeze zelfde middelen zijn meeſtentijds ook de veiligſte, wanneer die toevallen zig bij verſtoppingen van de ingewanden van borſt of buik paaren, hoewel men in deeze gevallen zomtijds ook zonder ſchade en met voordeel eenige windbreekende Waters, Geeſten of Tinctuuren met geringe giften gebruiken kan.

Liquor anodynus mineralis Hoffmanni.
Spiritus Nitri Dulcis.
Sal ſedativus Hombergii.

XXXIV.

De derde, en niet min gewigtige, oplettenheid, die men behoort in acht te neemen, eer men tot het gebruik dier Zenuwmiddelen zig bepaalt, is, dat men wel moet kennen de voorſchikkende oorzaa-

zaaken dier Zenuwziekte, tot welker geneezing men geroepen word.

Ik heb §. VI. aangetoond, dat voorſchikkende oorzaaken der Zenuwziektens zeer verſchillende en zomtijds geheel ſtrijdig zijn; dat zij zomtijds zoo wel uit eene te ſterke ſpanning, opkrimping en verdrooging voortkomen, als zij dikwijls uit verſlapping der zenuwen en vezelen ontſtaan. ——

Men heeft derhalven ſlegts gezond verſtand noodig, om te begrijpen, dat men in die verſchillende gevallen eenerleij middelen geevende, zeer veel nadeel aan zijne lijders kan aanbrengen, en egter word 'er tegen dit beginzel zeer dikwijls gezondigd, zoo wel door Geneesheeren, als door ongewijde en onkundige lieden.

Sedert eenige jaaren is het een algemeen vooroordeel geworden, dat de Zenuwziektens en de daar dikwijls bij gepaarde gebrekkige en moeijelijke ſpijsverteering louter van verzwakte zenuwen en vezelen en van verſlapping der maag afhangen en gevolglijk, dat men, om dezelven te geneezen, alleen verſterkende Zenuwmiddelen en verwarmende, windbreekende Maagmiddelen gebruiken moet. —— Dan dit is eene kennelijke en zeer verderfelijke dwaaling; uit dezelve

ve is geſprooten dat verkeerd gebruik van verſterkende huismiddelen, waarvan ik §. XXXI. gewag gemaakt heb, en waar bij ik hier nuttig oordeel te voegen, 't geene de Heer Tissot, betrekkelijk het algemeen gebruik der Maagmiddelen, aangemerkt heeft: de oorzaaken, zegt hij (a), die de ſpijsverteering ontſtellen en bederven, zijn meenigvuldig en de ontſteltenisſen zelve zeer verſchillende; en het is egter niet, dan door middelen, die gerigt zijn naar de verſcheidenheid van die beiden, die de naaſte oorzaak aantaſten, dat men ſlaagen kan in dezelve te herſtellen. Maar zelden handelt men in gevolge dit beginzel, ten minſten de lieden, voor welken ik ſchrijve, vallen dikwijls ten deezen aanzien in eene verderfelijke dwaaling. De meeſten verbeelden zig, dat eene maag, die niet wel verteerd, die na het gebruik der ſpijzen, bezwaard met winden, opgeſpannen, benaauwd is, enz. eene verzwakte maag is, en dat men derhalven om die te herſtellen, alleen verſterkende en windbreekende Maagmiddelen gebruiken moet. Van daar die meenigte hee-

(a) Raadgeeving voor de gezondh. der groote en rijke lieden bladz. 445 en vervolgens.

heete Geneesmiddelen; zoo veel Maagpoeders, Conſerven, Wijnen, Elixirs, Pillen, overgehaalde Wateren, enz. meeſt al uit heete Specerijen, bittere Wortels of Extracten, brandende Geeſten, en Staal bereid, en een aantal andere drogerijen, die veeltijds even zoo gevaarlijk zijn, als zij met ophef aangeprezen en met greetigheid doorgezwolgen worden. — Van daar ook dat ſchadelijk gebruik van het Pepermuntwater, 't welk zedert eenigen tijd uit Engeland tot ons overgebragt en tegenwoordig zoo algemeen misbruikt word. — Het is zeker een goed Maagverſterkend en Windbreekend middel, als men het, genoeg verſlapt en niet te dikwijls, inneemt; maar wanneer het zoo ſterk is, als men het gewoonlijk gebruikt, en indien men 'er zig dikwijls van bedient, is het een zeer verderfelijk middel, dat de maag, om zoo te ſpreeken, toeſchroeit en verbrand; ook heb ik 'er meer dan één gekend, die 'er zig ongelukkig door gemaakt hebben. De verkoeling, die het in de mond geeft, is bedrieglijk; deszelfs ſcherpe olij, waar aan het al zijne kragt verſchuldigt is, doet de zenuwtepeltjes der tong zoo geweldig aan, dat hun gevoel verdooft, en het

is

is deeze uitwerking, die men, door oli-kunde, verkoeling noemt en die een ijder veel eer leeren moeft, dat 'er niet dan verderfelijke gevolgen uit ontftaan kunnen, indien het op diezelfde wijze de zenuwen van de darmen aandoet, waar aan niet te twijffelen is. Terwijl men tevens vaftftellen moet, dat de heete Maag-elixers, de Peperkorrels, de fterke Conjak-brandewijn en zoortgelijke artzenyen op dezelve nadeelige wijze werken, als zij, onvoorzigtig en zonder onderfcheid, toegediend worden. — Zulke middelen, met oordeel gebruikt, komen gewisfelijk te pas, als de oorzaak van eene gebrekkige fpijsverteering, louter zwakheid der maag is, gelijk het bij voorbeeld is bij lieden, die zig in het drinken van warme wateragtige dranken en flappe voedzelen hebben te buiten gegaan. Edog niet zelden hangen de ziektens der maag bij aanzienlijke en rijke lieden, van geheel ftrijdige oorzaaken af, of daar gaan ongefteldheden mede gepaard, welke het gebruik van zulke Middelen zeer fchadelijk maaken: Gebrek van fpeekzel of van maagzap, te groote dikheid of fcherpte deezer fcheivogten, ftrakheid van de vezelen

der

der maag, deszelfs zenuwen ontſteld, te zeer geprikkeld door nagtwaaken, door verdriet en verveeling, ſcherpe ſpijzen en dranken, overdaad, een ontſtooken Gal, eene verſtopte Lever en andere oorzaaken, welke veel gemeener zijn bij de lieden van den eerſten, dan bij die van den laatſten rang, verwekken bij hen ook veel gemeener kwaade ſpijsverteeringen en andere Maag- en Zenuwziektens, dan de zwakheid en verſlapping van dit ingewand. —— Deeze verſcheidenheid der oorzaaken, is de reden, dat de ontſtelde maag van zommigen door dit, en van anderen door dat middel, herſteld word. Deeze heeft zig geneezen door dagelijks een beſchuitje, in brandewijn geweekt, te neemen; die door een Maag-elixir te gebruiken; een derde door heele Peperkorrels in te ſlikken; een ander door Rhabarber te kaauwen, enz. en ieder, gelijk het gewoonlijk gaat, prijſt een elk, als onfeilbaar en algemeen heilzaam, aan, het middel, daar hij zig het beſt bij bevonden heeft: dog tegen één, die hij er voordeel mede doet, bederſt hij tien anderen, om dat hij tuſſchen de verſchillende oorzaaken, waar uit één en dezelfde kwaal kan ontſtaan, geen onderſcheid weet te maken. ——

En dit is ook de reden, waarom men zulke lijders door Verſterkende Zenuw- en Maagmiddelen zoo dikwijls ongeſteld er en zieker maakt, en waarom men hen niet geneezen kan; dan door eene verſlappende Dieët, en zoortgelijke Geneesmiddelen; door onthouding naamelijk van Vleeſchſpijzen, van Eijeren, van Chocolaad, van Sauzen, van alle verhittende Dranken en door alleen te leeven van Moeskruiden, Vrugten, zoet Wei, Gerſtenwater, Limonade, ſlap Hoendernat, enkel Water, door hun verzagtende Clijſteeren te zetten, zagte Purgeer- en zomtijds Braakmiddelen in te geeven, op een ander tijd adertelaaten, bij wijlen warme Voetbaden te laten gebruiken, en hen matig warm te houden: alle middelen, die de Zenuwtoevallen kennelijk bedaaren en den eetluſt en ſpijsverteering krachtdaadig herſtellen; wanneer verſcheiden omſtandigheden zamenloopen, om de ingewanden en zenuwen tot droogheid, tot inkrimping, tot hitte en tot ontſteeking te voorſchikken. In de daad, zegt Tissot (wiens raadgeeving ik hier voordraage, en die ik door eigen ondervinding zoo meenigmaal bevestigd zie) zenuwen, verhard en geprikkeld door een te ſterk gebruik van Specerijen, of

Wij-

Wijnen herſtellen zig niet door het gebruik van Duivelsdrek of geeſtige Tinctuuren, middelen nog veel ſcherper, dan de ſterkſte Speceryen en de geeſtrijkſte Wijnen: zenuwen, verdroogd door het misbruik van het *Eau de Barbades*, van *het Marasquin*, van ſterke dranken, van liqueuren, van Pepermunt-water, enz. laaren zig niet bedaaren door het veel gebruiken van Tinctuur uit Gentiaan, Valeriaanwortels, Bevergeil, of Barnſteen, door het Elix. van Vitriool, of het *Eau de Carmes*, maar deeze Geneesmiddelen, zoo ſchadelijk in die gevallen, doen zeer veel goed in zulken, waar in verſlapte vezelen, een wateragtig en verarmd bloed, de waare oorzaaken van de kwaal zijn; en de gevallen van de eene en andere natuur doen zig dikwijls op.

Eene andere dwaaling, waarin zommige Geneesheeren, uit gebrek van de voorſchikkende oorzaaken wel te onderſcheiden, gevallen zijn, is die van den Heer Pomme, die alle Zenuwziektens, van de te groote ſpanning, droogheid en opkrimping der zenuwen afleidende, er geene andere middelen tegen wil gebruikt hebben, dan die de Zenuwen ver-

ſlappen en ontſpannen, gelijk de zoo even genoemde Diëet en Geneesmiddelen, en vooral het drinken van eene groote hoeveelheid van zuivere waterachtige dranken en herhaalde warme en koude Baden. — Deeze Geneeswijze is buiten twijffel uitneemende, wanneer eene ſcherpte van vogten, eene ſpanning en droogheid van zenuwen en vezelen, eene ontſtoken verdikking van bloed en bederf van gal, de overhand hebben, en in zulke gevallen heb ik 'er zoo wel, als de Heer POMME, de gelukkigſte gevolgen van gezien, en de ſchoonſte geneezingen mede uitgewerkt; maar zoo heilzaam als zij in deeze gevallen is, zoo ſchadelyk is zij in die, waar in de verſlapping van zenuwen en vezelen de waare voorſchikkende oorzaak van Zenuwziektens is, gelijk zij zulks is, volgens het geene ik boven betoogd heb, in de meeſte Zenuwziektens, die in ons Land zoo aanmerkelijk vermeerderd zijn.

Het is dan onbetwiſtbaar; de Verſterkende middelen hebben, zoo wel als de Verſlappende, hunne bepaalde toediening in Zenuwziektens, en het is geenzints onverſchillig, tot welken van dezelven men in de geneezing van die ziekte zig

zig bepaalt; en het blijkt dan ook tevens, dat de eigenlijk Verſterkende en Krampſtillende Zenuwmiddelen, die ik §. XXXI. heb opgegeeven, alleen te ſtade komen, wanneer men verzekerd is, dat 'er eene verſlapping van zenuwen en vezelen plaats heeft. —— De tekenen, waaruit men zulks weeten kan, moet men in de erſte Afdeeling zoeken. —— Laat ik hier bij voegen, dat 'er egter gevallen zijn, waarin men die twee ſtrijdige Geneeswijzen in een zekeren zin moet weeen te paaren, en dat er andere voortkomen, in welken men de eene op de andere moet laaten volgen. Maar het is niet, dan door eene langduurige ondervinding en eene groote oplettenheid, dat men die gevallen leert kennen en onderſcheiden.

Edog dan nog, wanneer men al overtuigd is, dat 'er eene verſlapping van Zenuwen plaats heeft, is het niet even eens, welke van de twee klaſſen dier middelen men gebruikt. Ik heb §. VI. doen zien, dat die verſlapping in eenige gevallen van Zenuwziektens, gelijk in die der Vrijſterziekte, gepaard gaat met eene te groote gevoeligheid en prikkelbaarheid van zenuwen en vezelen, en in anderen, gelijk in die van de *Hypochon-*

drie, met eene te geringe gevoeligheid dier deelen. Dan het is niet moeijelijk op te maaken, dat de Prikkelende en Verhittende middelen van de laatſte Claſſe niet zoo dienſtig zijn, in de gevallen van de eerſte, als wel in die van de laatſte zoort; zelfs de Kina en het Staal, ſchoon geenzins verhittende en weinig prikkelende, vind men dikwijls, gelijk ik ſtraks toonen zal, ſchadelijk, wanneer 'er eene te groote prikkelbaarheid plaats heeft; hoe veel meer dan de heete Gommen, enz. dog, zonder dat, zijn zij in beide die gevallen de heilzaamſte Geneesmiddelen van de meeſte Zenuwziektens, uit verſlapping ontſtaande.

Wanneer de voorſchikkende oorzaak, eene te groote gevoeligheid en prikkelbaarheid bij voorbeeld, alleen of voornaamelijk in eenig bijzonder deel plaats heeft, in het hoofd, in de maag, of in de teeldeelen, enz. gelijk dit niet zelden voorkomt, dan zijn, benevens de inwendige Zenuwmiddelen, ook de uitwendige plaatselijke Zenuwmiddelen doorgaans van zeer veel nut. De ſcheele Hoofdpijnen, Hoofdraaijing, enz. ziet men dikwijls wijken alleen door de bekende uitwendige Hoofdverſterkende middelen, door opſnuiving van Azijn, of

vlugge Krampſtillende middelen, en ik heb die dikwijls enkelijk geneezen door de wasſing van het hoofd met koud water, terwijl alle broeijing van het hoofd dezelven verergerde. De bekende Pijn- en Krampſtillende maagpleiſters en andere aanlegsels doen gemeenlijk zeer veel dienſt in de krampachtige maag- en darmpijnen. — De te groote gevoeligheid der teeldeelen en de daaruit ontſtaane Vrijſterzieke toevallen, *Baarmoedersdolheid*, *Witteyloed*, en *willige ontlaſtingen van het Zaad des nagts*, enz. heb ik meermaalen gelukkig herſteld door de wasſing dier deelen met koud Water of het koude Bad, gepaard met de vereiſchte Zenuwmiddelen, en vooral met het gebruik der Camfer, die in deeze gevallen een bedaarend en geneezend vermogen toont te bezitten. — Hoe men zomtijds de aanvallen van Bezwijmingen, van Vrijſterzieke vlaagen, Vallende ziektens, van plaatzelijke krampagtige pijnen en ſtuiptrekkingen, enz. in hun begin ſtuit door beſprenging met koud Water, door toehaalingen van den buik, door bindingen der ledemaaten, door ſtrijdige gemoedsaandoeningen, is te wel bekend, dan dat ik er mij mede zou op-

Furor uterinus. *Fluor albus.* *Pollutiones nocturnæ.*

houden en behoort meer tot de geneezing der bijzondere Zenuwziektens, welke hier niet geëiſcht word. — Dan hoedanig ook de zenuwtoevallen zijn mogen, om welken te behandelen men geroepen word, men moet zig, in het toedienen van in- en uitwendige Zenuwmiddelen, altoos regelen na het onderſcheid der voorſchikkende oorzaaken, zal men in het bedaaren en geneezen derzelven wel ſlaagen.

XXXV.

Eene vierde oplettenheid, die mede ten hoogſte noodzaaklijk is in het toedienen der eigenlijke Zenuwmiddelen, is, dat men, bij de voorſchikkende, ook de aanleidende, de opwekkende of prikkelende oorzaaken der Zenuwziektens kennen moet.

Dan deeze oorzaaken zijn ſchier zoo menigvuldig, als de gevallen van Zenuwziektens verſchillende zijn, en dus zou ik hier een zeer wijd veld moeten afloopen, indien ik die alle verhandelen wilde. Ik denk, dat ik volſtaan zal kunnen, met alleen eenige van de meeſt voorkomende aan te roeren.

Zeer

Zeer dikwils huisveſt de prikkelende oorzaak van de enkelvoudige Zenuwziektens in de maag en darmen, en veeltijds zijn het ſcherpe, onverteerde of onverteerbaare ſtoffen, *Zuur*, bedorven Gal, Raauwigheden en zomtijds Wormen. —— In alle deeze gevallen zou men zeer verkeerd handelen, offchoon men verzekerd ware, dat er eene verſlapping en te groote gevoeligheid van maag en darmen plaats hadden, als men terſtond Verſterkende en Krampſtillende middelen voorſchreef. Voor dat men daar toe komt, moet men de prikkelende oorzaaken eerſt verbeteren of ontlaſten door zagte Braak- of Purgeermiddelen, door *Zuur*temperende of Wormdoodende middelen, enz. welke menigwerf de zwaarſte toevallen tot bedaaring brengen, alleen door de prikkelende ſtof uit te dryven. In een *Gal-kolyk* bij voorbeeld, worden de hevigſte darmpijnen, de onlijdelijkſte kramptrekkingen in de beenen en de geweldigſte braakingen het beſt geſtild door den *Braakwortel* en de *Rhabarber*, en deeze, gepaard met de Kreeften-oogen, geneeſt bijkans onfeilbaar de vinnige pijnen en krampen en zelfs de lammigheid van het *Kolijk van Poitou*, daar die zelf de middelen, vooral het eerſte, de pijnen, be-

Colica biliosa.

Radix Ipecacuanhæ. *Rheum.*

Colica Pictonum.

benaauwdheden, enz. van een zuiver
Colica Spasmodica. *Krampkolijk* zekerlijk verzwaaren zouden. —— Edog daar zijn verſcheiden gevallen van deeze en andere natuur, waarin de hevigheid der Zenuwtoevallen vordert, dat men, eerſt of te gelijk, eenige der Kramp- en Pijnſtillende middelen gebruike, gelijk het Opium, het pijnſtillend vogt van HOFFMAN, het bedaarend zout van HOMBERG en zoortgelijke, hoewel deeze drie, en vooral het eerſte, in de meeſte gevallen, waar in men eerſt den
Paroxysmus. *aanval* der Zenuwziektens of Zenuwtoevallen moet tegengaan, de geſchikſte en vermogendſte werktuigen zijn in de hand van een kundig en ervaren Geneesheer, die hij daarom altijd in gereedheid hebben moet; dewijl hij met deeze alleen dikwijls de verſchrikkelijkſte pijnen, krampen en ſtuiptrekkingen ſtillen, zijnen lijderen eene alleraangenaamſte verligting toebrengen, en zelfs hunnen geeſt verwonderlijk bedaaren en opbeuren kan.

Wanneer egter de Zenuwziektens een gevolg zijn van ſlijmige, lijmige ſtoffen in de eerste Wegen en deeze uit verſlapping der maag en darmen ontſtaan, of 'er mede gepaard gaan, dan zijn bijzonder nuttig, de Gommen, die te gelijk verſterken, prik-

prikkelen, de ſlijmen verdeelen, de werkzaamheid der ingewanden vergrooten, en de krampen ſtillen, om al het welke zij ook zeer veel dienſt doen, als de Zenuwziektens uit een verſlijmd, ongedaan, verarmd bloed en uit eene te geringe werkzaamheid van het hart en bloedvaten ontſtaan.

Niet zelden ſchuilt de prikkelende oorzaak in het bloed en de andere vogten, en is of eene kwaade geſteldheid derzelven, of eenige ſcherpe ſtoffe, met dezelve omzwervende, die zomtijds eene jigt-ſtof is, zomtijds de ſtof der belemmerde uitwaasſeming, zomtijds de terug geſlagen of niet uitgekomen ſtof van eenig uitſlag, bijwijlen het gif van eenige beſmettelijke ziekte, Pokken, Maſelen, Roodvonk, enz. in alle die gevallen eiſcht de geneezing der Zenuwziektens; dat men 'er geen verhittende nog zeer prikkelende middelen in gebruike; dat men de Zenuwtoevallen door verkoelende, bedaarende Zenuwmiddelen ſtille; dat men de prikkelende, ſcherpe ſtoffen uitdrijve en verdere kwaade hoedanigheid of ſcherpte der vogten verbetere: tot de twee eerſte oogmerken doen in veelen van die gevallen een groot nut

de geeſt van Salpeter, het pijnſtillend vogt van HOFFMAN, het Opium, de geeſt van MINDERER, de geeſt van Hartshoorn en inzonderheid de Camfer en zomtijds ook de Spaanſche Vliegen. De aanwijzing der middelen tot het laatſte oogmerk, komt hier even zoo weinig te pas, als de geneezing van alle andere ziektens. Alleenlijk kan ik niet voorbij, hier aan te merken, dat ik met WHYTT (*a*) in eenige jigtige en andere gevallen, waar in de Natuur te zwak ſcheen, om de ſchadelijke ſtoffen naar buiten te werken, en waarin uit deeze oorzaak Zenuwtoevallen ontſtonden, van de Kina en andere bittere middelen zeer goede uitwerking gezien heb, vooral in lieden beneden de veertig en vijftig jaaren.

Veeltijds ontſtaan er aanmerkelijke Zenuwtoevallen op het einde van zwaare ziektens, wanneer de Natuur poogingen doet, om de Scheiding der ziektens te bewerken en de ziekelijke ſtof door eenige ontlaſtwegen of anderzins uit te werpen; in deeze gevallen zouden de Verhittende Zenuwmiddelen allerverderfelijkſt zijn; de Bedaarende zijn 'er alleen nuttig in, wan-

(*a*) Verhand. der Zenuwziekt. Bladz. 256.

wanneer de Natuur te hevig werkzaam is, en de Kina en anderen, wanneer haare kragten niet toereikende zijn.

Niets is gemeener, dan zenuwzieke toevallen te zien ontſtaan uit eene eenvoudige Volbloedigheid der vaten, byzonder uit die, welke men *Volbloedigheid naar de kragten* noemt, waarin het bloed de vaten, die dan krampagtig zamengetrokken zijn, en dus ook de zenuwen te veel ſpant, 't welk meermalen voorkomt in jonge bloedrijke meisjes, die de Stonden weinig hebben; in zwangere Vrouwen en in Vrouwen, bij wie, wegens haare jaaren, die ontlaſtingen een einde neemen, terwijl bij de eene en andere ook zomtijds eene bijzondere *Ophooping van bloed* in de baarmoeder de oorzaak der Zenuwtoevallen is. In die gevallen zijn de aderlaatingen, de zagte Buikopenende en niet Verhittende Krampſtillende middelen de bekwaamſte, om die toevallen te doen ophouden, en de overige Zenuwmiddelen van beide de klaſſen zijn 'er ſchier altoos nadeelig in.

Plethora ad vires.

Congeſtio Sanguinis.

Zulks zijn ook in Zenuwtoevallen, die uit eene verhitting des lichaams, ontſteeking van het bloed, uit ophooping deszelfs in eenig ingewand, in de hersſenen, baarmoeder, enz. geboren wor-

worden, vooral in langduurige en hevige ſtuiptrekkingen, die het bloed met geweld naar de hersſenen voeren; in alle die gevallen is de Geneeswijze der ontſteeking, en bijzonder de aderlaating van een uitneemenden dienſt; welke ook daarom in zommige gevallen van Vallende Ziekte van veel meer nut is, dan alle Krampſtillende Zenuwmiddelen.

Bijaldien de Zenuwtoevallen of ziektens een gevolg zijn van eene belette uitwaasſeming, gelijk men dit in ons Land zeer dikwijls bij zenuwzieke lieden ziet, of wanneer zij voortkoomen uit de opſtopping van eene andere natuurlijke ontlaſting, van den afgang, de pis, het zaad enz. of van eene onnatuurlijke ontlaſting als den witten Vloed, Aambeijen, enz. of van eene konſtige ontlaſting, gelijk van Etterdragt, enz. in alle die gevallen is de algemeene regel, dat men de opgeſtopte ontlaſting, waaruit die Zenuwtoevallen ontſtaan, herſtelle. — Het zou overtollig zijn, hier aantewijzen, welke, in ieder dier ontlaſtingen, daar toe de geſchikſte middelen zijn; welke zweet-purgeer- en pisdrijvende middelen, enz. zulks is den Geneeskundigen overvloedig bekend en behoort niet regtsſtreeks tot de geneezing van Zenuwziektens.

tens. 't Zal genoeg zijn, in 't algemeen 'er van te zeggen, dat in de meeſte van die gevallen alle ſterkprikkelende en verhittende Ontlaſtmiddelen zeer nadeelig zijn, om dat in dezelven de zenuwen en vezelen doorgaans zeer prikkelbaar en het bloed tot verhitting, of tot bederf geneigt is, en dat om de Zenuwtoevallen 'er in te bedaaren, de meergemelde Verkoelende en Pijnſtillende middelen de veiligſte en dienſtigſte zijn.

Maar zeer dikwijls zijn de Zenuwziektens of Zenuwtoevallen de gevolgen van eene opſtopping der Stonden en dit geval vereiſcht eene bijzondere oplettenheid. —— Zomtijds gaat 'er ook mede gepaard eene zekere volbloedigheid, of eene bijzondere ophooping van bloed in de baarmoeder, die als dan, benevens het geheele zenuwgeſtel, in zoo eenen ſtaat van prikkelbaarheid is, dat men die toevallen zekerlijk verzwaaren zou, indien men Verhittende en zelfs Verſterkende Zenuwmiddelen gebruikte, om dezelve te ſtillen, die ook om dezelfde reden zeer ſchadelijk zijn, ingevalle die opſtopping het gevolg is van eenige gemoedsdrift. In het een en ander geval zijn het meeſt aanteraaden de Krampſtillen-

lende middelen, die niet verhitten, benevens de voetbaden, de beweeging, de zagte wrijvingen van rug, lenden en dijen en zomtijds kleene aderlaatingen. — Maar wanneer die opſtopping en de daar uit vloeijende Zenuwtoevallen het gevolg zijn van gevatte koude, lang waaken, of van eenigen misſlag in ſpijs of drank, kan men een weinig meer prikkelende middelen gebruiken, welken met de Gommen, de Staalmiddelen, de Mineraalwateren vooral te pas komen, als die opſtopping uit eene algemeene verſlapping, uit eenen wateragtige ſtaat van het bloed, of uit kwaadſappigheid voortſpruit, hoewel men zeggen kan, dat ſterkprikkelende, verhittende middelen in de meeſte gevallen van opſtopping der Maandſtonden en der Zenuwtoevallen, daar uit ontſtaande, nadeelig zijn, en zij zijn altijd zoo veel meer ſchadelijk, hoe die toevallen heviger zijn, om dat zulks te kennen geeft, dat de ſtaat der prikkelbaarheid zeer groot is.

Ontſtaan de Zenuwtoevallen uit een te ſterken Stondenvloed of Kraamvloed, of andere zwaare bloedontlaſtingen, dan zijn zomtijds de Kina, de Kaneel, en de Mineraalzuuren, het drinken van koud

Wa-

Water, ja het Ys, en zomtijds het koude Bad, de beſte Zenuwbedaarende middelen; maar de Verhittende zenuwmiddelen zijn 'er altoos gevaarlijk in, uitgezonderd het Opium, wanneer de bloedvloeijing door eene krampagtige aandoening onderhouden word.

Bij aldien ſcherpe pijnen oorzaak zijn van Bezwijmingen, Stuiptrekkingen, zoude men zeer veel onheil berokkenen met de meeſte Krampſtillende Zenuwmiddelen; alleen het Opium en het pijnſtillend vogt van HOFFMAN zijn 'er zomtijds noodzaakelijk en dienſtig in: dikwijls vereiſchen zij eene aderlaating, welke ſchoon zij de oorzaak der pijnen niet wegneemt, veeltijds egter dezelve ſtilt, de prikkeling doet ophouden en dus den weg baant, om andere nodige prikkelende middelen veiliger te gebruiken.

In de ſtuipen der kinderen, zijn de Verſterkende en vooral de Verhittende en Zamentrekkende middelen doorgaans zeer verderfelijk, omdat hun zenuwgeſtel 'er doorgaans te prikkelbaar voor is, en omdat zij meeſt ontſtaan uit een kwaad zog, uit nadeelige voedſels, uit overlaading der maag, of uit het moeijelijk tandenkrijgen, in alle welke gevallen de zagte Buikzuiverende middelen doorgaans van

het

het meeſte nut zijn, hoewel Bedaarende middelen, en vooral, die uit het Opium, 'er zomtijds noodzaaklijk in zijn, wanneer zij naamelijk aanhouden, na dat de prikkelende oorzaak is uitgedreven, of als zij te geweldig zijn, of als zij door ſchrik of vrees verwekt zijn, dog haare ſtuipbaarheid word het beſt geneezen door de Kina, het Staal, het koude Bad, en vorensgemelde behoedmiddelen.

Zeer ſchadelijk zijn ook doorgaans de Verſterkende en vooral de Verhittende Zenuwmiddelen, wanneer de Zenuwziektens en toevallen uit ophooping van vogten en verſtoppingen der ingewanden onſtaan, gelijk dikwijls gebeurd, vooral in Hijpochondrique lijders: onder de Verſterkende zijn 'er zomtijds van nut in, de Staalmiddelen, en onder de Bedaarende, de geeſt van Salpeter, het pijnſtillend vogt van HOFFMAN en het bedaarend zout van HOMBERG, dat te gelijk een uitneemend ontbindmiddel is, dog de wijze, om verſtoppingen te geneezen, komt hier niet te pas, ſchoon zij meenigmaal den weg baant tot eene volkomene geneezing van Zenuwziektens.

Zoo Benaauwdheden, Bezwijmingen, Stuiptrekkingen, enz. verwekt zijn door

een

eene benaauwende lugt, den damp van koolen, bij voorbeeld, gelijk zeer dikwijls in ons Land gebeurd: in beſloten Kamers, Schoolen, Kerken, enz. is 'er niets heilzaamer dan de verſche lugt, de beſproeijing met koud water en de vlugge Zenuwmiddelen, gelijk de geeſt van Ammoniaczout, het *Eau le Luce*, en de zuure reuk van Azijn of Rhijnſche wijn; en deeze zelfde middelen zijn ook de vermogendſte, wanneer die Zenuwtoevallen door de vergiftige dampen van giſtende Wijnen, Bieren, enz. of door andere Vaſte Lugten zijn voortgebragt, hoewel het nog te beſliſſen is, in welken van die gevallen de Vlugge Loogzouten, en in welken de Zuuren het beſte zijn. De bereidingen uit het Opium zijn 'er altoos nadeelig in, omdat zij het levensbeginsel verdooven, dat hier moet opgewekt worden.

Zijn eindelijk de Zenuwtoevallen de uitwerking van eenigen geweldigen hartstogt, van gramſchap, ſchrik, groote aandoening van verdriet of droefheid, enz. die ſchier altoos de zenuwen in eenen ſtaat van prikkelbaarheid en geſchiktheid tot kramptrekking ſtellen, dan mag men eenige bedaarende Zenuwmiddelen

toedienen, gelijk het pijnſtillend vogt van HOFFMAN en dat van SYDENHAM, of eenige andere bereidingen uit het Opium, de Tinctuur van Barnſteen en eenige Windbreekende middelen; dog, die meer verhitten, moet men volſtrekt vermijden en de Verſterkende middelen komen niet te pas, dan nadat de toevallen bedaard en de zenuwen uit haaren ſtaat van kramptrekking herſteld zijn: dikwijls is het zelfs vooraf nog noodig, zagte Purgeermiddelen, eene Aderlaating, warme Voetbaden, enz. aan te wenden, en het drinken van ſlappe Thee, van een aftrekzel van Linden- en Vlierbloezem, van Papaverbloemen, enz. is oneindig nuttiger na een ſchrik, dan Wijn, of eenige ſterke of geeſtrijke dranken, die ook allerſchadelijkſt zijn na eene vervoering van toorn, boosheid, enz. waar in de gemelde aftrekzels en vooral de Limonade merkelijk heilzaamer zijn, want alles, wat verhit; alles, wat het bloed aanzet, vermeerderd en naar het hoofd voert; alles, wat het vuur van prikkeling in eenig voornaam ingewand, de Maag, Long, de Hersſenen enz. aanſteekt, maakt het ganſche zenuwgeſtel prikkelbaarder, vermeerdert de geſchiktheid tot

harts-

hartstogten, tot gramschap, tot droefheid, enz. en zoo gevolglijk, wel verre van de zenuwtoevallen te bedaaren, verzwaaren ze dezelven veel eer.

In 't algemeen derhalven kan men voor een vasten regel stellen, dat de Versterkende en Verhittende Zenuwmiddelen schadelijk, ten minsten nutteloos zijn, zoo lang 'er prikkelende oorzaaken in het lichaam huisvesten, en zoo lang de staat der prikkelbaarheid van zenuwen en vezelen te groot is, en zoo dikwijls als er eene geschiktheid tot ontsteeking of bederf in het bloed plaats heeft. — En dewijl de Zenuwtoevallen uit zulk een groot getal van verschillende aanleidende oorzaaken geboren worden, moet men het tevens voor een vasten stelregel houden, dat 'er geen algemeen Geneesmiddel zijn kan, om dezelven te stillen, veel min te geneezen, en dat de gepaste middelen in ieder geval alleen die zijn, welken geschikt zijn voor de oorzaak, die dezelve voortbrengt.

De Versterkende Zenuwmiddelen kunnen gevolglijk het veiligst gebruikt worden en zijn van den meesten dienst in enkelvoudige Zenuwziektens, in verslapping en te groote gevoeligheid van zenuwen en vezelen, die met geene ande-

re zwaare ziektens, of met ſterkprikkelende oorzaaken gepaard gaan, gelijk dikwijls die is; welke het gevolg is van eene verkeerde opvoeding, van eene verzwakkende levenswijze, van uitputting door Studie, door Venusſpel, en Zelfbevlekking, van zwaare langduurige ziektens, van hevige bloedſtortingen, enz. verder in eene enkelvoudige verſlapping van de maag en darmen, en daar uit ontſtaande gebrekkige ſpijsverteering en zenuwtoevallen; en voorts in zenuwtoevallen, die de gevolgen zijn van eene, uit enkele zwakheid ontſtaane, ſterke Zweeting, zwaare en langduurige Afgangen, te grooten Stondenvloed en een aanhoudenden Witten Vloed, gelijk ook in eene daar uit voortkomende opſtopping der Stonden. In zulke en zoortgelijke gevallen zijn de Kina, de Staalmiddelen, het koude Bad, het koud Waterdrinken, de Wryvingen, de Zwagtelingen, als de ſtaat der zwakheid zeer groot is, de Lichaamsoeffening, de koele verſche Lugt, de Verſterkende Voedzels, en een geregeld Leven, de vermogenſte, de heilzaamſte Geneesmiddelen van Zenuwziektens en derzelver toevallen.

XXXVI.

XXXVI.

Edog daar is nog eene vijfde oplettenheid noodig in het toedienen der opgegeeven Zenuwmiddelen, en in het geneezen van Zenuwziektens door dezelven; die naamelijk, welke de verſchillende ouderdom, ſtaat, geſteldheid, enz. der bijzondere zenuwzieke perſoonen vordert.

Nadien het Zenuwgeſtel der kinderen, naar geraden hunner ouderdom, altoos gevoeliger en prikkelbaarder is, zou men hen zeer benadeelen, wanneer men hun verhittende Zenuwmiddelen gaf in die zelfde toevallen, waar tegen men ouders en bejaarden die middelen met nut toedient. De ſtinkende Gommen, de Duivelsdrek, de Bevergeil, de Camfer enz. zoo vermogende in de Bezwijmingen, Krampen en Stuipen van volwasſenen, zijn den meeſten tijd voor hen ſchadelijk; ik heb 'er de allerverderflijkſte gevolgen van gezien; de Zuurtemperende, de Wormdoodende, de zagte Braak- en Purgeermiddelen, de Klijsteeren, zomtijds de bereidingen uit het Opium, zijn voor hun de geſchikſte Krampſtillende middelen, en de Kina, het Staal en het koude Bad zijn onder de verſterkende Zenuwmiddelen bij hen de beſte, om hunne geſchiktheid tot Ze-

nuwtoevallen, en hunne ſtuipbaarheid te geneezen.

Men vind egter zomtijds kinderen, bij wie men in dat geval met die Verſterkende middelen niet ſlaagt, en dit heb ik vooral waargenomen bij de zulken, die een beginſel van jigtſtoffen, bij overërving, in hun bloed hebben; om de Zenuwtoevallen en de geſchiktheid tot dezelven in de zulken te geneezen, ſlaagt men doorgaans veel beter met de allerzagtſte voedzels, met de Ezelinnemelk, met warme Baden, en met Antimoniaal middelen, vooral, wanneer men daar naauwkeurig en eenige jaaren aan één, mede aanhoud.

Men ontmoet ook zomtijds in kleene kinderen, wier Moeder of Min geduurende het zoogen een misbruik van ſterken drank gemaakt heeft, eene voor hunne jaaren veel te groote oploopenheid, en daar uit voortvloeijende Zenuwtoevallen. De zulken geneeſt men ook veel beter door zoete Wey, Vrugten, Moeskruiden, zagte Purgeermiddelen, warme Baden, met één woord, door Verſlappende, dan door Verſterkende Zenuwmiddelen, die eerſt te pas komen, als de anderen de te groote beweegbaarheid verbeterd hebben.

Wan-

Wanneer de Zenuwtoevallen het gevolg zijn van eenen te ſchielijken groeij en te ſterke voeding, dan herſteld men hen beſt door drooge voedzels, door hen meeſt koud Water, zomtijds Ys en dagelijks een weinig rooden Wijn, en eenige ligte Specerijen te laten gebruiken, door eene drooge Lugt, eene geduurige Lichaamsoeffening en de koude Baden.

Zoo eenige andere overgeërfde ſcherpte in de vogten, de oorzaak is van hunne Stuipen en andere Zenuwtoevallen, moet men die verbeteren, door de daar toe geſchiktſte middelen, en niet altoos door Kina, Staal of het koude Bad.

De Verſterkende Zenuwmiddelen komen ook weinig te pas, en vooral niet de Verhittende in Zenuwtoevallen van Vrijſters, die de Stonden ſtaan te krijgen, van Vrouwen die dezelven ſtaan kwijtteraaken, nog van zwangere Vrouwen, om dat er in alle deeze, ſchoon verſchillende ſtaaten, eene groote prikkelbaarheid van zenuwen en vezelen, en eene algemeene volbloedigheid of eene ophooping van Bloed in en omtrent de baarmoeder plaats hebben; waarom de zagte Purgeermiddelen, de Aderlatingen, enz. doorgaans hunne Zenuwtoevallen beſt geneezen, terwijl men

egter die zomtijds door bedaarende Zenuwmiddelen moet tragten te ſtillen.

De Verſterkende en vooral de Verhittende Zenuwmiddelen zijn, in heete en bloedrijke temperamenten nooit zoo veilig, als in Hypochondrique en ſlijmige koude geſtellen, en als in bejaarde lieden, wier Zenuwgeſtel altoos minder prikkelbaar is.

Maar niets verdient ten deezen aanzien bijzonderer oplettenheid, dan de bijzondere geſteldheden, de *Idiosyncrasien* der lijders, en vooral die van hunne maag. Men vind menſchen, wier maag de Kina, de Staalmiddelen, en vooral de verhittende Zenuwmiddelen niet duld. Bij zommigen hangt dit af van eene berooving van het natuurlijk ſlijm der maag, en daar uit ontſtaane ontblooting van deszelfs zenuwen, De zulken zijn veeltijds ook gekweld met maagpijnen. De Kina komt egter bij deezen dikwijls zeer te pas, maar men moet dezelve zomtijds paaren met ſlijmige middelen, zo als de *wilde Kaneel*, de Arabiſche gom; zomtijds met ligte zamentrekkende middelen; de *Indiaanſche Baſt*, de *Casjou*, de *Armenijche Kleij*, *de Aluin*, enz. Zomtijds met Mineraalzuuren, het Elixir van Vitriool, pijnſtillend vogt van HOFFMAN, enz.

Caſſia lignea.

Caſcarilla. Terra Japonica. Bolus Armena. Alumen.

enz. en bij wijlen met alle drie die zoorten van Middelen.

Eenigen heb ik ontmoet, bij wie ik zulks nergens anders van kon afleiden, als van de eene of andere ſtoffe in de maag, ſlijm, zuur, enz. met welke die middelen zig niet verdragen wilden, en die deswegens hen altoos bezwaarden, benaauwd maakten, den eetluſt benamen, en niet zelden krimpingen in den buik en dunne Afgangen verwekten. — Althans zulk zoort van maaggeſtellen en de daar uit voortvlocijende Zenuwtoevallen, geduurige gebrekkige ſpijsverteeringen en gevolglijke dikwijlige dunne Afgangen heb ik zomtijds alleen geneezen door Rhabarber met Kreeftenoogen, en zomtijds door *witgebrand Tzerzout* met Kreeftoogen.

Vitriolum Martis ad albedinem calcinatum.

Edog in anderen hangt dit af van eene bijzondere of eigenaartige teergevoeligheid van de zenuwen, en bijzonder van die der maag, waar van men geene andere reden geeven kan. Ik heb 'er zeer veelen behandeld en ik gaa nog over eene geheele Familie, die de Kina, op welke wijze bereid en toegediend, en waar mede gepaard, volſtrekt niet verdraagen kunnen, die 'er terſtond benaauwd, en ten aanzien hunner Zenuwziektens, er-

ger door worden, en 'er van aan den Afgang raaken. 't Zelfde ondervind men van de Staalmiddelen; ik heb nog teere zenuwzieke Vrouwen en Vrijsters onder mijne practijk, bij wie ik verscheide maalen het Yzervylzel en het Yzerzout en de mineraale Staalwateren vrugteloos beproeft heb, die, zoo dra zij 'er slegts drie, vier greinen van gebruiken, er krimpingen in den buik van krijgen, sterk afgaan en alle haare Zenuw-ongesteldheden erger vinden. In zulke gevallen is men gedwongen, tot andere versterkende Zenuwmiddelen zijnen toevlugt te neemen, en men heeft 'er verscheiden, waarmede men bij zulke zwakke en te gelijk bijzonder gevoelige lieden zeer wel slaagt. De verschillende zoorten van Kaneel, vooral de *wilde Kaneel*, die, bij zijne specerijagtige kragt, eene fijne zagte slijm in zig heeft, de bittere Extracten, het Quassij-hout, kleene giften van Mijrrhe, het Yswater, het koud Bad, het pijnstillend vogt van HOFFMAN, de Tinctuur van Valeriaanwortel, de Duivelsdrek, de Balzem van Peru, zijn als dan de geschiktste Versterkende en Krampstillende Zenuwmiddelen. Zij versterken minder, dan de Kina, maar zoo men 'er lang mede aan-

Cassia lignea.

aanhoud, verkrijgt men 'er dezelfde uitwerking door. Edog zeer veel brengt het bij zulke geſtellen tot de geneezing toe, dat men een ſtrict Dieët laat houden; dat men hen tot drooge, vaſte, voedzels en tot koude Dranken bepaale. de zagte Spaanſche Wijnen en de Franſche Muskaatwijnen, die van *Alicanta*, *Madeira* on *Mallaga*, doen hen zomtijds ook zeer veel goed, en zonder lichaamsoeffening en het genot der koude friſche Lugt kan men hen volſtrekt niet geneezen.

XXXVII.

Men ziet uit alles, wat ik heb aangemerkt, dat het gebruik der Zenuwmiddelen, §. XXXI. opgegeeven, zeer bepaald is, dat zij dan vooral van dienſt en veilig zijn, wanneer de Zenuwziektens en Zenuwtoevallen alleen of voornaamlijk haaren oorſprong neemen uit eene zwakheid van zenuwen, vezelen en ingewanden, gepaard met eene te groote of eene gebrekkige gevoeligheid derzelven. Wanneer men nu overtuigd is, dat zodanig de gevallen zijn, in welken men geroepen is, dan komt het 'er op aan, de wijze te bepaalen, op welke

ke die middelen moeten toegediend en gebruikt worden, zal men 'er de gewenſchte geneezing door verkrijgen: en deeze is de zesde oplettenheid, welke omtrent derzelver gebruik vereiſcht word.

Dan, hiertoe betrekkelijk, zijn eenige regelen in agt te neemen, die ik kortelijk zal opgeeven.

De eerſte is; dat men enkele Zenuwmiddelen moet gebruiken, als men de zamengeſtelden ontgaan kan. —— 't Is een vrij algemeen gebrek in de practijk der Geneeskonſt, dat men meeſt zamengeſtelde voorſchriften maakt. De verbeelding, dat de konſt van voorſchrijven zulks vordert, doet daar dikwijls veel meer toe, dan wel de noodzaaklijkheid. Men heeft verſcheiden gevallen van Zenuwzieke lijders, waar in men veel beter ſlaagt met de enkelen, dan met de zamengeſtelde voorſchriften. Ik heb meenigvuldige zulke lijders geneezen door hen alleen Kina te geeven, en anderen alleen door Yzervijlzel of zout van Staal. —— Dagelijks ſtil ik ook Krampagtige aandoeningen en toevallen met de enkelvoudige tinctuur van Valeriaanwortel of van Barnſteen, of met het Opium of met het pijnſtillende Vogt van Hoff-

MAN

MAN en even zoo goed als met mengzels uit die en andere middelen zamengeſteld. —— Jaa daar zijn gevallen, waar in men met een teug koud Water of een weinig Ys te gebruiken, de hevigſte Zenuwtoevallen bedaart, die niet dan verergerd worden door alle andere Geneesmiddelen, waar van men zig gewoonlijk in die gevallen bedient, en welke zomtijds meer gewettigd zijn door het gebruik, dan zij door redenen en ondervinding zijn aangeweezen. — De kragt van het een Middel doet veeltijds die van het ander te niet of verzwakt die, of de bijzondere gevoeligheid der zenuwen en der maag verdraagt beter een enkelvoudig, dan een zamengeſteld middel. —— Maar weinig weeken geleeden heb ik eene Vrijſter van aanhoudende Zenuwtrekkingen en Ylhoofdigheid, uit een ſchrik ontſtaan, en die wel vier weeken geduurd hadden, alleen door het Opium geneezen, na dat men al dien tijd lang allerlei Verſterkende en Krampſtillende Zenuwmiddelen vrugteloos beproefd had. Daar zijn egter veele gevallen, waar in het noodzaaklijk en nuttig is, verſchillende middelen zamen te voegen en dan komt te pas ——

De

De tweede regel, dat men de Zenuwmiddelen met elkanderen of met anderen paaren moet, naar vereiſch der omſtandigheden. — De gevallen, waar in dit noodig is, zijn verſchillende. Den meeſten tijd gaan de Verzwakking en Teergevoeligheid der zenuwen verzeld met krampagtige ongeſteldheden en daarom paart men de Verſterkende doorgaans zeer wel met Krampſtillende Zenuwmiddelen. — Zomtijds is de gevoeligheid der maag en zenuwen zoo groot, dat de Verſterkende middelen zelve Krampagtige aandoeningen verwekken en hier door Opſpanning, Benaauwdheid, Maagpijn, enz. veroorzaaken. Dit geval vereiſcht, dat men dezelven met Kramp- en Pijnſtillende, en zomtijds met Windbreekende middelen vereenige. — Niet zelden verwekken de Staalmiddelen, en bijzonder de Kina, vooral in het eerſt, Buikkrimpingen en ſterke Afgangen. Zomtijds houden die van zelfs op, als de ingewanden 'er aan gewoon zijn, of om dezelven te ſtillen, voegt men 'er het Opium, of Kaneel of eenige zamentrekkende middelen bij, gelijk de Japanſche aarde, de Armeniſche Kley, enz. 't geen dikwijls zeer wel gelukt. — Men

vind

vind verder Maagen en Zenuwgeſtellen, die de Kina en het Staal beſt verdraagen, als zij met bittere middelen gepaard zijn, en hier vinde ik mij vooral wel bij, wanneer het noodig is, aan de vezelen en zenuwen haare gewoone ſtevigheid en aan de maag haare veerkracht, aan het bloed zijne natuurlijke dikheid weder te geeven, en in zulk een geval voeg ik er met voordeel zomwijlen bij het Elixir van Vitrioöl, als de maag de Zuuren dulden wil, of anders het pijnſtillend vogt van HOFFMAN, dat te gelijk Verſterkende en Krampſtillende is. —— Eindelijk zijn 'er, bij wie de Verſterkende middelen het beſt gelukken, als men 'er eenige prikkelende Windbreekende middelen bij voegt, eenige Specerijen, gelijk de Kaneel, Gember, Notemuscaat, Engelwortel, welriekende Liſch, enz. of Windbreekende geeſten, als *het zamengeſtelde Citroenkruid-Water*, anders *Eau des Carmes* of de *zamengeſtelde geeſt van Lavendel-Bloemen*, en zoortgelijken, die tevens derzelver ſmaak verbeteren. Zulke middelen komen vooral te pas, in verſlapte, logge vezelen, als de pols en levenswerkingen ſlap en traag zijn.

Aq. Melissæ Magiſtralis. Spiritus Lavendulæ compoſitus.

De derde regel eiſcht, dat men aan de Zenuwmiddelen die vorm of gedaante geeft,

geeft, welke het beſte met de ſmaak en de maag der lijders ſtrookt. —— Dit, ſchoon van minder belang, is egter niet onverſchillig: zwakke, teergevoelige maagen vinden zig minder bezwaard van een aftrekſel of afkookzel van de Kina en bittere middelen, dan van derzelver Poeder, ſchoon het altoos beſt is, die in zelfſtandigheid te gebruiken, als zulks vlotten wil, hoewel de meeſte lijders op die wijze deszelfs gebruik het eerſt en het meeſt moede worden. —— Bij anderen ſlaagt men dikwijls beter met derzelver Extracten of de Harſt van Kina, gegeeven bij wijze van mengzels of pillen, waarbij men ook gemakkelijker eene of andere ſtinkende Gom en bereidzels van Staal en eenige druppels van eene gedeſtilleerde Olij mengt. —— Eindelijk vind men maagen, wien de Kina en andere verſterkende middelen, beſt bekomen en bij welken zij 't meeſte nut doen, als zij op Wijn of Brandewijn getrokken zijn, of in gedaante van Tinctuuren; en dit neemt men vooral waar bij ſlappe maagen, wier zenuwen weinig gevoelig, weinig werkzaam zijn, in Hijpochondrique en wateragtige geſtellen. —— Dan de ondervinding en het kundig oordeel van den Geneesheer moeten in alle

de

de vermelde gevallen de keuze en de wijze bepaalen. Voorſchriften 'er hier van te geeven, agte ik niet noodig; zij zijn te wel bekend, of elders genoeg te vinden en zij kunnen op duizenderleij wijzen verandert worden; ook doen de algemeene voorſchriften doorgaans meer kwaad, dan goed. Het is eene dwaaling, de eene vorm zoo wel, als het eene middel, met uitſluiting van anderen, als algemeen nuttig aan te prijzen; en het is eene andere dwaaling, van alle Zenuwmiddelen en Voorſchriften een onverſchillig gebruik te maaken.

De vierde regel vordert, dat men in het gebruik van Zenuwmiddelen met kleine giften beginne en dezelve langzaamerhand vermeerdere. --- Deeze regel is van zeer veel belang in het geneezen van Zenuwziektens. Ik heb meenigmaal gezien, dat men daarin niet geſlaagt was, alleen, om dat men te ſchielijk had willen verſterken; alleen, om dat men terſtond te groote giften van Staal, Kina, enz. gegeeven had, die dikwijls te veel bezwaaren en prikkelen, als de maag te zwak, te teergevoelig is, om dezelven te verdraagen en in zulke gevallen heb ik de gelukkigſte geneezingen uitgewerkt, met in 't eerſt kleine giften van de Verſterkende middelen, en die op groote

tusschentijden, te geeven, en 'er langzaamerhand mede op te klimmen, naar maate ik bemerkte, dat de maag 'er zig aan gewende, en zij meer voordeel deeden; zelfs ben ik langs deezen weg geslaagt in die gevallen, waarin de Kina en Staal in 't eerst krimpingen en afgangen verwekten; en ik ben van gevoelen, dat men denzelven noodzaaklijk moet inslaan in alle Vrijsterzieke en Melancholique gestellen, waarin de maag en zenuwen te prikkelbaar zijn, zal men de gewenschte geneezing uitwerken. Edog in logge, mingevoelige en Hijpochondrique gestellen kan men de Versterkende middelen terstond in grooter hoeveelheid geeven, ten zij de maag uittermaate verslapt is. —— Dezelfde regel is ook toepasselijk op de prikkelende Krampstillende middelen; dog van de bedaarende en pijnstillende dient men in heevige Zenuwtoevallen doorgaans goede, ruime giften toetedienen.

De vijfde regel eischt; dat men, om eene volkomene geneezing te bewerken, met de Zenuwmiddelen lang en naauwkeurig aanhoude. —— Om de Zenuwziektens in den grond te geneezen, moet men gemeenlijk het ganssche gestel, den

ge-

geheelen menſch veranderen, hebbelijke ongeſteldheden wegneemen; die dikwijls jaaren geduurd hebben, of waarmede men zelfs geboren is, en men heeft te doen met de fijnſte, de gevoeligſte deelen, die tot hunne werkingen en bedieningen de grootſte volmaaktheid vereiſchen, die het ligtſt ontſtellen, en die wegens dit alles het moeijelijkſt te herſtellen zijn. —— Ligtelijk begrijpt men derhalven, dat men de volkoomene geneezing van Zenuwziektens niet ſchielijk verkrijgen kan; dat 'er zeer veel moed en ſtandvaſtigheid aan de zijde van den Lijder en zeer veel geduld aan de zijde van den Arts toe noodig is. MONTANUS wilde, dat men in de geneezing van deeze ziektens, niet den tijd van eene maand of jaar moet bepaalen, gelijk in anderen plaats heeft, maar dat men geduurende zijn geheele leven, aan zijne herſtelling behoord te werken. Dan ongelukkig is het, dat de meeſte zenuwzieke lijders te ongeduldig, en te ontſtandvaſtig zijn, om in het gebruik der middelen aanhoudend en naauwkeurig voort te vaaren; zij willen gewoonlijk ſchielijk geneezen zijn, of ten minſten kennelijk beterſchap gevoelen: zoo dit niet gelukt, ſcheiden zij 'er uit, of be-

geeren andere middelen, of zoodra zij hunne gewoone ongemakken niet meer gewaar worden, laaten zij de Geneesmiddelen ſtaan en vergeeten alle de gezondheidregelen, die men hun heeft voorgeſchreeven; onderwijlen blijven hunne geſchiktheden tot Zenuwziektens duuren, en de toevallen 'er van komen welhaaſt wederom, wanneer zij weder tot de verzuimde middelen hun toevlugt moeten neemen. —— Hier komt bij, dat de Geneesheeren zelve niet altijd geduldsgenoeg hebben, om die laſtige lijders zoo langduurig met oplettenheid te behandelen, of uit vreeze, om van eigenbelang verdagt te worden, niet ſterk genoeg op een aanhoudend gebruik van Geneesmiddelen aandringen. —— In het een en anderen vind men de doorgaande redenen, waarom zoo weinig zenuwzieke Lieden van hunne kwaalen volkomen geneezen worden, en ook eene van de oorzaaken van de meenigvuldigheid der Zenuwziektens in ons Land. —— Ondertuſſchen is het maar zeker, dat men nooit geen groot nog duurzaam voordeel van de aangeprezen middelen kan verwagten, zoo men dezelven niet getrouwelijk en een zeer langen tijd gebruikt, en men bedriegt zig, als men 'er eene zeer ſchielijke

lijke en gevoelige uitwerking, ten goede van verwagt: de verbeetering, die zij aanbrengen, komt schier altoos langzaam en ongevoelig, bijzonder bij zeer zwakke en zeer gevoelige Vrijsterzieke en Hijpochondrique en Melancholique Lijders, die reeds een zeer grooten stap tot hunne geneezing gedaan hebben, zodra zij om de uitwerking der Medicamenten en om hunne ongesteldheden niet meer denken, ten minsten 'er zig niet over bekommeren. — Dan deeze regel is voornaamelijk toepasselijk op de Versterkende Zenuwmiddelen; de heete Prikkelende zouden door een langduurig aanhoudend gebruik in de koudste gestellen kunnen schaaden; hoofdpijn, geschiktheid tot ontsteeking, enz. kunnen veroorzaaken, dat egter van de bedaarende Zenuwmiddelen minder te vreezen is: hoewel men hier omtrent geen algemeenen regel geeven kan; de verscheidenheid van gestellen en oorzaaken maakt telkens uitzonderingen in de practijk. — Een lang aanhoudend gebruik van het Opium zou bij de meeste menschen eene hebbelijke hoofdpijn veroorzaaken, nogthans zijn er harnekkige hoofdpijnen en andere Zenuw-ongesteldheden door ge-

heezen, na dat alle andere Geneesmiddelen vrugteloos aangewend waren. —— Men vind 'er bij WHYTT gevallen van: „ wanneer, zegt deeze Schrijver, die ongesteldheden niet zo zeer voortkomen uit „ eene algemeene zwakheid van het Zenuwgestel, als wel van een ziekelijken „ of onnatuurlijken staat van de zenuwen „ der maag of van eenig ander deel, kan „ eene langduurige bedaaring zomtijds eene volkomen geneezing uitwerken, want „ onderwijl dat de Bedaarende Geneesmiddelen de kwaade uitwerking van die ongesteldheid der zenuwen verminderen, „ drijft eindelijk de Natuur alleen, of door „ dezelven geholpen, de ziekelijke oorzaak uit het lichaam of brengt die onder (a)." —— Niettegenstaande dat alles, wil ik egter niet, dat men met het gebruik der Zenuwmiddelen hardnekkig zal aanhouden, wanneer men 'er geen goede, en vooral niet, als men 'er kwaade uitwerkingen van bespeurt, en deeze bespeurt men doorgaans vrij schielijk van de Versterkende Middelen, bijaldien zij, na eenige weeken gebruikt te zijn, geene

(a) Verhand. over de Zenuwziektens, bladz. 253.

ne verbetering doen zien, en voornaamlijk, indien zij blijven benaauwen en voortgaan, droogte, hette, koorts, afgangen, enz. te verwekken, in weerwil van de middelen, waar door men zulks gepoogd heeft te verbeteren; dan is het een ſprekend bewijs, dat men 'er van afzien en eene andere Geneeswijze in 't werk ſtellen moet; het ophouden met dezelven is zomtijds het eenigſt middel om te geneezen. —— De behandeling der Zenuwziektens, zegt Tissot (*a*), eiſcht dikwijls eene verandering van Methode, niet alleen, om dat 'er een zamenloop en vermenging van eerſte oorzaaken kan plaats hebben, die ieder eene verſchillende behandeling vorderen, maar ook, om dat 'er zomtijds, wanneer de eerſte oorzaak, die de bediening der Zenuwen ontſteld had, is weggenomen, andere Geneesmiddelen noodig zijn, om die bedieningen te herſtellen: ten laatſten, om dat, wanneer de beweegbaarheid der zenuwen zeer groot is, haar ſtaat, wegens de meenigte van oorzaaken, die op dezelven werken, zoo zeer verſchillende is, dat zij zomwijlen het Geneesmiddel, 't welk

(*a*) Raadgeev. voor de gezondheid der grooten en rijken, Bladz. 420.

't welk haar te vooren zeer veel nut gedaan had, niet langer verdraagen kunnen.

De zesde en laatſte regel, die men, bij het gebruik der Zenuwmiddelen, dient in agt te neemen, wil men Zenuwziektens naar vereiſch geneezen, is, dat men 'er een geſchikten leef- en eetregel moet bijvoegen. —— Deeze regel is een van de noodzaaklijkſten en gewigtigſten; zonder denzelven optevolgen, is het, durf ik zeggen, onmogelijk, eene volkomen en duurzaame geneezing van Zenuwkwaalen te bewerken. Wanneer men onder het gebruik der Geneesmiddelen, of na dat men door dezelven ſchijnt geneezen te zijn, eene levenswijze leid, of ſpijzen en dranken gebruikt, die met de oogmerken der Geneeswijze ſtrijdig zijn, die de zenuwen en vezelen verzwakken en prikkelen, dan breekt men met de eene hand af, 't geene men met de andere opbouwt, en het huis blijft onvoltooid. —— Ja zoo noodzaaklijk is deeze regel, dat men veel eer en gemakkelijker Zenuwziektens geneeſt zonder Medicamenten en alleen met eene goede levenswijze, dan zonder deeze met de allerkragtigſte en geſchikſte Geneesmiddelen, en wie begrijpt dit niet, die flechts overweegt,

weegt, dat derzelver oorzaaken meeſt altoos uit de levenswijze ontſtaan, hoe dan kan men kwaalen geneezen, indien derzelver oorzaaken blijven aanhouden? hoe zal men dien brand blusſchen, waarin men telkens zoo veel olij als water werpt? Het ſtaat dan vaſt; hij, die van Zenuwziektens wil geneezen worden, moet zig gedraagen naar alle die leef- en eetregels, welken ik hier boven heb voorgeſchreeven; en hij, die dezelven geneezen wil, moet op de in agtneeming derzelven met ernſt aandringen. — Dan ongelukkig geſchied gemeenlijk nog het een, nog het ander; weinige Geneesheeren maaken hun werk, om hunnen lijders zoodanige wijze van leven en zulke ſpijzen en dranken voor te ſchrijven, als beſt geſchikt zijn, om hunne kwaalen te herſtellen en nog veel minder lijders, die de voorſchreeven regels getrouwelijk en beſtendig in agt neemen; en dit is eene andere reden, waarom men zo weinig Zenuwziektens ziet geneezen en waarom zij zoo algemeen blijven heerſchen.

Uit dit alles nu, wat ik in 't geheel over de geneezing en voorbehoeding van Zenuwziektens gezegd heb, te beſluiten,

dat ik de zenuwzieke Lijders op den duur aan eene ſtrenge levenswijze binden en tot een onafgebroken en geduurig gebruik van Medicamenten bepaalen wil, zou geheel buiten mijn oogmerk zijn; ik heb de ſchadelijke gevolgen, de verdrietige uitwerkingen van het aanhoudend en overtollig medicineeren, en ſtrenge wijze van leven te breedvoerig, te duidelijk in de Afdeeling der oorzaaken aangeweezen, om zulk een beſluit hier op te maaken, en ik ben zelfs van gevoelen, dat zulks voor zenuwzieke Lijders vooral ſchadelijk zijn zou; dat het wel verre, van hen te geneezen, hunne kwaalen veel eer voeden en verergeren zou. —— De ondervinding heeft mij daar en boven meenigmaal geleert, dat men, in het geneezen dier kwaalen, zomtijds het beſt ſlaagt, wanneer men het gebruiken van Medicamenten voor een tijd afbreekt en de lijders nu en dan een uitſtap in hunne levenswijze doen laat; en zulks is zelfs noodzaaklijk, wanneer men vind, dat zij met een aanhoudend en naauwkeurig gebruik van Medicamenten weinig vordering maaken en hunne geeſt 'er verdrietig onder word. In zulke gevallen zijn dikwijls de heilzaam-

zaamſte, de vermogenſte Geneesmiddelen, de uitſpanningen, de verandering van Lugt en het reizen, maar ongelukkig laaten de omſtandigheden van de meeſte Lijders zulks niet toe, en zommigen, die het zouden kunnen doen, hebben geene geſchiktheid nog luſt, om 'er gebruik van te maaken. De Engelſchen, zegt Tissot (*a*) zijn bijkans de eenigſte, die het gewigt van deeze raadgeeving bemerkt hebben; zij veranderen van Land, naar maate dat het ſaiſoen'er eene Lugt aanbrengt, die voor hunne geſteldheid ſchadelijk is; en ik heb 'er eene meenigte gezien, die daar door ontvlugt waren den voortgang van ziektens, welken hen om hals zouden gebragt hebben, indien zij in hun Land gebleeven waaren en die door dit geduurig genot van eene geſchikte Lugt, door die groote lichaamsoeffeningen en de afleidingen van hunnen geeſt de zaaden van kwaalen uitgeroeid hebben, tegen welken de beſte Geneesmiddelen niets vermogten. —— Voor het overige zijn 'er gevallen van Zenuwziektens, waarin het beſt is, zig alleen bij eene goede levenswijze te houden, geene Me-

di-

(*a*) Traité des maladies des nerfs. Tom. II. part. I. P. 244.

dicamenten meer te neemen, als nu en dan, om de toevallen te bedaaren, en verder geduld en lijdzaamheid te oeffenen. Het „ is dikwijls, zegt WHYTT (*a*) buiten „ het vermogen der konſt, die ziektens „ geheel uit te roeijen en daarom is het „ meenigmaal nuttig, dit onzen Lijderen „ in te boezemen, vooral den zulken, „ die kragt en moeds genoeg hebben, „ om die kwaalen te draagen, welken „ welken nooit geheel voorgekomen, „ of volkomen geneezen kunnen wor- „ den".

XXXVIII.

Zie daar alles, wat ik nuttig en noodig gedagt heb, over de algemeene geneezing der Zenuwziektens te zeggen, en hier mede hoope ik, de drie Leden van de Vraage voldoende beantwoord te hebben. — Van eenige byzondere Geneesmiddelen, van de *Flores Arnicæ*, *Cardamines* en *Zinci*, enz. in onze dagen met zoo veel ophef tegen Zenuwziektens aangepreezen, heb ik geen gewag gemaakt, omdat ik niet door eigen ondervinding en zelfs niet door die van anderen, zodanig van derzelver heil-

(*a*) Verhand. over de Zenuwziektens. Bladz. 222.

heilzaam vermogen overtuigd ben, als men wezen moet, om het gebruik van eenig Geneesmiddel aan te raaden, behalven dat men dezelven meer aanprijſt tegen zommige bijzondere Zenuwtoevallen, wier verhandeling, zoo ik de bedoeling van het Genootſchap wel begreepen hebbe, buiten den eiſch van deeze Vraage valt en die ook verſcheide boekdeelen zoude vereiſchen. —— Om de uitvoerigheid te meer te vermijden, heb ik de raadgeevingen ter geneezing met geene byzondere gevallen beveſtigd, ſchoon ik anders tot dat einde eene meenigte waarneemingen zou hebben kunnen bybrengen, zoo wel uit den voorraad mijner eigene ondervinding, als uit die van anderen; maar ik kan geruſtelijk verzekeren, niets gezegd, niets aangeraaden te hebben, 't geene ik niet zelfs ondervonden heb en van welks waarheid ik niet door eigen ervaring meene volkomen overtuigd te zijn. Zoo ik in 't een of ander gedwaald heb, zal mij niets aangenaamer zijn, dan dat anderen de moeite neemen, om mij te regt te brengen. —— De grootſte misſlag, dien ik vreeze in het opſtellen van dit antwoord begaan te hebben, is misſchien, dat het zelve, in weerwil van

alle

alle mijne poogingen om kort te zijn, te uitvoerig geworden is, of wel uitvoeriger, dan het Genootſchap bedoelt heeft; en dit bemerk ik eerſt, nu ik aan deszelfs einde gekomen ben. Dan, behalven dat ik weinig tijd gehad heb om korter te ſchrijven (*a*), zoo hebben het belang der onderwerpen en de zugt, om aan alle de eiſchen van het voorſtel te voldoen, mij telkens de voorgenomen kortheid doen uit het oog verliezen, maar niets heeft mij meer vervoerd, dan de drift, om, zoo veel mij mogelijk was, tot het welzijn, het behoud en de vermeerdering van de gezondheid, het leven en het geluk mijner Landgenooten mede te werken. —— Overtuigd, dat deeze de heilzaame bedoelingen zijn, die het loflijk Genootſchap, in het voorſtellen dezer Vraage, beoogde en bij ondervinding weetende, hoe geweldig veele en welke magtige tegenſtanden ter bereikinge dier bedoelingen te overwinnen zijn, heb ik begreepen, dat ik naauwelijks te uitvoerig, althans met geen nadruk genoeg konde aandringen op de middelen, welken

(*a*) Eerſt vóór drie maanden heeft deeze Vraag van het Provinciaal Utrechtſch Genootſchap mijnen aandagt tot zig getrokken.

ke daar toe dienen moeten. En met dit alles vreeze ik, dat het van onze Landgenooten waar zal blijven, 't geene HORATIUS van de zijnen zeide:

Damnoſa quid non imminuit dies?
Ætas parentum, pejor Avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

WAARNEEMING

VAN

EEN BYZONDER ZOORT

VAN EENE ZO GENAAMDE

ATRESIA ANI

OF

GESLOTEN AARS.

DOOR

P. LUCHTMANS.

WAARNEEMING

VAN

EEN BIJZONDER ZOORT VAN EENE

ATRESIA ANI

OF

GESLOTEN AARS

DOOR

P. LUCHTMANS.

Oneindig is het aantal van ziektens en ongemakken, waarmede wij van onze geboorte af, onzen ganſchen levens-loop door, te worſtelen hebben; niet alleen ontmoeten wij van tijd tot tijd meenigerleij omſtandigheden, die daar toe aanleiding geven; niet alleen begaan wij geduurig veelerleij fouten en ongeregeldheden, die ons daaraan blootſtellen; maar zelfs brengen wij verſcheiden kwaalen en gebreken met ons ter waereld; — niet

zelden is de tedere vrucht in 's moeders lichaam reeds bezwangerd met de eerſte zaaden van de eene of andere ziekte of ongeſteldheid, die zij van haare Ouders heeft overgeërfd; —— meermaalen vindt men bij dezelve, zo wel in de uit- als in de inwendige Deelen van het Lichaam kennelijke gebreken: —— dikwerf ontdekt men daarin aanmerkelijke mismaaktheden en ziet men, dat zij of in 't geheel ontbreken, of indien zij al gevonden worden, dat zij zodanig geſteld zijn, dat ze tot hun geſchikt gebruik onbekwaam, buiten ſtaat zijn, om haare gewoone werking te kunnen doen. Van het laatſte vinden wij, onder anderen, verſcheidene voorbeelden in die Deelen, die een weg van buiten naar binnen, of van binnen naar buiten maaken: dit zien wij aan den Mond; aan de Oogen; aan de Ooren; aan den Pis-weg; aan den Endeldarm en aan de Teeldeelen der beide Kunnen.

Van het een en ander zoude ik met weinig moeite eene geheele menigte van voorbeelden kunnen bijbrengen, en het gezegde door een groot aantal van allerwegen voorkomende Waarneemingen kunnen ſtaaven; maar dat is voor tegenswoordig mijne bedoeling niet; ik bepaale mij alleenlijk tot die gebreken van den Endeldarm, welke bij een eerſtgeboren kind de natuurlijke ont-

las-

laſting der Drekſtoffe door den Aars of ten eenenmaal of grootendeels beletten en, ſchoon van een verſchillenden aart, onder de algemeene benaaminge van een *Anus Imperforatus* of *Geſloten Aars* of wel van eene *Atreſia Ani* bekend zyn. Dat deeze gebreken van den Endeldarm ganſch niet zeldzaam zijn, is aan elk, die geen vreemdeling in de Heelkunde is, overbekend, en de oudſte Schryvers hebben dezelven reeds vermeld: wij zien er reeds gewag van gemaakt bij PAULUS ÆGINETA (*a*), en, ſlaan wij de laatere Schrijvers naa, dan vinden wij eene geheele menigte van Waarneemingen van zulke aangeborene gebreken aangetekend (*b*), zo dat, wanneer zij allen van denzelfden aart waren, het onnodig zijn zoude, de lyſt der Waarneemingen door de opgave van meerder gevallen te vergroo-

(*a*) L. 6. Cap. 81.

(*b*) De Heer Prof. WRISBERG van Göttingen, heeft in zijne Disſertatie *de Partu Præternaturali & vario Intestini Recti cum Veſica Urinaria Coaitu indeque dependente Ani Defectu*, in het jaar 1779. te Göttingen uitgegeven, §. 4. pag. 6 — 9. eene gantſche reeks van waarneemingen van *Ani Imperforati* opgegeven; en nog eene veel grooter lyst daarvan vinden wy, doorgaande by een verzameld, in de keurige Disſertatie de *Ano Infantum Imperforato* van den Heer A. VAN PAPENDORP, in het jaar 1781 te Leyden onder voorzitting van wyle den Heer G. VAN DOEVEREN in het openbaar verdedigd.

grooten; doch zo haaſt wy alle deezen maar met een weinig meerder naauwkeurigheid naargaan, ontdekken wij wel haaſt, dat er zich eene zeer groote verſcheidenheid in dezelven opdoet, en dit onderſcheid is zo aanmerkelyk, dat genoegzaam alle Schrijvers, welke met opzet over dit ongemak gehandeld hebben, verſchillende zoorten van hetzelve hebben opgegeven. Het is, zo veel ik mij weete te herinneren, PAULUS ÆGINETA alleen, die, daar Hij ter aangehaalde plaatze van den *Geſloten Aars* ſpreekt, maar één zoort daarvan opgeeft, waarbij de Aars door een vlies geſloten is. —— FABRICIUS AB AQUAPENDENTE beſchrijft er *twee* zoorten van (*c*). VOLCANADI (*d*), GURISCH (*e*) en SCHERER (*f*) noemen er *dre*. —— OEHME (*g*) en BERTIN (*h*) geeven er *vier* op. —— AUBRY (*i*) en DE LA FAYE

(*c*) Oper. Chir: cap. 88.

(*d*) Ephem. Nat. Curios. Dec. 1. A. I. Obs. II.

(*e*) Tract. de Chylo Human. c. 9. §. 30.

(*f*) De morbis Intest. Recti.

(*g*) Diſſ. de Morb. Chirurgic. Infant. §. 14.

(*h*) Mem. de l' Acad. Roy. des Sciences de Paris, Anno 1771. tom. 2. pag. mihi 562. & ſeq.

(*i*) Tract. de Ano Imperforato, in Journal de Medicine, Septemb. 1769.

FAYE (*k*) beſchrijven er *vijf*. —— Bij de vijf zoorten van DE LA FAYE voegd PETIT (*l*) eene *zesde* zoort, en GIERING geeft insgelijks een *zestal* van verſchillende zoorten op (*m*). —— De geleerde PAPENDORP eindelijk, (wiens vroegtijdige dood een wezenlijk verlies voor de Ontleed- en Heelkunde is) heeft in zijne reeds aangehaalde Verhandeling het getal der verſcheiden zoorten van dit gebrek tot *negen* gebragt (*n*); maar hoe naauwkeurig ook deeze laatſte verdeeling zij, is zij echter naauwlijks toereikende, om ons alle de verſcheidenheden, die wij in dit ongemak ontmoeten, te vertegenswoordigen; ten minſten komen er zomtijds gevallen voor, die van allen de door Hem opgegevenen, verſchillende zijn. —— Hier van zag ik niet lang geleden een voorbeeld in het Lijk van een eerſtgeboren Kind, het welk aan de gevolgen van dit gebrek geſtorven, en, op verzoek van den Heer VOLTELEN, toenmaals practiſeerend Doc-

(*k*) Principes de Chirurgie, part. 5. pag. 449.

(*l*) Mem. de l' Ac. Roy. de Chir. tom. 1. p. 377. Edit. in 4to.

(*m*) Select. Med. Francofurt. tom. 4. pag. 131.

(*n*) L. c. §. 3. pag. 6.

Doctor alhier en tegenswoordig Profesſor aan 's Lands Hooge Schoole te Leiden, en van den Heer P. VAN LANKOM, zeer bekwaam Chirurgijn alhier, door mij ontleed zijnde, eene bijzondere zoort eener *Atreſia Ani* oplevert, welke, daar er, zo veel ik weete, haare wedergade tot hier toe niet gevonden is, verdient een weinig naauwkeuriger beſchreven te worden.

Op den 9 April des jaars 1783, is de Hnisvrouw van G. de W., naa 's jaars te voren, voor de eerſte maal een welgeſchapen Kind ter waereld gebragt te hebben, wederom van een' Zoon bevallen, aan wien men, bij de geboorte niets tegennatuurlijks ontdekte; Maar *dit Kind*, in den tijd van twee dagen geen' afgang krijgende, beſloot men, den 11 dito des avonds, den Chirurgyn VAN LANKOM daar over te raadpleegen, die hier bij komende, nadat Hij het Kind had doen losmaaken, wel haaſt de oorzaak hiervan ontdekte, en den Aars geſloten ziende, bij naauwkeuriger onderzoek bevond, dat er op de gewoone plaats zich geen het minſte bewijs van deszelfs natuurlijke opening vertoonde, maar dat alles van het *Staart-been* af naar vooren tot aan het agterſte begin van den *Balzak* gelijk en geheel vleezig was.

Des anderen daags den Heer VOLTELEN hierby ver-

verzogt hebbende, onderzogt Hij met dien Heer het Kind op nieuws met alle naauwkeurigheid, en aan alle kanten rondom ziende, ontdekte men aan de onderzyde van de *Roede*, even agter het *Hoofajen*, eene opening, doch die zo klein was, dat zij naauwlijks een ſtilet van de dikte eener dunne biaaynaald bevatten konde, uit welke een weinig bruine en eenigzinds zwartachtige Stoffe uitkwam, welke, bij nader onderzoek, bleek *Meconium* te zijn, en welkers ontlaſting, door een ligtere drukking, ſtraks meerder wierd. [a] [a] *Pl.* 3. *Fig.* 5.

Daar er ter gewooner plaatſe, geene meerdere dunheid der uiterlijke bekleedzelen gezien wierd, en er zich geene meerdere verhevenheid vertoonde, dan in den geheelen omtrek, en de couleur ook overal dezelfde was, oordeelde men het ongeraaden, de anderzinds in verſcheidene gevallen zo nuttige en nodige opening te maaken, en men liet het Kind alleenlijk van tijd tot tijd wat witten Honig, met Water gemengd, tot voedzel geven.

Den 14 dito, wanneer de Heer Doctor Ketel er by kwam, en zelfs den 18 dito, wanneer de Hoog geleerde Heer Oosterdyk Schacht het geval insgelijk in oogenſchyn nam, was er met betrekking tot de agterſte deelen, geene de minſte verandering; men beſpeurde nog geene

meerdere uitpuiling of verhevenheid ter plaatſe van den Aars en bleef het daar even hachelijk door inſnijding den Aars te openen. – Intusſchen vermagerde het Kind van tyd tot tyd meer en meer, en de zwelling van den Buik, die zich al kort naa de geboorte zien liet, nam in den laatſten tijd aanmerkelijk toe; het Kind geraakte toen ook geduurig door braaking eene vloeibaare ſtinkende ſtoffe kwijt, tot dat het eindelijk den 21 April des voormiddags aan de gevolgen van dit gebrek overleed.

De Heeren VOLTELEN en VAN LANKOM, begeerig zijne om de omſtandigheden van dit geval naauwkeuriger te kennen, werd ik door Hun Eds. verzogt, het onderzoek daarvan op my te neemen, gelijk ik dit des anderendaags, zo veel de tegenswoordigheid van des Kinds Vader, die dit onderzoek niet, dan op voorwaarde van daar bij te zullen zijn, had willen inſtemmen, ten bijwezen der voorn. Heeren en van den Heer Doctor KETEL, gedaan heb.

Zo haaſt wij ons tot het onderzoek ſchikten, en het kleine Lijk ten dien einde van deszelfs klederen ontdeeden, word ons oog ſtraks getroffen door de verbazende uitzetting van den Buik, welke, zo als wij reeds te vooren hebben aangetekend, niet lang naa de geboorte zich ontdekt hebbende, van tijd tot tijd was toegenomen

en,

en nu eene ongemeene grootte gekregen had: daar het overige lichaam dun, mager en ten eenemaalen uitgeteerd was, was de Buik in tegendeel tot eene ongehoorde dikte opgezwollen. —— Deeze uitzetting begon reeds omtrent het *Zwaardswijze Kraakbeen* van het *Borſtbeen*; zelfs was het onderſte gedeelte van de Borſt, het welk meeſtal door de *Kraakbeenderen* der onderſte *Ribben* bepaald wordt, zodanig naar buiten uitgezet, dat de omtrek, bij het gemelde Kraakbeen gemeten, (die gewoonlijk niet grooter, dan van 9 of 10 duimen is,) hier ten minſten van 14 duimen was: —— van daar nam de uitzetting meer en meer toe, zo dat het bij gedaane meeting bleek, dat de omtrek des buiks, ter hoogte des Navels, ruim 16 duimen was: —— van hier nederwaarts gaande, nam de uitzetting wederom langzaamerhand af en de Buik keerde bij het Bekken tot zijne natuurlijke gedaante en bepaaling weder; en dus vertoonde zich de Buik genoegzaam als een groote kloot, doch die echter in den geheelen omtrek van den Navel, eene meerdere verhevenheid had, en daar eenigzinds kegelswijze uitpuilde.

De *Bekleedzelen van den Buik* waren allerwegen door eene groote menigte van zigtbare Bloedvaten door-aderd, en verder doorgaans blaauw-

ag-

agtig en op zommige plaatſen geheel paars: — zij waren als een trommel geſpannen en de Buik was in zijn' gantſchen omtrek, op het gevoel, zo hard als een ſteen.

De *Bekleedzelen* vervolgens te gelijk met de *Buikſpieren*, op de wijze van een zogenaamd St. Andries-kruis tot op het *Buikvlies* doorſnijdende en in hetzelve eene kleine opening makende, drongen de *Ingewanden* ſtraks zo ſterk naar buiten, dat ik niet, dan met de grootſte moeite zonder de Ingewanden te kwetzen, de verdere inſnijding en opening vervolgen konde.

De vier lappen der omliggende deelen van den Buik hierop omgeſlagen hebbende, *zagen wij*, hoe de *Lever* en *Maag*, die zich anderzints, bij het openen van den Buik, doorgaans voor een gedeelte zien laten, hier geheel en al agter den *Kronkeldarm* verholen lagen en door denzelven zo hoog naar boven gedrongen waren, dat er van deeze deelen volſtrekt niets te zien was.

Het *Gedarmte* was over het geheel overal allerſterkſt uitgezet. —— De *Dunne Darmen*, die in hunnen natuurlijken ſtaat bij een eerſtgeboren Kind, doorgaans maar één duim in den omtrek wijd zijn, hadden op de meeſte plaatſen een omtrek van twee duimen [*b*]. —— *De Kronkeldarm*, welke ten tijde der geboorte in

[*b*] *Plaat* I. 6, 6.

zijn

zijn omtrek zelden wijder is, dan één en drie quart duimen, had hier een omtrek gekregen van twee en drie quart duimen; [*c*] maar vooral werd onze aandagt getroffen door den *Endel-* of *Rechten* Darm, welke hier eene tegennatuurlijke ligging had, en daar hij anderzinds zijn plaats vindt in de Lendenen, omtrent de ſlinkerzijde van den Ruggegraat tegens denzelven aan, hier, naa de opening des Buiks, zig in deszelfs voorſte gedeelte, ſtraks achter het *Buikvlies* vertoonde [*d*]. [*c*] Plaat b. [*d*] c, d, e.

Het grootſte gedeelte van deezen *Darm* had eene hooggaande verwijdering ondergaan: ſtraks, daar hy, naar beneden gaande, zijn oorſprong nam uit den *Kronkeldarm* [*e*], kreeg hij eene aanmerkelijke wijdte en maakte eenen langwerpigen Zak, die, daar deeze Darm hier gewoonlijk even wijd is als de *Kronkeldarm*, hier, in zijn grootſten omtrek, de wijdte had van 4 duimen. [*e*] e.

Het *Gedarmte* dus, beſloeg een veel grooter plaats, dan naar gewoonte, zo dat het, naa de opening des Buiks, naar alle zijden overhing en men dus aan de regterzijde, niet dan een zeer klein gedeelte van den zogenaamden *Blinden Darm* [*f*] en genoegzaam niets van het begin van den *Kronkeldarm* zien konde: —— aan het benedenſte gedeelte der regterzijde van de Borſt [*f*] f.

ech-

echter kwam de *Kronkeldarm* achter de *Dun-*
[g] Plaat. *ne Darmen* te voorſchijn [*g*] en ging ver-
I. 8. volgens, volgens zijn gewoonen loop, naar de, ſlinkerzijde, overal bedekt met het *Net*, het welk, naar boven geſchoven, de *Dunne Dar-*
[h] h. *men* ten eenemaal bloot liet [*h*]: —— Deeze Darm, aan de ſlinkerzijde naar beneden zullende gaan, verſchool zich hier, op de meeſt gemeene wijze, wederom achter het *Dunne Ge-*
[i] i. *darmte* [*i*], daar ter plaatſe, gelijk het naderhand bleek, zijn gewoonen weg houdende, tot dat hij eindelijk zich wederom omtrent de *Slin-*
[k] k. *ker Lies* vertoonde [*k*] en van daar voor de *Dunne Darmen* ſchuins opwaards naar de rechterzijde gaande, zich ter hoogte des *Navels* naar
[l] b. c. beneden boog [*l*] en in den *Endel* of *Rechten Darm* overging, die bijnaar in de vorm van eene langwerpige Blaas wederom ſchuins naar de
[m] c, d, e. ſlinker zyde afdaalende [*m*], zich eindelijk in het
[n] e. kleine Bekken ging verſchuilen. [*n*]

Dus bleek het reeds, bij den eerſten opſlag, hoe al het *Gedarmte* in het algemeen, door de belette ontlaſting van het *Meconium*, naa de geboorte, bovenmaate was uitgezet geworden, doch dit zagen wij noch vollediger, toen ik vervolgens de *Dunne Darmen* naar de ſlinkerzyde weggeſchoven hebbende, het

ein-

einde van den *Omgewonden Darm* met den *Blinden Darm* en het begin van den *Kronkeldarm* zich aan het oog voordeeden; want terwijl de *Omgewonden Darm* bij zijne inplanting in den *Blinde Darm*, een omtrek had van drie duimen [o], had de *Blinde Darm* de wijdte van drie en drie quart duimen [p] en het begin van den *Kartel-Darm* was, in deszelfs omtrek gemeten, vier en één half duim [q], en dit geheele gedeelte van het *gedarmte* was door eene bruinagtige vloeibare drekſtoffe, zeer ſterk opgeſpannen. *Plaat 2.* [o] *a, b.* [p] *c, d.* [q] *Pl. 2. e, f.*

Tot dus verre het onderzoek der Darmen in de Holligheid des Buiks volbragt en de Darmen wederom in hunne voorige ligging geplaatſt hebbende, keerde ik, naa den Buik toegemaakt te hebben, het Lichaam om, opdat, wy na de gewoone plaats van den Aars met deszelfs omtrek naauwkeurig beſchouwd te hebben, vervolgens door eene gepaste ontleeding de wijze, waarop de *Rechte Darm* in dit Kind eindigde, konden naaſpeuren.

Zo haaſt wij het oog op de *agterſte Deelen* ſloegen, ontdekten wij ſtraks bij de kneep der *Billen*, aan derzelver onderſte gedeelte, eene merkelijke verhevenheid, die al vrij groot was en van het *Staartbeen* over den *Bilnaad* benedenwaards naar vooren liep en met haar voorſte ge-

gedeelte zich tot aan het agterſte begin van den *Balzak* uitſtrekte [r].

[r] *Plaat* 3. *Fig. I. a, b, c. d.*

Dit gezwel, wiens bekleedzelen aan die van de geheele nabuurſchap volkomen gelijk waren en zich, noch door meerderé dunheid, noch door couleur, noch in andere opzigten daarvan onderſcheiden, was eerſt in den allerlaatſten tijd van 's Kinds leven opgekomen: —— den 18 April, en dus negen dagen naa de geboorte, toen de Heer Prof. OOSTERDYK er bykwam, werd er nog niets het minſte van gezien, en het werd, zo als de Vader van het Kind ons nu berichte, eerſt twee dagen voor den dood, door de Moeder ontdekt, zonder dat de Heer VAN LANKOM er, iéts van te weten kwam.

Niets bijzonders verder in de uiterlijke gedaante en omtrek deezer verhevenheid opmerkende, ſcheide de ik derzelver bekleedzelen, na gedaane inſnijding, met voorzigtigheid af, wel toeziende, dat ik de onderliggende Deelen niet kwetſte.

Dit gedaan hebbende, vertoonde zich een zoort van een vlieſigen Zak of langwerpige Blaas [s], die met zijn bovenſte gedeelte [t] van achter het *Staartbeen* naar buiten ſchietende, ter wederzyden tusſchen hetzelve en den onderſten rand

[s] *e, f, g, h.* [t] *f.*

and der twee *groote Bilspieren*, eenigzins opiep en verbreedde [*u*], en daar op, van hier benedenwaards voortgaande, zynen loop nam naar de *Bilnaad*, zich wederom langzaam vernaauwende, tot dat ze, even agter het begin van den *Balzak*, zig in eenen naauwen Hals zamentrok [*v*], die voorwaarts naar den Balzak zelfs voortgaande, in denzelven als wegzonk en verdween [*w*].

[*u*] *e. g.*

[*v*] *h.*

[*w*] *i.*

Tot dus verre had ik den *Balzak* in zyn geheel gelaten; maar om nu den overigen loop van den vernaauwden Hals des bovengemelden *Zaks* of *Blaas*, en de daaraan volgende *Buis*, verder naartegaan, opende ik den *Balzak* zelve, van deszelfs agterzyde, langs zijn *Naad* naar beneden, en de twee *Ballen*, door verdere insnyding der celluleuse zelfstandigheid van den *Balzak*, meerder van elkander verwyderd hebbende, zagen wy, hoe de *Buis* [*w*], die uit den vernaauwden Hals van den bovengemelden Zak voortkwam, hoe langer, hoe naauwer werd, en dwars door den *Balzak* naar voren gaande, zig boogswyze naar de benedenzyde van het begin van de *Roede* wendde [*x*]. —— Maar, uit hoofde der groote vernaauwing, die hier plaats had, vreezende, dit *Buisjen* te kwetzen, liet ik het onderzoek van deszelfs verderen loop

[*w*] *Plaat* 3. *Fig.* 3. *n*, *o*, *p*.

[*x*] *Fig.* 4. *s*.

en einde, voor als nog, varen; meenende, dat het gevoegelijker zoude zijn, den beſchreven *Zak* alvorens te openen, om, naa deszelfs holligheid behoorlijk onderzogt te hebben, alsdan, door middel van een Stilet, den verderen weg en uiteinde, met meerder zeker- en veiligheid naartegaan.

Dezen *Zak* derhalven in de langte geopend en de lappen zylings omgeſlagen hebbende, bleek het ſtraks, dat dezelven gemaakt wierd door den *Regten Darm*, die, op de te vooren beſchrevene wyze, in het kleine Bekken afdalende, eindelyk voor het *Staartbeen* naar buiten kwam, en daar ter plaatſe den hierboven gemelden *Zak* maakte, en zich vervolgens meer en meer vernaauwende, als tregtersgewijze overging in het reeds gedeeltelijk beſchreven *Buisjen*.

Naa dezen *Zak*, die even gelijk de overige *Dunne Darmen*, met eene dunne Drekſtoffe bezet en daar door vry ſterk opgeſpannen was geweeſt, daarvan behoorlijk gezuiverd te hebben, zagen wij, dat dezelve, daar hy zich het meeſt vernaauwde, aan alle zijden langwerpige kreukels of rimpels maakte [y], terwijl er teffens anderen bykwamen, die overdwars liepen, en dat hij dus eindelijk in een zeer naauw *Buisjen* overging. —— Hierop in dit *Buisjen* een zeer dun

[y] *Fig.* 3. *r. r.*

buig-

nigzaam Stiletjen geſtoken hebbende, duuwde ik
letzelve met voorzigtigheid voort en wierd nu
en vollen zeker, dat het zelve bij zijnen weg
loor den *Balzak*, boogswijze voorwaarts naar
boven liep, en, daar op, de reeds gedane inſnyding
in den *Balzak* langs den loop van het Stiletjen,
(dat my nu tot eenen veiligen wegwijzer verſtrek-
te,) vervolgende, bleek het duidelyk, hoe het
Buisjen zich onderaan tegens het begin van de
Roede aanzettende, [*z*] langs den *Pisweg*, (die [*z*] *Fig. 4.*
overal kennelijk van dit *Buisjen* onderſcheiden *s.*
was,) tegens het onderſte gedeelte van de *Roe-*
de opliep [*aa*], tot dat het ten laatſten, door der- [*aa*] *s. s.*
zelver bekleedzelen doordringende, omtrent ter
hoogte van de zo genaamde *Kroon van het Roeden-*
hoofd eene opening maakte, die zo eng was, dat ze
naauwlijks eene fijne Braainaalde doorliet [*bb*]: deze [*bb*] *s.*
opening was dezelfde, die zich te voren, by de
eerſte beſchouwing der uiterlijke Deelen, aan de
Heeren VOLTELEN en VAN LANKOM ontdekt had,
en waar uit men, door uitwendige drukking bij de
Bilnaad, het *Meconium* had zien te voorſchijn
komen [*cc*]. —— En dus zagen wij, hoe de [*cc*] *Fig. 5.*
vernauwde *Rechten* of *Endeldarm* op eene te- *u.*
gensnatuurlijke wijze, naa het afloopen van zulk
eenen langen weg, ten laatſten, ter genoemde
plaatſe, zijn einde nam.

Wanneer wy nu dit geval met alle Waarneemingen der gebreken van den Aars van diergelijken aart, die tot hier toe geboekt zyn, vergelijken, zullen wy, zo ik mij niet bedriege, geen één voorbeeld vinden, het welk in alle deszelfs omſtandigheden, met het onze overeenkomt. —— Als wij de verdeeling der geſloten Aarſen, volgens den Heer PAPENDORP, naargaan, ſchynt het, dat wij ons geval beſt ſchikken onder zijne negende zoort, het welke den gewonen Aars wel ten eenemaal geſloten ſtelt, doch zo, dat er elders een ondergeſchikte Aars gevonden word(*o*), ten minſten brengt Hij onder dezen rang zulke gevallen, die met het onze de meeſte overeenkomſt hebben, als voor eerſt dat, het welk door G. F. DURRIUS beſchreven is in de *Ephemer. Nat. Curios.*(*p*) van een jongetjen, bij wien wel de gewone natuurlijke opening van den Aars geſloten was, maar bij wien van daar een *Buis* voortging naar het agterſte begin of den Wortel der *Roede*, welke aldaar eene opening maakte, ter grootte van eene Erwet. —— Ook de waarneming van den Hooggel. RUISCH (*q*), van een jon-

(*o*) Diss. de Ano Imperfor. §. 12. pag. 36. & ſeq.
(*p*) Dec. 2. Ann. VII. Obs. 62.
(*q*) Advers. Anat. Dec. II. pag. 43.

jongetjen, bij wien van de gewone plaats des Aars een kleine *Rechte Darm* naar den *Balzak* voortliep, welke daar ter plaatze, op den vierden dag naa de geboorte, van zelfs doorbrekende, eene ontlasting van het *Meconium* maakte: — Maar zo veel ik wete, is er nergens een voorbeeld voor handen, waarin de *Rechte Darm* eenen evengelijken loop gehouden heeft en zover langs de *Roede* opgeloopen is, als in dit. —— Daar het nu in veele opzigten zijne nuttigheid heeft, alle de verscheidenheden der gebreken, die in de Natuur voorkomen, te kennen, heeft mij dit aangespoord, om ook dit geval te beschrijven, en er eenige afbeeldingen, ter nodige opheldering en beter verstand der beschrijving, bij te doen.

VERKLAARI

DER

PLAATE

PLAAT I. Verbeeldt de ligging en uitze
Darmen, zo als die zig, na
nen des Buiks, en het omf
gemeene bekleedſelen, met
ren en met de Pisblaas, verto
a. a. a. Zijn de Dunne Darm
b. Is het einde van den Kronkel
(*Inteſtinum Colon*), het welk uit d
kerzijde oprijzende en naar voren
mende, bij *c* in den Regten of E
darm (*Inteſtinum Rectum*) overg
c. d. e. Is het begin van den Reg
Darm, het welk in een zeer wijd
en langwerpigen Zak veranderd zijn
de, zich hier aan het voorſte ge
deelte van den Buik, onmiddelijk ag
ter den Penszak, deed zien.
f. Is een klein gedeelte van den Blin
den Darm (*Inteſtinum Coecum*).

PLAAT

Pl. I.

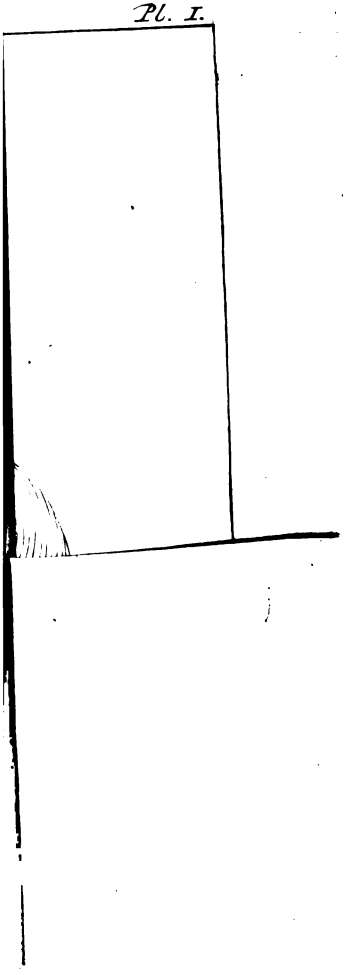

PLAAT I. *g. h. i.* Is de Kronkeldarm, va de Regterzijde voor de Maag, boogsgewijze naar de ſlinkerzijde omloopende, overal bedekt met het Darmnet.

PLAAT. II. Verbeeldt het einde der Dunne Darmen met het begin der Dikken.

a. b. Vertoont het einde van den Omwonden Darm, (*Inteſtinum Ileum*) en deszelfs ongemeene uitzetting, bij zijne inplanting in den Dikken Darm.

c.d. Is de Blinde Darm, (*Inteſtinum Coecum*) met zijn Wormsgewijze uitſteekzel, (*Proceſſus Vermiformis*) insgelyks tot eene aanmerkelijke wijdte uitgezet.

e. f. Is de Kronkeldarm, die insgelijks, vooral bij zijn begin, zeer ſterk was verwijderd.

PLAAT. III. Fig. 1. Verbeeldt het agterſte gedeelte van het Lichaam met den Balzak en een gedeelte der Dijen. Hierin vertoond zig een aanmerkelijk Gezwel, *a. b. c. d.*, 't welk tuſſchen de Billen, het Staartbeen en den Balzak oprijzende, en de plaats der natuurlijke opening van den Aars beſlaande, veroorzaakt wordt door den verwijderden Regten of Endeldarm.

PLAAT III. Fig. 2. Vertoont hetzelfde Gezwel, na het wegneemen der gemeene Bekleedzelen.

d d** Zijn de groote Bilſpieren, (*Glutæi magni*).

e, f, g, h. Is het Gezwel zelve, aan de bovenzijde oprijzende tegen den onderſten rand der gemelde ſpieren en tegen het Staartbeen (*Os Coccygis*) *f.* Bij *h* ziet men, hoe de Endeldarm zig vernaauwende, trechtersgewijze nederwaards gaat van *h* tot *i*, en zig van daar naar voren omkrommende, in een naauw Buisjen overgaat, dat van agteren in den Balzak inzinkt.

Fig. 3. Verbeeldt hetzelfde Gezwel, nu in zijne geheele langte aan de agterzyde geopend.

k, l, m. Is het bovenſte en wijdſte gedeelte van hetzelve, het welk bij *l* voor het Staartbeen naar boven in het Bekken ingaat.

n, o. Is het gedeelte des Endeldarms, dat zig tregtersgewijze vernaauwt, en in het Buisjen *p.* uitloopt.

r, r. Zijn de omgeſlagen lappen van den

ge-

geopenden Endeldarm, waarin zig verſcheiden langwerpige plooijen zien laten.

PLAAT. III. *q. q.* Zijn de twee Zaadballen, tusſchen welken het gemelde Buisjen *p* zig naar voren omkromt.

Fig. 4. Verbeeldt het voorſte gedeelte der Roede (*Penis*), na het wegneemen der Bekleedſelen, met den loop van het Buisjen, dat uit den gemelden Zak voortkwam.

s. Vertoont het gemelde Buisjen, zich tegens den Bol van den Pisweg (*Bulbus Uretbræ*) aanzettende, en

van *s* tot *t* ziet men het zelve, langs de Roede oploopende tot aan het begin van het Roedenhoofd, (*glans Penis*), alwaar hetzelve met eene naauwe opening eindigde.

Fig. 5. Verbeeldt de Teeldeelen in hun geheel.

u. Is de natuurlijke opening, daar het Meconium door drukking van het Buisjen kon worden uitgeperſt.

AFBEELDING EN BERIGT

VAN TWEE

AANEENGEGROEIDE

KINDEREN,

AAN HET

GENOOTSCHAP

medegedeeld door den WelEdelen Geſtrengen Heer Mr.

JMAN WILLEM FALCK,

ordinaris Raad van Nederlandſch Indiën, en *Gouverneur van Ceylon*, enz. enz. enz.

Alſchoon de Natuur in het voortbrengen van zoortgelijke Schepzelen meeſtal denzelfden regel houdt, ziet men egter zomwijlen, dat ze door het een of ander toeval in omſtandigheden komt, die maken, dat er Schepzelen worden voortgebragt, die of gebrekkig of misvormd zijn, en, in het een of ander, van hunne gelijkzoortigen afwijken. Hier van vindt men allerwegen veele voorbeelden: één eenig zal genoeg zijn, om dit te ſtaven: meeſtentijds krijgt eene vrouw maar één

kind

kind te gelijk; ook krijgt ze er wel twee, zomtijds zelfs meer, doch in alle die gevallen draagt zig alles genoegzaam, zo ten aanzien van de Vrugt, als van de Moeder, niet alleen gedurende de zwangerheid even eens toe, maar elk kind komt bij de verlosſing ieder afzonderlijk, bijna op dezelfde wijze, ter wereld. Een enkele reis egter gebeurt het, dat tweelingen door de eene of andere oorzaak, of bij de bevrugting met elkander vereenigd raken, en dus gedeeltelijk tot een lichaam worden, of dat ze daarna door deze of gene bijkomende omſtandigheid aan elkander vaſtgroeien, en dus of vereenigd of zamengegroeid, ter wereld komen. Hier van ontmoeten wij verſcheiden gevallen bij deze en gene Schrijvers, en ware het niet, dat zulk eene vereeniging of zamengroeijing op verſchillende wijzen geſchiedde, zoude het niet nodig zijn, om er meerder voorbeelden van optegeven: dog daar men bij het een en ander geval er meer of minder verſcheidenheid in ondervindt, en het geval, het welk het onderwerp van dit Berigt uitmaakt, in meer dan één opzigt bijzonder is, meende het Genootſchap, aan het Gemeen geen ondienſt te doen, met de Afteekening en het Berigt in het licht te geeven, terwijl hetzelve zig daar door teffens in ſtaat geſteld vindt, om de loffelijke oogmerken van den WelEd. Geſtr. Heer Falck,

die

die bij het aanneemen zijner verkiezing tot Lid van ons Genootſchap, door het toezenden van dit Berigt en Teekening, ons al ſtraks zulke aangename bewijzen van zijne edelmoedige denk- en handelwijze gaf, met dankbaarheid te beantwoorden: gaarne hadden wij eene beſchryving gehad, die volledíger was geweeſt; dan, naar men ons berigt, was het niet mogelijk geweeſt, om bij den bijgeloovigen inlander, over wien men geen gezag had, eene naauwkeuriger navorſching te doen: —— door een Engelſch Heer van Ansjengo werd het Berigt met de Afteekening medegedeeld aan den Heer W. A. KEUNMANN, Nederlandſch Reſident op Mannapaar, en door dien Heer aan den Edelen Heer FALCK toegezonden.

Het weinige berigt, dat wij er van ontfingen, beſtaat hierin.

Deze Tweelingen waren kinderen van zekere Wellales vrouw, en werden geboren te Ansjengo, gelegen in het zuidelijke gedeelte van Malabaar. Zij waren, bij hunne geboorte, voldragen en kwamen levendig ter wereld. Zij zogen beiden van tijd tot tijd aan harer moeders borſten, en, het geen aanmerkelijk is, als de ééne de oogen open had en waakte, dan waren ze bij de andere geſloten en die ſliep, en dit had over en weder plaats. —— Zij leefden vier à vijf dagen, zijnde het

ee-

eene kind eenen dag vroeger geſtorven dan het andere, waardoor het waarſchijnelijk is, dat de inwendige deelen, vooral de voornaamſte bloedvaten in deze kinderen van elkander onderſcheiden waren. Bij elk kind waren het hoofd, hals, borſt en beide armen geſteld als gewonelijk, doch omtrent het midden van den Buik kwamen zij in eenen tegenovergeſtelden ſtand tot elkander, en hadden, daar zij 't zamen kwamen, eenen gemeenen Navel. —— Uit dezen uiterlijk gemeenen Buik kwamen ter zijde de onderſte Ledematen uit, zo dat men aan elke zijde een regter en een linker been zag. Doch, indien men op de Teekening kan ſtaat maken, ſtaan, aan alle vier de voeten, de groote toonen, (die natuurlijk naar binnen ſtaan,) naar buiten, dus het moeilijk te begrijpen zij, hoe de geſteldheid dier deelen van binnen zy en welk been tot het één, en welk tot het ander kind behore; en ware het niet, dat er tusſchen de beenen der eene zijde teeldeelen lagen, zoude men bykans denken, dat de twee beenen van elke zijde niet van hetzelfde kind waren, maar dat deze twee als het ware, elkander van binnen kruiſten, en dat dus het been van elk kind het digtſt naar het bovenlijf van het andere ſtond. In de Afteekening komt het verder waarſchijnelijk voor, dat de twee beenen van de eene zijde, waar men geene teeldeelen gevonden heeft,

heeft, in hunne geheele lengte, met elkander zijn zamen gegroeid. De afteekening der Teeldeelen eindelijk is zo duiſter, dat men naauwlijks weet, wat er van te maken; of ze mannelijk zijn, dan vrouwelijk; waarſchijnelijkſt egter zijn het vrouwlijke; het zoude kunnen zijn, dat ze wel geteekend, maar dat ze wanſchapen zijn.

DRUKFEILEN.

P. 64. Reg. 25 ſtaat CL'FFOM lees CLIETON.
— — — 27 — DE LA SOME — DE LA SONE.

B89094309408

b89094309408
b89094309408a